

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
GENEL KAMU HUKUKU BİLİM DALI

1982 ANAYASASI SONRASI SİYASİ PARTİLER VE SEÇİM
SİSTEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Abdullah AYDIN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mustafa YILDIZ

Ankara–2008

T.C
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
GENEL KAMU HUKUKU BİLİM DALI

1982 ANAYASASI SONRASI SİYASİ PARTİLER VE SEÇİM
SİSTEMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Abdullah AYDIN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mustafa YILDIZ

Ankara–2008

ONAY

Abdullah Aydın tarafından hazırlanan “1982 Anayasası Sonrası Siyasi Partiler ve Seçim Sistemi” başlıklı bu çalışma 11/09/2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Genel Kamu Hukuku Anabilimi/Genel Kamu Hukuku Bilimi dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr Hayati Hazır

Prof. Dr Hasan Tunç

Doç. Dr Mustafa Yıldız

ÖNSÖZ

Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Seçim, çok partili siyasal hayatta siyasal partileri iktidara götüren yegâne yöntemdir. Seçim sistemleri ise seçmenler tarafından partilere verilen oy'ların milletvekilliklerine dönüştürülmesinde kullanılan yöntemlerdir. Seçim sistemlerinin en önemli görevi, oy'larla belirlenen kamuoyu tercihlerinin parlamentoya tam olarak yansıtılmasıdır. Siyasal partiler ve seçim sistemimizde birtakım sıkıntıların yaşandığı toplumun hemen her kesimince dile getirilen bir olgudur. Ülkemizde yaşanan siyasi bunalım ve krizlerin temel nedeni olarak seçim sistemleri görülmektedir. Seçim sistemi, yaşanan tüm olumsuzlukların nedeni olarak görülmektedir.

Çalışmamızda, seçim sistemlerinin, siyasi yapıyı kuran, onu kesin olarak belirleyen bir araç olmadığı, Ülkemizdeki hükümet istikrarsızlıklarının ve krizlerin başlıca nedeni olarak seçim sistemlerini görmenin, bilimsel temellerinin bulunmadığının altı çizilmek istenmiştir. Siyasi bunalımların, krizlerin oluşmasında; demokratik kültür, etnik ve ideolojik farklılıklar ile özellikle ülkemiz açısından sosyal bölünmelerin bulunması en az seçim sistemleri kadar önem taşımaktadır.

Siyasal ve demokratik kültürümüz açısından son derece önem arz eden bir konuda çalışma yapmak için beni yönlendiren ve çalışmamın her aşamasında destek ve katkıları ile ufkumu açan, tez danışmanım değerli hocam Sayın Doç. Dr. Mustafa Yıldız'a; yüksek lisans öğrenimim sürecinde çok büyük anlayış, destek ve katkıları bulunan Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü öğretim üyeleri ve çalışanlarına içtenlikle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL PARTİLER

I. KAVRAM, TARİHSEL GELİŞİM VE TÜRLERİ	4
A. Kavram	4
B. Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı Ve Gelişimi	7
1. Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı	7
2. Siyasal Partilerin Gelişimi	11
3. Ülkemizde Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı ve Hukuki Statü Kazanmaları	14
C. Siyasal Partilerin Fonksiyonları	16
1. Siyasal Görüş ve Çıkarların Bağdaştırılması ve Temsili	17
2. Siyasal Kadroların Devşirilmesi	17
3. Siyasal İktidarın Kullanması ve Denetimi	18
4. Demokratik Siyasal Kültürü Yerleştirmek	19
Ç. Siyasal Parti Sistemleri	19
1. Tek Parti Sistemi	20
2. Çok Partili Sistem	21
3. Çift (iki) Partili Sistem	22
D. Siyasal Partilerin Özellikleri	23
1. Yapı Yönünden Siyasi Partiler	24
a. Kadro Partileri	24
b. Kitle (Yığın) Partileri	24
2. Disiplin Yönünden Siyasal Partiler	25
a. Disiplinli Partiler	25
b. Serbest Partiler	26
3. Türdeşlik Yönünden Siyasal Partiler	26
a. Türdeş Partiler	27
b. Türdeş olmayan Partiler	27
II. 1982 ANAYASASI'NDA SİYASAL PARTİLERİN YERİ	28
A. 1961 Anayasası'nda Siyasal Partiler	29
B. 1982 Anayasası'nda Siyasal Partiler	30
1. Siyasal Partilerin Vazgeçilmezliği	31
2. Siyasal Partilere İlişkin Sınırlandırmalar	32
a. Siyasal Partilerin Amaçlarına İlişkin Yasaklar	33
b. Siyasal Partilerin Örgütlenme ve Çalışmalarına İlişkin Yasaklar	34

3. Siyasal Partilerin Kapatılması	36
---	----

İKİNCİ BÖLÜM

SEÇİM SİSTEMLERİ

I. SEÇİM KAVRAMI VE TARİHİ GELİŞİMİ	40
A. Seçim Kavramı	40
B. Ülkemizde Tarihi Gelişimi	43
II. DEMOKRATİK SEÇİM İLKELERİ.....	48
A. Seçimlerin Serbestliği İlkesi	49
B. Genel Oy İlkesi	50
C. Eşit Oy İlkesi.....	51
Ç. Tek Dereceli Seçim İlkesi	52
D. Gizli Oy İlkesi.....	52
E. Açık Sayım ve Döküm İlkesi	53
F. Seçimlerin Yargı Organlarının Yönetimi ve Denetimi Altında Yapılması İlkesi	53
III. SEÇİM SİSTEMLERİ.....	54
A. Çoğunluk Sistemi.....	58
1. Tek Turlu Çoğunluk Sistemi	60
a. Tek İsimli Tek Turlu Çoğunluk Sistemi	60
b. Listeli Tek Turlu Çoğunluk Sistemi	63
c. Tercihli Tek Turlu Çoğunluk (alternatif oy) Sistemi	65
2. İki Turlu Çoğunluk Sistemi	67
a. Tek İsimli İki Turlu Çoğunluk Sistemi.....	68
b. Listeli İki Turlu Çoğunluk Sistemi.....	70
B. Nispi Temsil Sistemi	71
1. Nispi Temsil Sisteminin Temel Unsurları.....	73
a. Seçim Çevreleri	73
(1) Milli Çevre	77
(2) Geniş Çevre Sistemi.....	78
(3) Dar Çevre Sistemi.....	78
b. Seçim Sayısı (Seçim Kotası)	79
(1) Çevre seçim sayısı	79
(2) Değişmez Tek Sayı.....	83
(3) Ulusal Seçim Sayısı.....	84
c. Liste Türleri	84
(1) Kapalı (bloke) Liste	84
(2) Tercihli Oy Usulü	85
i. Esnek Liste	85
ii. Açık Liste	86
(3) Karma (Serbest) Liste	87
2. Nispi Temsil Sisteminde Baraj	89
a. Çevre Barajı.....	89
(1) Çevre Seçim Sayılı (Basit Seçim Sayılı) Baraj.....	89
(2) Yüzde Oranlı Baraj	90
(3) Onda Oranlı Baraj.....	91

b. Ülke Barajı	92
(1) Genel Olarak	92
(2) Ülkemiz Açısından 'Ülke Barajı' Değerlendirmesi	94
3. Ülke Düzeyinde Nispi Temsil (Tam Nispi Temsil)	100
a. Ulusal Seçim Sayısı/ Nispi Temsilin Saf Şekli	101
b. Ulusal Artık (Milli Bakiye) Sistemi	102
c. Değişmez Tek Sayılı Ulusal Artık Sistemi	103
4. Seçim Çevresi Düzeyinde (Yaklaştırmalı) Nispi Temsil	104
a. En Büyük (Yüksek) Artık Sistemi	105
b. En Yüksek (Kuvvetli) Ortalama Sistemi	106
c. Klasik D'Hondt Sistemi	108
ç. Sainte-Lague Sistemi	110
(1) Klasik Sainte-Lague Sistemi	110
(2) Sainte-Lagua Sistemi (İskandinav Versiyonu)	110
5. Devredilebilir Tek Oy (Hare Sistemi)	111
C. Karma Seçim Sistemleri	113
1. Sınırlı Oy Sistemi	115
2. Devredilmez Tek Oy Sistemi	115
3. Yıgmal Oy Sistemi	116
4. Birleşik Listeli Nispi Temsil Sistemi	117
5. Çift Oylu Alman Seçim Sistemi	118
6. Çift ve Kontenjan Barajlı Türk Seçim Sistemi	121
7. İtalya Karma Sistemi	124
8. Rusya Karma Sistemi	125
9. Japonya Karma Sistemi	126

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİM SİSTEMLERİNİN SİYASAL PARTİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

I. 1982 ANAYASASI'NDAN SONRA YAPILAN MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ VE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİ

A. 1983 Seçimleri	129
B. 1987 Seçimleri	131
C. 1991 Seçimleri	135
Ç. 1995 Seçimleri	137
D. 1999 Seçimleri	144
E. 2002 Seçimleri	145
F. 2007 Seçimleri	148

II. SEÇİM SİSTEMLERİNİN SİYASAL PARTİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

A. Parti Sistemleri Üzerindeki Etkileri	152
B. Parti İçi İlişkiler Üzerindeki Etkileri	160
C. Seçim Sistemlerinin Partiler arası İlişkiler üzerindeki Etkileri	165
Ç. Seçim Sistemlerinin Siyasal İstikrar Üzerindeki Etkileri	168

III. TÜRKİYE'DE UYGULANAN SEÇİM SİSTEM VE YÖNTEMLERİNİN SİYASAL PARTİLER VE SİYASAL SİSTEMİN İSTİKRARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

176

A. Osmanlı Dönemi.....	178
B. Cumhuriyet Dönemi.....	182
1. İki Dereceli Seçim Sistemi.....	182
2. Tek Dereceli Seçim Sistemi	183
a. Liste Usulü Çoğunluk Sistemi	183
b. Nispi Temsil Sistemi	185
C. Seçim Sistemlerinin Parti Sistemleri ve İstikrarı ile İlişkisi	186
IV. TÜRKİYE İÇİN UYGUN SEÇİM SİSTEM VE YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN ÖNERİLER.....	204
A. “Türk” Seçim Sistemi	205
1. 1,5’le Başlayan Yarımşar Aralı Aritmetik Dizi ile Bölme	205
2. Azalan Tam Sayılı Aritmetik Dizi ile Çarpma.....	206
B. TÜSİAD Tarafından Önerilen Seçim Sistemleri	207
1. Çoğunlukçu Uzlaşım Seçim Sistemi.....	207
2. Nispi Takviyeli İki Turlu Dar Bölge Seçim Sistemi	209
3. Karma Seçim Sistemi.....	210
C. TÜGİAD’IN Seçim Sistemi İle İlgili Başlıca Önerileri	212
1. Karma Seçim Sistemi.....	212
2. “Siyasi Partiler ve Milletvekili Seçimi Kanunlarına İlişkin Görüşler” Raporunda Belirtilen Öneriler	212
Ç. Tek Turlu Birleşik Listeli Nispi Temsil Sistemi Önerisi	214
D. Ergun Özbudun Tarafından Önerilen Seçim Sistemleri	215
1. İlimli Nispi Temsil Sistemi	215
2. Tek isimli İki Turlu Çoğunluk Sistemi (Fransa Sistemi)	216
E. Tek Turlu İki Tercihli Çoğunluk Sistemi Önerisi	218
SONUÇ.....	220
KAYNAKÇA	223
ÖZET	230
ABSTRACT	232

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen metin
a.g.t.	: Adı geçen tebliğ
AB	: Avrupa Birliği
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKDENİZ İ.İ.B.F. Dergisi	: Akdeniz Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Dergisi
AY	: Anayasa
BP	: Barış Partisi
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CMKP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
ev.	: Çeviren
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	: Demokrat Parti
DSP	: Demokrat Sol Parti
DTP	: Demokrat Türkiye Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
E.	: Esas
EGİAD	: Ege Genç İş Adamları Derneği
f.	: Fıkra
G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi	: Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi

Haz.	: Hazırlayanlar
IDP	: Islahatçı Demokrasi Partisi
İP	: İşçi Partisi
K.	: Karar
k.t	: Karar tarihi
LDP	: Liberal Demokrat Parti
m.	: Madde
MÇP	: Milliyetçi Çalışma Partisi
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MP	: Millet Partisi
Mv.	: Milletvekili
ÖDP	: Özgürlük ve Dayanışma Partisi
R.G	: Resmi Gazete
RP	: Refah Partisi
s.	: Sayfa
SDÜİİBFD	: Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
SİP	: Sosyalist İktidar Partisi
SPK.	: Siyasa Partiler Kanunu
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TESAV	: Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı
TESEV	: Türkiye Sosyal ve Ekonomik Sosyal Etüdler Vakfı
TODAİE	: Türkiye Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü
TÜGİAD	: Türkiye Genç İş Adamları Derneği
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
vd.	: Ve devamı
vs.	: Vesaire
YDH	: Yeni Demokrasi Hareketi
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusunu “1982 Anayasası Sonrası Siyasal Partiler ve Seçim Sistemi” oluşturmaktadır.

Demokrasinin sözlük anlamı (halk tarafından yönetim) onun muhtemelen en yaygın ve temel tanımıdır. Modern ve büyük millî devletlerde bu tanıma yapılan bir ekleme, devlet yönetiminin doğrudan vatandaşlar tarafından değil, onların eşit ve serbest bir biçimde seçtiği temsilciler tarafından yapılmasıdır.¹ Doğrudan demokrasi çağımızda temsili demokrasi olarak şekil değiştirerek uygulanmaktadır.

Demokrasi tarihine bakıldığında, siyasal partilerin ortaya çıkışı ile siyasal temsilin genişleme dönemi arasında dikkat çekici bir ilişki bulunmaktadır. “Halkın yönetime katılımını” amaçlayan demokrasi düşüncesi, kalabalık kitlelerle karşılaşmanın zorunlu sonucu olarak iktidarda temsil olgusunu beraberinde getirmiştir. Halkın temsili ancak seçimle mümkün olacağından siyasal partiler halkın tercihlerini iktidara taşıyan yapılar olarak gelişmeye başlamışlar ve modern demokrasi içerisindeki yerlerini almışlardır. Temsili esas almaları nedeniyle ‘partiler demokrasisi’ şeklinde nitelendirilen günümüz demokrasileri, partilerin varlığı kadar bunların serbestçe örgütlenebilmelerini, eşit şartlarda iktidar için yarışmalarını gerektirmiştir. Hür demokratik seçimlerde seçme ve seçilme hakkı ile diğer özgürlükler ‘hukukun üstünlüğü’ yoluyla kesin güvenceler altına alınmaktadır.²

Diğer bir ifadeyle siyasi partilerin ortaya çıkması ile temsili demokraside siyasetin yönlendirilmesi, yürütülmesi temsilcilerden siyasal partilere geçmiştir. Siyasal partilerin batıda çeşitli sebeplerle menfaatleri ve ilişkileri farklılık gösteren çeşitli grupların siyasi hayata etkin bir şekilde katılmalarını ve isteklerini siyasal alana aktarmalarını sağlayan aracı

¹ Arend Lijphart, **Çağdaş Demokrasiler**, çev. Ergun Özbudun, Ersin Onulduran, Ankara, Yetkin Yayınları, 1995, s. 11

² N. Sigmound, *Modern Political Parties*, (Chicago: The Universty Of Chicago Pres, 1958) s.395’ten aktaran Muhammet Bozdağ, **Türkiye’de Siyasal Parti Kapatma Laiklik Bölücülük Sorunu**, Ankara, Nobel Yayınları, 2004, s. 8

kurumlar şeklinde ortaya çıkması ve oluşması uzun yıllar almıştır. Siyasal partiler batılılaşma süreci ile birlikte diğer ülkelerin siyasal yapılarında yer almışlar ve hemen bütün ülkelerde fonksiyonları ve görünüşleri farklı olmakla birlikte siyasal sistemin vazgeçilmez kurumları haline gelmişlerdir. Batılı anlamda siyasal partiler, birçok ülkede demokratikleşme mücadelesinin hem ürünü hem de aracı olmuşlardır. Bugün partilerin varlığı, tek başına yeterli koşul olmasa da demokrasinin varlığının kanıtı olarak görülmektedir.³

Hikmet Sami Türk, demokratik rejimlerde siyasal partiler ve seçimlerin, birbirini tamamlayan, birbirinden ayrı düşünölemeyecek kavramlar olduğunu belirtmektedir. Türk, bunun nedenini şu şekilde açıklamaktadır: “Savundukları görüş ve idealler doğrultusunda halka farklı programlar öneren siyasal partiler arasındaki sürekli yarışmanın dönemsel sonuçları, belli aralıklarla yenilenen seçimlerle belirlenir. Siyasal partiler, bu programları uygulayabilmek veya muhalefet olarak iktidarı denetleyebilmek için gereksinme duydukları yetkiyi halktan seçimler yoluyla alırlar.”⁴

Tarihimizde Osmanlı'nın son dönemleri dahil olmak üzere günümüze kadar değişik seçim sistemleri uygulanmıştır. Özellikle bu çalışmanın konusu olan 1982 Anayasası ile başlayan dönemde istikrar unsurunu öne çıkaran nispi temsil hatta karma seçim sistemi diyebileceğimiz seçim sistemlerinin değişik türleri denenmiştir.

1982 Anayasası'nda 1995 yılında 67'nci maddesine eklenen bir fıkra ile uygulanacak seçim kanunlarının, seçim sisteminin, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenleneceği öngörülmüştür. Nispi temsil temsilde adaleti, çoğunluk sistemleri ise yönetimde istikrarı içermektedir. Bu iki sistemin bağdaştırılması kimi bilim adamlarına göre mümkün görünmemektedir. 1982 Anayasası'ndan itibaren uygulanan seçim sistemleri çoğu zaman öngörüldükleri amaçları gerçekleştirecek sonuçları doğurmamışlardır.

³ Hakan Altıntaş, “Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Siyasal Kutuplaşma Sürecine Etkileri” **Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi**, Antalya, Gazi Kitabevi, sayı 5,2003, s. 4

⁴ Hikmet Sami Türk, “Demokratik Rejimlerde Seçim Kanunları ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Kanun Önerisi”, **AÜHF Dergisi**, cilt 44, sayı 1-4, 1995, s. 554

Bu sebeplerle, çalışmamızda 1982 Anayasası'nda demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru olarak belirtilen siyasal partilerden bahsedilerek 1982 Anayasası'ndan itibaren uygulanan seçim sistemlerinin unsurları ve sonuçları ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Ayrıca Ülkemiz için önerilen seçim sistemleri üzerinde durulacaktır.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmakta olup, birinci bölümde siyasal partiler kavramı, gelişimi, sistemleri, türleri ve özellikleri üzerinde durularak 1982 Anayasası'nda siyasal partilerin önemine kısaca değinilecektir.

İkinci bölümde ise seçim kavramı, tarihsel gelişim ve demokratik seçim ilkeleri anlatıldıktan sonra belli başlı seçim sistemlerinin unsurları ve özellikleri incelenecektir.

Üçüncü bölümde ise, seçim sistemlerinin siyasal partiler üzerindeki etkileri incelenecektir. Bu bölümde öncelikle 1982 Anayasası'ndan günümüze kadar yapılan milletvekili genel seçimleri ve sonuçları incelendikten sonra, seçim sistemlerinin siyasal partiler üzerindeki etkileri anlatılacaktır. Ayrıca tez konusunun kapsadığı dönem dikkate alınarak Ülkemizde uygulanan seçim sistemlerinin sonuçları açıklandıktan sonra ülkemiz için uygun seçim sistemleri üzerine yapılan bir kısım öneriler üzerinde durulacaktır.

Çalışma, araştırmanın belli başlı sonuçlarını içeren sonuç bölümü ile sona erecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASAL PARTİLER

I. KAVRAM, TARİHSEL GELİŞİM VE TÜRLERİ

A. Kavram

Siyasal partilerin, modern siyasal sistemlerin en önemli unsurlarından biri olduğundan şüphe yoktur. Schattschneider'in belirttiği gibi, demokrasiyi yaratmış olan, partilerdir; “ modern demokrasi, partiler dışında düşünülemez.” Bu kadar önemli olan siyasal partilerin tanımı üzerinde yazarlar arasında henüz görüş birliği yoktur.⁵

Türkçe’de parça bölüm anlamına gelen, Osmanlıca’da “fırka” kelimesiyle karşılık bulan Fransızca kökenli parti, “kendini siyasal bir etiketle tanımlayan yasal ve meşru yollardan, sürekli ve istikrarlı bir örgüt aracılığıyla seçmenlerin desteğini sağlayarak devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye ve elde tutmaya çalışan siyasal bir topluluk”⁶ olarak ifade edilebilmektedir.

Bir ülkede iktidarı, hükmetmeyi ve otoriteyi içeren kurumsallaşmış insan ilişkileri biçimi⁷ olarak tanımlanabilecek siyasi sistemin işleyişinin temel olgusunu oluşturan siyasi partileri fonksiyonel anlamda; bir program etrafında toplanmış, siyasal iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacını güden, devamlı bir örgüte sahip kuruluşlar olarak tanımlanmaktadır.⁸

⁵ Ergun Özbudun, **Siyasal Partiler**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları no: 440, Dördüncü Bası, 1977 s. 1

⁶ Ali Yaşar Sarıbay, **99 Soruda Siyasal Partiler**, Radikal Gazetesi Yayınları ,Bursa, 1997, s.10

⁷ Gencay Şaylan, **Çağdaş Siyasal Sistemler**, Ankara, TODAİE, 1981, s.5

⁸ Münici Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, Ankara,1988, s.126

Sezen, siyasal partiyi “belli bir siyasal program üstünde birleşip örgütlenerek, bu programı siyasi iktidarı ele geçirerek uygulamak amacıyla kurulan tüzel kişilik”⁹ olarak tanımlamaktadır.

Aynı zamanda siyasal parti, demokratik bir yönetimde, iktidar yetkilerini kullanan ya da iktidarı serbest seçimle ele geçirebilmek için özgür bir ortamda yarışan ve belli bir programa bağlı olarak bir araya gelen kişilerin oluşturduğu siyasal bir örgüt¹⁰ olarak da tanımlanabilmektedir.

Siyasal partilerin örgüt olması koşulu onu diğer siyasal katılım biçimlerinden; iktidara sahip olma amacı ise diğer örgüt türlerinden ayıran özellikleridir.

Siyasal Partiler, belirli prensipler üzerinde anlaşılan bir topluluğun örgütlenmiş gücünü ve çoğulcu rejimin en önemli unsurunu meydana getirmektedirler.

Amerikan siyaset bilimcilerinden Lapalombara ve Weiner ise, siyasi partiler için süreklilik, ülke çapında örgütlenme, iktidarı kullanma arzusu, seçim yolu ile halkın desteğini elde etmek gibi dört ölçüt ortaya koymaktadır. Bu ölçütlere göre siyasi partileri, ‘...merkezi ve yerel düzeyde kurulmuş, halkın desteğini sağlamaya çalışan, sürekli bir kuruluştur’ tanımlamasını yapmaktadır.¹¹

Özbudun’a göre siyasal partiler, halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasal topluluklardır.¹²

Sarıbay ise siyasal partileri, “kendisini siyasal bir etiketle tanımlayan, yasal ve meşru yolları kullanarak, sürekli ve istikrarlı bir örgüt aracılığı ile seçmenlerin desteğini sağlayarak devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye ve elde tutmaya çalışan siyasal bir topluluk” olarak görmektedir.¹³

Siyasal partilerin, demokratik mekanizmanın işleyişini sağlayan bu ana fonksiyonları yanında, doğrudan doğruya hürriyetçi demokrasi düzeninin

⁹ Saim Sezen, **Seçim ve Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, Ekim 1994, s. 54

¹⁰ Aliefendioğlu, “ Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri”, **Anayasa Yargısı**, cilt no 16, 1999, s. 96

¹¹ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, İstanbul, Beta Yayınları, 1988, s. 317’den aktaran İsmet Giritli, Jale Sarmaşık, **Anayasa Hukuku**, İstanbul, Beta Basım, 2001, s. 57

¹² Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 4

¹³ A. Yaşar Sarıbay, **Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Yayınları, Bursa, 2001, s. 6

temel unsurlarından biri olarak varlıklarına işaret etmek gerekir. Gerçekten, klasik anlamda demokrasi demek, birden fazla partinin serbestçe kurulup faaliyette bulunabildiği rejim demektir. Bu nokta, demokratik düzenin başlıca özelliğini teşkil eder. O kadar ki, demokrasinin başka bir adı da “partiler rejimi”dir.¹⁴

T.C 1982 Anayasası partileri demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak öngörmekte ve bunların uyması gereken esasları belirtmektedir. Ancak Anayasa partilerle ilgili bir tanımlama yapmamaktadır. Ancak, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu’nun 3’ üncü maddesi parti tanımı yapmaktadır. Buna göre “Siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet düzeyine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzelkişiliğe sahip kuruluşlardır.”

Karmaşık bir toplumda demokrasi, yönetim görevlilerini değiştirmek için anayasaya uygun düzenli olanaklar sağlayan bir siyaset sistemi ve nüfusun olabildiğince geniş kısmının, siyasal iktidar için yarışanlar arasında bir seçme yaparak önemli kararları etkilemesine izin veren bir sosyal mekanizma¹⁵ diye tanımlanmaktadır.

Bütün bu tanımlardan anlaşılmaktadır ki, öğretide tanım konusunda birbirinden çok değişik yaklaşımlara rastlamak mümkündür. Bununla beraber günümüzde siyasal yaşamda çok önemli bir konuma sahip olan siyasal partilerin, olabildiğince açık ve hemen herkesin kabul edebileceği bir tanımın yapılması gereklidir. Bu yapılmassa bile en azından temel unsurları belirgin bir şekilde ortaya konmalıdır.¹⁶

¹⁴ G.Vedel: Manuel elementaire de droit constitutionnel, (Paris, 1949)’dan aktaran Münici KAPANİ: a.g.e. s.273

¹⁵ Seymour Martin Lipset, **Siyasal İnsan**, çev. Mete Tunçay, Ankara, Teori Yayınları, 1986, s.25

¹⁶ Murat Yanık, **“Parti içi Demokrasi”**, İstanbul, Beta Basım, 2001, s. 8

B. Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı Ve Gelişimi

1. Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı

İnsanların devlet halinde örgütlenmelerinden bu yana, bir iktidar mücadelesi vardır. Ortak çıkarlara sahip insan gruplarının mücadelelerini, siyasal hareket toplulukları oluşturarak yürütmeleri de bu mücadelelerinin tarihi kadar eskidir. Tarihte görülen her zümre ya da sınıf hareketi, çeşitli siyasal gruplaşmalar modern anlamda parti olarak değerlendirilememektedir.¹⁷ Bilimsel olarak parti kavramıyla, bunlar arasında hayli farklar vardır.

Siyasal partilerin doğuşuyla ilgili ilk ayrıntılı incelemelerden birini Duverger yapmıştır. Duverger, siyasal partiler konusunda klasik sayılan eserinde, partilerin parlamento içinde veya parlamento dışında doğup geliştiğini belirtir. Ona göre, demokrasinin gelişimine paralel olarak, parlamentonun fonksiyonları ve bağımsızlığı genişledikçe parlamento üyeleri içinde ortak niteliklere sahip olanlar arasında gruplaşmalar başlar ve bunu genellikle seçim komiteleri izler. Bu aşamadan sonra, seçme hakkının genişlemesinin de etkisiyle bu iki örgütlenme (seçim komiteleri- parlamento) arasında düzenli ilişkilerin başlaması siyasal partiyi doğurur.¹⁸

Duverger'e göre siyasal partilerin doğuşu, XIX. Yüzyıl Avrupa'sında kendini gösteren iki önemli gelişimin sonucudur. Bunlar ilki, temsili ve sorumlu hükümet ilkesinin yerleşmesi, ikincisi ise oy hakkının genişletilmesidir.¹⁹

Siyasi partilerin doğuşunu açıklayan bir diğer yaklaşım ise bunalımlar temeline dayandırılabilir; Bunalımsal koşullar, partilerin doğuşunu, bir ülkede siyasal seçkinlerin karşı karşıya geldiği belirli sorunlara ve bu sorunlardan hareketle yöneldikleri amaçlara bağlar. Bu açıdan, partilerin doğuşunu zorlayan üç tür bunalımdan söz edilebilir: meşruluk, bütünleşme ve katılım

¹⁷ Server Tanilli, **Devlet ve Demokrasi**, Alkım Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, Kasım 2007 s. 205

¹⁸ Maurice Duverger, **Siyasi Partiler**, Çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınları, Ankara, 1974, s. 16-22

¹⁹ Özbudun, "**Siyasal Partiler**" s. 21

bunalımları.²⁰ Meşruluk bunalımı, devlet mekanizmasını kimlerin elinde tutacağı ve bunların nasıl hükümet edecekleri konusunda doğan anlaşmazlıklardır. Bütünleşme bunalımı; ulusal bir devlet yaratma girişimlerinden (dil, din, ırk vd.), Katılma bunalımı; siyasi seçkinlerin dışındaki grupların devleti ele geçirme veya paylaşma isteklerini meşru görmelerinden kaynaklanan bunalımlardır.²¹

Başka bir görüşe göre günümüzde siyasi partilerin doğuşunu; sosyal ve demokratik gelişim sonucunda; modernleşme siyasal katılmayı, siyasal katılmada örgütlenmeyi getirir²² şeklinde formüle etmek daha geçerli bir yoldur. Diğer yandan savaş, devrim, ekonomik bunalım, ihtilal gibi büyük değişimlerde siyasi partilerin kuruluşunda önemli rol oynamaktadır.

Sınıflar arasındaki kavga, bir yerde “iktidar kavgası” olduğu belirtilmiştir. Sınıflar, iktidar kavgasını, işte siyasal parti dediğimiz örgütler aracılığıyla yapmaktadırlar. Böylece siyasal partiler, toplumdaki sınıf çatışmasının siyasal yaşamdaki ifade araçları²³ olmaktadır.

Devlet, insanlık tarihinde görece yeni bir olgudur. Devletin bu görece kısa geçmişi içinde, katılma sorununun ortaya çıkışı ise çok daha yeni bir olgudur. Devletin ortaya çıkışından başlayarak uzun bir süre, siyaset tekeli, din adamlarıyla soyluların elinde kalmıştır. Bunlar, yönetim işlevini ya doğrudan doğruya kendileri yerine getirmişler, ya da yönetilenlerden yardımcılar almışlardır.²⁴

Böyle bir katılmayı ilk tarihsel örnek, Eski Yunan kent-devletleridir. İÖ IX. yüzyıl toplumunu yansıttığı tahmin edilen Homeros’un İlyada’sında, savaşla ilgili kararların alındığı “komutanlar kurulu”ndan başka, bir de, karar alınmayan, ancak alınan kararların açıklandığı bir “askerler kurultayı”nın toplandığını görülmektedir. Bu kurultay, ilkel göçebelik dönemlerinin kabile savaşçıları kurultayının bir kalıntısı ve ileride toplanacak halk meclislerinin bir

²⁰ Sarıbay, **99 Soruda Siyasal Partiler**, s.11

²¹ Abdullah Mutlu, “ **Kurumsallaşmış Demokrasilerdeki Siyasi Parti Sistemi ile Ülkemizdeki Siyasal Partiler Sisteminin Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi ve Özgün Model Arayışları**”, (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi), Ankara, 2005, s. 9

²² Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s.128

²³ Tanilli, **Devlet ve Demokrasi**, s. 211

²⁴ Cem Eroğul, **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, Ankara, 1999, s. 19

öncüsü gibi görünür. Odyseia' da ise "soylular kurulu" ile "halk kurultayı", komutanlar kurulunun ve askerler kurultayının barış zamanındaki sivil karşılıkları olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁵

Siyasal partilerin ortaya çıkmasından önce seçme hakkının yalnız belirli durumdaki kimselere tanındığı sınırlı oy dönemlerinde seçmenler, güvendikleri adaya oy vererek, onu temsilci seçmek olanağına sahiptirler. Seçimden de, temsilcinin kim olacağını belirlemek üzere oy kullanmak ve en iyileri, yeteneklileri ve seçkin kişileri parlamentoya göndermek anlaşılmaktadır. Halk kütlelerinin devlet yönetimine katılma istekleri, oy hakkının genişletilmesi sonucunu doğurmuş; seçmen kütlesinin genişlemesi ise, seçmenlerin gözünde kamu politikası konusundaki tercihlerin önemini arttırdığı gibi, giderek siyasal partilerin kurulmasını da zorunlu kılmıştır.²⁶

Günümüzdeki siyasal partilerin atası sayabileceğimiz partiler, Batı'da burjuva sınıfının, feodal üretim ilişkilerini değiştirmesine bağlı olarak parlamentolara egemen olması ve monarşik iktidarı zayıflatıp onun yerini almasıyla birlikte ortaya çıkmışlardır²⁷.

Avrupa ülkelerinde tarihi gelişim sürecinde geniş halk kitlelerinin oy hakkını elde etmesi, siyasi iktidarın kuruluşunda söz hakkına sahip geniş bir seçmen topluluğunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dar ve kapalı bir yönetici elit'in hegemonyasının sona ermesi sonucunu doğuran bu gelişme siyasi partilerin doğuşunda da en önemli faktör rolünü oynamıştır.

Günümüz anlamında gerçek partilerin ortaya çıkması, yüzyıl bile olmamıştır. 1850'de dünyanın (Amerika dışında) hiçbir ülkesi kelimenin bu günkü anlamında siyasal partiler bulunmamaktadır. Buralarda fikir akımları, halk kulüpleri, felsefi dernekler ve parlamento grupları mevcuttur. Fakat gerçek partiler yoktur.²⁸

²⁵ Eroğul, a.g.e s. 19

²⁶ Merih Öden, **Seçmenlerin 'Kişi Tercihi' Açısından Seçim Sistemleri**, Ankara, Yetkin Yayınları, 2003, s. 13

²⁷ Tanilli: **a.g.e.** s. 215

²⁸ Maurice Duverger, **Siyasi Partiler**, çev. Ergun Özbudun, İstanbul, 1992, s.15

Batı'da ancak 19. yüzyılda, önce ABD'nde, sonra da İngiltere de ortaya çıkmaktadır. Bunda, temsili rejimin ve oy hakkının genişlemesinin büyük etkisi vardır.

Tarihi bakımdan çağdaş nitelikteki ilk siyasi parti örgütlenmeleri, değişik ve kendine özgü koşullarda ABD'de gerçekleşmiştir. Bu ülkede halen faaliyette bulunan iki büyük partinin ortaya çıkışları, Federal Anayasanın kabulü ile birlikte 18.yüzyılda gerçekleşmiştir. 1787 tarihli Federal Anayasanın hazırlanışı sırasında oluşan federalist ve antifederalist gruplar iki siyasi partinin doğuşuna da temel etken olmuştur.²⁹ Sermaye sahipleri ile çiftçiler ve orta tabaka arasındaki mücadelenin temsilcileri olan Hamilton (federalist) ve Jefferson (antifederalist) önderliğindeki ve zaman içinde Cumhuriyetçiler ve Demokratlar adıyla anılacak bu oluşumlar, seçme hakkı üzerindeki kısıtlamaların Avrupa'dan daha önce kalkması nedeniyle siyasi parti olarak örgütlenmelerini de Avrupa ülkelerinden daha önce gerçekleştirmişlerdir.

Siyasi partiler Amerika'da Anayasa dışı tesirlerle fiili şekilde kurulup gelişmişler, faaliyetleri sonradan kanun koyucu tarafından düzenlenmiştir.³⁰

Toplumda bu görevleri yüklenen siyasî partiler, ondokuzuncu yüzyıldan bu yana, siyasî görüşlere ve sosyo-ekonomik yapıya bağlı olarak değişime uğramak suretiyle günümüze kadar gelmişlerdir. Ancak, yüzyıldan beri siyasî sistemlerde faaliyet gösteren ve varlığını devam ettiren bu kuruluşların, birer hukuk süjesi haline gelmeleri oldukça yakın tarihlere rastlamaktadır. Hatta Kara Avrupası ülkelerinde, bugün dahi siyasî partilere hukuk kurallarında yer vermemiş olanlar vardır. Bu durum, liberal felsefenin, toplumdaki grupları, siyasî partileri, ferdin irade özgürlüğünü kısıtlayan kuruluşlar olarak nitelendiren demokrasi anlayışının, hukuk düzeninde çok uzun süre etkisini devam ettirmesi ile açıklanabilir.³¹

Kıta Avrupası'nda 17. ve 18. yüzyıllarda, parlamento üyelerinin sınırlı bir seçmen topluluğu tarafından seçilmelerine rağmen, monark tarafından

²⁹ Fevzi Demir, **Siyasi Parti Sistemleri ve Türk Siyasi Partiler Kanunu**, EĞİAD, İzmir, 1997, s.5

³⁰ Hüseyin Nail Kubalı, **Anayasa Hukuku Dersleri**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1971 s. 383

³¹ Oya Araslı, **Adaylık kavramı ve Türkiye'de Milletvekilliği Adaylığı**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 311, Ankara, 1972, s.24

atanan bakanların, yasama meclisine karşı sorumlu olmaları, parlamenter rejimin oluşmasını sağlarken, siyasi partilerin de filizlenmesine elverişli bir ortam yaratmıştır.³²

Alman sosyologu Max Weber (1864- 1920), siyasi partileri, modern demokrasinin, oy verme olanağına kavuşturduğu büyük halk yığınlarını etkilemek ve örgütlendirmek amacı ile girişilen çabaların sonucu olarak görmektedir³³.

Bilindiği üzere 18. asır sonlarında JJ. Rousseau milli egemenliğin en pürüzsüz ve saf şekilde gerçekleşeceğini İleri sürdüğü doğrudan demokrasilerde siyasal parti olgusuna yer vermemiş ve siyasal partileri milli egemenlik İlkesini (genel İradeyi, milli iradeyi) bozan unsurlar olarak görmüştür. Çağımızda Rousseau'cu bir yaklaşım artık geçerliğini geniş ölçüde kaybetmiştir. Bunun nedeni doğrudan demokrasinin uygulanması olanaklarının bugün çok sınırlı (ancak bazı federal devletlerin bünyelerinde belirli ölçüde) olması ile çağımızda devlet makinesinin ve siyasal sistemin yapısının çok değişmiş ve çok karmaşık hale gelmiş olmasıdır³⁴.

2. Siyasal Partilerin Gelişimi

Siyasal mücadelenin bireyler arasında olmaktan çok, siyasal hareket ve faaliyet birlikleri olan partiler arasında cereyan ettiği gerçeğinin ortaya çıkmasına karşın, pozitif hukuk bu gelişmeyi hayli geriden izlemiştir. Bunun sonucu olarak, siyasal partiler uzun süre anayasa çerçevesine alınmamışlar ve derneklerle aynı hukuksal düzene tabi tutulmamışlardır. Bu tutum liberal görüşten kaynaklanmaktadır.³⁵

³² Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, 9 Bası, Beta Basım, İstanbul, Eylül 2004, 88-89

³³ Teziç, **a.g.e** s. 312

³⁴ Bülent Daver, “Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasal Partiler: Birkaç Örnek Olay”, **Anayasa Yargısı**, cilt No: 2, Ankara, 1985, s. 98

³⁵ Tanilli, **a.g.e.** s. 211

Genellikle partilerin gelişimi, demokrasinin gelişimine yani, oy hakkının ve parlamentonun yetkilerinin genişletilmesine bağlı görünmektedir. Genel ve eşit oy hakkının kazanılmasıyla politik arenaya büyük yığınlar katılmaktadır.³⁶

Kişiye siyasi, ekonomik ve sosyal alanda yalnız bırakan; partileri kişi iradesini saptıracakları endişesi ile tanımayan eski liberal devlet anlayışındaki değişiklik, giderek demokrasi anlayışında da kendini gösterecektir. Karışmayan devlet yerine düzenleyen devlet kadrosunda, bireysel hakların yanı sıra, grup haklarından (dernek, sendika gibi) söz edilmeye başlanır. Bu değişimin sonucu, siyasi partiler de, demokrasinin onsuz olmaz unsurları olarak nitelendirilirler.³⁷

Siyasal partilerin pozitif hukuka konu oluşu ilk defa seçim işlerini düzenleyen kanunlarda görülmektedir. Örneğin İngiltere’de Representation Of People Act (1867), Trade Union Act (1913), Trade Disputes and Trade Union Act (1927), Amerika Birleşik Devletleri’nde Smith-Connaly Kanunu (1943), Hatch Kanunu (1940) gibi kanunlar, bu tip bir uygulamanın örnekleridir.³⁸

Ne var ki, siyasal partilerin siyasal iradenin oluşumuna egemen güçler olarak, demokratik siyasal yaşamın en önemli öğeleri haline gelmesi, hukuk alanında da etkisini göstermekte gecikmemiş ve ikinci dünya savaşından sonra bazı hukuksal düzenlemelere gidilmiştir. Daha sonra siyasal partiler birer anayasa kurumu haline gelmeye ve yer yer de özel bir kanunun konusu olmaya başlamışlardır. İlk kez 1947 tarihli İtalyan Anayasası siyasal partileri bir kurum olarak düzenlemiştir. 1949 tarihli Bonn Anayasası, 1946 tarihli Fransa Anayasası, 1978 tarihli Portekiz Anayasaları siyasal partileri bir anayasa kurumu haline getirmiştir. 1978 tarihli İspanyol Anayasası’nı ise siyasi partilerden bahsetmemektedir. Ancak, siyasal partilerin hukuksal statüsünü düzenleyen bir özel kanun yapılmasından ve –Anayasayla aynı yılda- yürürlüğe girmesinden³⁹ söz etmektedir.

³⁶ Sezen, a.g.e., 56

³⁷ Teziç, a.g.e 314

³⁸ Araslı, a.g.e., 25

³⁹ Tanilli, a.g.e 220-221

Günümüzde, siyasi partilerin hukuki statüsü, bütün ülkelerde aynı biçimde düzenlenmemektedir. Anglo-Sakson ve İskandinav ülkelerinde, siyasi partilere yalnızca seçim kanunlarında yer verilmektedir.⁴⁰

Siyasî partilerin hukuk süjesi haline gelmeleri, onların siyasî iktidarın, birtakım kişi ve kurumların keyfi tasarruflarına konu olmasını önleyerek; kuruluş, işleyiş ve kapanışlarında hukuk teminatına kavuşmalarını sağlamıştır. Ancak bu durum, siyasî partilere birtakım haklar sağlar ve teminatlar getirirken, birtakım görevler de yüklemiştir.

Görülüyor ki, seçme hakkı büyük yığınlar doğru genişlemeye başlayınca, siyasî parti adı verilen örgütlerin önemi ve sayıları artmıştır. Bir bakıma partiler kütle demokrasisinin «sine qua non» unsurları haline gelmişlerdir. Demokratik düzen kütleye dayandıkça, parti denilen siyasal örgüt bu düzen içinde ampirik ve kaçınılmaz bir araç olarak yerini koruyacaktır. Kısaca parti, şekilsiz ve dağınık durumdaki kütlelere yön, biçim ve bilinç kazandırmıştır.⁴¹

Siyasal partiler özellikle modern dönemle birlikte çok hızlı bir gelişme kaydederek dünyanın hemen hemen her bölgesinde sahneye çıkmış, çok farklı şekillerde tanımlanıp sürekli tartışmaların merkezinde yer almıştır. Günümüzde ise, siyasal katılımın en önemli aracı haline gelmiş bulunmaktadır. Toplumda meydana gelen sosyo-politik olaylar sonucunda (oy hakkının tanınması, krizler, sosyal ve ekonomik gelişme vs.) ortaya çıkmakta ve toplumsal gerçekliklerin bir yansıması olarak tezahür etmektedir. Siyasal partilerin her ne kadar tanımı ve ortaya çıkışı konusunda bir uzlaşma noktası bulunmamış olsa bile, bu durum onların günümüz demokrasileri açısından vazgeçilmezliğine gölge düşürmeyecektir.⁴²

⁴⁰ Teziç, a.g.e. 315

⁴¹ Tuncer Karamustafaoğlu, **Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 262, 1970, s. 101

⁴² Hüsamettin İnönü-Selami Erdoğan-Ümit Güner, “**Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Politik Nedenler**”, Akademik Bakış”, Sayı 13, Ekim 2007, <http://www.akademikbakis.org>, erişim Tarihi, 15.01.2007,

3. Ülkemizde Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışı ve Hukuki Statü Kazanmaları

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk siyasi amaçlı örgütler, ulusal bağımsızlık amacı ile azınlıklar tarafından kurulmuştur. I. Meşrutiyetten önce, Türkler tarafından kurulan siyasi amaçlı örgütler, parlamentonun ve seçimlerin olmadığı bir ortamda, gizli olarak faaliyet göstermişlerdir. Ancak, bu dönemde siyasi amaçlı örgütlerin hiçbiri, modern anlamda bir parti olma özelliğini taşımamaktadırlar. Çünkü 1876 Anayasası dernek kurma hürriyetini tanımamaktadır. Nitekim bu dönemde kurulan (1889) siyasi amaçlı ve parti niteliğindeki Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ister istemez gizli çalışmak zorunda kalmıştır. 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte, Kanun-u Esasi'de yapılan 1909 değişiklikleri ile dernek kurma hürriyeti kabul edilmiştir. Aynı yıl çıkarılan Cemiyetler Kanunu, herhangi bir cemiyetin, kavim esasına dayanmaması ve gizli olmaması esaslarını getirmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra kabul edilen kanunla, hükümete her türlü cemiyet üzerinde geniş denetleme yetkisi tanınmıştır. Bu denetim 1926 yılında yapılan değişiklikle kanun ve ahlakla sınırlandırılmıştır. 28 Haziran 1938 tarihli Cemiyetler Kanunu ise, derneklerin kurulmasını izne bağladığı gibi, siyasi amaçlı derneklerin tüzük ve beyannamelerini İçişleri Bakanlığına vermelerini ve faaliyete geçebilmeleri içinde tescil olduklarını gösterir belge almalarını zorunlu kılmıştır. Aynı kanun dernekler üzerinde hükümete geniş denetim yetkisi vermiş, kapatılmalarını da hükümetin yetkileri arasında saymıştır.⁴³

1923–1946 döneminde başarısız parti denemeleri olmuşsa da tek parti sistemi egemendir. Siyasi hayatın tek partisi CHP, parlamentoda kurulan tipik bir kadro partisidir.

5 Haziran 1946 tarihinde yapılan düzenleme ile cemiyet kurmada serbestlik esasına geçilmiş, ancak daha serbestlik esasına geçilmeden, 18 Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi, 7 Ocak 1946'da da Demokrat Parti kurulmuştur. 1947 yılında TBMM içtüzüğünde yapılan değişiklikle de ilk kez siyasi partilerle ilgili kurallara yer verilmiştir. 1950 seçimlerinde Demokrat

⁴³ Teziç, a.g.e 316

Parti iktidara gelmiştir. Ocak tipi örgütlenme modelini benimseyen ve kitle partisi olma özelliğindeki Demokrat Parti 27 Mayıs 1960 tarihinde, Milli Birlik Komitesince yönetime el konulana kadar tek başına iktidarını sürdürmüş, çok partili sisteme göre seçimlerde mutlak üstünlük sağlayarak hegemonyacı parti özelliğini taşımıştır. Sistem temelde, seçmen tercihlerinin iki partide toplandığı tipik iki parti sistemi görüntüsünde olmakla birlikte, tek partinin parlamento çoğunluğunu sürekli elinde tuttuğu bir sistem olmuştur⁴⁴.

27 Mayıs 1960 tarihinde Milli Birlik Komitesince Meclis feshedilmiş ve siyasi parti faaliyetleri tatil edilmiştir. 12 Ocak 1961 tarihinde ise hükümet siyasi partilere tekrar faaliyete geçme izni vermiştir. 9 Temmuz 1961 günü yapılan halk oylamasıyla kabul edilen, 1961 Anayasasında siyasi partiler ilk kez yer almıştır. 13 Temmuz 1965 tarihinde çıkarılan Siyasi Partiler Kanunuyla da ülkemiz siyasi partileri özel bir kanunla düzenleyen ender ülkelerden biri olmuştur. Siyasi partilerin kapatıldığı 12 Eylül 1980 müdahalesine kadar çift meclisli parlamenter sistemin uygulandığı ülkemizde 1971 yılındaki muhtırayla parlamento ve siyasi sistem darbe yemekle birlikte, siyasi parti faaliyetleri durdurulmamıştır.⁴⁵

Seçimlerde nispi temsil sisteminin değişik şekillerde uygulandığı bu dönemde, çok parti sistemi egemendir. Ancak bu çok parti sistemi ılımlı çok parti sistemidir. Seçmen ve partiler genelde sağ ve sol diye adlandırılan iki blok arasında bölünmüştür.

12 Eylül müdahalesi sonrası siyasi partiler kapatılmış, 1982 Anayasası ile de partiler tekrar Anayasal statüye kavuşturulmuştur. Bu dönemde çıkarılan Siyasi Partiler Kanunu, siyasi partileri ayrıntılı bir kanuni düzenlemeye tabi tutmuştur. İlk haliyle kapatılan siyasi partilerin devamı niteliğinde parti kurulamayacağını hükme bağlayan Kanun, aynı zamanda bunların isim ve amblemlerinin de kullanılmasını yasaklamıştır. Bu Kanunda, daha sonra değişiklikle, kapatılan siyasi partilerin devamı olma niteliği kaldırılırken, bunların isim ve amblemlerinin kullanılması da serbest bırakılmıştır.

⁴⁴ Mutlu, **a.g.m.**, s.34

⁴⁵ Teziç, **a.g.e.**, s. 317

C. Siyasal Partilerin Fonksiyonları

Temsili demokrasi tartışmalarının en temel sorularından biri seçmenlerin destek, tercih ve isteklerinin siyasal sistem tarafından nasıl bir karar ve eylem serisi şeklinde çıktılarına yansıdığı sorunsalı üzerinde odaklaşmaktadır. Açıktır ki toplum içinde geniş kitleler tarafından paylaşılan ortak çıkarlar olduğu gibi, toplumsal grupların kendilerine özgü ve birbiri ile çatışan çıkarları da bulunmaktadır. Siyasal sisteme girdi olarak ulaşan bu çatışan çıkarların karar ve eylemler şeklinde sistemin çıktıları olarak sonuçlandırılmasında bir dönüştürülme sürecinin etkisi vardır. Siyasi partiler gerek sisteme girdilerin iletilmesinde, gerek bu girdilerin siyasa çıktılarına dönüştürülmesinde, gerekse de bu çıktıların istenilen sonuçlara ulaştırılmasında kritik rol oynamaktadırlar.⁴⁶

Demokratik bir toplumda siyasi partiler vazgeçilmez unsur olmasına karşın, tek başına yeterli unsur sayılmamaktadır. Çünkü günümüz toplumunda sivil örgütlenmelerde toplumun demokratik olabilmesi, siyasi partilerin vazgeçilmez unsurlar olmasına bağlıdır. Yönetenler ile yönetilenler arasında seçim zamanları dışında da sürekli bir etkileşimi, toplumda değişik sosyal grupların çıkarlarının birleştirilmesi, yöneticilerin seçimler yoluyla belirlenmesinde, katılımın sağlanarak sistemin somut bir biçimde işlemlerini sağlamada, örgütlü bir güç olan siyasi partilerin katkısı büyüktür. Bu bakımdan temsili sistemlerde, siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru, iktidarı meşru yoldan ele geçirmenin, paylaşmanın ve korumanın meşru aracı olan siyasi partilerin, toplum içindeki fonksiyonları da önem kazanmaktadır. Siyasi partilerin fonksiyonlarını dört grupta toplamak mümkündür.

⁴⁶ TESEV, **Türkiye'de Yeni Bir Parti Sistemine Doğru**, Haz. Ali Çarkoğlu, Tarhan Erdem, Ömer Faruk Gençkaya, Mehmet Kabasakal, TESEV Yayınları, 2000, s. 2,

1. Siyasal Görüş ve Çıkarların Bağdaştırılması ve Temsili

Siyasi partilerin önemli fonksiyonlarından biri, toplumdaki düşünce, görüş ve eğilimlere açıklık kazandırarak, onları ortak çıkar etrafında birleştirmektir. Kişisel ve dağınık düşünceleri bir yön vererek birleştiren partiler, kamuoyu yaratmaktadırlar. Zaman içinde belirginleşen ve süreklilik kazanan bu düşünceler, aynı zamanda siyasal partilerin kurumsallaşmasını da sağlamaktadır. Siyasal partiler, kamuoyunun olaylar karşısındaki değişken ve kararsız tutumunu benzer görüşlerle kaynaştırarak, kişisel farklılıkları azaltıp bunları birkaç grup halinde ortaya çıkarmaktadır. Bu doğrultuda, değişik sosyal grupların çıkarlarını bağdaştırarak, siyasi tercih konusu programlara dönüştürüp seçmen karşısına çıkan siyasal partiler, seçimlere ve siyasi temsile bir anlam kazandırır⁴⁷. Bu fonksiyon, menfaatlerin birleştirilmesi olarak da adlandırılmaktadır.

Örgütlü ya da örgütsüz çıkar gruplarının belirli seçenekler etrafında buluşturulması görevini siyasal partiler üstlenmektedirler. Siyasal partilerin programları ve doğrultuları bu çerçevede içinde oluşturmaktadırlar. Öz'e göre, siyasal partilerin en önemli işlevlerinden biri dilek ve isteklerin birleştirilmesidir⁴⁸. Kapani'ye göre de siyasal partilerin en başta gelen fonksiyonlarından biri, toplumdaki çeşitli çıkarların ve istemlerin birleştirilmesini ve kanalize edilmesini sağlamaktır.⁴⁹

2. Siyasal Kadroların Devşirilmesi

Siyasi partilerin önemli fonksiyonlarından biri de ülkeyi değişik kademelerde yönetecek olan kadroların, belirlenmesini sağlamaktır. Siyasal devşirme, siyasal sistemdeki çeşitli rolleri yerine getirecek kişilerin seçimi sürecidir. Partilerin siyasal elitleri devşirmeleri, demokratik siyasal

⁴⁷ Teziç, a.g.e, s. 332

⁴⁸ Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1992, s. 28

⁴⁹ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 165

sistemlerde aday gösterme ve seçim mekanizmalarıyla gerçekleşmektedir. Bütün modern siyasal sistemlerde siyasi kadrolar ve liderler genellikle partiler içinden çıkmaktadırlar. Partisiz sistemlerde, siyasi devşirme işlevi, doğal olarak parti dışı kurumlarca (geleneksel elitler-feodal aileler, dini kuruluşlar, ordu, bürokrasi) yerine getirilebilir.⁵⁰

Özbudun, “Siyasal Partiler” adlı eserinde siyasal devşirme fonksiyonunu, siyasal sistemdeki çeşitli rolleri yerine getirecek kişilerin seçimi süreci olarak tanımlamıştır. Devletin yönetim makamlarının, siyasal elit mevkilerinin doldurulması, siyasal partilerin başlıca fonksiyonlarından birini meydana getirdiğini, hatta buna siyasal partilerin asgari fonksiyonu denilebileceğini⁵¹ belirtmiştir.

3. Siyasal İktidarın Kullanması ve Denetimi

Partilerin bir işlevi de çoğunluğu sağlayanların iktidarın kullanılmasına katılmalarıdır. Siyasal partileri diğer örgütlerden en önemli ayırıcı yönlerinden biri de iktidarı ele geçirmektir. Gerçekten de siyasal partiler, halk çoğunluğuna dayanarak iktidara gelmeyi amaçladıkları oranda demokratik yaşamın vazgeçilmez unsurları olmuşlar ve demokrasinin bir siyasal rejim olarak ortaya çıkışı ile eş zamanlı olarak oluşmuşlardır.

Devletin yönetim makamlarının, siyasi elit mevkilerinin doldurulması, siyasal partilerin başlıca fonksiyonlarını meydana getirmektedir.⁵²

Çağdaş demokrasiler bir anlamda iktidar-muhalefet dengesine dayanmaktadır. Muhalefetin iktidarı denetlemek, özgürlüklere gelebilecek kısıtlamalara engel olma gibi görevleri de vardır. Temelde iktidar sorumluluğu ve muhalefet görevi liberal demokratik toplumlarda madalyonun iki yüzü gibidir⁵³.

⁵⁰ Yanık, **a.g.e.**, s. 55

⁵¹ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 98

⁵² Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 98

⁴⁷ Teziç, **a.g.e.**, 333

4. Demokratik Siyasal Kültürü Yerleştirmek

Partiler, kişi veya grupların çıkarlarını ve görüşlerini birleştirerek temsil ederken, aynı zamanda, çıkar ve görüş sahiplerini yönlendirir ve eğitirler. Bu siyasi sosyalleşme faaliyetleriyle partiler, toplumda siyasi kültürün yayılması açısından en etkili kuruluşlar haline gelmişlerdir.

Siyasal partiler aynı zamanda siyasi kültürün bilgi, duygu ve değerlendirme süreçlerini etkileyerek yerleşmesini sağlamaktadırlar.

Yüksek düzeyde bir siyasi katılmaya dayanan modern toplumlarda siyasi parti, bu katılmayı gerçekleştiren başlıca araçtır.⁵⁴

. Siyasal Parti Sistemleri

Partiler, örgütlenmeleri, ya da yapıları bakımından değişik tiplere ayrıldığı gibi, partiler arası ilişkiler bakımından da değişik tiptedirler. Her ülkede, partilerin sayısı, her birinin boyutları, aralarındaki ittifaklar ve stratejileri, nispi bir istikrar ilişkisi bütününe oluşturmaktadır. Bu yapı ve ilişkiler bütününe “parti sistemi” denilmektedir. “Bir ülkenin gerçek siyasi rejiminin işleyişini tanıyabilmek için, parti sisteminin, kurumlar sistemi ile nasıl birleştiğini bilmek önemlidir.”⁵⁵

Parti Sistemleri, partilerle sosyal sınıflar arasındaki bu ilişkinin kuvvet derecesine göre, “sınıfsal bakımdan kutuplaşmış” ve “az kutuplaşmış” sistemler olarak da sınıflandırılabilir.⁵⁶

“Siyasi parti sistemi” teriminden ülke siyasi hayatında birinci derecede rol oynayan siyasi partilerin sayısını anlamak gereklidir. Parti sistemleri genel olarak tek parti, çok parti ve çift parti olarak üçe ayrılmaktadır. İktidar için

⁵⁴ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 35

⁵⁵ Teziç, **a.g.e** s. 342

⁵⁶ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 44

yarışmacı sistem ve yarışmacı olmayan bir sistem olarak da bir değerlendirme yapılabilir.

1. Tek Parti Sistemi

Bir ülkede yönetimin tek partinin egemenliğinde bulunduğu ve başka partilerin yönetime katılmasına izin vermeyen sisteme tek parti sistemi denilmektedir. Yarışmacı olmayan bu sistemde iktidar mücadelesi partiler arası bir sorun olmaktan çıkmaktadır.

Bu sistemde, siyasi iktidar oldukça devamlı bir süre tek partinin elinde bulunur ve adeta devlet tek partiyle bir ve aynı şey olmaktadır.⁵⁷ Başka bir ifadeyle bir ülkenin yönetimi, tek bir partinin elinde bulunuyorsa ya da birden çok parti iktidar yarışına katılamıyorsa o ülkede tek parti sistemi vardır. Bu sistemde tek parti, resmi doktrini savunan ve gerçekleştirmek isteyen bir partidir.⁵⁸

Bu sisteme yarışmacı olmayan sistem adı da verilmektedir. Bu sistemde, İktidara gelmek için partiler arası bir mücadele yoktur. Bu tür rejimlerin ortak özelliği yöneticilerin işbaşına getirilmeleri ve denetlenmelerinin, partinin tekelinde olmasıdır.⁵⁹

Bu anlamda, seçimlerin ve parlamentonun öneminin kalmadığı, partinin rolünün; iletişimin parti piramidi vasıtasıyla sağlanmasına aracılık etmekle sınırlı olduğu tek parti sisteminde, partinin anlamı, işlevi, devlet içindeki yeri ve partinin yapısının uygulanan siyasi rejimlere göre farklılıklar göstermesi nedeniyle tek parti sisteminden bahsetmek yerine, tek parti sistemlerinden bahsetmek daha doğru olacaktır. Tek parti sistemlerine özgü temel işlev, toplumda atılımı ve kadrolaşmayı sağlamaktır. Bu da rejimlere göre (faşist, komünist ve gelişmekte olan ülkeler) farklılıklar göstermektedir.

⁵⁷ Kubalı, **a.g.e.** s. 243

⁵⁸ Giritli,Sarmaşık, **a.g.e.**, s. 59

⁵⁹ Özbudun, Siyasal Partiler, **a.g.e.** s. 113

Ülkenin yüksek yöneticilerinin devşirilmesi ve kamusal siyasetin saptanması süreçleri tamamen ve sürekli olarak tek bir partinin kontrolünde ise, diğer partiler bu konuda önemli sayılabilecek bir rol oynamıyorlarsa, sistem, biçimsel yönden değilse de fonksiyonel yönden yine bir tek-parti sistemi⁶⁰ olarak adlandırılabilir.

Tek parti rejimi, her zaman – kelimenin klasik anlamıyla- güçlerin bir merkezde toplanmasına yol açmaktadır.⁶¹

2. Çok Partili Sistem

Bu sistemin en önemli özelliği, ikiden çok partinin siyasi hayatta etkili olması ancak, iktidarı tek başına kullanabilecek çoğunluğun elde edilememesidir.

Partiler tek başlarına iktidara gelemediklerinden, hükümetler koalisyon kabinelerinden meydana gelmektedir. Bu durum da hükümet teşkilinde zorluklara, zayıf ve istikrarsız hükümetlerin oluşumuna sebep olmaktadır.

Çok partili sistemler ülkelere göre farklılıklar gösterebilmektedir. Çünkü bir ülkede çok partili sistemin varlığı, ideolojik, sosyal, dinsel tarihsel ve ulusal nedenlere bağlıdır.⁶² Birden çok siyasal partinin var olduğu toplumlarda siyasal partiler, sosyal bölünmeleri, çatışmaları yansıtmaktadırlar.⁶³

Genellikle nispi seçim sisteminin uygulandığı ülkelerde çok partili sistemin hâkim olduğu görülmektedir.

Çok parti sistemini de yine kendi içinde ılımlı çok parti ve aşırı çok parti sistemi olarak ikiye ayırmak mümkündür.

Ilımlı çok parti sisteminde ülkedeki mevcut partiler arasındaki ideolojik farklılıklar çok derin olmadığı gibi mevcut rejime karşı olan sağ ve sol uçtaki

⁶⁰ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 113

⁶¹ Maurice Duverger, **Siyasal Rejimler**, çev. Teoman Tunçdoğan, Ankara, Sosyal Yayınlar, 1986, s. 41

⁶² Teziç, **a.g.e.**, s. 343

⁶³ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 14

partilerde çok güçlü değildir. Partiler rejimin sorunları konusunda uzlaşabilecek ortak noktalara sahiptir. Partiler arası aşırı kutuplaşmanın ya da ideolojik ayrılıkların derin olmadığı sistemde partiler temel sorunlar ve ilkeler konusunda iki büyük eğilimde gruplanabilmekte, iktidarda bu iki temel eğilim arasında yer alan iki blok arasında el değiştirmektedir. Çift parti sistemini andıran bu sistemde iktidarın iki blok arasında el değiştirmesi partileri sorumlu ve gerçekçi olmaya zorlamaktadır.

Aşırı çok partili sistemlerde ülkenin temel sorunları üzerindeki görüşler bakımından, çok farklı ve birbirleri ile uyuşmayacak kadar geniş bir partiler yelpazesi vardır. Bu sistemde sağ ve sol uçta yer alan partilerin varlığı, çok yönlü bir kutuplaşmaya yol açmaktadır. İlimli çok partili sistemden farklı olarak rejim üzerindeki “consensus” hayli zayıftır. Merkez partilerin uçtaki partilerle işbirliği yapma güçlüğü, ister istemez merkez sağ ya da merkez sol hükümetlerinin kurulmasına yol açmaktadır. Partiler arası sürekli bloklaşmanın olmaması, sık sık hükümet buhranlarına yol açabilmektedir. Kurulan koalisyonlar kısa ömürlü olmaktadır.⁶⁴

Çok partili rejimin ideolojilerine göre biçimlenmesi: sınırlı çok partili rejimler- sınırsız çok partili rejimler⁶⁵ olarak da ayrılabilir.

3. Çift (iki) Partili Sistem

Bu sistemin temel özelliği, belli bir ülkede var olan partiler içinde, iki büyük partinin siyasi hayata egemen olmasıdır. İki büyük parti dışında, öteki partilerin iktidara ağırlıklarını koyabilecek güçleri yoksa o ülkede iki parti sistemi mevcuttur.⁶⁶

Çift parti sistemi şu dört unsurun birleşmesi ile tanımlanabilmektedir: İki siyasi partinin seçim tekeli, bu partilerin güçlü bir yapıya sahip olması,

⁶⁴ Teziç, **a.g.e.** s. 343

⁶⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İstanbul, Beşinci Basım, 1982 s. 280

⁶⁶ Teziç, **a.g.e.** s. 344

siyasal oyunun kuralı üzerinde anlaşmaya varmış olmaları ve iktidarın bu iki parti arasında el değıştirmesi.⁶⁷

Bu sistemin işleyişı, partileri ılımlı, gerçekçi ve sorumlu olmaya itmektedir. Böyle bir sistemde seçimlerin kazanılması, büyük ölçüde, her iki partiye de kuvvetle bağılı olmayan ve siyasal yönelimleri bakımından merkezde yer alan bağımsız seçmenlerin oylarını alabilmeye bağılıdır. İki parti sistemi, partilerin seçmen önünde sorumluluğunu en iyi şekilde belirten bir sistem⁶⁸ olarak öne çıkarılmaktadır.

Bir ülkede iki partili sistemin ya da çok partili sistemin varlığını açıklayan nedenleri araştırmak ilginç olmaktadır. Bu konuda, kuşkusuz, tarih (İngiltere’de “liberaller” ve “muhafazakârlar”)ve toplumsal psikoloji önemli rol oynamaktadır. Ancak, kesin bir çözümleme teknik etmenleri ve öncelikle seçim sisteminin önemini genişliğine çıkaracaktır: iki partili sistem tek tur’lu çoğunluk sisteminin sonucudur; oysa nispi temsil ya da iki tur’lu oylama, çok parti sisteminin meydana çıkmasına yol açmaktadır.⁶⁹

D. Siyasal Partilerin Özellikleri

Siyasal partiler “yapı”, “disiplin”, “türdeşlik” yönünden birtakım özellikler göstermektedirler.⁷⁰

⁶⁷ Jean Marie Cotteret-Claude Emeri, **Seçim Sistemleri**, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, iletişim Yayınları, çev. Ahmet Kotil, s. 90

⁶⁸ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 132-133

⁶⁹ Maurice Duverger, **Siyasal Rejimler**, s. 43

⁷⁰ Giritli, Sarmaşık, **a.g.e.** s. 57

1. Yapı Yönünden Siyasi Partiler

Yapı yönünden siyasi partiler kadro partileri ve kitle partileri olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

a. Kadro Partileri

Kadro partileri, az sayıda saygın ve varlıklı bir zümrenin kuruculuk ettiği bir siyasal örgüt modelidir. Bu partilerin amaçları, yalnızca seçim döneminde etkinliklerini arttırarak seçimlerde başarılı olmaktır.⁷¹ Bunlara komite partileri de denilmektedir. Kadro partilerinde nitelik ön plana çıkmaktadır. Kadro partilerinde üye sayısının fazla olmaması, sert ve disiplinli bir yapıya gerek duyulmaması nedeniyle iç örgütlenme zayıf olmaktadır.⁷²

Kadro partilerine özellikle Birleşik Amerika'da ve İngiltere'de rastlanmaktadır. Bu ülkelerde partilerin doğuşu, meclisler içinde milletvekillerinin gruplaşmaları ve seçim bölgelerinde adayların kampanyalarını örgütleyecek komitelerin kuruluşuyla başlamıştır. Her ne kadar gruplarla birleşmişseler de, seçim komiteleri ülke çapında ve bir federasyon halinde birleşememişlerdir. Merkezdeki kademelerin örgüt üzerinde otoritesi azdır.⁷³ Başka bir anlatımla bu tür partilerde merkezîyetçilik, örgütlenme ve disiplin zayıftır.

b. Kitle (Yığın) Partileri

Kitle partileri 19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkmaktadırlar. Kitle partilerinde üye sayılarının arttırılması hayati önem taşımaktadır. Çünkü

⁷¹ Giritli, Sarmaşık, a.g.e. 57

⁷² Teziç, a.g.e. s. 334

⁷³ Tunaya, *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku*, s. 262

ağırlıklı olarak partinin finansmanı üyelerin aidatına bağlıdır. Üye ile organik bağı daha fazla olan bu partilerde üyenin siyasi eğitimi de daha fazla önem taşımaktadır. Parti merkezinin bölgesel örgütler üzerindeki otoritesinin daha çok hissedildiği kitle partilerinde siyasal faaliyet sadece seçim dönemleriyle sınırlı kalmamakta, bir süreklilik arz etmektedir. Kitle partilerinde, partiye giriş belgesinin doldurulması, düzenli aidat ödenmesini gerektiren biçimsel kayıt işlemleri, üyeliğin temel koşullarından sayılmaktadır⁷⁴.

Günümüzde hemen hemen tüm partiler kitle partisi durumuna gelmişlerdir. Bu tür partiler etkinliklerini yalnızca seçim zamanı sürdürmemektedirler. Disiplinli ve tüm ülkeyi kapsayan, en küçük yerleşim birimlerinden merkeze kadar geniş ve hiyerarşik bir yapıya sahiptirler.⁷⁵

2. Disiplin Yönünden Siyasal Partiler

Siyasal partilerin, yöneticilerinin gerek üyeleri ve gerekse milletvekilleri üzerindeki otoritesi bakımından yapılan ayırımdır.

Disiplin yönünden siyasal partiler disiplinli ve serbest olmak üzereye ikiye ayrılmaktadır.

a. Disiplinli Partiler

Duverger, üyeleri ve özellikle parlamentodaki milletvekilleri ile hükümetteki bakanları üzerinde sıkı bir disiplin kuran partiye “katı” parti ismini vermektedir.⁷⁶

Bu tip partilerde parti programına ve parti yöneticilerine kesin bir otorite ve yetki tanınmıştır. Grup kararları milletvekillerini bağlamakta, tersine

⁷⁴ Teziç, **a.g.e.** s. 335

⁷⁵ Giritli, Sarmaşık, **a.g.e.** s. 58

⁷⁶ Duverger, **Siyasal Partiler**, s. 44

davranışlar disiplin cezalarına, giderek de partiden geçici ya da kesin olarak uzaklaştırmaya kadar gidebilmektedir. Parlamenter rejimin uygulandığı ülkelerde, partilerin disiplinli oluşlarının somut örnekleri parlamento faaliyetlerinde görülmektedir. Parlamenterler parti gruplarında, grup çoğunluğunun aldığı kararlar doğrultusunda, meclis genel kurulunda oy kullanmaya mecbur bırakılmaktadırlar.⁷⁷

Disiplinli partiler denildiğinde ya parlamento üyeleri üzerinde oy disiplinine sahip, ya da yalnızca oy verme açısından değil, üyelerin siyasi tutum ve davranışları üzerinde disiplini olan siyasal partiler akla gelmektedir.⁷⁸

b. Serbest Partiler

Duverger, esnek partileri, üyelerine ve özellikle milletvekillerine büyük ölçüde bağımsızlık tanıyan partiler olarak tanımlamaktadır.⁷⁹

Serbest parti, üyelerini, parlamenterlerini ve bakanlarını, katı bir disipline tabi tutmayan partilerdir. Bu partiler, çeşitli sorunlar karşısında, üyelerinin belli bir yönde tutum almaları için bağlayıcı ve zorlayıcı kararlar almamaktadırlar.⁸⁰

3. Türdeşlik Yönünden Siyasal Partiler

Türdeşlik yönünden siyasal partiler ikiye ayrılmaktadır.

⁷⁷ Teziç, **a.g.e.** s. 339

⁷⁸ Giritli, Sarmaşık, **a.g.e.** s. 58

⁷⁹ Duverger, **Siyasal Partiler**, s. 44

⁸⁰ Teziç, **a.g.e.** s. 338

a. Türdeş Partiler

Türdeş (homojen) partiler, “ideoloji birliğinin egemen olduğu partiler”⁸¹ olarak tanımlanmaktadır. İdeolojik yapıları tek partiler ile çok partili sistemdeki partiler genellikle türdeşliği fazla olan partilerdir.⁸²

Siyasal partiler, merkezden uzaklaştıkça daha merkeziyetçi ve hiyerarşik bir yapı göstermektedirler. Parti örgütü üyelerinin de bu yapıyı benimsedikleri ve daha demokratik bir yapı beklentisi içinde olmadıkları göze çarpmaktadır. Bu ortamda, daha itaatkâr ve denetim altında bir partili kitlesi ortaya çıkmaktadır ki bu yapı türdeş parti niteliğine bürünür.⁸³

Türdeş parti, bir fikir beraberliğinden veya iktisadi menfaat, sınıf, meslek benzerliğinden doğan partilerdir.⁸⁴

b. Türdeş olmayan Partiler

Türdeş olmayan partiler içinde partinin sağ ve sol kanatları gibi bir parti içi yelpaze vardır. Bu partiler muhaliflerini kendi içlerinde barındırmakta ve her zaman bunlardan yeni partiler türeyebilmektedir.⁸⁵ Örneğin , bir dönem, İngiliz İşçi Partisi içinde komünist bir hizipten bahsedilmesi gibi.⁸⁶

Uzun bir süre tek parti olarak kaldıktan sonra, çok parti rejiminin kabulü ile bu rejimin partilerinden biri olma yolunu seçen partiler türdeş olmamaktadırlar. Uzun bir süre iktidarda kalmış olan bir parti karşısında kurulan muhalefet partileri de bu durumdadır.⁸⁷ Örneğin İttihat ve Terakki karşısında Hürriyet ve İtilaf'ın bulunduğu durum gibidir. İktidara karşı duran ne kadar düşünce, fert ve zümre varsa hep beraber, aynı safta birleşmiş

⁸¹ Giritli, Sarmaşık, a.g.e. s. 58

⁸² Şeref Gözüyük, **Anayasa Hukuku**, Güncelleştirilmiş 12. bası, Turhan Kitabevi, Ankara, 2003, s. 78

⁸³ TESEV, “**Türkiye’de Devlet ve Reform**”,

http://www.tesev.org.tr/projeler/proje_devletrefrapor.php, erişim, 05.05.2008

⁸⁴ Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952**, Doğan Kardeş Yayınları, 1952, İstanbul, s.20

⁸⁵ Giritli, Sarmaşık, a.g.e. s. 58

⁸⁶ Tunaya, **Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952**, Doğan Kardeş Yayınları, 1952, İstanbul, s. 19

⁸⁷ Tunaya **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, s. 268

görülmektedirler. Ancak farklı düşünce ve ihtiraslar sebebiyle iç ve dış sarsıntılara karşı dayanıksızdır. Bu parti içindeki gruplar anlaşamayınca partiden kopmaların yaşanması ve ayrılarak yeni partilerin kurulması mümkündür. Bu partilerin disiplinli olmaları çok zordur. Fikir partisi adına almamakta, sınıf partisi de sayılmazlar.⁸⁸

Çift parti sisteminin egemen olduğu ülkelerde, bu partiler, türdeşliği az olan partilerdir. Bu tür partilerden yeni partiler türer, bölünmeler yaşanır. Türdeş olmayan partiler arasında, üyelerin parti değiştirmeleri, sık rastlanılan olaylardandır.⁸⁹

II.1982 ANAYASASI'NDA SİYASAL PARTİLERİN YERİ

Siyasal Partilerin varlık sebebi ve kaynağı siyasal özgürlüklerdir. Partiler, siyasal düşüncenin toplumca örgütlenmesinin en etkili biçimidir. Bunun temeli aslında dernek ya da birleşme (coalition) özgürlüğüdür. Pek çok uluslar arası belgede partiler bu özgürlük altında korunmaktadır. Örneğin, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nde ve Medeni ve Siyasi Haklar Uluslar arası Pakti'nda parti kavramı geçmemektedir. Çoğu ülke anayasasında da durum farklı değildir. Anayasalarında konuya yer vermiş ülkelere birkaç örnek şunlardır: Türkiye, İtalya, Almanya, Fransa, Avusturya, Yunanistan, vb.⁹⁰

Demokratik sistemde partisel özgürlüklerle ilgili ana verilerde bir ortaklık vardır. Bir kere bu özgürlük bireysel düzeyde öne çıkmaktadır. Sübjektif bir hak olarak parti kurma, bunlara girme, bunlardan çıkma gibi, kimi pozitif kimiye negatif özgürlükler, vb. ikinci kademedede kurumsal güvence ve sınırlar gelmektedir. Partilere tanınan haklar, ayrıcalıklar, bunlara ilişkin

⁸⁸ Tarık Z. Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952**, Doğan Kardeş Yayınları, 1952, İstanbul, s. 19

⁸⁹ Gözübüyük, **a.g.e.**, s. 79

⁹⁰ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul, 2004, s. 172

Çalışma ve denetim usulleri vb. Örneğın 1982 Anayasası partilerin “demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları” olduklarını, “Önceden izin almadan” kurulabildiklerini, mali destek ve yardım alabileceklerini, çalışmalarının parti içi demokrasi ilkelerine uygun olacağını, partilerin ancak Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenip gerektiğinde kapatılabileceklerini öngörmekle (m. 68 ve 69) kurumsal düzenlemelere örnek sunmuş olmaktadır.⁹¹

Bu kısımda siyasi partilerin 1961 Anayasası karşısındaki durumu ve devamında 1982 Anayasası çerçevesinde konumu kısaca anlatılacaktır.

A. 1961 Anayasası’nda Siyasi Partiler

Ülkemizde siyasi partilerin anayasa ile özel koruma altına alınması 1961 Anayasası ile başlayan bir gelişmedir. Yukarıda belirtildiğı üzere Türkiye, Avrupa’da siyasi partilere anayasal güvence getiren ilk birkaç ülke arasında yer almaktadır. 1961 Anayasası ile getirilen bu güvence, siyasi partilere hem temel hak düzeyinde ve hem de kurumsal düzeyde Alman Anayasası’ndakine paralel bir koruma sağlamıştır.⁹²

1961 Anayasası’nın 56’ncı ve 57’nci maddeleri doğrudan partilerle ilgili konuları düzenlerken 19, 84, 92, 119, 120, 145. maddeleri bu kavramla ilgili hükümler içermektedir.⁹³

1961 Anayasası’nın 56/1 maddesi, vatandaşların “siyasi parti kurma “, “Partilere girme ve çıkma” haklarını bireysel bir temel hak olarak güvence altına almıştır. Aynı maddenin 2’nci, 3’üncü ve 1971değişikliği ile eklenen 4’üncü fıkraları ise siyasi partilerin kurumsal güvenceleri ile ilgilidir. 56’ncı maddenin ikinci fıkrasına göre, “ Siyasi partiler önceden izin almadan kurulur ve serbestçe faaliyette bulunurlar.” Bu fıkıada ilk fıkrada anılan

⁹¹ Tanör, Yüzbaşıoğlu, a.g.e. s. 173

⁹² Fazıl Sağlam, **Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, Beta Basım, İstanbul, Temmuz 1999, s. 86

⁹³ Yanık, a.g.e. s. 42

siyasal parti kurma ve partilere serbestçe üye olma şeklindeki bireysel güvence, partiye tanınan “önceden izin almaksızın kurulma ve serbestçe faaliyette bulunma “ haklarıyla kurumsal bir düzeyde tamamlanmaktadır. 3’üncü fıkarda “ Siyasal partiler, ister iktidarda ve ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu kural “partiler demokrasisi” olarak adlandırılan ve Avrupa’da giderek yaygınlaşan belli bir demokrasi anlayışının bir ifadesi olmaktadır.⁹⁴

1961 Anayasası’nın 57’nci maddesinde ise, partilerin uyacakları belirlenmiş ve 4’üncü fıkrasında siyasi partilerin ancak Anayasa Mahkemesi kararı ile kapatılabileceği düzenlenmiştir.⁹⁵

1961 anayasasında parti yasakları 57/1 maddesinde düzenlenmiştir: “Siyasi partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve özgürlüklerine dayanan demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bölünmezliği temel hükmüne uygun olmak zorundadır. Bunlara uygun olmayan partiler temelli kapatılır”⁹⁶ Ayrıca, 19’uncu maddede de kapatma nedeni sayılmıştır.

1961 Anayasası’nda siyasal partilerle ilgili hüküm bulunmasına rağmen parti kavramının tanımı yapılmamıştır. Siyasal Partilerle ilgili olarak 1965’te kabul edilen Siyasi Partiler Kanunu ayrıntılı düzenlemeler öngörmüştür.

B. 1982 Anayasası’nda Siyasal Partiler

1982 Anayasası’nda siyasal partiler, 1961 Anayasası’nda olduğu gibi ayrıntılı düzenlenmişlerdir. Anayasamızın 68 ve 69’uncu maddesi, esas olarak partilerin yasal boyutunu düzenlemekte ve bu hükümlere göre, 1961

⁹⁴ Sağlam, **a.g.e.**, 86-87

⁹⁵ Yanık, **a.g.e.**, s. 42

⁹⁶ Sağlam, **a.g.e.**, 87

Anayasası döneminde olduğu gibi siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilmektedir.⁹⁷

Bu kısımda Anayasal çerçeve açısından siyasi parti incelemesi yapılacaktır.

1. Siyasal Partilerin Vazgeçilmezliği

T.C Anayasası'nın 68'inci maddesinde “ Siyasi partiler demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.” denilmektedir. Yine 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 4'üncü maddesinde “ Siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı olarak çalışırlar” demektedir.

Siyasi partileri demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları arasında sayan Anayasamız, onların “önceden izin alınmadan kurulmaları ve Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdürmelerini” öngörmektedir. Benzer hükümleri içeren Siyasi Partiler Kanununda bu hükümleri aynen tekrarladıktan sonra, siyasi partilerin “Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olarak çalışmalarını” kuruluşları, organlarının seçimi, işleyişi, faaliyetleri ve kararlarının Anayasa'da nitelikleri belirtilen demokrasi esaslarına aykırı olmamasını (m. 4/1-2) hükme bağlamaktadır. Kanun, 5'inci maddesi ile de vatandaşların siyasi parti kurma hakkına sahip olduklarını belirtmektedir.

Siyasal partiler, Anayasamızda da belirtildiği gibi demokratik yaşamın vazgeçilmez unsurları olarak vurgulanmaktadır. Gerçekten de siyasi partiler, halk çoğunluğuna dayanarak iktidara gelmeyi amaçladıkları oranda demokratik yaşamın vazgeçilmez unsurları olmuşlar ve demokrasinin bir siyasi rejim olarak ortaya çıkışı ile eş zamanlı olarak oluşmuşlardır. Demokratik toplum biçiminin en önemli özelliği toplumu oluşturan çeşitli grupların örgütlenebilmesine imkân tanınmasıdır. Demokratik rejimlerdeki çok seslilik, yönetenlerin denetlenmesi, siyasi iktidarın gücünün sınırlandırılması

⁹⁷ Yanık, **a.g.e.**, s. 43

ve toplumdaki siyasi dengenin kurulabilmesine en temel katkı, siyasal partiler aracılığı ile sağlanmaktadır. Batı demokrasileri, bu düşünce esasına göre siyasi partilerin serbestçe örgütlenmesine ve faaliyet göstermesine imkân tanıdığı için siyasal parti ve demokrasi kurumları batı medeniyetinin diğer ülkelere ihraç ettiği önemli bir gelişmedir.⁹⁸

Yukarıda belirtildiği üzere bugün artık partisiz bir demokratik sistem düşünülmemektedir. Çünkü siyasi partiler halkın siyasete katılımının araçları oldukları kadar, çoğulcu siyasetin de temel unsurları, hatta güvenceleridirler.⁹⁹

Siyasal Partilerin, demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez unsurları kabul edilmelerinin doğal sonucu parti kurmanın serbest olmasıdır. Anayasamızın siyasi partilerin önceden izin almaksızın kuracaklarını belirten 68/3 maddesi bu serbestliği hükme bağlamaktadır. Parti kurulmasını önceden izin alma koşuluna bağlayan bir kanuni düzenleme Anayasaya aykırı olacağı belirtilmiştir.¹⁰⁰

2. Siyasal Partilere İlişkin Sınırlandırmalar

Partilerin kurulmalarına ve örgütlenmelerine ilişkin genel esaslar ilk kez 1961 anayasasıyla anayasal güvenceye kavuşturulmuştur. Ardından 1965 yılında kabul edilen 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'yla (SPK) partilerin kuruluşlarından faaliyetlerine ve kapatılmalarına kadar tüm detaylar düzenlenmiştir. 1982 Anayasasında ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda konu daha da detaylandırılmıştır. Böylece siyasal partilerin hayatları Batı demokrasilerinde yer verilmediği ölçüde disipline edilmiştir.¹⁰¹

Anayasamızın 68 inci maddesinin ikinci ve üçüncü fıkralarına göre siyasi partiler demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları olmalarına ve

⁹⁸ Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ankara, 2004, s. 129

⁹⁹ Erdoğan, **a.g.e.**, s. 129

¹⁰⁰ Yavuz Sabuncu, **Anayasaya Giriş**, Ankara, 2004, s. 88

¹⁰¹ Mehmet Turhan, Siyasi Parti Kapatma Davaları, Yeni Türkiye, (Eylül-Ekim 1997), 374-405'ten aktaran Bozdağ, **a.g.e.** 81

önceden izin almadan kurulup Anayasa ve kanun hükümleri içerisinde faaliyetlerini sürdürmelerine karşın bu özgürlükleri Anayasanın kendisi tarafından sınırlamalara tabi tutulmuştur.¹⁰² 1982 Anayasası'nın ve Siyasî Partiler Kanunu'nun, siyasi partilere, demokratik devlet ilkesiyle bağdaşır genişlikte bir alan bıraktığı söylenememektedir.¹⁰³

a. Siyasal Partilerin Amaçlarına İlişkin Yasaklar

1982 Anayasasının 68 inci maddesinin dördüncü fıkrası siyasal partilerin uyacakları esasları göstermiş ve bunları yaptırıma bağlamıştır. Buna göre "siyasal partilerin tüzük ve programları ve eylemleri, devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine aykırı olamaz; sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz; suç işlenmesini teşvik edemez"(m. 68/4).

Bu sınırlamalar, siyasal partilerin ideolojik çerçevesini çizmekte ve hangi amaçları güdemeyeceklerini de göstermektedir.

Siyasi Partiler Kanununun yasaklar ile ilgili 4'üncü kısmı oldukça ayrıntılı düzenlenmiş yasakları ihtiva etmektedir. 1982 Anayasasında yer alan hükümlere paralel olarak düzenlenen Kanun, demokratik bir ülkede bulunmaması gereken yasakları kapsamaktadır.

Siyasi Partiler Kanunumuzun 78. Maddesi; siyasi partilerin Anayasanın başlangıç kısmında belirtilen esaslarını değiştirme amacını güdemezler veya bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlar, başkalarını bu yola tahrik edemezler diye başlayıp, yine bir dizi (bölge, ırk, dil, din, sosyal sınıf vb. esasına dayanamayacakları, sivil savunma veya askeri eğitim veremeyecekleri, genel ahlak ve adaba aykırı davranamayacakları, Anayasa

¹⁰² Zafer Gören, **Anayasa Hukukuna Giriş**, İzmir, 1999, s. 485

¹⁰³ Yılmaz Aliefendioğlu, **a.g.m** s. 97

maddelerini Anayasadaki hak ve hürriyetleri yok etmeye yönelik yorumlayamayacakları) yasakla devam etmektedir.

Yine 80. madde, devletin üniter yapısına karşı faaliyette bulunma yasağı, 81. madde her neye dayanırsa dayansın azınlıkların olduğunu iddia etme ve partilerin toplantılarında Türkçe dışında başka dil kullanma yasağı, 82. madde yine bölgecilik ve ırkçılık yasağı, 83. Madde bazı sebeplere dayanarak vatandaşlar arasında ayırım gözetme yasağı, getirmektedir.

Anayasa, siyasî partileri, bir yandan demokratik siyasal yaşamın vazgeçilmez unsuru kabul ederken, öte yandan Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu'nda sayılan yasaklar bloğuyla sınırlamıştır.¹⁰⁴

b. Siyasal Partilerin Örgütlenme ve Çalışmalarına İlişkin Yasaklar

Anayasamızda siyasal partilerin örgütlenmelerine ve çalışmalarına ilişkin şu yasaklar öngörülmüştür:

Yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyrukluğunda olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddi yardım alan siyasi partiler temelli olarak kapatılır.¹⁰⁵

Temelli kapatılan bir parti bir başka ad altında kurulamaz.¹⁰⁶

Bir siyasi partinin temelli kapatılmasına beyan veya faaliyetleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin temelli kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmi Gazetede gerekçeli olarak yayımlanmasından başlayarak beş yıl süreyle bir başka partinin kurucusu, üyesi, yöneticisi ve deneticisi olamazlar.¹⁰⁷

Hâkimler ve savcılar, Sayıştay dâhil yüksek yargı organları mensupları, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri, yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri,

¹⁰⁴ Aliefendioğlu, **a.g.m.**, s. 98

¹⁰⁵ 1982 Anayasası 69 uncu maddesinin 10 uncu fıkrası

¹⁰⁶ 1982 Anayasası 69 uncu maddesinin 8 inci fıkrası

¹⁰⁷ 1982 Anayasası 69 uncu maddesinin 9 inci fıkrası

Silahlı Kuvvetler mensupları ile yükseköğretim öncesi öğrencileri siyasi partilere üye olamazlar.¹⁰⁸

Siyasi partilerin gelir ve giderlerinin amaçlarına uygun olması gereklidir.¹⁰⁹

Siyasi partilerin faaliyetleri, parti içi düzenlemeleri ve çalışmaları demokrasi ilkelerine uygun olur. Bu ilkelerin uygulanması kanunla düzenlenir.¹¹⁰

Siyasi partiler, ticari faaliyetlere girişemezler.¹¹¹

Ayrıca 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu'nda da birtakım sınırlamalar getirilmiştir.

Siyasi partiler, üyeleri ve personeli için üniforma, üniforma niteliğinde kıyafet veya kol bağı ve benzeri alametler ihdas edemez ve bunları kullanıramazlar. Ancak her kademedeki parti kongreleri ile toplantılarında görevlendirilen parti üyeleri ve personel bu görevleri gereği olarak şerit, kurdele ve benzeri işaretler kullanabilirler.(SPK madde 94/1)

Siyasi partiler herhangi bir kimseye veya topluluğa güvenlik kuvvetlerinin görev veya yetkilerini üstlenmesi görevini veremezler ve parti kongre ve toplantılarında üyelerinin bu şekilde hareketlerine müsaade edemezler. (SPK madde 94/2)

Kapatılan siyasi parti bir başka ad altında kurulamaz (SPK madde 95)

Anayasa Mahkemesince temelli kapatılan veya siyasi parti siciline kayıtlı bulunan siyasi partilerin isimleri, amblemleri, rumuzları, rozetleri ve benzeri işaretleri başka bir siyasi partice kullanılmayacağı gibi, daha önce kurulmuş Türk devletlerine ait topluma mal olmuş bayrak, amblem ve flamalar da siyasi partilerce kullanılmaz.(SPK madde 96/1)

Kurulacak siyasi partiler Anayasa Mahkemesince kapatılan siyasi partilerin devamı olduklarını beyan edemez ve böyle bir iddiada bulunamazlar. (SPK madde 96/2)

¹⁰⁸ 1982 Anayasası 68 uncu maddesinin 5 inci fıkrası

¹⁰⁹ 1982 Anayasası 69 uncu maddesinin 3 üncü fıkrası

¹¹⁰ 1982 Anayasası 69 uncu maddesinin 1 inci fıkrası

¹¹¹ 1982 Anayasası 69 uncu maddesinin 2 nci fıkrası

Komünist, anarşist, faşist, teokratik, nasyonal sosyalist, din, dil, ırk, mezhep ve bölge adlarıyla veya aynı anlama gelen adlarla da siyasi partiler kurulamaz veya parti adında bu kelimeler kullanılamaz.(SPK Madde 96/3)

Avrupa Konseyi “Venedik Komisyonu” nun Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu raporunda da siyasi partileri sınırlayıcı ve gereğinde yasaklayıcı ilkeler şöyle sıralanmıştır¹¹²:

“Şiddet övgüsü (ırkçılık, yabancı düşmanlığı, hoşgörüsüzlük...) parti yasaklama ve kapatma nedenidir; ancak bu önlemler orantılılık, ülke durumunun hesaba katılması gibi nedenlere bağlıdır. Şiddete başvurmayan ama anayasal sistemi değiştirmek isteyen partiler ya da parti yönetimleri tarafından benimsenmeyen üye beyanları partiyi bağlamamalıdır. Ancak ırkçılık ya da (dinsel) hoşgörüsüzlük korunma görmemelidir.”

3. Siyasal Partilerin Kapatılması

1982 Anayasası'na göre (m.69/4) siyasi partilerin kapatılması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesince kesin olarak karara bağlanır. Bu kural, 1961 Anayasasında (m.57/3) olduğu gibi, siyasi partilere teminat sağlayan bir düzenlemedir. Böylece siyasi partilerin kapatılması öteki mahkemelere değil, fakat Anayasanın üstünlüğünün de teminatı olan bir Yüksek Yargılama organına verilmektedir.¹¹³

Partilerin nasıl ve hangi usullere bağlı kalınarak kapatılacağı SPK' nda (m. 98–108) düzenlenmiştir. Gerçi partilerin kapatılması Ceza Muhakemeleri Kanun hükümleri uygulanmak suretiyle dosya üzerinden karara bağlanmaktadır. Ama parti kapatılması cezai yaptırım değildir; bu karar

¹¹² Tanör, Yüzbaşıoğlu: a.g.e s. 174

¹¹³ Teziç, a.g.e 327

siyasa parti tüzelkişiliğinin sona ermesi niteliğinde bir tespit kararı¹¹⁴ niteliğinde olduğu belirtilmiştir.

Buna karşılık diğer bir görüşe göre siyasal partilerin kapatılması davalarının duruşmasız görülmesi, genel hukuk kuralları ötesinde, yargılamanın duruşmalı yapılmasını öngören “Adil yargılanma hakkı” başlıklı AİHS’nin 6. maddesiyle de bağdaşmadığı ifade edilmiştir.¹¹⁵

Siyasi Partiler Kanunu, siyasi partilerin kapatılması davası açması yetkisini Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısına vermiştir.(SPK, m. 98/1) Ayrıca Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı her siyasi parti için bir sicil dosyası tutmakta, herkese açık olan bu sicilde partinin hemen her türlü resmi belgesi yer almaktadır.(SPK, m. 10)

Siyasi partilerle ilgili yasaklara aykırılık halinde dava açılması Siyasi Partiler Kanunu’nun 100 üncü maddesine göre:

Anayasada yazılı nedenlerle Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından bir siyasî partinin kapatılması davasının açılması;

- a) Re’sen,
 - b) Bakanlar Kurulu kararı üzerine Adalet Bakanının istemiyle,
 - c) Bir siyasî partinin istemi üzerine,
- Olmaktadır.

Ancak, bir siyasi partinin Cumhuriyet Başsavcılığından dava açılmasını isteyebilmesi için, bu partinin son milletvekili genel seçimlerine katılmış olması, Türkiye Büyük Millet Meclisinde grubu bulunması, ilk büyük kongresini yapmış olması, partinin merkez karar ve yönetim kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu ile dava açılmasının istenmesi yolunda karar alınmış bulunması ve istemin parti adına parti genel başkanı tarafından Cumhuriyet Başsavcılığına yazılı olarak yapılmış olması gerekmektedir.

Adalet Bakanının veya siyasi partinin, bir siyasi partinin kapatılması davası açması talebi üzerine Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı yeterli delil bulunmadığı kanısına vararak dava açmaması üzerine bu kararını yazılı

¹¹⁴ Teziç, **a.g.e** 327

¹¹⁵ Yüksel Metin, Siyasi Parti Kapatma Davalarında Ortaya Çıkan Ön Sorunlar, SDÜİİBFD, 3,(1998), 223-236 ‘dan aktaran Bozdağ, **a.g.e.**, s. 93

olarak talepte bulunanlara iletir. Bu durumda Adalet Bakanı veya siyasi parti bu bildirimin tebliği tarihinden başlayarak otuz gün içinde Siyasi Partilerle ilgili Yasakları İnceleme Kuruluna yazıyla itirazda bulunma hakkı getirilmiştir.

Siyasal Partiler Kanununun 99 uncu maddesine göre siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin isteklerin, Cumhuriyet Başsavcılığınca reddi halinde, yapılan itirazları incelemek üzere Siyasi Partilerle İlgili Yasakları İnceleme Kurulu kurulmuştur.

Çok partili siyasal hayata bakıldığında, Anayasa Mahkemesi 9 partiyi, program ve tüzüğünde “bölücülük olarak nitelenen ifadeler yer aldığı için; 5 partiyi, parti yöneticilerinin beyan ve tutumlarının “bölücü oldukları ve laikliği ihlal” ettikleri iddiasıyla; 2 partiyi “laikliğe aykırı eylemlerin odağı” oldukları gerekçesiyle ve 5 partiyi de, ihtar kararının gereğini süresinde yerine getirmedikleri için kapatmıştır.¹¹⁶

2001 yılında Anayasada yapılan bir değişiklikle “siyasi parti davalarında kapatılmaya karar verebilmesi için beşte üç oy çokluğu şarttır.” hükmü getirilmiştir. Böylece parti kapatma daha da zorlaştırılmak istenmiştir.

1982 Anayasasının 68. ve 69. maddelerinde 1995,1999 ve 2001 yılında yapılan değişikliklerden sonra, siyasi partilerin temelli kapatılmasına yol açabilecek yasaklar, Anayasada sayılı ve sınırlı olarak öngörülmektedir. Bundan böyle, parti yasaklarının kanunla genişletilerek yenilerinin eklenmesi hukuken mümkün değildir.¹¹⁷

Siyasal yasaklama sisteminin son durumuna göre, Türk hukukunda, tüzük ve program yasakları ihlal eden partiler ile yasaklanan eylemlerin odağı olduğuna karar verilen partiler ve yabancı kişi ve kurumlardan yardım alan partiler kapatma yaptırımına bağlanmış durumdadır.¹¹⁸

Siyasi partiler hukuku ile ilgili olarak 2001 değişikliklerinin getirmiş olduğu bir önemli değişiklik daha vardır: Temelli kapatma nedeninin tek yaptırım olmaktan çıkartılıp, kısmen veya tamamen devlet yardımlarından

¹¹⁶ Bozdağ, a.g.e., s. 104

¹¹⁷ Teziç, a.g.e s. 327

¹¹⁸ Bozdağ, a.g.e., s. 104

yoksun bırakma şeklinde de karara bağlanması¹¹⁹: Anayasa Mahkemesi, yukarıdaki fıkralara göre temelli kapatma yerine, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasî partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilmektedir.

Yasada ve Anayasada, “partinin kapatılması” ve “temelli kapatılması” şeklinde iki farklı anlatım kullanılmasına ve Anayasa Mahkemesinde bu iki farklı kapatma biçiminin tartışılmasına rağmen bu ayırım genel olarak önemsenmemiştir. Kapatma, tek türde bir sonuç doğuran temelli, sürekli ve kesin bir yaptırım olarak değerlendirilmiş; ister temelli kapatılan ve isterse kapatılan tüm partiler için aynı hukuksal sonuçlar söz konusu olmuştur. Hukukumuzda, kapatılan partilerin tüzelkişilikleri sona ermekte, başka adla kurulmaları mümkün olmamakta, kapatılmaya yol açan mensuplarına siyaset yasağı getirilmekte, varsa milletvekillikleri düşmekte, partinin malları hazineye intikal etmekte ve üyelerinin ayrıca yargılanması yolu açık tutulmaktadır.¹²⁰

¹¹⁹ Anayasa 69 maddesinin yedinci fıkrası

¹²⁰ Bozdağ, **a.g.e** s. 115

İKİNCİ BÖLÜM

SEÇİM SİSTEMLERİ

I.SEÇİM KAVRAMI VE TARİHİ GELİŞİMİ

A. Seçim Kavramı

Demokratik yolun kalbinde yer tutan seçimler, oylama işlemi vasıtasıyla yönetime muvafakati temin etmektedir. Bir ülkenin siyasi sisteminin demokratik olup olmadığını belirlemede göz önünde tutulan kıstasların başında, her vatandaşın yalnızca bir oya sahip olduğu genel oy hakkı ile katılacağı seçimler vasıtasıyla iktidarın halkın elinde olması ve en az iki büyük partinin, makul aralıklarla yapılan dürüst seçimlerde adaylarını ve programlarını halkın seçimine sunması gelmektedir.¹²¹

Geniş anlamda seçim, birden çok seçenek arasında yapılan tercihi ifade eder. Günlük yaşamdaki birçok karar ve davranış, bu anlamda sürekli olarak yapılan seçimlerin sonucudur. Bir anayasa hukuku ve siyasal bilim terimi olarak seçim, daha dar bir anlam taşımaktadır: bir kamu görevini yürütecek kişi veya kurulun, ilgili seçmenlerce, çok sayıda aday arasından yapılacak tercihlerle belirlenmesi. Parlamento ve yerel yönetimler gibi çeşitli kamu makamları için yapılan seçimlerden söz edildiği zaman kastedilen, bu dar anlamda seçimdir. Bu bağlamda seçilen ve seçenlerin konumunu ve/veya işlemin niteliğini gösteren ifadelerle seçim, kısaca, “yönetenlerin yönetilenlerce belirlendiği/yetkilendirildiği işlem” olarak da tanımlanmaktadır.¹²²

¹²¹ Yavuz Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1990, s. 11

¹²² Hikmet Sami Türk: “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, **Anayasa Yargısı**, sayı 23, 2006, s. 76

Başka değişle seçim; bir ÷lkede yönetilenlerin kendilerini yönetecek kişileri seçip onları iktidar yapabilmesi olayıdır. Eskiden yalnızca asillerin, toprak sahiplerinin ve din adamlarının(yurttaş olarak kabul edilen kesimin) seçme hakkının bulunduğu Eski Yunan ve Roma demokrasileri ile ilkel topluluklarda oy hakkının belli kesimlerle sınırlandırılması ve seçeneklerin kısıtlı tutulması o dönemdeki seçimleri günümüz seçimlerinden ayırmaktadır.

Demokratik bir yönetimin zorunlu (sine qua non) koşullarının başında seçim, daha doğrusu serbest seçim, dolayısıyla seçme hakkı ve seçim özgürlüğü gelir. Seçim, yönetilenlerin yöneticilerini bir oylamayla belirleyerek, iş başına getirmelerini ifade etmektedir. Seçim, her şeyden önce, halkın temsilcilerini, kamu temsilcilerini ortaya çıkarır. Seçme hakkı da seçmenlere, temsilcilerin kimler olacağını belirleme, kendilerini yönetecek kişileri seçme olanağını verir. Öte yandan seçim, temsilcileri herkes adına karar vermeye, yani kamu politikasını yürütmeye yetkili kılar ve temsilcilerin kullanacağı iktidara meşruiyet kazandırır. Demokratik teoriye göre meşru iktidar, kaynağını halkın rıza ve muvafakatinden alan iktidardır. Temsili demokrasilerde bu muvafakat düzenli aralıklarla yapılan serbest seçimlerle ortaya konur. Dolayısıyla seçim, seçmenlere, temsilcilerin kendilerini yönetmelerine muvafakat etmek, önceki muvafakatlerini yenilemek veya bunu geri çekmek fırsatını da verir.¹²³

Seçim olgusunun içerisinde seçmek ve seçilmek eylemi ile seçen ve seçilen süreçler vardır. Siyasal katılım, geniş bir ÷lke ve bir araya toplanma olanağı bulunmayan geniş bir nüfus yapısında ancak seçim yoluyla yapılabilmektedir.¹²⁴

Tarihi sürece bakıldığında devlet iktidarının – bu iktidar kimin tarafından kullanılırsa kullanılsın – sınırsız olmadığı fikri eski zamanlardan beri ileri sür÷lm÷ştür. Henüz kişi hakları ve hürriyet kavramları düşünce hayatında gün ışığına çıkmadan önce, siyaset felsefesi alanında kafa yoran düşünürler, devletin üstün iktidarını hiç değilse keyfilikten kurtarmanın yollarını aramışlardır. Bunlardan kimisi adalet ve hakkaniyet ilkelerini sınır

¹²³ Öden, a.g.e., s. 11-12

¹²⁴ Sezen, a.g.e., s. 51

olarak göstermiş, kimisi ahlâk ve fazilet ölçülerinden söz etmiş kimisi halkın ve toplumun iyiliğini öne sürmüştü, kimisi de iktidarı gökyüzü kanunları ve tanrı iradesi ile bağlamak istemişlerdir.¹²⁵

Kuşkusuz temsilci denilen yöneticilerin otoritesini meşrulaştırmak her zaman kolay olmamış, yetkilerin doğası ve genişliği konusu özellikle yoğun polemiklere yol açmış, bu durum da demokratik meşruiyet ile ilgili temsilde gerçeğe uygunluk fikrini temel alan pek çok kuramın üretilmesine ortam hazırlamıştır.¹²⁶

Tarih boyunca seçmen olmanın, yurttaşlık, yaş, cinsiyet, eğitim, ika-metgâh, ırk, toprak sahipliği ve sosyo-ekonomik statü gibi ölçüleri olmuştur. Demokrasinin tarihi, bir bakıma seçmenliğin ve meşru olarak siyaset yapma hakkının eşitlik temelinde, ayrımların kalkmasına koşut genişleyen tanımının tarihidir.¹²⁷

Önceleri cinsiyete dayalı ayırım nedeniyle kadınlar; mülkiyete dayanan ayırım nedeniyle mülk sahibi olmayanlar, köylüler ve işçiler; servete dayalı ayırım nedeniyle devlete yılda doğrudan ve belirli bir oranda vergi ver-meyenler ve nihayet yaşa dayalı olarak belirli bir yaşa gelmemiş olanların oy hakları yoktu. Ancak 19. yüzyıl boyunca verilen mücadeleler sonucu yaygın-laşan genel ve eşit oy hakkı (seçme ve seçilebilme) 20. yüzyılda çağdaş ülkelerin ayırıcı özelliği olarak anayasalarda yerini almıştır.¹²⁸

Devlet iktidarının sınırlanması yollarının en başında şüphesiz ki seçimler gelir. Seçim, ilkin, iktidarın kaynağı olmak bakımından demokratik rejimin temeli ve “halk tarafından hükümet” sisteminin birinci şartıdır. Seçime dayanmayan bir iktidar (tabi burada gerçek anlamda, yani tamamen serbest ve dürüst yapılan seçimden söz ettiğimizi söylemeye gerek yoktur) diktatörlük rejimlerinin başlıca karakteristiğini teşkil eder.¹²⁹

¹²⁵ Münici Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, Ankara, Yedinci Bası, 1993, s. 249

¹²⁶ Emine Yavaşgel, **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye’deki Durum**, Ankara, Nobel Yayınları, Aralık, 2004, s. 1

¹²⁷ Mehmet Ö. ALKAN: “ Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri” **Anayasa Yargısı** sayı 23, 2006, s. 133

¹²⁸ Alkan: **a.g.m.**, s. 134

¹²⁹ Kapani, **Kamu Hürriyetleri**, s. 281

Yine demokratik teoriye göre, meşru iktidar, kaynağını halkın rıza ve onayından alan iktidardır. Halkın rızasına ve onayına dayanmayan bir siyasal iktidar hak edilmiş bir iktidar değildir ve halkın rızasını ve onayını ortaya koyma yollarının belki de en önemlisi seçimdir.¹³⁰

Modern devletin meşru yönetim tarzı demokrasi, demokrasinin modern versiyonu ise zorunlu olarak doğrudan değil, dolaylıdır. Dolaylı demokrasinin bilinen biçimi ise “temsili” olduğuna göre, seçim, çoğu kez sanıldığı ve bilinçsizce kabullenildiği üzere, sadece yöneticileri tercih etme veya yönetime onay verme eyleminden ibaret sayılmaz. Seçimin sahici bir seçim olması, demokrasinin varlığı açısından elzemdir ki böylece devlet (ve dolayısıyla hukuk) düzeni de meşru olabilmektedir.¹³¹

B. Ülkemizde Tarihi Gelişimi

Demokratik sistemlerin temel unsuru olarak kabul edilen seçimin Ülkemizdeki kurumlaşma sürecinin başlangıcı anayasacılık hareketlerine kadar gitmektedir. 1876 Anayasası’nın kabulüne kadar Türk siyasi hayatında halkın ya da halk temsilcilerinin siyasi hayata, yani yönetime katılma hakları yoktu. Türkiye’de ilk genel seçimler 1877 yılında tamamlanmış, ancak seçimlere 1876’nın son ayında başlanmıştır. Dolayısıyla Türkiye’de genel seçimlerin 130 yıllık bir tarihi vardır. Yerel seçimlerin tarihi ise genel seçimlerden de eskidir. Osmanlı modernleşmesinin milat noktası olan Tanzimat Fermanı’nın ilanı sırasında muhassıl meclisleri için üye seçimiyle başlayan yerel seçimlerin tarihi de 167 yıl geriye gitmektedir.¹³²

İlk Anayasa 7 Zilhicce 1293/23 Aralık 1876 tarihlidir. Bu Anayasa çift meclis sistemini kabul etmiştir. Bu meclislerden ikisine birden Meclisi Umumi denilmekte ve “...Heyeti âyan ve heyeti meb’usan namları ile başka iki heyeti

¹³⁰ Sultan Tahmazoğlu Uzeltürk: “Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri”, **Anayasa Yargısı**, sayı 23, 2006, s. 237

¹³¹ Levent Köker, “Seçim Sistemleri ve Siyasî Çoğulculuk”, **Anayasa Yargısı**, sayı 23, 2006, s. 200

¹³² Alkan, **a.g.m.** s. 133

muhtevidir” (m. 42). Halk tarafından seçilecek meclis, meb’usan meclisidir ve bu seçimin nasıl yapılacağı ayrı bir kanunla belirlenecektir.¹³³

1876 Anayasasının seçimle ilgili düzenlemelerine göre, her 50.000 erkek Osmanlı vatandaşı için bir milletvekili seçilmektedir. Seçimler dört yılda bir ve gizli olarak yapılacaktır. Milletvekili seçilebilmek için bir takım şartların yerine getirilmesi gerekmekte ve seçim esaslarının kanunla düzenleneceği öngörülmüştür.¹³⁴

Birinci Meşrutiyet dönemindeki iki genel seçim de geçici düzenlemeler esas alınarak yapılmıştır. Meclis-i Mebusan’da 1877’de bir seçim yasası (İntihab-ı Mebusan Kanunu) kabul edilmiş, ancak II. Abdülhamit imzalamadığı için yürürlüğe girememiştir. II. Abdülhamit bu yasaı 1908’de, II. Meşrutiyet’te onaylamak zorunda kalacaktır. 1877 yılında yapılan bu yasa 1946’ya kadar, bazı değişikliklerle yürürlükte kalmıştır.¹³⁵

Yapılan ilk genel seçimler Anayasa’da gösterilen esaslar değil de, Talimatı Muvakkate, 28 Ekim 1876 tarihli ve resmi adı ”Meclisi Meb’usan Azasının Sureti İntihab ve Tayinine Dair Talimatname” olan bu vesika uyarınca yapılmıştır. Bu vesikada seçimle ilgili birtakım hükümler mevcuttur.¹³⁶

1877 seçimlerine siyasi partiler katılamamıştır. Talimatı Muvakkate’de partilerden bahsedilmemekte, sadece “her şahsın” seçilme hakkı olduğu belirtilmiştir. İlk siyasi parti 1859 da kurulmuştur. Fakat seçimlerin yapıldığı tarihte hiçbir parti faaliyette değildir.¹³⁷

Talimatı Muvakkate ile iki dereceli seçim sistemi kabul edilmiştir. İki dereceli seçimde seçmenler önce ikinci seçmenleri, bunlar da ikinci bir oylama ile asıl temsilcileri seçmektedirler. Yani ayrı ayrı iki seçim olmakta ve her bir seçimin seçmenleri ile seçilenleri farklıdır. 1876 Anayasası, seçimlerde kullanılacak sistemin belirlenmesini kanuna bırakmış ancak

¹³³ Servet Armağan, **Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi**, İstanbul, 1975, s. 142

¹³⁴ Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 99

¹³⁵ Alkan, **a.g.m.** s. 142

¹³⁶ Armağan, **a.g.e** s. 147

¹³⁷ Armağan, **a.g.e** s. 152

zaman darlığı nedeniyle böyle bir kanun çıkarılamamıştır. Seçim esasları Talimatı Muvakkate ile düzenlenmiştir.¹³⁸

Seçimlerle ilgili hazırlanan geçici düzenlemeler, Kanun-i Esasi adlı ilk Osmanlı Anayasasının ilanından önce tamamlanmış ve uygulamaya konulmuştur. İstanbul için ayrı, taşra için ayrı seçim düzenlemeleri yapılmıştır.

Cumhuriyetten önceki dönemde 1908, 1912, 1914, 1919, yıllarında ve 1920, 1923–1943 yıllarında iki dereceli seçim sistemi yürürlükte kalmıştır. Yalnız 1920 yılı seçimi biraz farklı, özel bir usulle seçimler yapılmıştır.

1942 yılında Cumhuriyet döneminin ilk seçim kanunu olan 14 Aralık tarih ve 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu çıkartılmıştır. Bu Kanun İntihabı Mebusan Kanunu ve değişikliklerini kaldırarak seçim mevzuatını tek bir metin haline getirmiştir. İntihabı Mebusan Kanunu Muvakkatın bazı hükümleri aynen korunmuştur. İki dereceli basit çoğunluk sistemi benimsenmiştir. Bu Kanun yalnızca 1943 seçimlerinde uygulanmıştır. Seçim kanunlarının en kısa ömürlüsü olanıdır.¹³⁹

Tek partili Cumhuriyet döneminde 1927, 1931, 1935, 1939 ve 1943 yıllarında olmak üzere dört senelik periyodik aralıklarla beş milletvekili genel seçimi yapılmıştır.¹⁴⁰

Çok partili dönemde, 1946 yılından itibaren yapılan seçimlerde tek dereceli seçim sistemi uygulanmıştır. Tek dereceli seçimlerde iki ana seçim sistemi kabul edilmiştir. 1946–1960 yılları arasında yapılan seçimlerde “liste usulü çoğunluk sistemi”, 1961 yılından bugüne kadar yapılan seçimlerde “nispi temsil sistemi” uygulanmıştır.¹⁴¹

Yalnız 1983’ten günümüze kadar uygulanan nispi seçim sistemine baraj ve değişik usuller getirilerek adeta karma seçim sistemi uygulanmıştır.

¹³⁸ Atar, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s. 96

¹³⁹ Erol Tuncer, *Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-2002)*, TESAV, Ankara, Genişletilmiş İkinci Baskı, 2003, s. 28

¹⁴⁰ Atar, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s. 115

¹⁴¹ Tuncer, *Osmanlı’dan Günümüze Seçimler*, s. 115

1877 yılında kabul edilen (ancak II. Meşrutiyette yürürlüğe girebilen) ilk yasadan itibaren seçmenliğin geçirdiği değişimleri bazı başlıklar halinde, kısaca değinerek özetlemek olanaklıdır.

Seçmenliğe meslekler açısından bakıldığında ilginç bir durumla karşılaşılmaktadır. II. Meşrutiyet’le belirlenen seçmenlik şartları gereği askerler, — 1877’de olduğu gibi — teğmen rütbesinden itibaren, 1908’deki seçimlere katılmışlardır. Ancak 1912’de yaşanan bir siyasal krizin ardından ordu mensuplarına seçimlere katılma yasağı gelmiş ve bir “Kanun-i Muvakkat”le subayların görevli oldukları sürece oy vermeleri yasaklanmıştır. Ordu hizmetindeki bütün subay ve erleri kapsayan oy kullanma yasağına 1942 yılında silâh altında bulunan, askeri memur ve hâkimler, askeri okul öğrencileri ve polisler de dâhil edilmiştir. 1961 yılında oy kullanma yasağı yalnızca silâh altındaki erler ve askeri öğrencilerle sınırlandırılmıştır.¹⁴²

Konuya seçmen yaşı açısından baktığımızda 1877’de seçmenlik 25 yaşını dolduranlara, seçilme yaşı ise 30 yaşını dolduranlara aittir. Seçmenlik yaşı 1923’te azalan nüfus gereği 18 yaşını dolduranlara indirilmiş, ancak 1934’te 22 yaşını dolduranlara çıkarılmıştır. 1961 seçim yasası ve 1982 Anayasasında seçmenlik yaşı 21 yaşını dolduranlara tanınmışken, 1987’de yapılan değişiklikle 20 yaşına giren ve nihayet 1995’te yapılan değişiklikle 18’i bitirenlere oy hakkı tanınmıştır.¹⁴³

Mülkiyet ve vergi açısından baktığımızda, I. Meşrutiyette “emlak sahibi olmak” ölçüsü, 1908’de, II. Meşrutiyet’in ilanından sonra biraz değiştirilerek yayınlanan “İntihab-ı Mebusan Kanunu” ile “devlete az çok vergi vermek” şekline getirilmiştir. Bu koşul da 1923 seçimleri öncesinde kaldırılmıştır.¹⁴⁴

Cinsiyet açısından kadınlar ilk kez 1930’da 1580 sayılı Belediye Kanununun 2. maddesi ile belediye meclisleri için seçme ve seçilme hakkı elde etmişlerdir. 1933’te ise 442 sayılı Köy Kanunu’nun 20. maddesindeki değişiklikle kadınlara muhtar ve ihtiyar heyeti seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Nihayet 1934 tarihli kanunla “İntihab-ı Mebusan Kanunu”nda yer

¹⁴² Alkan, **a.g.m** s. 142

¹⁴³ Alkan, **a.g.m** s.143

¹⁴⁴ Alkan, **a.g.m** s. 144

alan “zükur” yani erkekler kelimesi “kadın ve erkek” olarak değiştirilerek, kadınlar da genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkına sahip olurlar.¹⁴⁵

Ülkemizde kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınması birçok Avrupa ülkesinden önce gelmektedir.

Siyasal suçlar açısından ilginç bir durum vardır. Politik suç kavramı ilk kez 1877’de kullanılmıştır. (Mebus seçilebilmek için politik suçla mahkûm olmamış bulunmak). Siyasal yasaklar 1960 darbesinden sonra hazırlanan 1961 Anayasasında dolaylı bir şekilde yer almıştır. Milletvekili seçilme yasağı konusunda maddeye eklenen kesin hüküm giymiş olanların “affa uğramış olsalar da milletvekili seçilemezler.” ibaresi aslında DP’lilerin siyaset yapmamasına yönelik bir tedbirdir. Bu yasak, yeni AP’nin kadrosu ile eski DP’nin kadrosu arasında bir gerilime de neden olmuştur. İnönü öncülüğünde bu konuda değişikliğe gidilmesi için 1969’da bir girişim başlatılmış, maddeden “affa uğramış olsalar da” ibaresi Anayasadan çıkarılmış, ancak TİP’in Anayasa Mahkemesi’ne yaptığı başvuru ile iptal edilmiştir. Nihayet 1974’teki değişiklikle bu hüküm kalkmıştır.¹⁴⁶

Bununla birlikte İlk kez 1982 Anayasası ile hüküm haline gelen milletvekili seçilmeye engel yeni bir kısıtlama dikkat çekmektedir. Maddede “ideolojik veya anarşik eylemlere katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik etme suçundan... “ cümlesi yer almaktadır. Siyasal suçların bir yasak olarak eklenmesi tehlikeli bir durumdur. Zira yasada yer aldığı şekliyle “ideolojik eylemlerde bulunma” aslında içeriği kolay doldurulamayacak veya keyfi bir şekilde doldurulmaya elverişli bir konudur. İster sözcük, ister kavram anlamıyla kullanalım, rejimi korumak adına “ideoloji” gibi siyasal ve toplumsal yaşamın bir parçası olan kurumu, yozlaşmış bir şekilde ele almamak gerekir. Öte yandan özellikle siyasal suçlar, dönemlere, siyasal gelişmelere ve iktidarlara göre değişim göstermektedir ki bunu çok net tanımlamak gerekmektedir.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Alkan, **a.g.m** s. 144

¹⁴⁶ Alkan, **a.g.m** s. 148

¹⁴⁷ Alkan, **a.g.m** s.148

Ülkemizde 1876–1946 döneminde uygulanan seçim sisteminin iki dereceli basit çoğunluk sistemi olduğu belirtilmiştir.¹⁴⁸

Tarihi oldukça eskiye gitmekle birlikte, seçimlerin bir demokratik yöntem olarak kurumlaşması konusunda ciddi sorunlar yaşandığı da bir gerçektir. Bir yandan halka olan güvensizlik, bir yandan hükümetlerin kendi iktidarlarını kayıran seçim yasası değişiklikleri, bir yandan da otoriter dönemler (II. Abdülhamit Dönemi veya İttihat ve Terakki'nin tek parti yönetimi gibi) ve kesintiler (askeri darbe parantezleri) bu kurumlaşmanın önündeki başlıca engelleri oluşturmuşlardır. Öte yandan tarihe dönük ideolojik kaygılar ve geçmişe yönelik miyop bakış, seçim geleneğinin kurumlaşmasını önleyen diğer nedenler arasında sayılabilir.¹⁴⁹

II. DEMOKRATİK SEÇİM İLKELERİ

Seçme hakkının demokratikleşmesi 20. yüzyıla kadar süren uzun siyasi mücadeleler sonucunda gerçekleşmiştir. Demokratik bir seçme hakkından söz edilebilmesi, bunun birtakım ilkelere uygun olmasına bağlıdır. Genel oy, eşit oy, seçimlerin serbestliği, tek dereceli seçim, oyun gizliliği, açık sayım ve döküm, seçimlerin yönetimi ve denetimi gibi ilkeler seçime demokratik nitelik kazandırmaktadır.

Anayasamızın 67 inci maddesinin ikinci fıkrasına göre “Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı yönetim ve denetimi altında yapılır.” Buna göre seçimlerle ilgili ilkeler şunlardır: Seçimlerin serbestliği ilkesi, eşit oy ilkesi, gizli oy ilkesi, tek dereceli seçim ilkesi, genel oy ilkesi, açık sayım ve döküm ilkesi, yargı yönetimi ve denetimi ilkesi.

Aşağıda Anayasamızda belirtilen ilkeler çerçevesinde açıklamalar yapılacaktır.

¹⁴⁸ Atar, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s. 97

¹⁴⁹ Alkan, *a.g.m* s 133

A. Seçimlerin Serbestliği İlkesi

Bu ilke 1982 Anayasa'nın 67 nci maddesinin 2 nci fıkrasında öngörülmüştür. Vatandaşların hiçbir baskı ve zorlama olmadan oy kullanabilmelerini ifade eder.¹⁵⁰ Seçmen üzerinde her çeşit dış engelin veya baskının yasal düzenlemelerle önlenmesini gerektirir.

Türk Anayasa Mahkemesi serbest seçim hakkını özgür ve demokratik yönetimin temeli sayarken “ Serbest seçim hakkı, ancak her tür etkiden uzak olarak kullanılan oylarla bir anlam ve değer taşır. Serbest oy ilkesi, seçmenin hiçbir yasadışı elatmaya, baskıya, tek yanlı etkiye kapılmadan oyunu kullanmasıdır. Baskının eylemli de olması gerekmez.” vurgusunu yapmakta, bir başka kararında da “ serbestçe seçme hakkı, özgür ve demokratik yönetimin ön koşulu, hukuksal simgesidir.”demektedir.¹⁵¹

1961 Anayasasıyla getirilen ve 1982 Anayasasının 124 üncü maddesinde yer alan “Türkiye Büyük Millet Meclisi genel seçimlerinden önce, Adalet, İçişleri ve Ulaştırma bakanları çekilir... Türkiye Büyük Millet Meclisi içinden veya dışarıdan bağımsızlar Başbakanca atanır.” hükmü bu amaca yöneliktir. Böylece devlet gücünün seçmenler üzerinde söz konusu olabilecek baskıları önlenmek istemiştir.¹⁵²

Yine 298 sayılı Kanunun 88 inci maddesi “Hiçbir seçmene sandık başında müdahale, telkin veya tavsiyede bulunulamaz ve hiçbir seçmen oyunu kullandıktan sonra sandık başında kalamaz.” serbestlik ilkesini gözetmektedir.

Seçimlerin serbestliği, aynı zamanda, seçmenin tek yönlü propagandaların etkisinde kalmamasını da gerektirmektedir. Her partinin, kendisini ve programını tanıtmaya olanak sağlanmalıdır. Seçimler çoğulcu bir ortamda gerçekleştirilmelidir. Seçim propagandalarına, seçim gününden makul bir süre önce son verilmesi ve böylece seçmenin kendisini dinlemesine

¹⁵⁰ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Bursa, 2004, s. 173

¹⁵¹ Erdoğan Günel, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üstündeki Etkileri**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005, s.18

¹⁵² Yavuz Sabuncu, **Anayasaya Giriş**, Ankara, 2000, s. 82

olanak sağlanması da serbestlik ilkesinin gereğidir. Seçmenin kullanacağı oy, her türlü etkinin dışında kalmalı, kişinin özgür istenci sandığı yansımalıdır.¹⁵³

Seçimlerin serbestliği ilkesi oy vermenin bir mecburiyet haline getirilemeyeceğini de anlatır. Oy vermenin zorunlu kılınması bu ilkeye ters düşmekte¹⁵⁴ olduğu belirtilmiştir.

Türkiye’ de mecburi oy, ilk kez 1982 Anayasası halkoylaması ile öngörülmüştür. 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanuna göre (23.3.1986 tarih ve 3270 sayılı Kanunla değişik 63 üncü madde) mazeretleri olmaksızın seçime katılmayanların para cezası ile cezalandırılacakları öngörülmektedir. Mecburi oy sistemini düzenleyen bu düzenlemelerin Anayasadaki “seçimlerin serbestliği” ilkesi ile bağdaştığı söylenemez. Fakat Anayasanın 175 inci maddesine eklenen 8 inci fıkra ile “mecburi oy” Anayasa kuralı haline getirilmiştir.¹⁵⁵

B. Genel Oy İlkesi

Ekonomik ve sosyal durumu, zenginlik ve öğrenim derecesi ne olursa olsun her vatandaşın oy sahibi olmasına genel oy ilkesi denmektedir.¹⁵⁶

Avrupa’daki gelişim, başlangıçta, seçmenler topluluğunu olabildiğince dar tutmayı amaçlayan “sınırlı oy” anlayışından, XIX. yüzyıl sonlarına doğru, giderek, genel oy ilkesine geçiş yönünde olmuştur. Sınırlı oy, oy hakkının, toplumun ancak küçük bir bölümüne tanınmasıdır. Bu nedenle “genel oy” ilkesinin karşıtı sayılır. Tarihsel gelişim içinde oy hakkı, servete ve ödenen vergiye; yeteneğe; cinsiyete; ırk ayrımına bağlı bir yetki olarak düşünülmüştür.¹⁵⁷

¹⁵³ Yılmaz Aliefendioğlu, “Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 60, Ekim 2005, Ankara, s. 87

¹⁵⁴ Tanör, Yüzbaşıoğlu, **a.g.e** s. 171

¹⁵⁵ Teziç, **a.g.e.** s. 250

¹⁵⁶ Sezen, **a.g.e.**, s. 79

¹⁵⁷ Aliefendioğlu, “Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı”, s. 89

Genel oy, deyimindeki “genel” sözcüğü seçme yeterliliğine sahip olanların oy kullanmalarını ifade eder. Seçme yeterliliği için anayasa, ya da kanunlarda öngörülen koşullar, genel oy ilkesini zedelememektedir.¹⁵⁸ Genel oy sistemi, oy hakkına, yaş, kısıtlılık veya özellik gösteren bazı görevlerde bulunma gibi makul sebeplerle sınırlamalar getirilmesine engel değildir.¹⁵⁹

Mevzuatımız yönünden seçmen olabilmek için: Vatandaşlık, seçmen yaşı, seçmen kütüğüne yazılı olmak, kısıtlı olmamak, kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak, seçim kanununa göre seçmenlik sıfatı kazanmış olsalar da, içinde bulundukları durum nedeniyle seçim günü oy kullanamayacaklar olanlardan olmamak şartları aranmaktadır.¹⁶⁰

C. Eşit Oy İlkesi

Ekonomik ve sosyal durumu, zenginlik ve öğrenim derecesi ne olursa olsun herkesin bir tek oya sahip olmasına eşit oy ilkesi denmektedir.¹⁶¹

Bu ilke her seçmenin eşit ve bir tek oy hakkına sahip olması anlamına gelir ki bu, demokrasinin siyasal eşitlik mantığının da bir gereğidir. Eskiden bazı ülkelerde ayrıcalıklı kişilere birden fazla oy kullanma hakkının verilmiş olmasına karşı bu ilke doğmuştur.¹⁶²

Bir başka ifade ile eşit oy, seçmenlerin verdiği oyların aynı ağırlıkta (etkide) olması, zenginliğe ya da öğrenim durumuna veya başka bir ölçüye göre ayırım yapılmaksızın herkesin bir oy kullanabilmesi anlamına gelmektedir. Tarihsel uygulamalarda en fazla vergi ödeme, aile reisi olma, yüksek öğrenim görmüş olma, taşınmaz mal ile iş yerinin ve ikametgâhın ayrı yerlerde olması gibi durumlar birden çok oy (çok sayılı oy) ya da birden çok seçim çevresinde (katsayılı oy) oy kullanmanın gerekçesini oluşturmaktaydı.

¹⁵⁸ Teziç, a.g.e. s. 244

¹⁵⁹ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin Yayınları, 8. baskı, 2005, s. 86

¹⁶⁰ Teziç: a.g.e. 245-247

¹⁶¹ Sezen, a.g.e., s. 77

¹⁶² Tanör, Yüzbaşıoğlu: a.g.e. s. 171

Günümüzde kabul edilen ilke, “bir adam bir oy”, (one man one vote), yani her seçmenin tek oyu olmasıdır.¹⁶³

Ç. Tek Dereceli Seçim İlkesi

Seçimlerin tek dereceli olması, seçmenlerin temsilcilerini aracısız, doğrudan seçmeleri demektir. Buna karşılık iki dereceli seçimde, seçmenler önce “ikinci seçmen” adı verilen seçmenleri seçerler. Bunlar da, milletvekilini seçerler. Ülkemizde, 1946 yılına kadar iki dereceli seçim uygulanmıştır. İlk defa 1946 seçimleri tek dereceli olarak yapılmıştır.¹⁶⁴

D. Gizli Oy İlkesi

Seçme hakkının hiçbir baskı altında kalmaksızın kullanılabilmesini sağlamak amacıyla getirilen kurallardan en önemlisi gizli oy ilkesidir. Gizlilik, oy kullanmanın hukuki ve fiili olarak dış etkiye kapatılmasıdır. Bunun da iki temel yöntemi, resmi mühürlü oy zarfı ile kapalı yerlerde oy kullandırma güvencesidir.¹⁶⁵ Aslında gizli oy, seçimlerin “serbestliği” ilkesinin onsuz olmaz koşullarından biridir.¹⁶⁶

Seçmenin oyuna bağlı iradesinin serbestçe oluşmasına kadar, bu iradenin korkusuzca ve her türlü etkinin dışında sandığı yansıması önemlidir. Türkiye’de, çok partili yaşama geçişte, ilk genel seçimlerde (1946), “gizli oy, açık sayım” yerine; “açık oy, gizli sayım” ilkesi uygulanmış ve bu nedenle de

¹⁶³ Aliefendioğlu: “Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı”, s. 87–88

¹⁶⁴ Gözler, **a.g.e.** s. 174

¹⁶⁵ Tanör, Yüzbaşıoğlu, **a.g.e.** s. 171

¹⁶⁶ Sezen, **a.g.e.**, s. 80

bu seçim, demokratik süreçte şaibeli (ayıplı) bir seçim olarak kabul edilmiştir. Hâlbuki demokrasilerde doğru olan “gizli oy-açık sayım ve döküm” ilkesidir.¹⁶⁷

298 sayılı Kanun, sandık kurullarını, oy verme serbestliğini ve gizliliğini sağlayacak biçimde, yeteri kadar kapalı oy verme yeri hazırlamakla görevli kılmiştir.

E. Açık Sayım ve Döküm İlkesi

Seçimlerde kullanılan oyların sayımına hile karıştırılmasının ve böylece seçmen tercihlerinin saptırılmasının önlenmesi için, oyların sayım ve dökümünün kamuya açık olması ilkesi kabul edilmiştir. Seçimin dürüstlüğüne sağlayan önemli bir ilkedir ve Ülkemizde 1950 yılında kabul edilmiştir.¹⁶⁸

F. Seçimlerin Yargı Organlarının Yönetimi ve Denetimi Altında Yapılması İlkesi

Bu ilkenin amacı, seçimlerin serbestliğini ve dürüstlüğüne sağlamaktır.¹⁶⁹ Bir başka ifadeyle seçme ve seçilme haklarının ve bütün seçim işlemlerinin yasaya uygun yürütülmesini sağlayan güvenceler sistemidir. Bunun en üst organı Yüksek Seçim Kurulu’dur.¹⁷⁰

Seçimlerin yargı organlarının yönetim ve denetiminde yapılmasını öngören Anayasamız, bu amaçla Yüksek Seçim Kurulu’nu kurmuştur. Anayasa’nın 79’uncu maddesinde görevleri belirtilmiştir.

¹⁶⁷ Aliefendioğlu, “Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı” s. 88

¹⁶⁸ Sabuncu, **a.g.e.** s. 84

¹⁶⁹ Gözler, **a.g.e.** s. 175

¹⁷⁰ Tanör, Yüzbaşıoğlu, **a.g.e.** s. 172

III. SEÇİM SİSTEMLERİ

Genel anlamda seçim sistemi denilince akla, dar anlamda, seçmenlerin kullandıkları oylara göre, temsilcilikleri kimlerin kazandığının belirlenmesinde uygulanan hesaplama yöntemleri gelmektedir. Ancak seçim sistemleri salt bundan ibaret değildir. Zira ilk bakışta yalnız teknik bir sorun gibi görünen seçim sistemleri konusu, geniş siyasal amaçlara göre şekillenmekte ve sonuçta iktidarın yapısı ile siyasal partiler üzerinde etkisini göstermektedir. Bu yönüyle seçim sistemi, demokratik rejimin sağlıklı işleyişi bakımından yaşamsal bir önem taşımaktadır.¹⁷¹

Seçim çerçevesinde seçme ve seçilme hakkı, seçim çevreleri, seçim sürecinin başından sonuna kadar, yani adaylık başvurusundan seçmenlerin oy kullanılmasına ve sonuçların açıklanmasına kadar yapılan tüm işlemler, bunları yapan kişi ve kuruluşlar (siyasal partiler), seçim sürecini yöneten ve denetleyen kurumlar (seçim kurulları) ile ilgili kurallar, geniş anlamda seçim sistemini oluşturmaktadır. Geniş anlamda seçim sistemi, bir ülkedeki siyasal sistemin, bu arada özgürlükler rejiminin bir parçasıdır, ondan bağımsız olarak düşünülemez.¹⁷²

Geniş anlamda seçim sisteminin bir parçası olarak, seçmenlerce kullanılan oyların değerlendirilmesine ve seçim konusu kamu görevi için seçilen kişi veya kurul üyelerinin belirlenmesine ilişkin yöntem ve teknikler ise, dar anlamda seçim sistemini oluşturmaktadır. Seçim sistemleri ile ilgili tartışmaların odağında da genellikle dar anlamda seçim sistemi bulunmaktadır. O kadar ki, tersine bir açıklama olmaksızın seçim sistemlerinden söz edildiği zaman kastedilen, dar anlamda seçim sistemidir.¹⁷³

Siyasi tercihlerin, açık biçimde ortaya konduğu en iyi örnek, seçim sistemini düzenleyen kanunlardır. Çünkü iktidardaki çoğunluk, gelecekte daha yüksek sayıda temsilcilerini parlamento çatısı altına sokmayı, muhalefet

¹⁷¹ Günal, a.g.e. 23

¹⁷² Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih” s. 76

¹⁷³ Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih” s. 77

ise iktidardaki çoğunluğu azınlık haline getirmeyi, küçük partiler de parlamentoya temsilci sokabilecek bir seçim sisteminin benimsenmesini amaçlarlar.¹⁷⁴

Bununla birlikte seçim sistemi, bir seçimin sonucunu ve demokratik niteliğini belirleyen en önemli etkidir. Zira bir ülkenin yönetim yapısı ona göre şekillenecek, siyasal aktörler seçim sonuçlarına göre yeniden toplumsal roller üstlenecekler, kısacası ve en önemlisi, demokratik meşruiyet seçim sistemlerinin yol açtığı sonuçlara göre sağlanacaktır.¹⁷⁵

Çok partili demokrasilerde parlâmento seçimlerinin amacı, her şeyden önce, belirli bir süre için ülkeyi hangi parti veya partilerin yöneteceğini, başka bir deyişle, hükümeti hangi parti veya partilerin kuracağını; hangi parti veya partilerin muhalefet olarak denetim görevi yapacağını belirlemektir. Seçim sisteminin bu işlevine “fayda (yarar)” ilkesi denilmektedir. Konuya seçim sonucunda bir hükümetin ülkeyi istikrar içinde yönetme olanağını bulabileceği bir parlâmento çoğunluğunun ortaya çıkması açısından bakıldığında; bu ilke, “istikrar” ilkesi, başka bir deyişle, “yönetilebilirlik” ya da her iki terimi birleştirecek biçimde “yönetimde istikrar” ilkesi olarak adlandırılmaktadır.¹⁷⁶

Ancak bir seçim sisteminden beklenen, sadece bu değildir. Ülkede taraftar bulan diğer siyasal akımların da parlâmentoya yansımaya olanak vermek gerekmektedir. Bu, çok partili demokrasinin gereğidir. O nedenle seçim sistemi, genel olarak, seçime katılan parti veya bağımsız adayların kullanılan oylarla ortaya çıkan güçleri oranında parlâmentoda temsil edilmelerine olanak sağlamalıdır. Seçim sisteminin bu işlevine “adalet” ilkesi ya da daha açıklayıcı bir adla “temsilde adalet” ilkesi denilmektedir.¹⁷⁷ Temsil adaleti, sistemin çok partililiğe uygun düşmesi ve çok sesliliğe uygun siyasal zeminin oluşması açısından son derece önemli ve bu yüzden de vazgeçilmez bir ilkedir.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Teziç, **a.g.e.** s. 273

¹⁷⁵ Günal, **a.g.e.** s. 24

¹⁷⁶ Türk, “**Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih**” s. 77

¹⁷⁷ Türk, “**Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih**” s. 78

¹⁷⁸ Nihat Bulut, “**Temsilde Adalet İlkesi Açısından 3 Kasım 2002 Seçimleri**” e-akademi.org, Erişim 12.10.2007

Armaoğlu'na göre de adalet ve fayda ilkelerini en iyi şekilde kombine eden seçim sistemi ideal seçim sistemidir. Adalet, kullanılan her oyun ifade ettiği siyasal tercihin ve gösterdiği siyasal eğilimin parlamento aynen yansımaları; fayda ise vatandaş kitlesinin çoğunluğunun tercihinin geçerli olması esasına dayandığını belirtmiştir.¹⁷⁹

Seçim sistemleri, şeklen anayasa metnine dahil olmasalar bile, yine de siyasal sistemlerin en temel unsurlarından birisidir. Çünkü seçim sistemleri en azından siyaseti yönlendirmekte, parti sistemine şekil vermekte ve temsilin görünümünü etkilemektedir. Özellikle de seçim sistemleri parlamenter sistemdeki etkin parlamento denetimi ile etkin hükümeti bir araya getirme sorununun çözümünde önem kazanmaktadır.

İyi bir seçim sisteminin fayda ya da istikrar ve adalet ilkelerini her ülkenin kendi koşullarına uygun bir denge içinde bir araya getirmesi beklenmektedir. Aslında, zıt yönlerde işleyen bu iki ilke, değişik seçim sistemlerinde değişik ölçülerde bir araya getirmesi beklenir. Eğer; bu iki ilkeden birini ön plana çıkaracak olursa, diğeri arka plana itilmiş olmaktadır. Örneğin; İstikrar ilkesini ön plana tutulursa, adalet ilkesi arka planda kalmaktadır. Eğer; adalet ilkesine önem verilirse, o zaman istikrar arka planda kalmaktadır.¹⁸⁰

Özünde birbirinin karşıtı olan ve ters yönde işleyen, birine öncelik verildiğinde diğeri zarar gören adalet ve istikrar ilkeleri, değişik seçim sistemlerinin ortaya çıkmasına ve bunlardan hangisine ağırlık verilmesi gerektiği tartışmalarına neden olmuştur.

Her seçim sisteminin kendisine özgü seçme yöntemleri vardır. Bu yöntemler ya uygulandıkları ülkenin koşullarına ya da yönetimin kurucusunun savunduğu görüşlere göre birbirinden farklılıklar göstermektedir. Çoğunluk sisteminin sahip olduğu çeşitli yöntemlerin temelinde ayrıldıkları nokta, seçimin tek adlı mı yoksa listeli mi olacağı konusudur. Seçim çevrelerinin genişliği ve turların sayısı ile uygulanan yönetimin ilişkisi vardır. Nispi temsil sisteminde

¹⁷⁹ Fahir H. Armaoğlu, "Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Seçim Sistemi Konusu", **Hürriyet Seçim Semineri**, Hürriyet Gazetesi Yayını, 1972, s. 9 (18-19-20 Mart 1972 tarihinde İstanbul Büyük Tarabya Otelinde düzenlenen seminerde verilen tebliğ)

¹⁸⁰ Hikmet Sami Türk, Erol Tuncer, **Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi**, Ankara, 1995, s. 4-5

yalnızca liste yöntemi uygulanmakta ve yapısı nedeni ile ikinci tur söz konusu olmamaktadır. Seçim sistemi ve yönetimi arasında sıkı bir bağ vardır. Seçimin tek veya iki turlu olarak ayrılması ancak çoğunluk sistemi içinde düşünülebilmektedir. Bu yöntemlerin nispi sistemde uygulanma olanağı yoktur.¹⁸¹

Seçim sistemlerinin ortaya çıkışından günümüze kadar geçen sürede, değişik toplumlarda uygulanmış olan ya da uygulanmamakla beraber teorik olarak üretilmiş bulunan seçim sistemlerinin sayısı oldukça fazladır. Demokratik ülkelerde ve demokratik olmamakla beraber seçime yer veren siyasi sistemlerde birbirinden farklı seçim sistemleri uygulanmaktadır. Bu bakımdan en iyi ya da en kötü seçim sisteminin hangisi olduğu konusunda bazı aşırı değerlendirmeler dışında kesin bir kanaat oluşmamıştır. Her sistemin kendine özgü üstünlük ve eksiklikleri vardır. Önemli olan, uygulanacak seçim sisteminin demokratik ilkelere ters düşmemesidir.¹⁸²

Bu anlamda seçim sistemlerinin tam bir tasnifini vermek çok güçtür. Çünkü günümüze kadar uygulama alanında görülen ya da teorik olarak üretilen seçim sistemlerinin kesin sayısı tespit edilememiştir. Bu bakımdan doktrinde, seçim sistemleri teorik olarak belli ana tiplere ayrılmıştır. Seçim sistemleri genel olarak “temsilde adalet” ve “yönetimde istikrar ilkelerine” verdikleri öneme göre, oyların değerlendiriliş şekli başka bir deyimle oyların sandalyelere dönüştürülmesinde kullanılan yöntem açısından,¹⁸³ çoğunluk ve orantılı (nispi) temsil olmak üzere iki ana grupta toplanabilirse de, her iki ilkeyi bir arada gerçekleştirmeyi amaçlayan karma seçim sistemleri de özellikle 1990’lı yıllarda yaygınlık kazanmaya başlamıştır.

¹⁸¹ Sezen, **a.g.e.**, s. 154

¹⁸² Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 6

¹⁸³ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 261

A. Çoğunluk Sistemi

Seçim sistemleri içinde eski olanı çoğunluk sistemidir. Çoğunluk sistemi, basit bir sistemdir; uygulanması ve seçim sonucunun alınması oldukça kolaydır.¹⁸⁴

Başka bir deyişle bu sistem, kullanılan geçerli oyların çoğunluğunu alan aday ya da listenin kazandığı en yalın sistemdir. Yani; “Öne geçen sandalyeyi kazanır” anlayışı içinde işleyen bir seçim sistemidir.¹⁸⁵

Çoğunluk sistemlerinin temelini, sonuçta verilen oyların çoğunluğunu alan adayın ya da partinin seçimleri kazanmış sayılacağı ilkesi oluşturmaktadır.

Çoğunluk sistemlerinden amaçlanan, yeterli çoğunluğa sahip bir hükümetin kurulabilmesidir. Çoğunluk sistemi tercihi, olası hükümet istikrarsızlıklarına baştan çözüm bulma gayretlerinin bir ifadesi¹⁸⁶ olup partilerin genel gelişimi, gerekse(iki parti sistemine temel vazifesi gören) çoğunluk sisteminin mantığı, partilerinin yapılarının ve dolayısıyla hükümet otoritesinin kuvvetlenmesine gerçekten yol açar görünmektedir.¹⁸⁷

Bu sistemde, kimi kez seçimi kazanan partinin, ülke çapında aldığı oy oranının çok üstünde parlamentoda yer sağladığı, kimi kez de ülke çapında aldığı oy açısından azınlıkta kalan partinin parlamentoda çoğunluğu sağladığı da görülmektedir. Bunun nedeni parlamentoda çoğunluğu sağlayan partinin bazı seçim çevrelerinde seçimi az farkla kazanması, bazı seçim çevrelerinde de seçimi büyük bir farkla kaybetmesidir.¹⁸⁸

Çoğunluk sistemlerinde kazananın nispi temsilde olduğu gibi payına düşeni değil de, her şeyi almakta oluşu, doğal olarak küçük partilerin temsil olanağını ya tamamıyla ortadan kaldırmakta ya da önemli ölçüde zayıflatmaktadır. Bu nedenle Sartori'nin : “Çoğunluk sistemleri oyların

¹⁸⁴ Şeref Gözübüyük, **a.g.e.**, s. 86

¹⁸⁵ R.Bahar Üste, **Türkiye’de Seçim Sistemi Arayışları**, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, Şubat 1999, s. 50

¹⁸⁶ Günel, **a.g.e.** s. 25

¹⁸⁷ Maurice Duverger, **Partiler ve Siyasi Rejimler**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, çev. Ergun Özbudun, cilt XIX, Ankara, sayı 1-4, 1962, s.153

¹⁸⁸ Gözübüyük, **a.g.e.** s. 86

dağılımını yansıtan bir parlamentoyu amaçlamazlar; açık bir galibi amaçlarlar. Bunların maksadı, sadece bir parlamento seçmek değil, aynı zamanda (zımnen de olsa) bir hükümet seçmektir” saptamasına katılmak gerekmektedir. Denilebilir ki, çoğunluk sistemlerinin uygulandığı ülkelerde üçüncü en çok oyu alan partilerin yaşama şansları yok denecek kadar azdır.¹⁸⁹

Tek adlı ve çok adlı (dar bölge ve geniş bölge) çoğunluk sistemleri ile basit çoğunluk ve salt çoğunluk (tek turlu ve iki turlu) seçim sistemleri, bağımsız olarak değil, birbirlerini tamamlayacak biçimde değişik bileşimler içinde birlikte uygulanmaktadır.¹⁹⁰

Basit çoğunluk (nispi çoğunluk), kütüğe ve listeye yazılı seçmenlerin ya da bunlardan oy kullananların miktarı ne olursa olsun diğerlerine göre en fazla oyu alan adayın seçilmiş sayılmasıdır. Mutlak çoğunluk (salt çoğunluk), kullanılan oyların yarısından bir fazlasının alınmasıdır. Belli oranlarda çoğunluk (yarı belirlenmiş çoğunluk), kullanılan oyların ya da kayıtlı seçmen oylarının belli bir oranını sağlamak şeklindedir.¹⁹¹

Daha önce belirtildiği üzere, seçimlerin tek ya da iki turlu olarak ayrılması ancak çoğunluk sistemi içinde düşünülebilir. Çünkü nispi temsil sisteminde ikinci bir tur yapılmasına gerek olmadan sandalyelerin partiler arasında bölüştürülmesi mümkündür.¹⁹²

Çoğunluk sistemlerinde oylama tek turlu ve iki turlu olabilmektedir. Çoğunluk sistemi tek isimli (dar bölge) ya da çok isimli (geniş bölge) seçim çevrelerinde yapılabilmektedir.

¹⁸⁹ Günal, **a.g.e.** s. 29

¹⁹⁰ Türk, “**Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih**” s. 81

¹⁹¹ Sezen, **a.g.e.**, s. 164-169

¹⁹² Teziç, **a.g.e.** s. 274

1. Tek Turlu Çoğunluk Sistemi

a. Tek İsimli Tek Turlu Çoğunluk Sistemi

Buna İngiliz sistemi de denilmekte olup, ABD’de de uygulanmaktadır: “dar bölge sistemi” olarak da anılmaktadır. Çünkü bu sistemde seçmenler, bir tek temsilci seçecekleri için, seçim çevresi de hayli küçüktür.¹⁹³

Dar bölge yöntemi; ülkelerdeki her seçim çevresinden tek adayın seçildiği, seçime katılan her partinin, her seçim çevresi için tek aday ismi belirlediği, seçim çevrelerinin küçük tutulduğu, seçmenin oyunu sadece belirtilen adaya verdiği bir yöntem olarak¹⁹⁴ tanımlanmaktadır.

Bu sistemde partiler her seçim çevresinde bir adayla seçime katılmakta, belli bir seçim çevresinde geçerli oyların basit çoğunluğunu elde eden aday seçilmiş sayılmaktadır.

Duverger bu seçim sisteminin partilerin bünyesine ve parlamentoya etkisini şu şekilde ifade etmiştir¹⁹⁵:

“Seçim dar bir çevrede yapıldığından adayın şahsi durumu başlı başına etkilidir. Zamanla milletvekili kendi seçim çevresindeki durumunu o kadar kuvvetlendirir ki; oradan çıkarıp atmak zor olur. Ancak meclis gruplarının disipliniyle parti merkezîyetçiliğinin çok kuvvetli olması bu etkiyi azaltır. Seçilenler milletvekili olmaktan çok, seçmenin vekili olur. Olumlu hizmetlerde bulunacaklar değil de, popülaritesi yüksek olan adaylar seçilecek, siyasal ilişkilerden çok şahsi pazarlıklar ve çıkarlar etkili olacaktır. Partileri destekleyen seçmenler açısından tam temsil sağlamayacağı gibi, bölgeler iktidarın keyfine göre belirlenecektir. Bu usulde parlamentodaki meclis grupları hiçbir zaman disiplinli olamayacaktır. Çünkü her üye oyunu kullanırken partisinin kararına uymaktan ziyade; seçim çevresinin çıkarlarını göz önünde bulunduracaktır.”

¹⁹³ Teziç, **a.g.e** s. 275

¹⁹⁴ Üste, **a.g.e.**, s. 47

¹⁹⁵ Ender Ethem ATAY, “Fransa’daki Seçim Modelleri”, **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, sayı 3, 1999, 25-46, s. 28

Bu sistem teoride en basit ve pratikte en kolay olanıdır. Seçmen seçtiğine güven duymakta ve seçmenin duyarlılığı artmaktadır. Seçmenler oyunu verdikleri adayların karakteri ve nitelikleri hakkında bilgi sahibidir. Seçmenle seçilen arasındaki ilişkiler yoğunlaşacağından olumlu sonuçlar doğurabilmektedir. Partilere, nispi temsil sistemine yaklaşan ampirik bir temsil imkânı sağlamaktadır. Seçmen en iyi adayı seçebilmektedir ve bu da partilerin içindeki sert disiplinin kırılmasını sağlamaktadır. Bağımsızların seçilme şansı fazladır.

Tek isim usulü, nispi (basit) çoğunluk ilkesiyle uygulandığı zaman, seçmenler oylarını oy pusulasında yalnızca tercih ettikleri bir tek adayın adını belirterek kullanırlar. Bu sistemde seçim tek oylamada, yani tek turda sonuçlanır; seçim çevresinde diğer adaylardan daha çok oy alan partili veya bağımsız aday seçilmiş olur.¹⁹⁶

Bu sistemin en önemli özelliği iki partili bir parti sistemine yol açması ve üçüncü bir partinin iktidar yarışına ağırlığını koyabilmesine olanak tanımamasıdır. İki partili bir siyasal yaşamın varlığı nedeniyle ki bu sistemin uygulandığı İngiltere’de hükümet istikrarsızlığına rastlanmamaktadır.¹⁹⁷

Bu sistem, seçmeni oyunu en yararlı olacak şekilde kullanarak iktidar şansı olan iki büyük partiden birinin desteklediği adaya oy vermeye yöneltmekle, onun kişi ve parti seçimindeki serbestîsini sınırlamaktadır.¹⁹⁸

Bu sistemin diğer önemli sakıncalarından biri, İngiltere’de olduğu gibi, dar bölgele tek turlu basit çoğunluk sistemi hemen her dönemde büyük seçim adaletsizliklerine yol açmaktadır. Seçmene karmaşık matematiksel işlemlere gerek kalmadan seçim sürecini ve sonucunu net bir şekilde algılama olanağı tanıyan bu sistem, seçmenlerin oyunu son derece adaletsiz bir biçimde dağıtmaktadır.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Öden, **a.g.e.** s. 27

¹⁹⁷ Günel, **a.g.e.** s. 26

¹⁹⁸ Öden, **a.g.e.** s. 28

¹⁹⁹ Meltem Dikmen Caniklioğlu, “Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, **Anayasa Yargısı**, cilt 16, Ankara, 1999, s. 25

İktidar partisi ile muhalefet partisinin aldıkları oylarla parlâmentoda kazandıkları sandalyeler arasındaki oransızlık, “Küp Kanunu” (Cube Law) olarak adlandırılan bir sosyolojik kanunla ifade edilmektedir. Bu kanuna göre, iki partiye verilen oyların oranı $A : B$ ise, kazandıkları sandalyelerin oranı $A^3 : B^3$ olmak eğilimindedir. Örneğin bir parti %60, diğer parti %40 oy almış ise; bunların birbirine oranı, $60 : 40 = 3 : 2$ 'dir. Bu sayıların küplerini alırsanız; sonuç, $33 : 23 = 27 : 8$ olmaktadır.²⁰⁰

Temsil adaleti yönünden de bu sistem eleştirilmektedir. Bu sistemde seçimleri kazanan bir partinin, bir seçim çevresinde temsilcilik kazanabilmek için salt çoğunluğu sağlaması aranmadığından, parlamentoda mutlak bir çoğunluk sağlamış olsa bile ülke genelinde en çok oy alan parti olmayabilmektedir. Örnek vermek gerekirse, İngiltere’de seçimler iki kez buna benzer bir durumla sonuçlanmıştır. 1951 genel seçimlerinde Muhafazakâr Parti yüzde 48 oy ile Avam Kamarasında 312 sandalye ile temsil edilirken, İşçi Partisi yüzde 48,8 oy ile 295 sandalye kazanmıştır. Muhafazakâr Parti bu sonuçla parlamentoda mutlak çoğunluğu sağlamış ve hükümeti kurmuştur. Şubat 1974 seçimlerin de ise bu defa Muhafazakâr Parti yüzde 37,9 oy ile 297 sandalye kazanmış, buna karşılık İşçi Partisi yüzde 37,2 oy oranıyla 301 sandalye elde ederek bir azınlık hükümeti kurmuştur.²⁰¹

Tek adlı çoğunluk sisteminde her seçim çevresinden bir milletvekili seçilmektedir. Ülke genelinde tek adlı çoğunluk sisteminin uygulanması, ülkenin parlâmento üye sayısı, örneğin sistemin beşiği olan İngiltere’de Avam Kamarası üye sayısı kadar seçim çevresine ayrılmasıyla sağlanmaktadır. Ülkemiz açısından bu sistem değerlendirildiğinde, tek adlı çoğunluk sisteminin milletvekili seçimlerinde uygulanması, öncelikle, ülkenin 550 seçim çevresine ayrılmasını gerektirecektir (AY m. 75).²⁰²

Bu sistemin önemli bir özelliği de, bir seçim çevresinde seçimin (temsilciliğin) kazanılabilmesi için gerekli olan oy sayısının önceden

²⁰⁰ Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih” s. 83

²⁰¹ Yavaşgel, a.g.e., s. 88

²⁰² Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih” s. 79

bilinememesidir. Bu oy sayısının ne kadar olacağı seçim çevresindeki adayların sayısına ve oyların adaylar arasında nasıl dağılacığına bağlıdır.

Bu sistemin tek turlu olmasından kaynaklanan bir durum da partiler arası seçim işbirliğine, anlaşmasına, imkân tanımamasıdır.

Bu sistemin diğer bir sakıncası da seçen seçilen arasındaki ilişkinin çok yakın olması, yerel sorunların, ülke sorunlarının önüne geçmesine neden olmakta, bazen de kişisel sorunlar iki sorunun birden önüne geçebilmektedir.²⁰³ Dar seçim bölgesinde yalnızca bir temsilcinin seçilmesi söz konusu olduğundan, temsilci ile seçmenler arasında, partilerle seçmenler arasında kurulmaya çalışılan ilişkiden daha yoğun bir ilişki oluşmaktadır. Bu nedenle, tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi siyasal partilerin seçimlerdeki rolünün önemini azaltan bir yapıya da sahip bulunmaktadır.²⁰⁴

Bizde yerel yönetimlerin kişi organları olarak belediye başkanları, büyükşehir belediye başkanları, köy ve mahalle muhtarları, — eş anlamlı yasal terimlerle — “çoğunluk”/“ekseriyet” sistemine göre seçilirler (18.1.1984 tarih ve 2972 sayılı Mahallî İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun m. 2/II, 4; 32/I, IV). Bu, — belediye başkanlığı ve büyük şehir belediye başkanlığı seçimleri bakımından 2972 sayılı Kanun’da açıkça belirtildiği gibi, “en çok oy alan aday” seçildiği için (m. 22/I, II) — tek adlı tek turlu çoğunluk sistemidir.²⁰⁵

b. Listeli Tek Turlu Çoğunluk Sistemi

Listeli çoğunluk sisteminde çok üyeli (geniş) seçim çevrelerinde birden fazla temsilcilik için yarışan parti listeleri söz konusudur. Siyasal partilerin seçmenlere sundukları listelerdeki aday sayısı, o çevreden seçilecek milletvekili sayısına eşittir. Bu bakımdan, oy pusulasını liste halinde kullandığı

²⁰³ Günal, **a.g.e** s. 27

²⁰⁴ Yavaşgel, **a.g.e** s. 90

²⁰⁵ Türk, “**Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih**” s. 81

için buna listeli seçim, birden çok adaya oy verdiği için çok isimli (plurinominal) seçim usulü denilmektedir.²⁰⁶

Parti listesinin bir seçim çevresinde seçimi kazanabilmesi için nispi yani basit çoğunluğu sağlamaları gerekmektedir. Bu sistemin en temel özelliği, her partinin bir seçim çevresinde seçilmesi gereken temsilci sayısı kadar aday ismini bir liste halinde düzenleyerek seçimlerde seçmenlere sunması ve seçmenlerin de tercih ettikleri listeyi oylamalarıdır.²⁰⁷ Bu sistemde seçim çevrelerinde birden fazla milletvekili çıkmaktadır.

Listeli çoğunluk sisteminin özelliklerinden biri de bu sistemin tek turlu olabileceği gibi iki turlu da olabilmesidir.

Tek turlu listeli çoğunluk sistemi, ülkemizde, çok partili siyasal hayat içinde, 1946–1960 yılları arasında uygulanmıştır. Buna göre, bir seçim çevresinde, kullanılan geçerli oyların basit çoğunluğunu elde eden parti listesi, bütün milletvekillerini elde etmektedir.²⁰⁸

Listeli seçimin değişik türleri bulunmaktadır: Bloke (kapalı) liste ve karma liste. Bloke listede seçmen, seçmen kendisine sunulan aday listelerinden birini tercih ederek, hiçbir değişiklik yapmadan, oy sandığına atmaktadır. Buna karşılık, karma liste usulünde, seçmen listedeki isimlerden, dilediği takdirde, bazılarını çizerek yerlerine başka listelerde yer alan adayları yazabilmektedir. Başka anlatımla, karma listeli oy verme usulünde, seçmen mevcut olan aday listelerindeki isimlerden seçme yaparak kendi listesini oluşturmakta tamamen serbesttir.²⁰⁹

Tek turlu listeli çoğunluk sistemi, ülke düzeyindeki sonuçları bakımından oldukça orantısız sonuçlar doğurmaya elverişlidir. Yani kazanan partinin elde ettiği sandalye sayısı sağladığı oy sayısına oranla fazladır. Bu durum aynı zamanda siyasal sistemi iki partili bir yapı yönünde zorlamaktadır.²¹⁰

²⁰⁶ Teziç, **a.g.e** s. 282

²⁰⁷ Yavaşgel, **a.g.e** s. 98

²⁰⁸ Teziç, **a.g.e** s. 282

²⁰⁹ Teziç, **a.g.e** s. 282

²¹⁰ Erdoğan, **a.g.e** s. 125

Başka bir ifadeyle bu sistem “artık ve eksik” temsil meydana getirerek temsilde adaletsizlik doğurmaktadır.²¹¹ Hatta bu sistemde, tek isimli çoğunluk sistemine göre temsilde adaletsizlik daha belirgindir. Öyle ki liste yönteminde, bir seçim çevresinde çok az bir farkla da olsa çoğunluğu elde eden parti oradaki bütün sandalyeleri kazanmış olmaktadır. Örneğin, Üç adayın yarıştığı tek üyeli bir seçim çevresinde, oyların yüzde 34’ ünü alan bir adayın seçilmesi mümkündür. Üç milletvekilinin seçileceği ve her biri üç adayla katılan üç partinin yarıştığı birçok üyeli seçim çevresinde ise oyları bu çevrede yoğunlaşmış olan bir partinin alacağı yüzde 34’lük oy, bütün milletvekilliklerinin bu parti tarafından kazanılması sonucunu doğuracaktır. Seçime katılan parti sayısı arttıkça oy oranı da düşebilmektedir.

Örneğin ülkemizde listeli basit çoğunluk sistemine göre yapılan 1957 seçimlerinde, DP= 4.394.893 geçerli oyla (% 48) 424 milletvekilliği (% 69,1) elde ederken, muhalefet partileri (CHP-CMK-Hür P.) aldıkları toplam 4.770.717 geçerli oyla (% 52) ancak 186 milletvekili (% 30,9) çıkarabilmiştir.²¹²

c. Tercihli Tek Turlu Çoğunluk (alternatif oy) Sistemi

Bir mutlak çoğunluk sistemi olan tercihli tek turlu çoğunluk sistemi, tek üyeli seçim çevrelerinde uygulanan tercihli bir oylama şeklidir.²¹³

Alternatif oy olarak da adlandırılan bu sistem, tek isimli seçim çevrelerinde (dar bölge) her seçmenin, bütün adayları tercih sırasına göre numaralandırılmasını gerektiren bir “tercihli” oy sistemidir.²¹⁴ Bir süre Kanada’da uygulanan bu sistem bugün Avustralya’da kullanılmaktadır.²¹⁵ Sistemin en belirgin özelliği, iki turlu çoğunluk sisteminin sonuçlarını tek turda

²¹¹ Teziç, **a.g.e** s. 283

²¹² Teziç, **a.g.e** s. 283

²¹³ Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 52

²¹⁴ Giovanni Sartori, **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği**, çev. Ergun Özbudun, Ankara, Yetkin Yayınları, 1997, s. 18

²¹⁵ Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 52

birleştirmesidir. Tercihli tek turlu çoğunluk sisteminde bir seçim çevresinde seçimin kazanılabilmesi için mutlak çoğunluk aranmaktadır.²¹⁶

Oyların tasnifi yapılırken önce seçmenlerin birinci tercihleri esas alınmakta ve böylece her adayın aldığı oy hesaplanmaktadır. Birinci tasnif sonucunda adaylardan birisi salt çoğunluğu elde ederse seçilmiş olmaktadır. Eğer adaylardan hiçbiri mutlak çoğunluğu sağlayamamışsa, bu durumda birinci tasnifte en az oy almış olan aday elenmektedir. Sonra ikinci bir tasnif yapılarak elenen adayların oy pusulalarındaki "ikinci tercihler" den geride kalan adaya ait olanlar bunların birinci derecede oylarına ilave olunmaktadır. Bu ikinci tasnifte adaylardan birisi salt çoğunluğu sağlayacak olursa seçilmiş olur. Ancak bu defa da hiçbir aday salt çoğunluğu elde edememişse, o zaman daha önce elenen adaylardan çok, fakat diğerlerinden az "birinci derecede" oy almış olan aday elenerek, bunun oy pusulalarındaki "ikinci derecede" oylar kalan adaya dağıtılmaktadır. Bu işlem bir adayın mutlak çoğunluğu elde ederek seçilmesine kadar devam etmektedir.²¹⁷

Tercihli tek turlu çoğunluk sisteminde seçilebilmek için mutlak çoğunluk aranmakla beraber, seçimlerde bir partinin ülke düzeyinde oyların mutlak çoğunluğunu elde etmesi çok zordur ve gerekli de değildir. Bu sistemde de oyların ülke düzeyinde değil seçim çevreleri düzeyinde dengeli dağılması bir partinin parlamentoda çoğunluğu sağlamasında etkili olur. Bu bakımdan tercihli çoğunluk sistemi, basit çoğunluk sistemindeki "orantısız bir temsil esasını" yapısında aynen muhafaza etmektedir.

Alternatif oy sisteminde seçmen, oyunu en çok beğendiği adayın seçilmesi için kullanırken, bu aday seçilmezse, onun yerine tercih ettiği başka adayları da sırasıyla belirtebilmektedir. Seçmen oyunu çeşitli adaylar, dolayısıyla çeşitli partilerin adayları veya bağımsız adaylar arasında bölünebilmektedir. Tercihler sırasıyla değerlendirildiği, sözgelimi, bir seçmenin ikinci tercihi, ancak birinci sırada tercih ettiği aday elendiği takdirde

²¹⁶ Yavaşgel, **a.g.e.** s. 101

²¹⁷ Yavaşgel, **a.g.e.** s. 101

dikkate alındığı için, seçmenlerin alternatif tercihlerinin daha önceki tercihlerini olumsuz etkilemesi de söz konusu olmamaktadır.²¹⁸

Bu sistemde partilerin gerçek gücünün tespitinde, seçimde birinci oyların partilere dağılımı sonucunda elde edilen oy oranların miktarı kullanılmaktadır.

Tercihli tek turlu çoğunluk (alternatif oy) sistemi, seçimlerde partiler arası işbirliğine imkân tanımaktadır. Bu sistemde iki partinin ittifak oluşturarak seçime katılmaları mümkündür. Bu iki partinin adayları, birinci tercihli oyları elde etmek için hem birbirleriyle hem de üçüncü partilerle yarışabilirler. Ancak ikinci tercihli oylar için ittifak oluşturan iki parti kendi aralarında rekabet edemez. Bu partiler, kendi aralarında anlaşarak seçim çevrelerinde karşılıklı olarak yardımlaşmaktadırlar.²¹⁹

Tercihli tek turlu çoğunluk (alternatif oy) sistemi ile iki turlu çoğunluk sistemi arasındaki farklar, sistemlerin pratik siyasî etkileri dışında oldukça azdır. Çünkü her iki sistem de temsilcilerin seçim çevrelerinde mutlak oy çoğunluklarıyla seçilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Bu nedenle de orantısız sonuçlar doğuran bir nitelik taşımaktadırlar.

2. İki Turlu Çoğunluk Sistemi

Bu sistem, seçmenlere, birinci oylamayla ikinci oylama arasında bir veya iki haftalık bir ara ile iki defa oy kullanma imkânı vermektedir; bu da, seçmenlerin, birinci turun sonuçlarına göre tercihlerini bilerek yeniden yönlendirilebilmeleri anlamını taşımaktadır. Öte yandan iki tur, gerek çoğunlukçu gerek nispi düzenlemelere imkân veren çok esnek bir sistemdir. İki turlu sistem, tek isimli seçim çevrelerinde çoğunlukçu, çok isimli seçim çevrelerinde nispidir.²²⁰

²¹⁸ Öden, **a.g.e.** s. 32-33

²¹⁹ Yavaşgel, **a.g.e.**, s. 103

²²⁰ Sartori, **a.g.e.** s.24

a. Tek İsimli İki Turlu Çoğunluk Sistemi

Bu sistem, geleneksel Fransız seçim sistemi olarak da anılır. Fransa'da 1852–1871; 1875–1885; 1898–1919 yılları arasında ve 1927 yılından İkinci Dünya Savaşı'na kadar uygulanmış olup, 1958 yılından itibaren Milli Meclis seçimleri için öngörülmüştür. Yalnızca 1986 seçimlerinde bir kez uygulanan nispi temsil sisteminden sonra, tekrar tek isimli iki turlu çoğunluk sistemine dönmüştür.²²¹

Tek isimli iki turlu çoğunluk, bir mutlak çoğunluk sistemidir. Mutlak çoğunluk sistemleri (majority systems), basit çoğunluk sistemlerinden (plurality systems) farklı olarak tek üyeli bir seçim çevresinde bir adayın azınlık oyuyla (salt çoğunluğun altında kalan oy) seçimi kazanması imkânını ortadan kaldırmayı amaçlar. Bu türe giren seçim sistemlerinin en tanınmış olanları Fransa'da 1986 seçimlerine kadar uygulanan iki turlu sistemle, Avustralya'da uygulanan alternatif oy (tercihli tek turlu çoğunluk) sistemleridir. İki turlu sistemde birinci turun sonuçları, bir seçim çevresinde ikinci turda yarışabilecek olan adayları belirlemektedir.

Bu sistemde seçmen, bir oylamada yalnızca bir partinin adayına veya bir bağımsız adaya oy verebilmektedir. Bununla birlikte, ikinci turun gerekli olduğu seçim çevrelerinde, seçmen iki kez söz söyleme, birinci ve ikinci turlarda farklı adaylara, dolayısıyla farklı partilerin adaylarına oy verebilme olanağına sahiptir. Başka bir deyişle, ikinci turun gerekli olduğu seçim çevrelerinde seçmen, kişi seçiminde daha geniş bir seçme serbestisine sahiptir.²²²

Tek isimli iki turlu seçim sisteminde, bir adayın birinci turda seçilebilmesi için iki koşul aranmaktadır. Birincisi, adayın seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların salt çoğunluğunu (yarıdan fazlasını), ikincisi de o seçim bölgesindeki toplam seçmen sayısının $\frac{1}{4}$ 'ne eşit sayıda oy elde etmesi gerekir. Birinci turda seçilebilmek için, yalnızca salt çoğunlukla yetinilmeyip, ayrıca o seçim çevresindeki seçmen sayısının $\frac{1}{4}$ 'ne eşit

²²¹ Teziç, a.g.e. s. 278

²²² Öden, a.g.e.s. 30

sayıda oy elde etme koşulunun aranması, katılma oranının çok düşük olduğu bir ortamda, adayın seçilmesini önlemek içindir. Birinci turda bu iki koşulu yerine getirmeyen adaylara, “balotaj’da olanlar” (en bellotage) denilmekte ve bir hafta sonra ikinci tur bir seçim daha yapılmaktadır. İkinci turda seçilebilmek için, kullanılan geçerli oyların basit çoğunluğu elde etmek yeterlidir.²²³

Yukarda belirtildiği gibi, bu sisteme göre adayların ikinci tura katılabilmeleri için ilk turda belli bir oy yüzdesine ulaşmaları gerekmektedir. Örneğin, Fransa’da adayların ikinci tura katılabilmeleri için ilk turda en az yüzde 12.5 oy oranını elde etmiş olmaları aranmaktadır. Dolayısıyla, tek isimli iki turlu çoğunluk sisteminde bir adayın yalnızca mutlak çoğunlukla seçilmesi amaçlanıyorsa, bu durum ikinci tur oylamaya ancak birinci turda en çok oy alan iki adayın katılması öngörülmektedir. İkinci turda da salt çoğunluğu elde eden iki adaydan biri zorunlu olarak seçilmiş olacaktır.²²⁴

Örneğin²²⁵: 93.000 seçmenin bulunduğu bir seçim çevresine seçilecek bir milletvekilliği için, seçime katılan beş adaydan her biri, A= 30.500, B= 17.500, C= 13.300, D= 8.000, E= 11.700 geçerli oy almışlardır. Kullanılan geçerli oyların toplamı 81.000 olup, adaylardan hiçbiri 40.501 olan salt çoğunluğu sağlayamadığı için, ikinci tur seçimlere gidilmektedir. Ancak adaylardan D, seçmenlerin yüzde 12,5’ne eşit sayıda (11.625) oy elde edemediği için ikinci tur seçimlere katılamamaktadır.

Yukarıdaki örnekte, eğilimleri birbirine yakın olan B ve C partilerinin, seçim önceki yaptıkları anlaşma uyarınca, C adayının B adayı lehine ikinci tur seçimlere katılmaktan vazgeçtiğini kabul edelim. Birinci tur seçimlerinden bir hafta sonra yapılan ikinci turda, aynı seçim bölgesinde ikinci tur seçimlerinde bu kez kullanılan geçerli oy sayısı 87.000 olsun. Adayların A= 35.000, B= 39.000, E=13.000 geçerli oy aldıklarını kabul edelim. İkinci tur seçimlerinde,

²²³ Teziç, **a.g.e.** s. 278

²²⁴ Yavaşgel, **a.g.e.** s. 92

²²⁵ Teziç, **a.g.e.** s. 279

bir adayın seçilebilmesi için kullanılan oyların basit çoğunluğu yeterli olduğuna göre, bu durumda B adayı seçilmiş sayılır.²²⁶

İki turlu seçimin özelliği, seçim çevrelerinde adayların mümkün olduğu kadar bir azınlık tarafından değil, daha çok (salt çoğunluk) seçmen tarafından seçilmesini gerçekleştirmek ve ayrıca doktrin ve programları birbirine yakın olan partiler arasında, birinci tur ile ikinci tur arasındaki sürede (Fransa'da bir hafta) anlaşmalar yapılabilmesine imkân sağlamayı amaçlamasıdır.

b. Listeli İki Turlu Çoğunluk Sistemi

Çoğunluk sistemi, tek isimli olarak (dar bölge çerçevesinde) uygulanabildiği gibi listeli olarak geniş bölge (her ilin seçim çevresi olması) çerçevesinde de uygulanabilmektedir.

Bir başka ifadeyle, bu sistemde çok üyeli bir seçim çevresinde yarışacak aday sayısı, seçime katılan siyasi parti listelerinin sayısı ile o bölgeden seçilecek milletvekili sayısının çarpımına eşittir. Sözelimi, 4 üyeli seçim çevresi ve 5 parti listesi varsa, $4 \times 5 = 20$ aday yarışıyor demektir. Ancak bu sistemde kullanılacak liste türleri farklı olabilmektedir. Kapalı liste yönteminde, yalnızca listeler arasında yarışma vardır. Serbest liste yönteminde ise, bir partinin adayları hem kendi aralarında hem de öteki partilerin adayları ile yarışma halindedir.²²⁷

Listeli çoğunluk tek turlu olarak uygulandığında, adayların (parti listesinin) bir seçim çevresinde seçimi kazanabilmesi için nispi çoğunluğu, Listeli iki turlu çoğunluk sisteminde mutlak çoğunluğu sağlamaları gerekmektedir.

Fransa'da III. Cumhuriyet döneminde iki turlu listeli çoğunluk sistemi 1885 seçimlerinde (16 Haziran 1885 tarihli Kanunla) uygulanmıştı. Bir parti listesinin birinci turda seçimleri kazanabilmesi için, kullanılan geçerli oyların

²²⁶ Teziç, **a.g.e.** s. 279

²²⁷ Yavaşgel, **a.g.e.** s. 97-98

salt (mutlak) çoğunluğunu ve o çevredeki seçmen sayısının en az $\frac{1}{4}$ 'ne eşit sayıda oy alması gerekiyordu. Bu koşullar gerçekleşmediği takdirde, bir süre sonra yapılan ikinci tur seçimlerde, en çok oyu alan parti listesi seçimi kazanmaktadır.²²⁸

İki turlu listeli çoğunluk sistemi de “artık ve eksik “ temsil meydana getirerek temsilde adaletsizlik doğurmaktadır. Hatta bu sistemde temsil oransızlığı daha belirgindir.²²⁹

Daha önce, listeli tek turlu çoğunluk sisteminde, seçimin tek turlu yapılması dışında anlatılan hususlar burada da geçerlidir.

B. Nispi Temsil Sistemi

Nispi temsil, çok üyeli seçim çevrelerinde uygulanan ve oylar ile sandalyeler arasındaki ilişkiyi daha nispi (orantılı, birbirine yakın) bir düzeye getirmeye çalışan bütün seçim sistemleri için kullanılan genel bir kavramdır.²³⁰ Bunun gerçekleşebilmesi için, seçim çevrelerinin geniş olması, yani birden çok adayı içine alması gerekmektedir. Esasen, tek bir milletvekilliğini orantılı olarak paylaşdırmak matematik olarak mümkün değildir. Bu sistemde ülkenin birden çok seçim çevresine ayrılması da zorunlu değildir. Teorik olarak en orantılı sonuç, bütün ülkenin tek bir seçim çevresi sayılması durumunda alınabilir. İsrail ve Hollanda bunun örnekleridir.²³¹

Bu sistemin çıkış sebebi olarak; çoğunluk sisteminin, adil olmayan sonuçlarını ortadan kaldırmak ve her siyasi partiye, seçmenlerden aldıkları oy oranında temsil edilme olanağı sağlamak olarak belirtilmiştir.²³²

²²⁸ Teziç: a.g.e. s. 282

²²⁹ Atar, *Türkiye’de seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s. 45

²³⁰ Atar, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s. 57

²³¹ Erdoğan, a.g.e. s. 126

²³² Teziç, a.g.e. s. 283

Bu sistem, halkın tercih ve eğilimlerini tam olarak yansıtmaya çalıştığı için adalet, eşitlik ve demokrasi ilkelerine daha yakındır. Bu bakımdan nispi temsil demokratik ülkelerin çoğu tarafından benimsenmiştir.²³³

Bütün nispi temsil sistemleri oyları sandalyelere orantılı olarak dönüştürmeyi amaçlamakla beraber, orantılılık ya da orantısızlık dereceleri açısından gene de hayli büyük farklarla birbirlerinden ayrılmaktadır. Nispi temsilin orantılılığının sadece oyların sandalyelere dönüştürülmesi formülüyle belirlendiğini varsaymak da yanlıştır; seçim çevresinin büyüklüğü de bunu eşit şekilde ve daha kesin ölçüde belirlemektedir.²³⁴ Seçim çevrelerinin büyüklüğünü ise her çevrenin seçtiği milletvekili sayısı ile ölçülmektedir.

Tarihi sürece bakıldığında, nispi temsil sisteminin en yaygın kullanıldığı bölge olan Kıta Avrupası'nda iki önemli faktör, nispi temsilin kabulünde etkili olmuştur. Bunlardan birincisi, etnik ve dinsel azınlıklar sorunudur. Nispi temsilin kabulü ile azınlıkların temsiline sağlanması ve böylece ulusal birliğe ve siyasal istikrara karşı oluşabilecek potansiyel tehditler bertaraf edilmek istenmiştir. İkincisi ise, demokratikleşme sürecinde karşılaşılan dinamizmdir. Diğer bir deyişle nispi temsil, alttan ve üstten gelen baskıların sonucunda kabul edilen genel oy ilkesi sonrası gündeme gelmiştir.²³⁵

Oyların değerlendiriliş şekli bakımından çoğunluk usulünün karşıtı, nispi temsil sistemidir. Nispi temsiline dayandığı ana fikir, her partinin aldığı oy oranında milletvekilliği çıkarmasıdır. Fakat nispi temsiline de kendi içinde birçok çeşitleri vardır. Bu çeşitler, artık oyların nasıl değerlendirileceği, başka bir deyimle artık milletvekilliklerinin nasıl dağıtılacağı sorunundan kaynaklanmaktadır.²³⁶

Dolayısıyla, yukarıda da belirtildiği gibi, nispi temsil sisteminin yol açtığı bu “artık oy”lar sorununa çözüm yolu arayan dağıtım şekilleri nispi temsili iki ana çeşide ayrılmış bulunmaktadır. Buna göre; artık oy’ların ülke düzeyinde değerlendirilmesine ‘tam olarak uygulanan nispi temsil’ ya da ‘Tam

²³³ Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s.58

²³⁴ Sartori, **a.g.e.** s. 20

²³⁵ Günel, **a.g.e.** s. 30

²³⁶ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 262

nispi temsil', seçim çevreleri içinde değerlendirilmesine de 'yaklaştırmalı nispi temsil' adı verilmiştir.²³⁷

Nispi temsil sistemi çeşitlerinin anlatılmasına geçilmeden önce, bu seçim sisteminin temel unsurlarının ortaya konulmasında fayda vardır.

1. Nispi Temsil Sisteminin Temel Unsurları

a. Seçim Çevreleri

Bir seçim çevresi tek isimli veya çok isimli olabilmektedir. Nispi temsil sistemleri, parlamento üyelerinin çok isimli seçim çevrelerinden seçilmesini gerektirmektedir.²³⁸

Seçim çevrelerinin oluşturulması bir yandan seçilecek parlamento üye sayısının belirlenmesine öte yandan da seçmenlerin aynı oranda temsil edilmesine bağlıdır.²³⁹

Bu seçim çevrelerinin büyüklüğü, iki üyeli seçim çevreleri ile bütün temsilcilerin seçileceği ülke düzeyinde tek bir seçim çevresi arasında değişebilmektedir.

Nispi temsilin uygulandığı ülkelerde, seçim çevrelerinin büyüklüğü değişik şekillerde düzenlenmiştir. Ülkenin tamamını tek bir seçim çevresi olarak kabul eden ülkeler, parlamento üyelerinin tamamını ülke düzeyindeki bu seçim çevresinden seçerler. Diğer Batı ülkelerinde ise ülke çok sayıda seçim çevresine bölünmüştür.²⁴⁰

Seçim çevrelerinin büyüklüğü, seçimlerin orantılılık derecesini etkileyen önemli bir değişkendir. Seçim çevresi ne kadar büyükse, yani ne kadar fazla milletvekili çıkarıyorsa, seçim çevresi barajı o kadar küçüleceğinden küçük partilerin barajı aşma şansları artmaktadır; dolayısıyla

²³⁷ Yavaşgel, a.g.e. s. 117

²³⁸ Atar, *Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s. 59

²³⁹ Yavaşgel, a.g.e. s. 106

²⁴⁰ Atar, *Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s. 59

seçimler daha orantılı sonuçlar vermektedir. Seçim çevrelerinin küçülmesi ise, tersine, büyük partileri yararlandırmakta ve seçimlerin orantılılık derecesini azaltmaktadır.²⁴¹

Seçim çevrelerine ilişkin yaşanan en teknik sorun seçmenlerin eşit şekilde temsil edilip edilememesidir. Temsil niteliğı güçlü olan bir parlamentonun seçilmiş her üyesinin eşit sayıda seçmeni temsil etmesi gerekmektedir. Sözelimi, “A seçim çevresinde 100.000 seçmen 1 milletvekili seçiyorsa, B çevresinde 1.000.000 seçmenin 10 milletvekili seçmesi gerekir. Eğer B seçim çevresi yalnızca 5 milletvekili seçiyorsa, o zaman A seçim çevresindeki her seçmen B seçim çevresindeki her seçmene oranla iki oy’a sahip demektir ve bunun sonucunda da her iki seçim çevresi arasında temsil edilme eşitsizliğı ortaya çıkmaktadır.”²⁴²

Bir ülkede bir seçim çevresinin büyüklüğünü (genişliğini), öncelikle o ülkenin nüfusunun coğrafi dağılımı belirlemektedir. Bunun dışında eyalet, bölge ve şehirlerin tarihi ve siyasi sınırları da rol oynamaktadır. Seçim çevrelerinin hangi modele göre oluşturulacağı konusundaki en önemli faktör, siyasi tercihler olabilmektedir ve bu durum kanunla düzenlenmektedir. Bu bakımdan nispi temsili uygulayan ülkelerde seçim çevresi büyüklükleri eşit değildir²⁴³.

Seçim çevreleri düzenlenirken, bazen kamu yararı düşüncesi bir kenara itilerek, yalnızca siyasi çıkar sağlama amacı ile hareket edilebilmektedir. Bu uygulamaya, seçim hukuku terminolojisinde “Gerrymandering” olarak adlandırılmaktadır. 1812 yılında, ABD’de Massachusetts eyalet başkanı (governor) Elbridge Gerry, partisini seçimlerde daha başarılı duruma getirme amacı ile, eyaleti, semender denilen sürüngen bir canlıyı andıran biçimde, oldukça garip seçim çevrelerine ayırmıştır. Bu öneri gerçekleşince, istenen sonuç da elde edilmiştir. Sistem şu şekilde açıklanabilir:

²⁴¹ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 270

²⁴² Yavaşgel, **a.g.e.** s. 109

²⁴³ Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 60

Birbirine komşu iki seçim çevresinden birincisinde 50.000 seçmenin sağ ve 15.000 seçmenin de sol partilere, öteki seçim çevresinde ise, 25.000 seçmenin sağ, 30.000 seçmenin de sol partilere oy verdikleri kabul edilmektedir. İşte birbirine komşu olan bu iki seçim çevresinin sınırları değiştirilirken, geçmiş seçimlerdeki oy dağılımı ince bir ustalıkla değerlendirilerek, birinci seçim çevresinden 10.000 muhafazakâr seçmen, ikinci seçim çevresine kaydırılarak, oylardaki dağılışı değiştirmek ve oyları avantajlı kılmak mümkündür. “Gerrymandering” usulü, yani yapay seçim bölgeleri oluşturulması yolu ile bir siyasi partiye avantaj sağlama, Fransa’da 1958 yılında, V. Cumhuriyet dönemi ile De Gaulle’cülere üstünlük sağlamak için de kullanılmıştır.²⁴⁴

Türkiye’de 1950–1960 yılları arasında, iktidardaki siyasi partinin, seçimlerde kendisine oy vermeyen seçmenleri cezalandırmak amacı ile çıkardığı kanunlar Gerrymandering uygulamasının, tipik örnekleri olarak gösterilebilir: Abana ilçe merkezinin Bozkurt-Pazaryeri ilçesine nakli, Malatya’dan Adıyaman, Kocaeli’nden Sakarya illerinin oluşturulması, Kırşehir’in ilçe haline getirilerek, Nevşehir’in il olması gibi.²⁴⁵

Ülkelere göre parlamento üye sayısının farklı olmasının nedeni, bunun belirlenmesinde uygulanan yöntemin tercihinden kaynaklanmaktadır. Örneğin, yaklaşık olarak Türkiye ile aynı nüfusa sahip ülkelerden İngiltere’de Avam Kamarası 659, Fransa’da Millet Meclisi 577, Federal Almanya’da Bundestag 669, İtalya’da Milletvekilleri Meclisi 630 üyeden oluşmaktadır.²⁴⁶

Parlamento üye sayısının belirlenmesinde iki yöntem kullanılmaktadır. Birincisi önceden belirlenen değişmez sayı, ikincisi de nüfus oranıdır.

Değişmez sayı; Ülke nüfusu ne olursa olsun, parlamentonun üye sayısının önceden belli bir sayı ile doldurulmasıdır. Örneğin Türkiye’de 1961 Anayasası (madde 67) Millet Meclisi’nin 450 üyeden, 1982 Anayasası (madde 75) ise, ilk biçiminde tek meclisli TBMM’nin 400 üyeden oluşmasını öngörüyordu. Anayasa’nın 75’inci maddesi 1987 yılında değiştirilerek TBMM

²⁴⁴ Teziç, **a.g.e** s. 262

²⁴⁵ Teziç, **a.g.e** s. 263

²⁴⁶ Yavaşgel, **a.g.e.** s. 107

üye sayısı 450 olarak belirlenmiş, 1995 değişikliği ile üye sayısı 550' ye çıkartılmıştır.²⁴⁷

Nüfus Esası; Belli sayıdaki vatandaşlara bir temsilci belirlenmesi demektir. Örneğin, Türkiye'de 1960 öncesi genel seçimlerinde, her 40.000 vatandaş için bir milletvekili esas alınmaktaydı.²⁴⁸

1983 tarihli Milletvekili Seçim Kanununa gelinceye kadar Türkiye'de her il, bir seçim çevresi sayılmıştır. Bu Kanun fazla nüfuslu illerin her biri en çok yedi milletvekilliğini aşmayacak şekilde birden fazla seçim çevresine bölünmesi ilkesini getirmiş; 23.05.1987 tarihli ve 3377 sayılı Kanun ise seçim çevrelerini, her biri en çok altı milletvekili çıkaracak şekilde daha da küçültmüştür. 23.07.1995 tarihli ve 4121 sayılı Kanun, seçim çevresi olarak esas itibarıyla illeri kabul etmekle birlikte, çıkaracağı milletvekili sayısı 19'dan 35'e kadar olan illerin iki, 36 ve daha fazla olan illerin üç seçim çevresine bölüneceğini belirtmiştir. Çıkaracağı milletvekili sayısı 18'e kadar olan iller bir seçim çevresi sayılır(m.4). Böylece seçim çevreleri önemli ölçüde büyütülmüş olmaktadır. Milletvekili Seçim Kanunu, seçim çevrelerini ve her seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısını saptama görevini Yüksek Seçim Kuruluna vermiştir. Yüksek Seçim Kurulu bu hususları, genel nüfus sayımı sonuçlarının açıklanmasından itibaren en geç altı ay içinde belirleyerek Resmi Gazete, radyo ve televizyonda ilan etmektedir.(m.5).²⁴⁹

Parlamentodaki üye sayısının saptanmasından sonra bunların çevrelere göre nasıl dağıtılacağı problemi ortaya çıkmaktadır. Bunların büyüklüğünün saptanması da bir siyasi tercih sorunu olup, teorik olarak üç sistem düşünülebilir: Milli çevre-geniş çevre-dar çevre.²⁵⁰

²⁴⁷ Teziç, **a.g.e.** s. 257-258

²⁴⁸ Teziç, **a.g.e.** s. 258

²⁴⁹ Özbudun, **a.g.e.** s. 269-270

²⁵⁰ Teziç, **a.g.e.** s. 258

(1) Milli Çevre

Milli çevre sisteminde, ülke bütünü ile tek bir seçim çevresi olarak kabul edilmektedir. Bu durumda, her parti, parlamentodaki sandalye sayısına eşit sayıdaki aday listesini hazırlayarak, seçmenlere ayrı ayrı sunmaktadır. Örneğin 350 üyeli bir parlamento için, seçime katılan her parti, 350 milletvekili adayını içeren bir liste hazırlayarak seçmenlerin tercihine bırakmaktadır. Kuşkusuz böyle bir durumda, partilerin, seçimlerde aldıkları oy oranında parlamentoda temsil edilmelerini sağlayabilmek için, nispi temsil sisteminin tam olarak uygulanması gerekmektedir. Çok partili bir siyasi hayatta, milli liste usulü, çoğunluk sistemi ile bağdaşmaz. Zira çoğunluğu elde eden parti bütün sandalyelere sahip olacağından, iktidar muhalefet ilişkisi ortadan kalkacaktır.²⁵¹

Ülke bütünü tek bir seçim çevresi olarak kabul eden bu modelde, seçim çevrelerinin oluşturulmasında karşılaşılan güçlükler ortadan kalktığı için teknik açıdan en rahat uygulanabilir bir modeldir.²⁵² Nispi temsil sisteminin saf olarak uygulandığı sistemlerde bütün ülke seçim çevresi olarak kabul edilmekte, sandalye dağıtımı da ülke düzeyinde olmaktadır.²⁵³

Milli seçim çevresi, yani ülkenin tek bir seçim çevresi olarak kabul edilmesi halinde, seçmenle seçilen arasındaki bağlar aşırı derecede büyümektedir. Fakat günümüzde, kitle iletişim araçlarının gelişmesi, kaçınılmaz bir biçimde, seçim bölgesinin milli planda oluşmasını sağlamaktadır. Gelecekte, adayların yasama meclisi seçimlerine aday olarak sunulmasının, devlet çerçevesinde, milli seçim listeleri sistemi ile yapılmasının düşünülebileceği ileri sürülmektedir.²⁵⁴

Milli seçim çevresi, faşist İtalya'da 1928 yılından önce milletvekili seçimlerinde uygulanmıştır. Bu sistem, Monako, İsrail ve Orta Afrika

²⁵¹ Teziç, **a.g.e.** s. 258

²⁵² Yavaşgel, **a.g.e.**, s. 108-109

²⁵³ Atar, **Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 68

²⁵⁴ Teziç, **a.g.e.** s. 259

Cumhuriyeti'nde Milletvekili seçimlerinde, Japonya ve Hollanda'da ise yalnızca ikinci meclis (Senato) seçimlerinde uygulanmaktadır.²⁵⁵

(2) Geniş Çevre Sistemi

Birden çok milletvekilinin seçilebildiği bölgeyi ifade etmektedir. Geniş çevre sisteminde, milletvekilleri “mülki taksimat” (idare bölümleri) esas alınarak seçilmektedir. Ülkemizde, merkezi idarenin, yani devletin taşra teşkilat birimi il(vilayet)tir (AY. m. 126/1). 298 sayılı Kanuna göre (m.3) Türkiye’de geniş çevre sistemi esas alınmakta olup, her il bir seçim çevresidir.²⁵⁶

Bu sistem, nispi temsil sisteminin yanında çoğunluk sisteminin de uygulanabilmesi imkânını sağlar.

Geniş çevre sistemi, milli seçim çevresine oranla, seçmenle temsilci arasındaki bağların nispetin daha yakın olmasını sağlayabilmektedir.²⁵⁷

(3) Dar Çevre Sistemi

Seçim çevresinin tek bir milletvekili çıkaracak biçimde oluşturulması demektir. Buna, tek isimli seçim adı da verilmektedir.

Dar çevre sisteminde, mülki taksimat içinde, ilçe kademesi esas alınabileceği gibi, ayrıca yapay biçimde yeni seçim çevreleri de oluşturulabilir.²⁵⁸

Dar çevre sisteminin benimsenmesinin iki sonucu vardır: Birincisi, seçmenle seçilen arasındaki mesafeyi hayli azaltmaktadır. Öte yandan, bir

²⁵⁵ Teziç, **a.g.e.**, s. 259

²⁵⁶ Teziç, **a.g.e.**, s. 259

²⁵⁷ Teziç, **a.g.e.**, s. 259

²⁵⁸ Teziç, **a.g.e.**, s. 259

tek temsilcinin seçileceği biçimde oluşturulan seçim çevreleri, nispi temsilin uygulanmasına elverişli olamayacağı için, dar çevre sistemi zorunlu olarak, ya tek turlu çoğunluk sisteminin (İngiltere’de), ya da iki turlu çoğunluk sisteminin (Fransa’da) uygulanmasına yol açmaktadır.²⁵⁹

b. Seçim Sayısı (Seçim Kotası)

Nispi temsil sisteminde, partilerin aldıkları oy oranında, parlamentodaki temsilcilerinin sayısını belirleyebilmek için, ilk işlem, seçim sayısının bulunmasıdır. Bu seçim sayısı, bir seçim çevresinde bir sandalye kazanabilmek için elde edilmesi gereken en az oy sayısını ifade etmektedir. Bir seçim çevresinde, seçim sayısı, partilerin elde ettikleri geçerli oy sayısında kaç kez varsa, her parti o seçim çevresinde o kadar milletvekilliği elde edilecektir.²⁶⁰ Seçim sayısının uygulandığı her yöntemde artan oy sorunu söz konusudur.²⁶¹ Seçim sayısının tespiti üç şekilde yapılmaktadır.

(1) Çevre seçim sayısı

Çevre seçim sayısı, bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların o çevrenin çıkaracağı temsilci sayısına bölünmesi suretiyle belirlenmektedir.²⁶² Kuşkusuz bu usulde, seçim sayısı, her seçim çevresine göre değişkendir ama seçim çevrelerinin ve ülkenin çıkaracağı milletvekili sayısı önceden bilinmektedir.²⁶³ Zira bu hususlar kanunla düzenlenmektedir.²⁶⁴

²⁵⁹ Teziç, **a.g.e.**, s. 260

²⁶⁰ Teziç, **a.g.e.**, s. 284

²⁶¹ Sezen, **a.g.e.**, s. 186

²⁶² Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 262

²⁶³ Teziç, **a.g.e.** s. 284

²⁶⁴ Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 61

Başka bir ifadeyle nispî (orantılı) temsil sistemlerinin bir bölümünde nispîliği hesaplamak için yapılacak ilk işlem, bir seçim çevresinde kullanılan toplam geçerli oy sayısını oradan çıkacak milletvekili sayısına bölmektir. Elde edilecek pay, çevre seçim sayısı(basit seçim sayısı) ya da seçim kotasıdır. Buna “Hare kotası” da denilmektedir. Çevre seçim sayısını bulmak için kullanılan formül şudur:

Çevre seçim sayısı (Seçim kotası) = Toplam geçerli oylar: Milletvekili sayısı.²⁶⁵

Türk, çevre seçim sayısı ile ilgili olarak değerlendirmelerini şu şekilde yapmıştır:²⁶⁶ “Genel bir fikir vermek üzere, bu formüllerden başlıcalarını örneklerle açıklayabilmek için 9 milletvekili çıkaran bir seçim çevresinde kullanılan toplam 200.000 geçerli oyun seçime katılan beş parti arasında şöyle dağıldığını varsayalım: A 76.000, B 52.000, C 36.000, D 22.000, E 14.000.

Formül, yukarıdaki verilere uygulandığında çevre seçim sayısı olarak 200.000: 9 = 22.222 bulunur. Fakat çevre seçim sayısı, tek başına, partiler arasındaki sandalye dağılımını göstermez. Bunu bulmak için ilk bölmeden sonra her parti için ayrı ayrı yapılacak bölme işlemleriyle şu sorunun cevabını aramak gerekir: Her partinin aldığı oy toplamı içinde çevre seçim sayısı kaç kere vardır? Bu, her partinin aldığı oy toplamının çevre seçim sayısına bölünmesi demektir. Ancak yapılacak bölme işlemleriyle her partinin doğrudan doğruya kazandığı sandalye sayısı bulunsa bile, birtakım oyların artık (bakiye) oy olarak değerlendirme dışı kalması kaçınılmazdır. Nitekim her partinin aldığı oy toplamı çevre seçim sayısına bölündüğünde her birinin doğrudan doğruya kazandığı sandalye sayısı ile artık oyları şöyle sıralanır:

A 76.000: 22.222 = 3 (Artık oy: 76.000 – 66.666 = 9.334)

B 52.000: 22.222 = 2 (Artık oy: 52.000 – 44.444 = 7.556)

C 36.000: 22.222 = 1 (Artık oy: 36.000 – 22.222 = 13.776)

D 22.000: 22.222 = 0 (Artık oy: 22.000)

E 14.000: 22.222 = 0 (Artık oy: 14.000)

²⁶⁵ Türk, Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih, s. 86

²⁶⁶ Türk, Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih, s. 86-88

Görüldüğü gibi, partilerin oy toplamalarının çevre seçim sayısına bölünmesiyle ilk aşamada 9 sandalyenin ancak 6'sı tahsis edilebilmektedir: A 3, B 2, C 1, D 0, E 0. Geri kalan 3 sandalye partiler arasında nasıl bölüşürülecektir?

Burada artık oy olasılığına meydan vermeyecek veya bu olasılığı azaltacak ya da artık oyları seçim çevresi içinde veya ülke genelinde oluşturulacak bir ulusal seçim çevresinde değerlendirecek bazı ek yöntemlere gerek duyulur.

İlk grupta yer alan yöntemler, doğrudan doğruya çevre seçim sayısı ile ilgilidir. Bu yöntemlerin temelinde şu düşünce vardır: Çevre seçim sayısını bulmak için yapılan bölme işleminde bölen ne kadar büyük olursa, elde edilecek pay o kadar küçük; dolayısıyla partilerin oy toplamaları üzerinde bu payla yapılacak bölme işlemleriyle elde edilecek paylara göre partilere sandalye tahsisi olasılığı o kadar yüksek, başka bir deyişle, geride değerlendirilememiş artık oy kalması olasılığı o kadar az olmaktadır.”

İşte bu düşünceden hareket edilerek, çevre seçim sayısı formülünde bölen olarak kullanılan milletvekili sayısına 1 veya 2 eklemek suretiyle geliştirilmiş seçim kotası formülleri önerilmiştir.

Hagenbach-Bischoff yöntemi:

Seçim Kotası, bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların, o çevreden seçilecek milletvekili sayısına bir eklenmesi ile bulunan sayıya bölünerek elde edilmektedir. Basit seçim kotasından farkı, kota küçültülmekte artık oylar tek aşamada değerlendirilmekte böylece açık milletvekilliği kalmaması sağlanmaktadır. Seçim kotası = Toplam geçerli oylar: Milletvekili sayısı + 1 bulunmaktadır.²⁶⁷

Geliştirilmiş seçim sayısı (Hagenbach-Bischoff), artık oyların ek bir işleme gerek kalmadan tek aşamada değerlendirilmesini de amaçlamaktadır. Bu yöntemin son aşama hesaplamaları d'Hondt yöntemindeki hesaplamalara benzemektedir.²⁶⁸

²⁶⁷ Üste, a.g.e. s. 66

²⁶⁸ Sezen, a.g.e., s. 196

Imperiali yöntemi:

Hagenbach-Bischoff yönteminden tek farkı, temsilci sayısına iki eklemek suretiyle, bir seçim çevresindeki gerçek oy sayısına bölünerek elde edilen kotadır. Bu yöntemde basit ve Hagenbach-Bischoff yöntemine göre daha küçük kota sayısı elde edildiğinden küçük partilerin de yararına olan bir durum söz konusudur. Seçim kotası = Toplam geçerli oylar: Milletvekili sayısı + 2 ²⁶⁹

Yukarıdaki örneğe dönülürse²⁷⁰; seçim kotası, bu formüllere göre 200.000: 9 + 1 = 20.000 (Hagenbach-Bischoff), 200.000: 9 + 2 = 18.181 (Imperiali) olur. Her partinin aldığı oy toplamı üzerinde bu seçim kotalarıyla yapılacak bölme işlemleri sonucunda her birinin doğrudan doğruya kazandığı sandalye sayısı ile artık oyları şöyle sıralanır:

Hagenbach-Bischoff yöntemine göre,

A 76.000 : 20.000 = 3 (Artık oy: 76.000 - 60.000 = 16.000),

B 52.000 : 20.000 = 2 (Artık oy: 52.000 - 40.000 = 12.000),

C 36.000 : 20.000 = 1 (Artık oy: 36.000 - 20.000 = 16.000),

D 22.000 : 20.000 = 1 (Artık oy: 22.000 - 20.000 = 2.000),

E 14.000 < 20.000 = 0 (Artık oy: 14.000).

Hagenbach-Bischoff yöntemi, ülkemizde milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu üyeleri seçimlerinde ulusal artık (millî bakiye) sisteminin uygulanması ile ilgili düzenlemeler arasında 14.7.1965 tarih ve 656 sayılı Kanun'la birden çok Cumhuriyet Senatosu üyesi çıkaran seçim çevreleri ile sadece iki milletvekili çıkaracak seçim çevreleri bakımından öngörülmüştür (m. 13).²⁷¹

Imperiali yöntemine göre,

A 76.000 : 18.181 = 4 (Artık oy: 76.000 - 72.724 = 3.276),

B 52.000 : 18.181 = 2 (Artık oy: 52.000 - 36.362 = 15.638),

C 36.000 : 18.181 = 1 (Artık oy: 36.000 - 18.181 = 17.819),

D 22.000 : 18.181 = 1 (Artık oy: 22.000 - 18.181 = 3.819),

²⁶⁹ Üste, a.g.e. s. 67

²⁷⁰ Türk "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih", s. 86

²⁷¹ Türk, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih", s. 86

$E \ 14.000 : 18.181 = 0$ (Artık oy: 14.000).

Görüldüğü gibi, Hagenbach-Bischoff yöntemine göre 9 sandalyenin 7'si partilere tahsis edilmiş (A 3, B 2, C 1, D 1, E 0), 2 sandalye açık kalmış; Imperiali yöntemine göre 8 sandalye tahsis edilmiş (A 4, B 2, C 1, D 1, E 0), 1 sandalye açık kalmıştır. Dolayısıyla artık oy sorunu, bu formüllerle de tam olarak çözülememiştir.

(2) Değişmez Tek Sayı

Değişmez tek sayı, ülkenin bütün seçim çevrelerinde sandalye dağıtımında uygulanmak üzere kanun koyucu tarafından seçimden önce belirlenen ve değişmez nitelikte olan sayıdır.²⁷² Örneğin değişmez seçim sayısı 50.000 olarak saptanmışsa, partilerin, seçim çevrelerinde aldıkları geçerli oy sayısında, değişmez sayı olan 50.000 kaç kez varsa, seçim çevrelerinde seçime katılan partiler o kadar milletvekiliği elde etmektedirler. Değişmez tek sayıda, her çevrenin ve giderek bütün ülkenin çıkaracağı milletvekili sayısı önceden bilinmemektedir. Seçilecek milletvekili sayısı, kullanılacak geçerli oy sayısına bağlıdır.²⁷³

Sabit kota da denilen bu yöntemde; diğer kota yöntemlerinde, her seçim çevresi için farklı bir sayı bulunmaktayken sabit kota, tüm seçim çevreleri için aynı olmak üzere seçimden önce çıkarılan kanunla saptanmaktadır. Bu yöntem Weimer Almanya'sında uygulanmıştır.²⁷⁴

Burada her bölgede seçilen temsilciler eşit sayıdaki seçmeni temsil etmektedirler, yani temsil kuvveti eşittir.²⁷⁵

²⁷² Yavaşgel, **a.g.e.** s. 111

²⁷³ Teziç, **a.g.e.** s. 284

²⁷⁴ Üste, **a.g.e.**, s. 69

²⁷⁵ Sezen, **a.g.e.**, s. 192

(3) Ulusal Seçim Sayısı

Ülkenin bütün seçim çevrelerinde, siyasi partilerin elde ettikleri toplam geçerli oyların, bütün ülkede seçilecek toplam milletvekili sayısına bölünmesi ile elde edilmektedir. Başka anlatımla, partilerin her seçim çevresinde elde ettikleri geçerli oylarda, bu milli seçim sayısı kaç kez varsa, her parti o çevreden o kadar milletvekili elde etmektedirler. Milli seçim sayısında, değişmez tek sayıdan farklı olarak, ülkedeki milletvekili sayısı önceden saptanmıştır. Bu sistemin en büyük sakıncası, ülkedeki bütün seçim çevrelerindeki sonuçların beklenmesi nedeniyle gecikmeleri yol açmasıdır.²⁷⁶

c. Liste Türleri

Listeli seçimi öngören nispi temsilde, temel sorunlardan biri, parti listelerinde yer alan adaylardan hangilerinin seçildiğinin saptanmasıdır.²⁷⁷ Bu konu, oy verme biçimi ile ilgili olup, bu hususta üç çeşit liste mevcuttur: Bunlar, kapalı (bloke) liste, tercihli oy ve serbest listedir.²⁷⁸

(1) Kapalı (bloke) Liste

Bloke (kapalı) liste usulünde, seçmenlerin, kendilerine sunulan aday listelerinde hiçbir değişiklik yapma olanakları yoktur. Oyların sayımı sonucunda, bir parti o çevreden beş milletvekilliği kazanmışsa, bu usulde, parti listesinde, baştan başlayarak, ilk beş aday seçilmiş olur. Bloke liste usulü, seçmenlere parti listesindeki adaylarla ilgili bir değerlendirme yapma

²⁷⁶ Teziç, **a.g.e.** s.285

²⁷⁷ Teziç, **a.g.e.** s. 290

²⁷⁸ Yavaşgel, **a.g.e.** s. 113

fırsatı tanımamakta, seçmen oyunu kullanırken, aslında adaylara değil, doğrudan bir partiye oy vermektedir.²⁷⁹

Listelerin kapalı olduğu, yani listedeki isimlerin sıralanması önceden belirlendiği ve seçmence değiştirilemediği durumlarda, adayların belirlenmesi ve seçimi üzerindeki parti denetimi, en yüksek noktasına ulaşmaktadır.²⁸⁰

Kapalı liste usulü, İsrail ve Batı Almanya'da kullanılmaktadır.²⁸¹

(2) Tercihli Oy Usulü

Tercihli oy usulünde, seçmen bir partinin listesindeki adaylar üzerinde herhangi bir değişiklik yapamamaktadır. Fakat buna karşılık, seçmenler kendilerine sunulan aday listelerindeki isimlerin karşısına, kanunun öngördüğü özel bir işareti (X gibi) koyarak, adaylara ilişkin tercihlerini belirtme hakkına sahiptir.²⁸² Tercihli oy usulü genelde iki alt başlık altında ele alınmaktadır: Esnek liste ve açık liste.

i. Esnek Liste

Esnek liste adı verilen bu türde, seçmene, sınırlı da olsa bir seçme yetkisi tanınmaktadır. Öyle ki, seçmen, bir parti listesindeki adayları kendi tercihi göre sıralandırabilmektedir. Ancak adaylar üzerinde bir değişiklik yapılamamaktadır. Seçmenler bu tercihlerini, istedikleri adayların isimlerinin karşısına bir işaret koymak suretiyle kullanırlar. Ancak seçmenlerin

²⁷⁹ Teziç, **a.g.e.** s. 291

²⁸⁰ Sartori, **a.g.e.** s. 32

²⁸¹ Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s.64

²⁸² Teziç, **a.g.e.** s. 292

yapabileceği tercih sayısı sınırlandırılmaktadır.²⁸³ Bu sistem Belçika'da uygulanmaktadır.

ii. Açık Liste

Açık liste türünde, seçmene, aday sıralaması yapılmış listeler yerine alfabetik sıraya göre adayların yazılı bulunduğu listeler sunulmaktadır. Seçmenler, alfabetik liste içinden tercih ettikleri adayları işaretlemek suretiyle aday sıralamasını belirlemiş olmaktadır. Bu sistemde listedeki adayların sırasını belirleme konusunda seçmene tam yetki verilmiş bulunmaktadır.²⁸⁴

Kısaca söylemek gerekirse, esnek listede seçmenin bir liste içinde yapacağı tercih sayısı sınırlandırılabilir. Açık listede ise, aynı liste içinde adayların sıralandırılmasını tamamen seçmenler yapmaktadır. Herhangi bir sınırlama yoktur.

10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun ilk biçimine göre (m. 28/b) seçmenler, tercih oylarını, birleşik oy pusulasında “evet” mührünü bastığı siyasi parti listesindeki adaylar için, o çevreden seçilecek milletvekili sayısı kadar olmak koşulu ile çarpı (X) işaretini koyarak oyunu kullanabilmektedir. Seçim çevresinden seçilecek milletvekili sayısından çok, ya da daha az aday için tercih işareti kullanılamamaktadır. Çünkü seçim kanununun ilk biçimine göre (2839 sayılı Kanunun m.12/2 f) birleşik oy pusulasında, partilerin seçmenlere sundukları aday sayısı, o çevreden seçilecek milletvekili sayısının iki katıdır.²⁸⁵

Daha sonra 28 Mart 1986 tarih ve 3270 sayılı kanun ile yapılan değişiklik uyarınca (m.28/b), seçmen “evet” mührünü bastığı siyasi parti listesi için tercih işareti kullanmak isterse, o seçim çevresinde seçilecek milletvekili sayısının yarısından az olmamak kaydıyla, seçilmesini istediklerinin adları hizasındaki boş karelere (X) işareti koyabilmektedir.

²⁸³ Yavaşgel, **a.g.e.** s. 114

²⁸⁴ Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 65

²⁸⁵ Teziç, **a.g.e** s. 292

Çünkü 3270 sayılı kanun ile 2839 sayılı Kanuna getirilen değişiklik (m.12/2) uyarınca, siyasi partilerin katıldıkları her seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısı kadar aday göstermeleri gerekmektedir. Tercih oylarının, parti listesindeki sıralamayı değiştirici rol oynaması ve değerlendirilmesinin yapılabilmesi için, kanuna göre (3270 sayılı Kanun ile değişik 35/a), o seçim çevresinde, partiye verilmiş geçerli oy sayısının en az %25 'i oranında olması gerekmektedir. Aksi halde, o partiden seçilenler, parti listesindeki sıraya göre seçilmiş sayılmaktadırlar. 21 Ağustos 1991 gün ve 3757 sayılı Kanunla yapılan yeni bir düzenleme ile yalnızca XIX. dönem milletvekili genel seçimlerinde uygulanmak üzere(m.10/2) şu kural benimsenmiştir: Listedeki adaylardan herhangi birinin aldığı geçerli tercih sayısı, partinin o seçim çevresinde aldığı tüm geçerli oyların % 15 oranını aştığı takdirde, bu oranı aşanlar esas alınarak en çok tercih oyu alandan başlamak üzere, sırasıyla o partiden milletvekilliğine seçilenler tespit edilmektedir.²⁸⁶

27.10.1995 tarihinde 2839 sayılı Kanunda yapılan değişiklikle tercihli oy yürürlükten kaldırılmıştır.

Tercih oyunun, seçmenlere sunulan aday sıralamasını değiştirebileceği için, demokratik bir usul olduğu, böylece parti yönetim kademelerinin istekleri ile seçmenlerin tercihi arasında bir denge sağlayacağı düşünülmektedir.²⁸⁷

(3) Karma (Serbest) Liste

Karma listede seçmenler, çeşitli partilerin adaylarını ve bağımsız adayları birleştirerek bir karma liste yapabilecekleri gibi, bir partinin listesindeki bazı isimleri çizip onların yerine başka partilerin adaylarının veya bağımsızların isimlerini yazabilmektedirler.²⁸⁸

²⁸⁶ Teziç, **a.g.e** s. 292-293

²⁸⁷ Teziç, **a.g.e** s. 293

²⁸⁸ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 261

Karma liste usulü, partilere oy verme ile, kişilere oy verme arasında bir uzlaşma sağlamaktadır. Şöyle ki, seçmen, kendisine sunulan değişik parti listelerindeki adaylardan dilediklerini seçerek, ayrı bir liste oluşturabilmektedir. Seçmen karma liste yaparken, o çevreden seçilecek milletvekili sayısından fazla isim yazamamaktadır.²⁸⁹

Serbest liste usulü Lüksemburg ve İsviçre’de uygulanmaktadır.²⁹⁰

Buna örnek vermek gerekirse:²⁹¹

Bir seçim çevresinde toplam 50.000 geçerli oy kullanılmış olup, beş milletvekili seçilecektir. Çevre seçim sayısı 50.000: 5= 10.000’dır. Bu çevrede seçime katılan üç partinin seçmenlerine sundukları listedeki adayların aldıkları oylar ve liste ortalamaları sırası ile:

A Listesi: $a_1 25.000 + a_2 30.000 + a_3 44.000 + a_4 19.000 + a_5 32.000 : 5 = 30.000$

B Listesi: $b_1 7.000 + b_2 11.000 + b_3 4.000 + b_4 13.000 + b_5 15.000 : 5 = 10.000$

C Listesi: $c_1 12.000 + c_2 11.000 + c_3 10.000 + c_4 9.000 + c_5 8.000 : 5 = 10.000$

A listesi $30.000 : 10.000 = 3$ sandalye

B listesi $10.000 : 10.000 = 1$ sandalye

C listesi $10.000 : 10.000 = 1$ sandalye

Her listede beş aday bulunduğu göre, bu adaylar arasında en çok oy almış olanlar seçilmiş olur. A listesinden a_3, a_5, a_2 ; B listesinden b_5 ve C listesinden c_1 adayları seçilmiş sayılırlar. Görüldüğü gibi karma liste usulünde seçmenlerin, aday listesindeki sıralamayı değiştirme olanağı bulunmaktadır.

Hiç şüphe yok ki, böylesine geniş kapsamlı seçme olanağı veren bir liste türünün her toplumda uygulanabilme şansı bulunmadığı, eğitim düzeyi yüksek bir toplumu öngördüğü ileri sürülmektedir. Nispi temsili uygulayan ülkelerde genellikle öngörülen liste türleri, seçmene, bir partiyi tercih etme ve

²⁸⁹ Teziç, a.g.e. s. 291

²⁹⁰ Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 65

²⁹¹ Teziç, a.g.e., s. 291-292

eğer istiyorsa partilerin belirlemiş olduğu aday sıralamasında bir değişiklik yapma yetkisini veren sistemlerdir.²⁹²

2. Nispi Temsil Sisteminde Baraj

Nispî temsil sistemlerinde küçük partilerin parlâmento gücünü azaltmaya, böylece sistemin bir istikrarsızlık unsuru durumuna gelmesini önlemeye yönelik klâsik yöntem, baraj koymaktır. Baraj, seçim çevrelerinde ve/veya ülke genelinde belirli bir oranda oy alma zorunluluğu biçiminde uygulanabilir²⁹³

a. Çevre Barajı

Seçim çevrelerinde baraj, çevre seçim sayılı (basit seçim sayılı) ya da yüzde veya onda oranlı olarak ortaya çıkmaktadır.

(1) Çevre Seçim Sayılı (Basit Seçim Sayılı) Baraj

Bu yöntemle göre bir parti, bir seçim çevresinde kullanılan toplam geçerli oy sayısının oradan çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek pay, yani çevre seçim sayısı (basit seçim sayısı) kadar oy, (9 milletvekili çıkaran ve toplam 200.000 geçerli oy kullanılan bir seçim çevresinde $200.000 : 9 = 22.222$ oy) almadıkça o seçim çevresinden milletvekili çıkaramamaktadır. Basit seçim sayılı baraj, seçim çevresi

²⁹² Yavaşgel, **a.g.e** s. 114-115

²⁹³ Türk, **Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih**, s. 96

daraldıkça bölme işlemlerinin daha küçük bölenlerle yapılması ve elde edilecek payın büyümesi nedeniyle yükselmektedir.²⁹⁴

Türkiye’de ilk kez d’Hondt usulü nispî temsil sistemini getiren 25.5.1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nun önce Kurucu Meclis’ce kabul edilen, sonra 3.2.1965 tarih ve 533 sayılı Kanun’la getirilen ulusal artık (millî bakiye) sistemini kaldıran 20.3.1968 tarih ve 1036 sayılı Kanun’la yeniden yürürlüğe konulan 32. maddesinde basit seçim sayılı baraj öngörülmüştü. Ancak Anayasa Mahkemesi, aynı yıl, “engelli seçim düzeninin” demokratik hukuk devleti, seçimlerin serbestliği ve çok partili siyasal düzen ilkelerine aykırı, ayrıca seçme ve seçilme hakkını zedeleyici olduğu gerekçesiyle 32. maddenin konuya ilişkin fıkralarını iptal etmiştir. Çok eleştirilen bu karar nedeniyle d’Hondt sistemi, 1961 Anayasası döneminin ondan sonraki seçimlerinde barajsız olarak uygulanmıştır.²⁹⁵

Fakat basit seçim sayılı çevre barajı, 1982 Anayasası döneminde 10.6.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile %10 oranındaki ülke barajı yanında (m. 33/I) yeniden kabul edilmiştir (m. 34/II). Başlangıçta seçim çevreleri en çok 7 milletvekili çıkaracak biçimde düzenlendiği hâlde; daha sonra, sırasıyla 23.5.1987 tarih ve 3377 sayılı Kanun’la illerin en çok 6 milletvekili çıkararak küçük seçim çevrelerine bölünmesi (2839 sayılı Kanun m. 4, 3377 sayılı Kanun’la değişik f. V-VI), 10.9.1987 tarih ve 3403 sayılı Kanun’la 6 milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde bölme işleminin “bir eksiği” ile yapılması hükme bağlanarak çevre barajı yükseltilmiştir (2839 sayılı Kanun m. 34 (3403 sayılı Kanun’la değişik) f. II).²⁹⁶

(2) Yüzde Oranlı Baraj

Çevre barajı, bir partinin bir seçim çevresinden milletvekili çıkarabilmesi için o seçim çevresinde kullanılan toplam geçerli oyların belirli

²⁹⁴ Türk, *Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih*, s. 96

²⁹⁵ Türk, *Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih*, s. 96

²⁹⁶ Türk, *Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih*, s. 97

bir yüzdesini alması zorunluluğu biçiminde de ifade edilebilir. Nitekim 24.8.1991 tarih ve 3757 sayılı Kanun uyarınca 20 Ekim 1991 günü yapılan 19. dönem milletvekili genel seçiminde çevre barajı, seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına göre %25 veya %20 olarak uygulanmıştı (m. 7, 15). 20. dönem milletvekili seçiminden önce çıkarılan ve illerin 6 milletvekili çıkaran seçim çevrelerine bölünmesi yöntemini kaldıran 27.10.1995 tarih ve 4125 sayılı Kanun ise, Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 34. maddesinin II. fıkrasında kural olarak basit seçim sayılı çevre barajı yöntemini benimsemekle birlikte; 2 ve 3 milletvekili çıkaran seçim çevrelerinde baraj oranını %25 olarak belirlemişti (m.16). Fakat 34. maddenin yeni II. fıkrası, getirilen düzenlemenin Anayasa'nın 67. maddesinde ifadesini bulan "temsilde adalet" ilkesiyle bağdaşmadığı, ayrıca farklı baraj oranlarıyla seçim çevreleri arasında adaletsizlik yaratacağı gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiştir.²⁹⁷

Bunun üzerine 23.11.1995 tarih ve 4438 sayılı Kanun'la 2839 sayılı Kanun'a eklenen geçici 14. madde ile 20. dönem milletvekili genel seçiminde çevre barajı %10 olarak belirlenmiştir (m. 3). Ancak geçici 14. madde de, yeni düzenlemenin iptal edilen önceki kuralla aynı nitelikte, dolayısıyla Anayasa'nın 153. maddesinin son fıkrasına aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmiştir.²⁹⁸

(3) Onda Oranlı Baraj

Bir partinin bir seçim çevresinde sandalye kazanması için gerekli oy, yüzde yerine onda oranlı olarak, örneğin %10 yerine 1/10 olarak da ifade edilebilir. Nitekim 18.1.1984 tarih ve 2972 sayılı Kanun, il genel ve belediye meclisleri seçimlerinde "onda birlik baraj uygulamalı nispî temsil sistemi" uygulanmasını öngörmüştür (m. 2/II). Ancak burada ilginç bir uygulama söz

²⁹⁷ Türk, **Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih**, s. 97

²⁹⁸ Türk, **Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih**, s. 97

konusudur: Bir seçim çevresinde kullanılan geçerli oy toplamının “onda birine tekabül eden sayı”, seçime katılan bütün partilerin aldıkları oy sayılarından ayrı ayrı çıkarılır. Bu çıkarmadan sonra geriye oyu kalmayan partiler, üyelik tahsisinde hesaba katılmaz. Diğer partilerin oyları ise, d’Hondt sistemine göre bölünür ve elde edilen payların büyüklük sırasına göre üyelikler (belediye meclislerinde “kontenjan adayları” dışındaki üyelikler) ilgili partilere tahsis edilir (m. 23/a). “Kesme baraj” olarak da adlandırılabilir onda bir indirimli baraj, klâsik baraja oranla küçük partiler zararına daha etkili biçimde işleyen, büyük partilere bir ek prim veren bir yöntem niteliğindedir. Bu sonuca varmak için bütün partilerin aldıkları geçerli oyları yukarıda açıklanan biçimde bir “onda birlik” geçersizlik indirimine tâbi tutan bu barajın Anayasa’ya aykırı olduğu iddiasıyla açılan iptal davası, Anayasa’nın belirli bir seçim sistemi öngörmediği, yapılan işlemlerin “bire hesap işi” olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi’nce reddedilmiştir.²⁹⁹

b. Ülke Barajı

(1) Genel Olarak

Ülke barajı, bir partinin parlâmento seçimlerinde sandalye kazanabilmesi için ülke çapında kullanılan toplam geçerli oyların en az %5-10 gibi belirli bir oranını alması zorunluluğunu ifade etmektedir. Dikkat edilirse, burada yüzde oranlı bir baraj söz konusudur.

Ülke barajı, ulusal artık dışındaki çeşitli nispî temsil sistemleriyle birlikte uygulanabilir. Örneğin Federal Almanya’da Federal Meclis üyelerinin yarısının tek adlı çoğunluk, geri kalan yarısının ise otuz yılı aşkın bir süre boyunca d’Hondt sistemine göre, 1985’den bu yana küçük partilere sınırlı ölçüde prim veren bir nispî temsil yöntemi olarak Hare/Niemeyer sistemine

²⁹⁹ Türk, **Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih**, s. 98

göre seçilmesini öngören Federal Seçim Kanunu, partilerin bu ikinci yarıdan sandalye dağıtımına katılabilmelerini ülke genelinde geçerli ikinci oylar toplamının %5'ini almaları veya birinci yarıdan en az üç seçim çevresinde birer sandalye kazanmaları koşuluna bağlamıştır.³⁰⁰

Sainte-Laguë sisteminin İskandinav versiyonunu uygulayan İsveç'te bir partinin Riksdag seçimlerinde sandalye dağıtımına katılabilmesi için ülke genelinde kullanılan oyların en az %4'ünü almış bulunması gerekir. Fakat ülke genelinde daha az oy almış bir parti, en az %12 oranında oy topladığı herhangi bir seçim çevresinde daimî seçim çevresi sandalyelerinin dağıtımına katılır (Regeringsformen, 3 kap. 7 §).³⁰¹

Seçim sistemlerine istikrarın sağlanması amacıyla getirilen genel baraj oldukça sık rastlanılan bir durumdur. İspanya ve Yunanistan'da seçim barajı %3, İsveç'de %4, Almanya'da %5, Liechtenstein'de %8 dir. Portekiz Anayasasında da baraj yasaklanmıştır. KKTC 'de %5 dir. Bazı ülkelerde de öngörülen genel baraj aşılamamakla beraber, bazı seçim çevrelerinde partinin aldığı oy belli bir oy oranının üzerinde ise, o bölge ile sınırlı kalmak şartıyla parlamentoda temsil edilmesine olanak verilmektedir. İsveç'te %4 genel barajı aşamayan parti, bir seçim çevresinde %12 oranını aşıyorsa parlamentoda temsil imkanı doğmaktadır. İtalya bu konuda yeni bir gelişmeyi yaşamaktadır. Millet meclisi seçimlerinde seçime ittifakla giren partiler için bu oran %2, seçime tek başına giren partilerde ise %4 tür. İttifak olarak mecliste tanınmanın şartı ise %10 oranında oy almaktır. Senato için ise oranlar çok daha yüksektir. Senatoya girebilmek için ittifak mensubu partilerin %3, tek başına yarışan grupların %8 oranında oy alması gerekmektedir. Senato'da ittifak olabilmek için %20 oranında oy gerekmektedir.³⁰²

Bizde d'Hondt sisteminin basit seçim sayılı çevre barajıyla uygulandığı 1961 Millet Meclisi genel seçimleri dışında, seçimlerde herhangi bir barajın uygulanmadığı 1961 Anayasası döneminin genellikle istikrarsız hükümetlerine bir tepki olarak çeşitli önlemler getiren 10.6.1983 tarih ve 2839 sayılı

³⁰⁰ Türk, *Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih*, s. 98

³⁰¹ Türk, *Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih*, s. 99

³⁰² Sultan Tahmazoğlu Uzeltürk, "Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri", *Anayasa Yargısı*, sayı 23, 2006, s. 263

Milletvekili Seçimi Kanunu, d'Hondt sisteminin ülke genelinde %10 baraj ve seçim çevrelerinde basit seçim sayılı barajla birlikte uygulanmasını öngörmüştür (m. 33/I, 34/II-III). Yukarıda açıklandığı gibi çevre barajı, 1995'de 4125 sayılı Kanun'la 2839 sayılı Kanun'da yapılan değişiklikler arasında 34. maddenin II. fıkrasında yeniden düzenlenen biçimiyle Anayasa Mahkemesi'nce "temsilde adalet" ilkesine aykırı bulunarak iptal edilmekle birlikte; yine 4125 sayılı Kanun'la 2839 sayılı Kanun'a eklenen 34/A maddesinin I. fıkrasında 33. maddedeki %10'luk ülke barajına yollama yapan ibareye yönelik iptal istemi, %10'luk ülke barajının "aşırı sayılamayacak düzeyde" olduğu, böyle bir baraja "rakam ve oran olarak" el atmanın "yargısal denetimin amacıyla" bağdaşmayacağı; kaldı ki %10'luk ülke barajının "yönetimde istikrar ilkesine uygun", ayrıca "temsilde adalet ilkesiyle de bağdaşmakta" olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Oysa bu baraj, günümüzde hiçbir demokratik ülkede rastlanmayacak kadar yüksektir.³⁰³

(2) Ülkemiz Açısından 'Ülke Barajı' Değerlendirmesi

Türkiye'de geçmişte uygulanmış olan basit seçim çevresi barajları ve halen seçim çevresi büyüklüğüne bağlı olarak ortaya çıkan "fiili" barajların, parlamentodaki üye dağılımı bakımından büyük önem taşımalarına karşın, "seçim barajlarının etkileri" denildiği zaman, öncelikle tartışılması gerekenin %10'luk "ülke seçim barajı" olduğuna kuşku yoktur.³⁰⁴

1980 sonrasında Milletvekili Seçimi Kanunu yeniden ele alınırken - 1970'lerde başlayan ve 1980'e kadar süren koalisyonlar dönemine tepki olarak- 'yönetimde istikrar' unsuru olabildiğince öne çıkarılmış ve bu amaçla hem ülke düzeyinde hem de seçim çevrelerinde baraj uygulamasına gidilmiştir. Ülke barajı, hiçbir ülkede örneği olmayan bir düzeyde -yüzde 10 olarak- belirlenmiştir.

³⁰³ Türk, **Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih**, s. 99

³⁰⁴ M. Yavuz Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları", **Anayasa Yargısı**, Sayı 23, 2006, s. 192

Ülke seçim barajı ile ulaşılmak istenen ve tümü “istikrar” ile bağlantılı ele alınması mümkün olan amaçlar, şöyle sıralanmaktadır³⁰⁵:

- a. Parlamentoda bir tek parti çoğunluğu sağlamak, böylece uzun süre görev yapabilecek istikrarlı hükümetlerin kurulmasını sağlamak,
- b. Bu olmazsa bile parlamentodaki parti sayısını sınırlayarak parçalanmış bir parlamento yapısının oluşumunu engellemek,
- c. Ülke barajını geçmenin zor olması nedeniyle çok sayıda siyasal partinin kurulması ve seçimlere girmesine yol açabilecek siyasal etkileri en aza indirmek,
- d. Daha önceki dönemlerde örneği olmamakla birlikte, muhtemel bölgesel partilerin oluşumunu zorlaştırmak, bu olmazsa en azından parlamentoya girmelerini engellemek,
- e. Seçmenleri, ziyan olması riskini göze almamak için oylarını büyük partilerde, tercihen iki büyük partide toplamaya teşvik etmek,
- f. Siyasal partileri, ılımlı seçmenin çoğunlukta olduğu varsayımından hareketle, merkeze yakın durmağa teşvik etmek.

Bu siyasal gelişmelerin 1982 Anayasası hazırlanırken, koşulları ağırlaştırılmış, seçim çevresi ve ülke barajı olan seçim yöntemi, bu tür partilerin, o dönemki deyişle ideolojik partilerin, parlamentoda temsilini olanaksız hale getirme amacı içerdiğini söylemek tahminden öte bir tespiti içinde barındırır. Dolayısıyla barajlı seçim sistemi yalnızca güçlü bir yürütme oluşması arzusunu içermez, yanı sıra bu iki “tehlikenin” bertaraf edilmesi amaçlamıştır.³⁰⁶

Bir anlamda seçim yasasına, Türkiye’nin hala gündeminde olan iki önemli sorununu çözmek; hem yerel hem de genel baraj sayesinde dinci ve Kürtçü partilerin parlamentoda temsilini olanaksız hale getirmek görevi verilmiştir. Yurttaştan ise, bu tür partilerin barajın altında kalacağını düşünerek, büyük partilere yönelmesi beklenmiştir. Oysa seçim yasalarına bu denli ağır rejim sorumlulukları yüklenmesi gereksiz rejim tartışmalarına da

³⁰⁵ Sabuncu, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları” s. 193

³⁰⁶ Alkan, a.g.m. s. 162

neden olmaktadır. Kaldı ki doğal siyasal yaşam bu tür engelleri aşmanın çaresini bulabilmektedir.³⁰⁷

Yukarıda belirtilen amaçlar için ülke barajı konulmuşsa da ülkemizde uygulamada daha farklı durumlar oluşmuştur.

1982 Anayasası döneminde (1983 seçimleri hariç) yapılan beş seçimin yalnızca iki tanesinde parlamentoda bir tek parti çoğunluğu oluşmuştur. 1991–2002 yılları arasında ülkenin koalisyon ve azınlık hükümetleri ile yönetildiğini belirtmek gerekmektedir.³⁰⁸ Bunun nedeni, seçimlerde elde edilen sonuçların yalnız seçim sisteminden değil aynı zamanda parti oylarının düzeyi ile oyların partiler arasındaki dağılım biçiminden de etkilenmesidir. 1991, 1995 ve 1999 seçimlerinde birinci sırayı alan partilerin oy oranlarının % 30 düzeyinin altına düşerek yüzde 20'lere doğru gerilemesi nedeniyle bu seçimlerde hiçbir parti, tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edememiştir.³⁰⁹ Buna karşın 8 AB üyesi ülkede, baraj % 5 ve altında olmasına rağmen tek parti hükümetleri işbaşındadır.³¹⁰

1995 seçimlerinden başlayarak seçime girme hakkı elde eden siyasal parti sayısı artmıştır. 1987'de 7, (ittifaklarda yer alan partiler dahil edilmeksizin) 1991'de 6, 1995'te 12 olan seçime giren parti sayısı 1999'da 20, 2002'de 18 olmaktadır. Dolayısıyla, ülke seçim barajının seçime giren parti sayısını azaltıcı bir etkisi olmamıştır. Bu rakamın 1961 anayasası döneminde en çok dokuz olduğunu belirtmek gerekir.³¹¹ 2007 seçimlerinde de 14 parti seçime katılmıştır.

Ülke barajı yoluyla seçmenlerin oylarını büyük partilerde toplamasına yönelik teşvik sonuç vermiş görünmemektedir. Tüm seçimlerde en büyük partinin ulaştığı oy %36,3'ü(1987) aşmamıştır. En büyük iki partinin aldığı en büyük oy toplamı ise yine 1987 seçimlerinde %61 düzeyinde olmuştur. 1961 anayasası döneminde birinci partinin en az oy aldığı (%33,3) seçimin 1973 seçimleri olduğunu görüyoruz. İki büyük partinin bu dönemde %75-80

³⁰⁷ Alkan, **a.g.m.** s. 162

³⁰⁸ Sabuncu, **a.g.m.** s. 194

³⁰⁹ Erol Tuncer, "Temsil Krizine Çözüm Şart", **Radikal**, s. 8, 30.12.2005

³¹⁰ Vahap Çoşkun, "Yorum", **Yeni Şafak**, s. 7, 15.02.2007

³¹¹ Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları" s. 194

arasında gezinen toplam oylarının en düşük olduğu seçimler de %63 ile yine 1973 seçimleri olmuştur. Bu veriler çerçevesinde, çok yüksek bir baraj nedeniyle bazı partilerin parlamentoya girişleri engellense bile, bir bütün olarak bakıldığında 1987 seçimlerinden başlayarak Türkiye'deki siyasal parti sistemini (Danimarka, İtalya, Finlandiya'da olduğu gibi) "ikiden fazla büyük partili" bir sistem olarak nitelemek doğru olacaktır. Bir başka deyişle, seçmen oylarının "iki büyük siyasal partide" toplayarak iki partili bir sistem oluşturma amacı gerçekleşmemiştir.³¹² Yapılan 2007 Milletvekili Genel Seçiminde birinci parti %46,6 oy oranına ulaşmıştır. En büyük iki partinin aldığı oy oranı toplamı %67,5 düzeyinde olmuştur.

2002 seçimleri sonucunda iki partili bir meclis oluşmuş, ancak temsilde adalet ilkesi büyük zarar görmüştür. 2007 seçimlerinde üç partili bir meclis oluşmuştur.

Ulusal seçim barajı, etnik/bölgesel partilerin kurulmasını önleyememiş, ancak bu partilerin TBMM'de doğrudan temsilini engellemiştir. Hemen belirtmek gerekir ki, sözü geçen etnik/bölgesel ağırlıklı hareket Türkiye çapında seçime girmeyi terk ettiği an, bağımsız aday gösterme örgütlenmesi ile kayda değer sayıda milletvekili seçtirme potansiyeline sahip bulunmaktadır.³¹³ Nitekim 2007 seçimlerinde bağımsız aday göstermişlerdir.

Bir bütün olarak bakıldığında, %10'luk ülke seçim barajının, erişilmek istenen "istikrar" amacı bakımından beklentilere ancak "sınırlı ölçüde" cevap verebildiğini söylemek gerekmektedir.

Ülke barajının "temsilde adalet" bakımından doğurduğu sonuçlara gelince; Ülke barajının 1987'de %19,5, 1991'de %0,5, 1995'te %14, 1999'da %18,5 ve 2002'de %45 tutarındaki oy değerlendirme dışı bırakılmıştır. Aynı biçimde, 1987 seçimlerinde ANAP'ın %36,1 oyla milletvekilliklerinin %64,9'unu, 1991'de DYP'nin %27 oyla milletvekilliklerinin %39,5'unu, 1995'te en çok oy alan üç partinin %61 oyla milletvekilliklerinin %77'sini kazandıklarını, 1999'da ise hiçbirisi de pek büyük olmayan barajı geçen beş partinin eşit sayılabilecek ölçüde aşkın temsile ulaştıkları bilinmektedir. 2002

³¹² Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları" s. 194

³¹³ Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları" s. 195

seçimleri ise %34,4 oy alan partinin %66,4 oranında elde ettiği milletvekili sayısı ile tek başına Anayasa değişikliği sayısına yaklaşması ile sonuçlanmıştır. Türkiye seçimleri bakımından en yüksek “orantısızlık endeksi” değerleri 1950, 1954, 1957 ve 1987 seçimleri bakımından hesaplanmaktadır. 2002 seçimleri bakımından yapılan bir hesap da, nispi temsil sistemlerinde 1995 Rusya seçimleri dışında, en yüksek orantısızlık değerini ortaya koymaktadır.³¹⁴

Mevcut lke barajının temsilde adalet bağlamında yol açtığı sonuçların her şeyden önce, seçim ve temsil esasına dayalı demokratik sistemin temel varsayımlarına aykırı bir durum yarattığını hemen belirtmek gerekmektedir. Bu varsayım, toplumda var olan tüm çıkarların siyasal sisteme girdi olarak intikalinin, siyasal sistemin en iyi/ doğru kararı üretmesi için gerekli olduğu biçiminde özetlenebilir. Bu, kullanılan her oyun mutlaka yasama organında karşılığını bulması anlamına kuşkusuz gelmez. Ama, oyların %45’ini yasal kural gereği önceden değerlendirme dışı tutan bir seçim sisteminin, siyasal katılmanın en önemli kanalı olan seçimlerin demokratik niteliğini zedeleyeceği kesindir. Bu başlı başına bir siyasal sonuçtur.³¹⁵

İkinci olarak düşünülmesi gereken nokta, ulusal seçim barajı yoluyla parlamentoda suni bir çoğunluk üretmenin bir “meşruiyet krizine” yol açıp açmayacağı konusudur. Türkiye’de anayasal kurumların işleyişine duyulan güvenin, bu tartışmanın şimdilik ön plana çıkmamasının ana nedeni olduęu³¹⁶ ifade edilmektedir.

Bir başka siyasal sonuç, bu tür üretilmiş çoğunlukların siyasal sistemden dışlanan kesimlerin farklı katılma biçimlerine yneltmelerine yol açıp amayacağıdır. Parlamentolardaki ezici çoğunlukların, parlamento dışı muhalefete ve sertleşmeye yol açtığı durumlar Türkiye’de yaşanmamış ve bilinmeyen bir şey değildir.³¹⁷

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bu yana karşı karşıya bulunduğu Kürt sorunu bakımından, bu etnik grubu temsil edebilecek olan ve

³¹⁴ Sabuncu, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları” s. 195

³¹⁵ Sabuncu, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları” s. 196

³¹⁶ Sabuncu, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları” s.196

³¹⁷ Sabuncu, “Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları” s.197

kayda değer oy alan bir siyasal partinin en önemli meşru siyasal zemini oluşturan parlamentodan dışlanıyor olmasını da ulusal seçim çevresi barajının en önemli sonuçlarından biri olduğunu belirtmektedir.³¹⁸

Uygulanan baraj sisteminin uluslar arası hukuk karşısındaki durumuna gelince; Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 30.01.2007 tarihli kararında ülke seçim barajının İHAS'a aykırı olmadığına karar vermiştir. Mahkemenin gerekçeli kararında, Avrupa genelinde seçimlerin düzenleniş biçimi konusunda değişik uygulamalar olduğu, bu konuda kuralların her devletin kendisine has tarihi ve politik faktörler çerçevesinde değiştiği ve bu nedenle devletlerin seçim kanunlarını belirlerken geniş bir takdir hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. İstikrarlı parlamenter çoğunluğu oluşturmak hedefiyle değişik akımların en uygun temsilini sağlayıcı düzenlemeler yapmak veya barajı aşağı çekmek ulusal planda yargı, yasama ve politika dünyasının görevi olduğu açıklanmıştır. Ayrıca AİHM'nin gerekçeli kararında, "seçim barajıyla ilgili yasanın 3 Kasım 2002 seçimlerinden oldukça önce çıkarıldığı" hatırlatılarak, "şikâyet başvurusunda bulunanların partilerinin barajı geçemediği takdirde kendilerinin de seçilemeyecekleri gerçeğini bildiklerine" dikkat çekilmiştir.³¹⁹

Ayrıca, Türkiye'de özellikle 1970'li yıllardaki istikrarsızlığın göz önünde tutulduğu ifade edilen kararda, barajın parlamentonun aşırı şekilde bölünmesine, işlevsiz hale gelmesini önlemeye ve hükümetin istikrarını güçlendirmeye yönelik olduğu belirtilmiştir. Kararda, Türkiye'deki seçim barajının Avrupa Konseyi ülkelerinde uygulanan en yüksek seçim barajı olduğu, bu yüzden son seçimlerde oyların yüzde 43'ünün (14,5 milyon) Meclise yansıtılamadığı ifade edilmekle birlikte, AİHM'in bu konuda uygun bir çözüm önerme durumunda olmadığı kaydedilmiştir.³²⁰

AİHM kararında, yüzde 10 barajının Anayasa Mahkemesi tarafından da Anayasa'nın 67. maddesinde öngörülen 'temsilde adalet' ilkesi açısından

³¹⁸ Sabuncu, "Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları" s.197

³¹⁹ "Yüzde On Barajı İhlal Değil", <http://www.milliyet.com/2007/01/31/siyaset/axsiy01.html>, erişim 31.01.2007

³²⁰ "AİHM'ye göre yüzde 10'luk seçim barajı hak ihlâli değil", <http://www.zaman.com.tr>, erişim 31.01.2007,

denetlendiği ve barajın bu ilkeye uygun olduğu sonucuna varıldığı, Anayasa Mahkemesi'nin bu kararının 'açıkça keyfi' olduğunun ileri sürülemeyeceği belirtilerek, ulusal mahkemenin 'açıkça keyfi' olmayan kararlarına AİHM'in müdahale etmesinin ve ulusal mahkeme yerine geçerek değerlendirme yapmasının AİHM'in içtihatlarına uygun düşmeyeceği hatırlatılmıştır.³²¹

Yüzde 10'luk seçim barajı, demokratik sürecin işleminin ve demokratik değerlerin gelişmesinin önündeki en büyük handikaplarından biri olarak görülmektedir. AİHM, hali hazırdaki düzenlemenin devamına kapı aralaması; düzenlemenin adaletsiz olduğu gerçeğini değiştirmemektedir. Kaldı ki AİHM, Avrupa Konseyi üyesi ülkelerde kullanılan sistemler arasında yüzde 10'luk barajın en yüksek baraj olduğunu ve seçmenlerin % 45,3'ünün temsil edilmediği (2002 seçimleri) bugünkü parlamentonun 1946'dan bu yana temsil niteliği en düşük parlamento olduğunu not etmiş ve barajın düşürülmesini arzu ettiğini bildirmiştir.³²²

Ülke barajı ile yapılan seçimlerin bir kısmında temsilde adalet ilkesi aşırı ölçüde ihmal edilmiş, bir kısmında da TBMM dışında kalan oyların yüksek düzeylere ulaşmasına karşın yönetimde istikrar sağlanamamıştır. Bir başka söyleyişle, yönetimde istikrar uğruna ödenen toplumsal bedellere karşın bu hedefe ulaşılamamıştır.

3. Ülke Düzeyinde Nispi Temsil (Tam Nispi Temsil)

Nispi temsil sisteminin amacı, toplumdaki siyasi eğilimlerin ya da farklılıkların en iyi biçimde yansıtılması olduğuna göre, temsil edilmeyen oyların mümkün olduğu kadar az olması gerekmektedir.³²³

Seçim çevresi ne kadar geniş, bir başka deyişle bir seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı ne kadar fazla olursa, nispi temsilin doğuracağı nispiyet de o oranda fazla olacaktır. Denilebilir ki, nispi temsilin tam olarak

³²¹ Seçim barajı, <http://www.haberler.com/aihm-in-secim-baraji-karari-haberi>, erişim, 10.11.2007

³²² Coşkun, **a.g.m.**, s. 7

³²³ Teziç, **a.g.e.**, s. 288

uygulanması; geniş seçim çevreleri ve artık oy'ların ulusal ya da bölgesel dağıtımı gibi yöntemlerin kullanılmasıyla yüksek nispiyeti sağlamayı başarmaktır.³²⁴ Başka bir ifadeyle, seçim çevresinin büyüklüğü, nispi temsil ilkesiyle bağdaşır niteliktedir.

Artık oyların ve açık milletvekilliklerinin, ulusal planda değerlendirilmesinde başlıca üç yöntem mevcuttur.

a. Ulusal Seçim Sayısı/ Nispi Temsilin Saf Şekli

Bu sistemin temel esası, bütün ülkenin, parlamentoya seçilecek temsilcilerin tamamını içerecek şekilde tek bir seçim çevresi olarak kabul edilmesi, bu nedenle de sandalye dağıtımının ülke düzeyinde yapılmasıdır. Bütün ülke için ulusal seçim sayısı, kullanılan geçerli oy sayısının seçilecek temsilci sayısına bölünmesi yöntemiyle elde edilir.³²⁵ Bu, bugün İsrail'de uygulanan basit sistemdir.³²⁶

Bu yöntemde ülkenin tamamı tek bir seçim çevresi olarak ele alınmaktadır. Ulusal düzeyde seçilme katsayısı ülke düzeyinde geçerli oyların toplamı (To) sandalyelerin (Ts) toplamına bölünerek bulunur: 50 milyon geçerli oy ve 500 sandalye ile ulusal düzeyde seçilmek için gerekli oy ($K = \frac{To}{Ts}$) 100.000'dir.³²⁷

Bu şekilde ulusal seçim sayısı bulunduktan sonra, partilerin her birinin elde ettiği oy ulusal seçim sayısına bölündükten sonra çıkarılan milletvekili sayısına ulaşılmaktadır.

Örneğin;³²⁸ bir ülkede seçilecek toplam milletvekili sayısı 400, geçerli oy sayısı 20.000.000 olduğu takdirde, ulusal seçim sayısı $20.000.000 : 400 = 50.000$ olacaktır. Ülkede seçime katılan parti listelerinin aldıkları geçerli oylar:

³²⁴ Yavaşgel, **a.g.e.**, s. 117

³²⁵ Yavaşgel, **a.g.e.**, s. 118

³²⁶ Cotterit-Emeri, **a.g.e.** s. 48

³²⁷ Cotterit- Emeri, **a.g.e.** s. 48

³²⁸ Teziç, **a.g.e.** s. 289

A Listesi: $10.365.000 : 50.000 = 207$ sandalye ve 15.000 artık oy

B Listesi: $6.345.000 : 50.000 = 126$ sandalye ve 45.000 artık oy

C Listesi: $3.290.000 : 50.000 = 65$ sandalye ve 40.000 artık oy

Açıkta kalan iki milletvekilliğinin listeler arasında paylaştırılmasında, en yüksek artık, ya da en yüksek ortalama sistemlerinden herhangi biri uygulanabilir.

b. Ulusal Artık (Milli Bakiye) Sistemi

Artık oylar, her seçim çevresinde ayrı ayrı işlem görebileceği gibi, bazı ülkelerde bütün artık oyların ve artık milletvekilliklerinin tek bir merkezde toplanması ve bunların dağıtımının ulusal düzeyde yapılması da mümkündür.

Bu sisteme “ulusal artık veya “milli bakiye” sistemi denir. Ulusal artık sisteminin mekanizması şöyledir: Yurt çapındaki bütün artık oyların toplamı, artık milletvekillikleri toplamına bölünür ve böylece “ulusal seçim sayısı” elde edilir. Daha sonra her partinin artık oylar toplamı içinde, ulusal seçim sayısının kaç kere bulunduğu hesaplanarak, bu partilere ulusal artıktan o kadar milletvekilliği verilmektedir.³²⁹

Milli bakiye ya da ulusal artık sistemi olarak anılan bu sistem, Türkiye’de 13 Şubat 1965 tarih ve 533 sayılı kanunla öngörülmüş ve 1965 genel seçimlerinde uygulanmıştır. Uygulanmış olan bu sisteme göre;

Her seçim çevresindeki geçerli oylar toplamı, o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına bölünerek “seçim sayısı” bulunur. Her parti listesinin aldığı geçerli oy sayısında “seçim sayısı” ne kadar varsa, o parti o seçim çevresinde o kadar milletvekilliği kazanmış olur. Her partiye ait geriye kalan geçerli oylar, seçimin yapıldığı bütün seçim çevrelerini içine alan “millî seçim çevresi” içerisinde toplanır. Bu toplam, seçim çevrelerinde açık kalan milletvekilliklerinin toplamı ile bölünerek “millî seçim sayısı” bulunur. Daha sonra her partinin millî seçim çevresi içindeki geçerli oy toplamı “millî seçim

³²⁹ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 263

sayısı” ile bölünmek suretiyle bu milletvekillikleri de partiler arasında bölüştürülür. Bu işlem sonucunda da doldurulamamış milletvekillikleri kalırsa; bunlar, partiler arasında bakiye geçerli oyların büyüklük sırasına göre partiler arasında bölüştürülür (m. 32/I-II, 33/C. I-II).³³⁰

Ulusal artık sistemi, Ülkemizde, 1965 Millet Meclisi genel seçimi ile 1966 Cumhuriyet Senatosu B Grubu yenileme, Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi ara seçimlerinde uygulandıktan sonra, 20.3.1968 tarih ve 1036 sayılı Kanun’la yeniden önceki sisteme dönmek suretiyle yürürlükten kaldırılmıştır.³³¹

Her seçim çevresindeki ufak artık oyların toplanarak değerlendirilmesi anlamına gelen ulusal artık sisteminin, küçük partileri en çok yararlandıran nispi temsil çeşidi olduğundan şüphe yoktur.³³²

Ayrıca, milli bakiye usulü, diğer nispi temsil sistemlerinden daha fazla olarak partilerin çok disiplinli organizasyona sahip olmalarını gerektirmektedir.³³³

c. Değişmez Tek Sayılı Ulusal Artık Sistemi

Bu sistem, Fransız matematikçisi Henri Poincare (1854–1912) tarafından bulunmuştur. Sistemin iki özelliği vardır: Birincisi, her milletvekilinin temsil ettiği seçmen sayısının aynı olmasıdır. Bunun için, seçim sayısı, bütün seçim çevrelerinde uygulanmak üzere önceden kanunla saptanmaktadır.. Bu değişmez tek sayı, her seçim çevresinde, partilerin aldıkları geçerli oy sayısında kaç kez varsa, o çevreden, partiler o kadar milletvekilliği elde etmektedirler. İkincisi, partilerin seçim çevresindeki artık oylarının temsilcisz kalmamasıdır. Bunun için de partilerin artık oyları, bölge çapında ve ulus

³³⁰ Türk: “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih” s. 89

³³¹ Türk: “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih” s. 89

³³² Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 263

³³³ Fahir H. Armaoğlu, *Seçim Sistemleri*, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 35, 1953, s. 99

çapında olmak üzere iki aşamada değerlendirilir. Her parti listesinin artık oyları, birkaç seçim çevresinin birleştirilmesi için oluşturulan “seçim çevreleri birliği” (bölge bakiyesi) ve yine her parti listesinin bütün seçim çevreleri birliğinden artan oyları, ulusal seçim çevresinde toplanır. Artık oyların bölgesel ve ulusal planda değerlendirilmesinde, yine değişmez tek sayı, seçim sayısı olarak kullanılmaktadır.³³⁴

Her seçim çevresindeki küçük miktardaki artık oyların bir potada toplanıyor olması, küçük partiler açısından en avantajlı nispi temsil yöntemi haline getirmektedir.³³⁵ Weimar Almanyası’nda 27 Nisan 1920 seçim yasası, ilk kez uygulandığı yöreden adını alan, “badois” sistemi yukarda anlatılan sisteme yakın bir sistem öngörülmüştür.³³⁶

4. Seçim Çevresi Düzeyinde (Yaklaştırmalı) Nispi Temsil

Yaklaştırmalı nispi temsil, artık oyların ya da temsil edilemeyen oyların ülke çapında değil, fakat seçim çevresinde değerlendirilmesini ifade etmektedir. Seçim sayısı, o seçim çevresinde kullanılan geçerli oyların, seçilecek milletvekili sayısına bölünmesi ile elde edilmektedir.³³⁷ Seçim sayısı her seçim çevresi için ayrıca hesaplanmaktadır.

Nispi temsil geniş seçim çevrelerinde uygulanmaya daha elverişli olduğundan, küçük seçim çevrelerinin yapısına uygun düşmemektedir. Çünkü bir seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı ne kadar az olursa, kullanılan oyların bu temsilci sayısına bölünmesi ile elde edilecek olan seçim sayısı da o derece yüksek olmaktadır. Bu durumda, bir seçim çevresinde birçok partinin alabileceği oy, seçim sayısının altında kalabilecek ve sandalye paylaşımını zorlaştıracaktır. İşte bu nedenlerden ötürü, milletvekilliklerinin

³³⁴ Teziç, **a.g.e.** s. 290

³³⁵ Mümtaz’er Türköne, **Siyaset**, Ankara, Lotus Yayınları, 2003, s. 299

³³⁶ Cotteret, Emeri, **a.g.e.** s. 48

³³⁷ Teziç, **a.g.e.** s. 285

seçim çevrelerinde tam olarak partilere dağıtılmasını sağlamak amacıyla birtakım yaklaştırmalara başvurma gereği ortaya çıkmıştır.³³⁸

Bu konuda kullanılmakta olan formüllerin başlıcaları, en büyük artık, en büyük ortalama, d'Hondt yöntemi ve Sainte Lague yöntemidir.

a. En Büyük (Yüksek) Artık Sistemi

Bu sistemde açıkta kalan milletvekillikleri yani artık milletvekillikleri, artık oyların büyüklük sırasına göre dağıtılmaktadır.

En yüksek artık sisteminin mucidi, XIX. Asırda Avrupa'da nispi temsil mücadelesinin bayraktarlığını yapmış olan İsviçreli Ernest Naville'dir. Bu sebeple bu usule İsviçre sistemi de denilmektedir.³³⁹

rnek vermek gerekirse,³⁴⁰

Bir seçim bölgesinde 200.000 oy için 5 sandalye vardır. Dört partinin listesi çekişmektedir ve sırasıyla şu oyları almışlardır.

A partisi	86.000
B partisi	56.000
C partisi	38.000
D partisi	20.000

seçim katsayısı hesaplanır: $K = \frac{\text{Geçerli oyların toplamı}}{\text{Toplam sandalye sayısı}} = \frac{200}{5} = 40.000$

Toplam sandalye sayısı 5

Daha sonra her partinin kazandığı oy sayısı seçim katsayısına bölünür ve her birine katsayıya ulaştığı sayı kadar sandalye verilir.

A partisi	$\frac{86.000}{40.000} = 2$ sandalye
B partisi	$\frac{56.000}{40.000} = 1$ sandalye

³³⁸ Yavaşgel, a.g.e s. 121

³³⁹ Armaoğlu, Seçim Sistemleri, a.g.e, 94

³⁴⁰ Jean-Marie COTTERET, Claude EMERİ: a.g.e. 49

C partisi	$\frac{38.000}{40.000} = 0$ sandalye
D partisi	$\frac{20.000}{40.000} = 0$ sandalye

Bu yöntemle üç sandalye yerini bulmuş olur. Yerini bulmayan iki sandalye ise, en yüksek artık yöntemiyle dağıtılacaktır. Üçüncü aşamada, her parti için bir bakıma “kullanılmamış” oylar hesaplanır. Partilere şu oylar kalır;

A partisi	$86.000 - (2 \times 40.000) = 6.000$
B partisi	$56.000 - 40.000 = 16.000$
C partisi	$38.000 = 38.000$
D partisi	$20.000 = 20.000$

En yüksek artıkları olan partiler geri kalan sandalyeleri alacaklardır: Somut olarak C partisi ve D partisi.

Sonuçta A partisi 2 sandalye, B,C ve D partileri ise birer sandalye almaktadırlar.

Seçim sayısına ulaşamadıkları için milletvekili çıkaramayan küçük partiler ve bağımsızlar da artık oyların sayesinde boşta kalan milletvekilliklerinin bazılarını kazanabilmekte ve parlamentoda temsil imkânı bulabilmektedirler.³⁴¹

Burada genellikle de küçük partilerin yararına bir durum ortaya çıkmaktadır.³⁴²

b. En Yüksek (Kuvvetli) Ortalama Sistemi

Bu sistemin esas temeli, açık milletvekilliklerinin, mümkün olduğu kadar yüksek miktarda bir seçmen kütlesini temsil etmesini sağlayacak şekilde dağıtılmasına dayanmaktadır.³⁴³

³⁴¹ Türköne, **a.g.e.** s. 298

³⁴² Sezen, **a.g.e.** s. 200

³⁴³ Armaoğlu, **Seçim Sistemleri**, s. 95

Bu sisteme göre ilk olarak yukarıdaki örnekte olduğu gibi, önce her partiye, elde ettiği oylar seçim sayısına kaç kez ulaşıyorsa o kadar sandalye verilmektedir. Açıkta kalan iki sandalyenin listeler arasında paylaştırılmasında her listenin seçim sayısına göre elde ettiği sandalye sayısına farazi bir sandalye eklenmektedir. Bundan sonra her listenin geçerli oy sayısı her partinin elde ettiği sandalye sayısından bir fazlasına bölünmektedir. Hiç sandalye kazanmamış listeler varsa bunları de 1 ile bölünür.³⁴⁴

Yukarıda verilen örneğe uygulanırsa,³⁴⁵

A partisi	$\frac{86.000}{2+1} = 28.666$
B partisi	$\frac{56.000}{1+1} = 28.000$
C partisi	$\frac{38.000}{1} = 38.000$
D partisi	$\frac{20.000}{1} = 20.000$

Verilen örnekte en büyük ortalama 38.000 oy ile (C) partisine ait olduğundan dördüncü milletvekilliği ona verilmektedir. Aynı işlem bu defa beşinci sandalyenin sahibini belirlemek için tekrarlanır.

A Partisi 86.000: (2+1) = 28.666

B Partisi 56.000: (1+1) = 28.000

C Partisi 38.000: (1+1) = 19.000

D Partisi 20.000: (1) = 20.000

En büyük ortalama A partisine aittir. Bu nedenle beşinci sandalye A Partisine aittir. Açıkta kalan bütün sandalyeler dağıtılcaya kadar bu işleme devam edilir. En yüksek ortalama sistemi, en büyük artık sisteminin aksine büyük partiler lehine sonuç vermektedir.

³⁴⁴ Teziç, **a.g.e.** s. 287

³⁴⁵ Cotteret-Emeri, **a.g.e.** s. 51

c. Klasik D'Hondt Sistemi

Artık oyların kendi içinde değerlendirildiği bir seçim yöntemidir³⁴⁶. Belçikalı bir hukukçu ve matematikçi olan Victor d'Hondt'un bulduğu bu sisteme göre, bir seçim çevresinde her partinin aldığı oy toplamı, sırasıyla 1'e, 2'ye, 3'e, 4'e ... bölünür ve o seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bu işleme devam edilir. Elde edilen paylar, parti farkı gözetmeksizin, büyükten küçüğe doğru sıralanır. Milletvekillikleri bu sıralamaya göre partilere tahsis edilmektedir.³⁴⁷

Yukarıda verilen örneği bu sisteme uygularsak;³⁴⁸

<u>Partiler</u>	1	2	3	4	5
A partisi	86.000	43.000	28.666	21.500	17.200
B partisi	56.000	28.000	18.666	14.000	11.200
C partisi	38.000	19.000	12.666	9.500	7.600
D partisi	20.000	10.000	6.666	5.000	4.000

Bu sandalyeler beşinci sandalye dahil olmak üzere azalan bir düzenle sınıflandırıldığında: 86.000(A), 56.000(B), 43.000(A), 38.000(C), 28.666(A). Sonuç olarak (A) partisi 3, (B) partisi 1, (C) partisi 1 sandalye elde ederken (D) partisi sandalye kazanamamaktadır.

Bu sistem şu şekilde denetlenebilmektedir.

D'Hondt sisteminde, bir seçim çevresinde sonuncu sandalyeyi (örnekte beşinci sandalye) alan sayı "ortak bölen" olarak adlandırılmakta ve partilerin almış olduğu oylar bu ortak bölenle bölündüğü takdirde kazanmış oldukları sandalye sayısı, değişik bir yolla bulunmuş olmaktadır.³⁴⁹

A: 86.000 = 3 sandalye

28.666

B: 56.000 = 1 sandalye

28.666

C: 38.000 = 1 sandalye

³⁴⁶ Sezen, a.g.e., s. 193

³⁴⁷ Türk: Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih s. 90

³⁴⁸ Cotteret- Emeri, a.g.e. 55

³⁴⁹ Atar, Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri, s. 76

28.666

D: 20.000 = 0 sandalye

28.666

D'Hont sistemi uyarınca milletvekilliklerin parti listeleri arasında paylaştırılmasında seçim sayısı ve artık oylar sorunu söz konusu olmamaktadır. D'Hont sistemi büyük partiler lehinedir ve en yüksek ortalama sistemi ile aynı sonucu vermektedir.³⁵⁰

Türkiye'de 1961'den bu yana -ulusal artık sistemine göre yapılan 1965 Millet Meclisi genel seçimi ile 1966 Millet Meclisi ara seçimi dışında- bütün milletvekili genel ve ara seçimlerinde d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Günümüzde de yürürlükte olan sistem budur. (25.5.1961 tarih ve 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu m. 32/II, 10.6.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu m. 34/III). Aynı biçimde 1961 Anayasası döneminde -çoğunluk sistemine göre yapılan 1961 Cumhuriyet Senatosu genel seçimi ile ulusal artık sistemine göre yapılan 1966 Cumhuriyet Senatosu B Grubu yenileme seçimi ve Cumhuriyet Senatosu ara seçimi dışında- bütün Cumhuriyet Senatosu yenileme ve ara seçimlerinde d'Hondt sistemi uygulanmıştır (24.5.1961 tarih ve 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu (17.4.1964 tarih ve 447 sayılı Kanun ile 17.5.1979 tarih ve 2234 sayılı Kanun'la değişik) m. 1).³⁵¹

Ayrıca d'Hondt sistemi, 1963'ten beri il genel meclisleri ile belediye meclisleri seçimlerinde (günümüzde "kontenjan adayları" dışındaki adayların seçimlerinde) de uygulanmaktadır (13 Mart 1329 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyet Kanunu (19.7.1963 tarih ve 306 sayılı Kanun'la eklenen) ek m. 1, ek m. 9/A.II; 3.4.1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu (19.7.1963 tarih ve 307 sayılı Kanun'la eklenen) ek m. 1, ek m. 9/A.II; 18.1.1984 tarih ve 2972 sayılı Mahallî İdareler ile Mahalle Muhtarlıkları ve İhtiyar Heyetleri Seçimi Hakkında Kanun m. 23/a.III).³⁵²

³⁵⁰ Teziç, a.g.e. s. 287-288

³⁵¹ Türk, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih" s. 91

³⁵² Türk, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih" s. 91

ç. Sainte-Lague Sistemi

(1) Klasik Sainte-Lague Sistemi

Klâsik d'Hondt sisteminin küçük partiler için elverişli olmadığı ve onlar aleyhine bir adaletsizlik yarattığı düşüncesi, küçük partileri koruyan, ama yine d'Hondt sistemindeki basit hesap tekniğinden yararlanan bir sistemin önerilmesine yol açmıştır. Bu, Sainte-Laguë sistemidir. Bu sistemde partilerin aldıkları oylar, sadece tek sayılı bölenlerle, yani 1, 3, 5, 7 ... ile bölünmektedir. Yukarıda artık oy olasılığına meydan vermeyecek veya bu olasılığı azaltacak yöntemler bakımından değinildiği gibi, bir sayı (2, 4, 6'ya göre 3, 5, 7 gibi) daha büyük sayılarla bölündüğü zaman elde edilecek paylar daha küçük olacağı için, küçük partilerin bu payları yakalama olasılığı daha yüksektir. İşte bu düşünceye dayanan Sainte-Laguë sisteminde bölme işlemlerinin yapılması ve elde edilen payların büyüklük sırasına göre sandalyelerin partiler arasında dağıtılması, tıpkı d'Hondt sisteminde olduğu gibidir.³⁵³

(2) Sainte-Lagua Sistemi (İskandinav Versiyonu)

Sainte-Laguë sistemi, İskandinav ülkelerinde uygulanmaktadır. Fakat İskandinav ülkeleri, bu sistemin aynen uygulanmasının çok küçük, marjinal partilerin de parlâmentoya girmesine ve bu durumun bir istikrarsızlık unsuru olmasına yol açabileceği kaygısıyla ilk bölümleri 1.4 olarak saptamışlardır.

³⁵³Türk, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih" s. 91

Böylece Sainte-Laguë sisteminin İskandinav versiyonunda bölenler, 1.4, 3, 5, 7, 9 ... olarak sıralanmaktadır.³⁵⁴

Sainte-Lagua sistemi 1950'li yıllarda İsveç, Norveç ve Danimarka'da uygulanmıştır.³⁵⁵

Her zaman d'Hondt sistemi ile Sainte-Laguë sistemi İskandinav versiyonunun aynı sonuçları vermesi söz konusu değildir. Sainte-Lagua sistemi, İskandinav versiyonuyla da küçük partiler yararına sonuçlar verebilmektedir.³⁵⁶

5. Devredilebilir Tek Oy (Hare Sistemi)

Burada, nispi temsil sistemi karma liste yapabilme ve tercihli oy kullanabilme olanağı sayesinde bireyselleştirilmiştir. Bu sistemde bir yandan seçmene geniş bir özgürlük tanınırken, öte yandan her şeye rağmen temsilde daha büyük bir adalet sağlama kaygısıyla nispi temsil sistemi çoğunluk sistemi ile birleştirilmektedir.³⁵⁷

Danimarkalı politikacı, C.C.G. Andrea'nın seçim sayısını ortaya attığı sıralarda, bundan haberi olmayan İngiliz hukukçusu Thomas Hare de aynı temele dayanan bir yöntem ileri sürmüştür. Hare'nin yöntemi daha sonra geliştirilerek "devredilebilir tek oy" adını almıştır.³⁵⁸

Devredilebilir tek oy, bir nispi temsil formülüdür. İrlanda ve Malta'da, ayrıca senato seçimlerinde Avustralya'da uygulanmakta olan bu sistemde, çok isimli seçim çevrelerinde adaylar seçmenlere listeler halinde değil, tek tek sunulmaktadır. Seçmenler de oylarını parti listelerine değil, tek tek adaylara vermektedirler. Her seçmenin tek oyu vardır. Oy pusulası alternatif oy sistemindekine benzerdir. Seçmenler oylarını, adaylar arasında birinci, ikinci, üçüncü vd. tercihlerini belirterek, yani adayları tercihlerine göre sıraya

³⁵⁴ Türk, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih" s. 91

³⁵⁵ Teziç, a.g.e. s. 288

³⁵⁶ Türk, "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih" s. 92

³⁵⁷ Cotteret-Emeri, a.g.e s. 66

³⁵⁸ Sezen, a.g.e., s. 186

dizerek kullanılmaktadırlar. Seçmen, kullandığı tek oy ile seçilmesini en çok istediği adayı birinci tercih olarak belirtirken, dilerse beğendiği başka adayları da ikinci, üçüncü vd. tercihler olarak gösterebilmektedir. Bu seçimlik ikinci vd. tercihler alternatif veya koşullu seçimlerdir. Seçmenin oy pusulasında belirtebileceği tercih sayısı, seçim çevresinden seçilecek temsilci sayısı ile sınırlı da değildir. Oy pusulasında o çevrede seçime katılan adayların adları alfabetik bir şekilde sıralanırsa, seçmenler birinci, ikinci, üçüncü vd. tercihlerini adayların adlarının karşısındaki hanelere 1,2,3, vd. rakamlarını koyarak belirtmektedirler.³⁵⁹

Bu sistem, seçmenlerin parti listelerine değil, tek tek adaylara oy vermeleri bakımından, listeli nispi temsilden ayrılmaktadır. Burada iki türlü oy devri söz konusu olmaktadır. Birincisi, seçilmek için gerekli asgari oy kotasını elde etmiş olan adayların ihtiyacı olmayan artık oylar, ondan sonraki adaylara devredilmektedir. İkincisi ise, en zayıf adayın elenerek onun oylarının da aynı şekilde devredilmesidir. Gerekiyorsa bu işlemler, boş sandalyeler doldurulana kadar tekrarlanmaktadır. Devredilebilir tek oy, tek tek adaylara oy verebilmenin avantajlarıyla, orantılı sonuçlar vermenin avantajlarını birleştirmesi açısından çoğu zaman övülmekle birlikte pek sık uygulanmamaktadır.³⁶⁰

Konuyu bir örnekle açıklamak gerekirse; bir seçim çevresinde üç temsilci seçileceğini, dört adayın bunun için yarıştığını ve seçim sonucunda 100 oyun kullanılmış olduğunu kabul edelim.³⁶¹

Seçim sayısı: $100 : (3+1) = 25+1 = 26$

Oyların adaylara dağılımı: (A)33, (B)24, (C)23, (D)20

33 oy alan (A) seçilir. Ama (A)'nın seçilmek için gerekli olandan 7 oy fazlası vardır. Bu oylar ikinci tercihleri dikkate alınarak diğer adaylara transfer edilecektir. (A)'nın aldığı 33 oyun ikinci tercihlerin oranı esas alınarak diğer adaylar arasında şu şekilde dağıtılmıştır. (B) 20, (C) 7, (D) 6. Böylece (B) 4 oy, (C) 2 oy, (D) 1 oy daha almaktadır. Sonuçta (B) $24+4=28$, (C) $23+2=25$,

³⁵⁹ Öden, **a.g.e** s. 51

³⁶⁰ Lijphart, **a.g.e** s. 134

³⁶¹ Cotteret- Emeri, **a.g.e** s. 66

(D) $20+1=21$ oy almış olmaktadır. Burada (B) seçim sayısını aşarak seçilmiş olmaktadır. Ancak 1 sandalye açıkta kalmıştır. Bu durumda en az oy alan (D) elenerek, onun almış olduğu oy üzerindeki ikinci tercihler esas alınarak diğer adaylara paylaştırılır. Geride sadece aday (C) ve 1 sandalye kalmıştır. Bu durumda (C), (D)'nin oylarını alarak seçilmiş olmaktadır.

Devredilebilir tek oyun amacı, gerçek demokrasinin temelini oluşturan, her bir vatandaşın kendi temsilcisini seçerken olabildiğince özgür olmasını ve etki altında kalmamasını sağlayabilmek olduğu ifade edilmiştir.³⁶²

Devredilebilir tek oy sistemi, liste sistemlerindeki kadar yüksek olmamakla beraber çoğunluk sistemlerinden çok daha iyi bir nispiyet derecesi ortaya çıkarmaktadır. Ancak uygulamada “artık-eksik temsil “ durumları ortaya çıkararak nispiyeti azaltabilmektedir. Ayrıca bu sistemin parti disiplini olumsuz yönde etkileyici bir özelliğe sahip olduğu belirtilmektedir.³⁶³

C. Karma Seçim Sistemleri

Karma sistemler tamamen taktik sonuçlar için kullanılmadığı zaman, avantajları bir araya toplamaya ve nispi temsil sisteminin ile çoğunluk sisteminin eksikliklerini, mahzurlarını silmeye gayret sarf etmektedir.³⁶⁴ Yani karma sistemler genel olarak, çoğunluk sistemleri ile nispi temsil sisteminin olumsuz etkilerinin, uygun teknik ve yöntemlerin sisteme katılması suretiyle telafi edilmesidir.³⁶⁵ Bu şekilde karma seçim sistemleri üretilmesi etkinliklerine “seçim mühendisliği” adı da verilmektedir.³⁶⁶

Karma sistemlerin üretilmesinde kullanılan teknikler; seçim çevrelerinin yeniden düzenlenmesi için söz konusu çevrelerin ya daraltılmasını ya genişletilmesini ya da sınırlarının değiştirilmesini sağlamaktadır. Aynı

³⁶² Sezen, **a.g.e.**, s. 186

³⁶³ Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 78

³⁶⁴ Atay, **a.g.m.**, s. 37

³⁶⁵ Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 79

³⁶⁶ Yavaşgel, **a.g.e.**, s. 130

zamanda, ya salt seçim çevresi ya da genel olarak ülke düzeyinde seçim barajlarının konulmasına yönelik olarak kullanılmaktadır.³⁶⁷

Doktrinde karma seçim sistemlerinden söz edildiğinde bundan ne anlaşılması gerektiğine dair bir birlik bulunmamakla birlikte belli başlı karma seçim sistemleri bu kısımda anlatılacaktır.

Çoğunluk sistemi ya da nispi temsilin unsurlarını açık bir şekilde bünyesinde taşımayan yarı nispi sistemler, azınlıkların temsilini sağlayan sistemler v.b. ayrımlar altında incelenen seçim sistemlerini de karma sistemler kategorisi içinde sınıflandırmak mümkündür. Bu sistemlerin amacı, genellikle, büyük partilere avantaj sağlayan, bu nedenle orantılı oy ve sandalye dağıtımını sağlayamayan çoğunluk sistemlerinin etkilerini hafifletmektir. İşte çoğunluk sistemlerinin söz konusu bu olumsuz etkilerini azaltıcı belli başlı karma sistemler şunlardır: Sınırlı Oy, Devredilmez Tek Oy ve Yığmal Oy.³⁶⁸

Bunların dışında nispi temsilin de parlamentoda artık-eksik temsil doğurmayarak toplumdaki bütün siyasal eğilimleri yansıtan özelliğini daha çok büyük partiler lehine kırmayı amaçlayarak üretilmiş bulunan başka karma sistemler de bulunmaktadır. Bunların sayısı oldukça fazladır, burada en önemlileri üzerinde durulacaktır. Bunlar da, Birleşik Listeli Nispi Temsil Sistemi, Çift Oylu Alman Seçim Sistemi, Çift ve Kontenjan Barajlı Türk Seçim Sistemi'dir.³⁶⁹

Sayılanlar dışında İtalya Parlamento seçimlerinde uygulanan üyelerin $\frac{3}{4}$ tek adlı dar bölge, $\frac{1}{4}$ 'ünün ise nispi temsil ile seçildiği karma seçim sistemi, Rusya'da 1993'ten beri uygulanan karma çoğunluk sistemleri de karma seçim sistemlerine örnek olarak verilebilir.

³⁶⁷ Yavaşgel, **a.g.e.**, s. 131

³⁶⁸ Yavaşgel, **a.g.e.**, s. 131

³⁶⁹ Yavaşgel, **a.g.e.**, s. 134

1. Sınırlı Oy Sistemi

Bu sistemde, seçmene bir seçim çevresinde, o seçim çevresinin çıkacağı milletvekili sayısından daha az tercih yapma olanağı verilmektedir. Böylelikle seçmen, oy pusulasına seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili kadar aday ismi yazamamaktadır. Bu şekilde tercih hakkı verilmesinin temel amacı, çoğunluk partilerinin bir seçim çevresindeki bütün milletvekilliklerini almasını önleyerek, azınlık partilerinin (küçük partilerin) de temsilci kazanmasını sağlamaktır. Sınırlı oy sistemi, 1867–1885 yılları arasında İngiltere’de parlamento seçimleri için bazı seçim çevrelerinde kullanılmış bir sistemdir.³⁷⁰

Sınırlı oy’da kazananlar, en yüksek sayıda oy toplamış olan adaylardır. Dolayısıyla sınırlı oy, basit çoğunluğa benzer bir görünüm taşımaktadır. Ancak aralarındaki en önemli farklardan biri sınırlı oyun azınlıkların temsilini kolaylaştırması, basit çoğunluk sisteminin ise zorlaştırmasıdır.³⁷¹

2. Devredilmez Tek Oy Sistemi

Çok üyeli bir seçim çevresinde seçmene yalnızca tek oy veren, yani seçilecek temsilcilerden yalnızca bir tanesinin ismini yazma olanağı veren bir sistemdir. Bu nedenle sözgelimi bir seçim çevresinde dört milletvekili seçilecekse, seçmen oy pusulasına yalnızca bir aday ismi yazılabilmektedir. Bu özelliği nedeniyle devredilmez tek oy, sınırlı oyun özel bir şekli olarak da kabul edilmektedir. Seçmen, tek aday için oy verdiği halde, seçim çevresinden birden fazla milletvekilinin seçilmesi gerekmektedir. Kazanmak için gerekli oy oranının ne olacağı ya da bir partinin seçilebilecek adaylarının sayısı kestirilememektedir.³⁷²

³⁷⁰ Atar, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s. 81

³⁷¹ Sartori, *a.g.e.* s.38

³⁷² Yavaşgel, *a.g.e.* s. 132

Bu sistemde oylar devredilemediği, yani sadece oyların verildiği adaya yaradığı için, bir partinin adayları arasında oyların dengesiz dağılımı, büyük miktarda oy alan partileri zararlı duruma sokabilmektedir.³⁷³

Devredilemez tek oy, azınlıkların temsiline imkân vermektedir. Her seçmenin, çok isimli bir seçim çevresinde tek bir aday için kullanılabilecek olan tek bir oyu vardır; en çok oy alan adaylar seçilmiş sayılmaktadır. Japonya'da uygulanmış olan bir sistemdir.³⁷⁴

3. Yığmal Oy Sistemi

Bu sistemde her seçmenin çok üyeli seçim çevrelerinde, seçilecek milletvekili sayısı kadar oyu vardır. Seçmenler bu tercih haklarını istedikleri şekilde kullanabilmektedir. Bir seçmen bütün oy hakkını bir aday için kullanabileceği gibi, her adaya bir tercih verebilir ya da tercihlerini birkaç adaya paylaştırabilmektedir. Örneğin, beş üyeli bir seçim çevresinde beş oy hakkı bulunan seçmen, tercihlerinin beşini tek bir adaya verebilir ya da eğer isterse beş tercihini dört aday arasında ya da yalnızca ikisi arasında dağıtabilir. Seçilebilmek için nispi çoğunluk yeterli olmaktadır. Buna göre de bir seçim çevresinde, parti listelerinde bulunan adaylardan sırasıyla en çok oy alan adaylar seçilmiş olmaktadır. Yığmal oy sisteminin olumlu yanı, azınlık partilerine, bir seçim çevresindeki oylarını bir ya da iki aday üzerinde yoğunlaştırarak sandalye elde etme olanağı sağlamasıdır.³⁷⁵

Bu sistemin sakıncası ise azınlık partilerine (küçük partilere) oylarına nazaran daha çok sandalye kazandırma durumunun olmasıdır. Bu sistemde seçmenlerini iyi kontrol edebilen partiler seçimlerden avantajlı çıkmaktadır.³⁷⁶

³⁷³ Atar, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s. 82

³⁷⁴ Lijphart, *a.g.e.* s. 134

³⁷⁵ Atar, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s. 83

³⁷⁶ Atar, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s. 83

4. Birleşik Listeli Nispi Temsil Sistemi

1951 yılında Fransa'da kabul edilen bu sistem, nispi temsil ile çoğunluk sisteminin orijinal bir karması niteliğindedir. Fransa'da Bu sistemin uygulanmasının amacı, rejime karşı olan sağ ve sol uçtaki aşırı partileri etkisiz bırakmak ve merkez partilerin güçlenmesini sağlamaktır.³⁷⁷

IV. Cumhuriyet rejimine temelden karşı olan Gaulle'cü parti ile komünist partinin temsilini kısıtlama amacı güden 9 Mayıs 1951 tarihli kanun, Norveç'in 1949'a kadar uyguladığı partilerin "yakınlaşması" tekniğini benimsemiştir. Bu teknik uyarınca "anayasal" partiler arasında tamamen seçimsel koalisyonlar kurulabilmektedir. Üstelik bu teknik nispi temsile dayanan bir bütüne, çoğunlukçu bir düzeltme getirdiği belirtilmiştir.³⁷⁸

Kanun, il seçim çevresi çapında listeli seçimi öngörmekte ve partiler arası seçim öncesi yapılacak anlaşmalarla, birleşik (apprente) listeler sunulmasına olanak tanımaktadır. Birleşik listeler sunmuş olan partiler grubu, kullanılan geçerli oyların salt çoğunluğunu elde ettikleri taktirde, o çevreden seçilecek bütün milletvekilliklerine sahip olmaktadır. Bu sistemde üç ihtimal belirmektedir: 1) Partiler birleşik liste sunmadıkları taktirde, sandalyelerin bölüştürülmesi nispi temsilin en yüksek ortalama usulüne göre yapılmaktadır. 2) Partiler birleşik liste yapmışlar ama geçerli oyların salt çoğunluğu sağlanamamışsa, sandalyelerin dağılımı, gene nispi temsilin en yüksek ortalama usulüne göre yapılmakta ve birleşik liste grubu partilerin geçerli oyları, bir bütün olarak değerlendirilmektedir. 3) Partiler birleşik liste yapmışlar ve geçerli oyların, salt çoğunluğunu sağlamışlarsa, o çevreden seçilecek bütün milletvekilliklerine sahip olmakta, sonradan kendi aralarında, nispi temsilin en yüksek ortalama usulüne göre sandalyeleri ayrıca bölüşmektedirler.³⁷⁹

³⁷⁷ Atar, *Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s. 84

³⁷⁸ Cotteret-Emeri, *a.g.e* s. 65

³⁷⁹ Teziç, *a.g.e*. s. 294

5. Çift Oylu Alman Seçim Sistemi

Bu sistem, çoğunluk ve nispi temsil arasında dengeli bir kaynaştırma yapmakta ve seçmenlerin hem aday'a hem de siyasi partiye oy vermesini gerçekleştirmektedir. Bunun için de buna "çift oy sistemi" ya da "kişiselleştirilmiş nispi temsil sistemi" de denilmektedir.³⁸⁰

Almanya'da uygulanan "kişiselleştirilmiş çift oylu nispi temsil sistemi"nde, seçmenlere hem kişiyi hem de partiyi seçme olanağını birlikte vermek amacıyla tek isimli nispi çoğunluk usulü ile listeli nispi temsil usulü birleştirilmiştir. Almanya'da Federal Meclis'in (Bundestag'ın) 496 üyesinin yarısı (248), tek isimli küçük (dar) seçim çevrelerinden nispi çoğunluk (tek isimli tek turlu çoğunluk) sistemi ile seçilmektedir. Üyelerin diğer yarısı ise, tek isimli seçim çevrelerini de içeren çok isimli büyük(geniş) seçim çevrelerinden (Land) listeli nispi temsil sistemiyle seçilmektedir. Partiler, adaylarını tek isimli küçük seçim çevrelerinde tek tek, büyük seçim çevrelerinde ise listeler halinde seçmene sunmaktadır. Listedeki adaylar partilerin tercihine göre sıralanmışlardır.³⁸¹

İki Almanya'nın birleşmesinden sonra, Bundestag'a dört yıl içinde seçilecek milletvekili sayısı da 662 olmuştur. 331 üyesi nispi temsil, öteki yarısı da (331) çoğunluk sistemi ile seçilmektedir. Almanya 331 küçük seçim çevresine ayrılmıştır. Bu çevrelerde seçmenler, bir oyunu tek adayın seçimi için kullanırken, bunlar tek isim ve tek turlu çoğunluk sistemine göre seçilmektedir; İkinci oylarını da her eyalette (birleşmeden sonra 16 Land) partilerin sundukları listelere vermektedirler. Siyasi partilerin eyaletlerde ayrıca liste ile sundukları adaylar, nispi temsil sisteminin en yüksek ortalama usulü ile seçilmektedir.³⁸²

Başka bir ifadeyle seçmen, bir oy pusulası üzerinde iki tür oy kullanmaktadır. "Birinci oy" seçim bölgesi adayı için, "ikinci oy" da eyalet listesi için verilmektedir. 1956 yılında seçim kanununda yapılan değişiklikle

³⁸⁰ Teziç, **a.g.e.** s. 295

³⁸¹ Öden, **a.g.e.** s. 56

³⁸² Teziç, **a.g.e.** s. 296

büyük seçim çevrelerinde bir partinin nispi temsile göre sandalye bölüşümüne katılabilmesi için, ya ülke çapında kullanılan geçerli oyların en az %5'ini elde etmesi ya da küçük seçim çevrelerinden en az üç milletvekilliği kazanmış olması aranmaktadır.³⁸³

Bu şekilde bir baraj getirilmesinin nedeni, partilerin parçalanmalarına ve parlamentoda küçük partilerin temsiline olanak vermemek içindir.

İki Almanya'nın birleşmesinden sonra 1990 yılında yapılacak genel seçim öncesi, Federal Alman Anayasa Mahkemesi 29 Eylül 1990 tarihinde vermiş olduğu bir kararla, %5 barajının Batı ve Doğu Almanya için farklı uygulanmasını, aksi halde Doğu'daki küçük partilerin tasfiye olacağını bunun da seçim adaletine gölge düşüreceğini belirtmiştir. Bunun üzerine seçim kanununda 8 Ekim 1990 tarihinde yapılan değişiklikle, 2 Aralık 1990 günü yapılacak genel seçimlerde, %5 barajı yalnızca Batı Alman partileri için uygulanmıştır. Seçimlerden sonra aynı eğilimdeki partiler arası birleşmelerin gerçekleşmesi üzerine, ülke genelinde tekrar %5 baraj sayısına dönmüştür.³⁸⁴

Alman seçim sisteminin en belirgin özelliği dar bölge ile nispi temsilin uyumlu bir karmasını ortaya çıkarmasıdır. Seçmenler hem istedikleri kişiyi hem de savundukları görüşü (partiyi) oylayabilmektedirler.³⁸⁵

Temsilciliklerin partiler arasında bölüştürülmesi ve seçilen adayların belirlenmesinde üç aşama söz konusudur. Birinci aşamada, tek isimli seçim çevrelerinde nispi çoğunluk sistemiyle en çok oy alan adaylar temsilci seçilmiş sayılmaktadır. Böylece her bir eyalette tüm partilerin dar bölge sistemine göre kazandığı temsilcilikler de belirlenmiş olmaktadır. İkinci aşamada ise, büyük seçim çevrelerindeki geriye kalan temsilcilikler, seçim barajını aşmış olan parti listeleri arasında nispi temsil sistemine göre bölüştürülmektedir. Bunun için, önce partilerin büyük seçim çevresindeki adaylarının ve listelerinin elde ettikleri oylar toplanmaktadır. Bu oy toplamına göre, büyük seçim çevresinde her partinin elde etmesi gereken temsilcilik

³⁸³ Burhan Kuzu, "Nasıl Bir Seçim Sistemi: Siyasi Parti Görüşleri AKP", **Anayasa Yargısı**, Sayı 23, 2006, s. 305

³⁸⁴ Teziç, **a.g.e.** s. 296

³⁸⁵ Sezen, **a.g.e.**, s. 209

sayısı belirlenmektedir. Son aşamada ise, partilerin çıkarmaya hak kazandıkları temsilcilik sayısından, küçük seçim çevrelerinde çoğunluk sistemine göre kazandıkları temsilcilik sayısı düşürülmektedir. Böylece, partilerin listeli seçimden elde edeceği temsilcilik sayısına ulaşılmaktadır. Parti listelerindeki adaylardan, baştan başlayarak partilerin kazandıkları temsilcilik sayısı kadar aday seçilmiş sayılmaktadır. Bir kimse hem küçük seçim çevresinden, hem de büyük seçim çevresinde parti listesinden aday olmuş ve küçük seçim çevresinden çoğunluk sistemiyle seçilmişse, onun adı listede atlanarak bir sonraki aday seçilmiş sayılmaktadır. Bir parti, tek isimli seçim çevresinde nispi temsile göre elde edebileceğinden daha çok temsilcilik kazanmışsa, bunları korumaktadır. Bu durumda Bundestag'daki üye sayısı da o kadar artar. Bu sisteme örnek vermek gerekirse.³⁸⁶

Bir Land içinde seçilecek milletvekili sayısı 20 olup, 10 seçim çevresinde kullanılan geçerli toplam oy sayısının 1.800.000 olduğunu kabul edelim.

İlk aşamada, küçük çevrelerden tek turlu çoğunluk sistemi ile, partilerin elde ettiği milletvekili sayısı: A: 5 sandalye, B: 4 sandalye ve C: 1 sandalye.

İkinci aşamada, partilerin Land içindeki 10 seçim çevresinde elde ettikleri geçerli oy sayıları nispi temsilin en yüksek ortalama usulüne göre şu sonucu vermektedir.

A partisi: 756.000 (%42), toplam olarak 9 sandalye hakkı var

B partisi: 828.000 (%46), toplam olarak 10 sandalye hakkı var

C partisi: 144.000 (%8), toplam olarak 1 sandalye hakkı var

D partisi: 72.000 (%4), bu parti ülke çapında kullanılan geçerli oyların %5'ini ve de küçük seçim çevrelerinden üç milletvekilliği elde edemediği için, nispi temsile göre sandalyelerin bölüştürülmesine katılamadığını kabul edelim.

Partilerin listeli seçime göre elde edecekleri milletvekili sayısı aşağıdaki gibidir.

A partisi $9-5=4$ sandalye

³⁸⁶ Teziç, a.g.e. s. 297-298

B partisi $10-4=6$ sandalye

C partisi $1-1=0$ listeden hiçbir sandalye elde edememektedir.

Sandalyelerin tek isimli seçim çevreleri düzeyindeki dağıtımı genellikle orantılı değildir. Oy'ların dağıtımı basit çoğunluk esasına göre yapılmaktadır. Sandalyelerin yarısının nispi temsile göre belirlenmesi kuralı ise, çoğunluk dağıtımının orantısızlığını uygulamada ortadan kaldırmaktadır. Belirtmek gerekirse, bu sistemde temsilde adalet ilkesi doğrultusunda partilerin etkinliği ile seçmen ve adayın serbestliği bağdaştırılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda, bu karma sistemde seçmenler her iki oylamayı, İngiltere'deki gibi en yararlı olacak biçimde, yani oylarını seçimi kazanma olasılığı olan partiler için kullanmaktadırlar. Ancak tek adaya verilen oylarla parti listesine verilen oylar arasında genellikle bir koşutluk ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Bu da İngiltere'de olduğu gibi, oyların iki büyük partiye yönelmesine yol açmaktadır. Böylece nispi temsil sisteminin çok partili bir siyasal hayatı oluşturma özelliği de kaybolmaktadır.³⁸⁷

Bu sistemin çoğunluk ve nispi temsilin eşit ağırlıkta kullanıldığı bir karma sistem olduğunu söylemek mümkündür.³⁸⁸

6. Çift ve Kontenjan Barajlı Türk Seçim Sistemi

Bu seçim sistemi 1987 ve 1991 milletvekili genel seçimlerinde uygulandıktan sonra, 27.10.1995 tarih ve 4125 sayılı kanunla yürürlükten kaldırılmıştır. Yürürlükteki 10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı "Milletvekili Seçimi Kanunu" Türkiye'de ilke olarak nispi temsil sistemini öngörmektedir. Fakat "ufak partilerin yasama meclisinde temsilini önlemek" ayrıca, "mahalli partilerin oyların dağılmasına sebep olmalarının engellenmesi" ve nihayet "parlamento faaliyetlerinde hükümetlerin devamında istikrar sağlama" gerekçesi ile genel baraj ve seçim çevresi olmak üzere iki aşamalı baraj öngörülmektedir. Ancak 1986 yılından sonra Milletvekili Seçimi ve Siyasi

³⁸⁷ Yavaşgel, **a.g.e.** s. 137

³⁸⁸ Atar, **Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 87

Partiler Kanununda yapılan değişikliklerle, “Kontenjan Adaylığı” dolayısıyla bunlara bir de “kontenjan barajı” eklenmişti.³⁸⁹ Böylece seçim çevreleri son derece daraltılarak nispi temsil sistemi çoğunluk sisteme benzer bir nitelik kazanmıştır.³⁹⁰

2820 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 3270 sayılı Kanunla (m.10) değiştirilen 38’inci maddesine göre, partiler yalnızca altı ve daha fazla milletvekili çıkaran illerin beş, altı, yedi milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde birer kontenjan aday gösterceklerdir. Kontenjan aday, parti aday listesindeki adayların sıralamasına dahil edilmeyecek; oy pusulasına kontenjan aday sıfatıyla ve sıra numarası verilmeden yazılacaktır. Bu Kanunla 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu’nun 26/b ve 34’üncü maddelerine eklenen hükümlere göre, kontenjan aday bulunan seçim çevrelerinde kullanılacak birleşik oy pusulalarında, kontenjan aday parti aday listesinden sonra ve “Kontenjan Adayı” ibaresi altında ayrılan bölümde adı ve soyadı yazılarak gösterilecek (m.31) ve bu seçim çevrelerinde geçerli oyların en çoğunu almış olan siyasal partinin kontenjan aday, milletvekili seçilmiş sayılacaktır.³⁹¹

Milletvekili Seçim Kanununda yapılan değişiklik uyarınca, bir seçim çevresinde altı milletvekili seçilecekse, partiler bu çevrede birer kontenjan aday göstermek zorundadır. Bu takdirde çevre seçim sayısını bulmak için bölme işlemi bir eksiği ile yapılır. Böylece yeni bir kontenjan barajı söz konusu olmaktadır. Bu durumda partilerin aldıkları geçerli oylar beşe kadar bölünmektedir. Beş milletvekilliğinin dağılımı partilere göre yapıldıktan sonra, o seçim çevresinde en çok oyu almış siyasi parti altıncı milletvekilliğini de elde etmektedir. Böylece, oyların çoğunluğunu sağlayan partinin kontenjan aday, seçim çevresi barajını aşmasa da seçilmiş sayılmaktadır.³⁹²

Örnek vermek gerekirse³⁹³

³⁸⁹ Teziç, **a.g.e.** s. 298

³⁹⁰ Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 88

³⁹¹ Öden, **a.g.e.** s. 107

³⁹² Teziç, **a.g.e.** s. 301

³⁹³ Teziç, **a.g.e.** s. 301

Bir seçim çevresinde altı milletvekili seçilecektir, o çevrede kullanılan geçerli oy sayısı 300.000'dir. Ülke genelinde %10'luk barajı aşan A,B,C ve D partilerinin geçerli oyları: A= 130.000, B= 77.500, C= 70.000, D= 42.500'dir. Bu seçim çevresindeki baraj sayısı, geçerli oyların, seçilecek milletvekili sayısının bir eksiğine bölünmesi ile $(300.000 : 5 = 60.000)$ elde edilir. D partisi 42.500 geçerli oy ile, çevre seçim barajını aşamadığı için, milletvekillikleri A,B, ve C partileri arasında paylaştırılır.

	1. bölme	2. bölme	3. bölme	4.bölme	5. bölme
A listesi	130.000	65.000	43.333	32.500	26.000
B listesi	77.500	38.500	25.833	19.325	15.500
C listesi	70.000	35.000	23.333	17.500	14.000

Bölme sonuçlarına göre:

(A) 130.000, (B) 77.500, (C) 70.000, (A) 65.000, (A) 43.333

Çevreden seçilecek 6'ncı milletvekilliği, kontenjan adaylığı nedeniyle en çok oyu alan A partisine verilir. Böylece A partisi: 4, B partisi:1, C partisi de 1 milletvekilliği elde etmektedirler. Dikkat edilirse, A partisinin 4'üncü milletvekilliği 32.500 oy ile seçilirken, B partisinin 38.750 oy elde eden adayı seçilememektedir.

Anayasa Mahkemesi 3270 sayılı Kanunun getirdiği kontenjan adaylığını Anayasa'ya aykırılık görmemiştir. Mahkeme, 3270 sayılı Kanunun 10.ve 33. maddelerine yönelik iptal istemlerini, Anayasa'nın seçim sisteminin belirlenmesini kanun koyucunun, seçimler konusundaki anayasal ilkelere uymak koşuluyla, uygun gördüğü sistemi benimseyebileceği ve nispi temsil sistemini uygularken, belli sayıda üyenin kontenjan yoluyla "dar bölge-tek ad" esasına dayanan çoğunluk sistemine göre seçilmelerini de tercih edebileceği, bu tercihin, seçimin demokratikliğini etkilemediği gibi, eşitlik ve serbestlik ilkeleriyle de çelişmediği gerekçesiyle reddetmiştir.³⁹⁴

"Kontenjan adaylığı" günümüzde belediye meclisleri seçimlerinde uygulanmaya devam etmektedir. Gerçi 18.1.1984 tarih ve 2972 sayılı Kanun

³⁹⁴ Öden, **a.g.e.** s.108

uyarınca belediye meclisleri seçimlerinde kural olarak d'Hondt usulü "nispî temsil sistemi" uygulanmaktadır (m. 2/II, 23/a.III). Fakat aynı Kanun'a göre "Siyasî partiler, belediye meclis üye sayısı 9 ve 11 olan beldelerde bir, 15 olan beldelerde iki, 25 ve 31 olan beldelerde üç, 37 olan beldelerde dört, 45 olan beldelerde beş, 55 olan beldelerde altı adet [!] kontenjan adayı gösterirler." Kontenjan adayları, aday listelerinde nispî temsil sistemine göre seçilecek diğer adayların "sıralamasına dahil edilmeyerek kontenjan adayı" olarak ayrıca yazılırlar (m. 10/IV c). Kontenjan adayı gösterilen seçim çevrelerinde "geçerli oyların en çoğunu almış olan siyasî partinin kontenjan adayları belediye meclis üyeliğini kazanmış olurlar." (m. 23/a.VI c. 2). Böylece Belediye meclisleri seçimlerinde nispî temsil yanında 1'den 6'ya kadar "kontenjan adayı" için tek adlı veya çok adlı (listeli) çoğunluk sistemine yer veren bir karma sistemden söz edilebilir.³⁹⁵

7. İtalya Karma Sistemi

Bu sistem, 1993'den beri İtalya'da uygulanmaktadır. 650 üyeli Millet Meclisi'nin %75'i tek adlı çoğunluk, %25'i nispî temsil sistemine göre; 315 üyeli Cumhuriyet Senatosu'nun 3/4'ü tek adlı çoğunluk, 1/4'ü nispî temsil sistemine göre seçilmektedir. İtalyan seçmeni de, biri tek adlı seçim çevresindeki bir aday için, diğeri nispî temsil listesi için olmak üzere iki oy kullanmaktadır.³⁹⁶ Partiler adaylarını dar seçim çevrelerinde tek tek, geniş seçim çevrelerinde ise adayları kendi tercihlerine göre sıralayarak listeler halinde seçmene sunmaktadırlar.³⁹⁷

Temsilciliklerin partiler arasında bölüştürülmesi ve seçilen adayların belirlenmesinde iki aşama söz konusudur. Birinci aşamada, tek isimli seçim çevrelerinde nispi çoğunluk sistemine göre en çok oy alan adaylar temsilci seçilmiş sayılmaktadır. İkinci aşamada ise, geniş seçim çevrelerindeki

³⁹⁵ Türk "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih" s. 101

³⁹⁶ Türk "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih" s. 100

³⁹⁷ Öden, a.g.e. s. 59

temsilcilikler, seçim barajını (%4) aşmış olan parti listeleri arasında nispi temsil sistemine göre bölüştürülmektedir. Bunun için, öncelikle geniş seçim çevresinde parti listelerinin elde ettikleri oylar toplanır. Bundan sonra ise Scorporo olarak adlandırılan (dar seçim çevrelerinde seçimi kaybeden küçük partilerin kayıplarını azaltmak, telafi etmek veya düzeltmek amacıyla kabul edilmiştir) karmaşık bir yöntemle, tek isimli dar bölgelerde seçilen adayların topladıkları oylar, bağlı oldukları partilerin listelerinin geniş bölgelerde elde ettikleri toplam oydan çıkarılmaktadır. Bu oy toplamı üzerinden, geniş seçim çevresinde her parti listesinin çıkaracağı temsilcilik sayısı nispi temsile göre belirlenmektedir.³⁹⁸

8. Rusya Karma Sistemi

Rusya'da 1993 reformundan bu yana uygulanmakta olan seçim sistemi, 450 Duma sandalyesinin iki farklı usulle dağıtılması esasına dayanmaktadır. Buna göre, temsilciliklerin yarısı yani 225 temsilci tek isimli tek isimli nispi çoğunluk usulüne göre, diğer 225 temsilcilik ise tüm ülke düzeyinde geçerli olacak %5'lik baraj ve uygulamalı nispi temsil esası çerçevesinde kapalı liste usulü ile dağıtılmaktadır. Nispi temsil esasının uygulandığı 225 temsilcilik için parti listeleri, tüm ülke tek bir seçim çevresi kabul edilerek oluşturulmaktadır. Rusya'da, tek isimli seçim çevrelerinde kazanılan temsilcilikler nispi temsil sistemine göre elde edilmesi gereken temsilciliklerden çıkarılmamaktadır. Dolayısıyla, Almanya ve İtalya'daki karma sistemlerden farklı olarak, bir partinin tek isimli seçim çevrelerinde gösterdiği başarı, seçim sonucunda elde ettiği toplam temsilcilik sayısına da doğrudan yansımaktadır. Bu nedenle Rus seçim sistemi, paralel bir karma seçim sistemi olarak da nitelendirilebilir.³⁹⁹

Adaylar hem tek isimli seçim çevrelerinde, hem de parti listelerinde yer alarak seçime katılabilmektedir. Ancak tek isimli çevrede seçimi kazanan

³⁹⁸ Öden, **a.g.e.s.** 60

³⁹⁹ Öden, **a.g.e.** s. 61

aday, parti listesinden yapılan temsilcilik dağıtımına katılamaz. Her parti listesindeki ilk 18 isim, o partinin “federal” listesini oluşturmaktadır. Böylece ulusal çapta tanınan kimselerin Duma’ ya seçilmesi sağlanacaktır. Listenin devamında, partiler tarafından belirlenen isimler bölgesel listelerde sıralanır. Seçmenler parti adaylarını bilmekte ancak, oylarını parti listelerine kullanmaktadır. Nispi temsil esasında geçerli % 5’lik baraj nedeniyle parti sayısı son derece sınırlı kalmış ve partileşme süreci istikrar kazanmaya başlamıştır. Bağımsız adayların büyük başarı gösterdikleri görülmektedir.⁴⁰⁰

9. Japonya Karma Sistemi

Japonya’da 1994 ‘den bu yana uygulanan kişiselleştirilmiş çoğunluk sistemi, çoğunluk usulüne göre tek isimli seçim çevrelerinden 300 ve nispi temsil usulüne göre 11 büyük seçim çevresinden 180 temsilci seçtirmektedir. Çoğunluk sistemine göre belirlenen temsilciliklerin oranı %60 iken, nispi temsil usulüne göre belirlenen temsilciliklerin oranı %40’tır. Japon sisteminin çoğunlukçu bir karma sistem olarak nitelendirilmesinde bu durum da göz önünde tutulmaktadır.⁴⁰¹

Seçmenlerin biri tek isimli dar seçim çevresinde ve diğeri geniş seçim çevresinde kullanılmak üzere iki oy hakkı bulunmaktadır. Dar seçim çevresinde nispi veya basit çoğunluk usulü geçerlidir. Geniş seçim çevresinde ise, temsilcilikler nispi temsil ve kapalı liste usulüne göre parti listeleri arasında paylaştırılmaktadır. Her iki aşamadaki temsilciliklerin, birbirlerinden bağımsız olarak bölüştürüldüğü bu sistemde her parti, nispi temsil esasına göre kazandığı temsilciliklere ek olarak, adaylarının tek isimli seçim çevrelerinde kazandıkları temsilcilikleri de korunmaktadır. Adaylar hem dar seçim çevresinden, hem de parti listelerinden aday olabilirler. Böylece

⁴⁰⁰ Öden, **a.g.e.**, s. 61

⁴⁰¹ Öden, **a.g.e.** s.62

dar seçim çevresinde seçimi kaybeden bir adayın, partisinin yeterli oyu alması halinde, parti listesinde seçilme şansı devam etmektedir.⁴⁰²

⁴⁰² Öden, **a.g.e.** s. 63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SEÇİM SİSTEMLERİNİN SİYASAL PARTİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

I. 1982 ANAYASASI'NDAN SONRA YAPILAN MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ VE UYGULANAN SEÇİM SİSTEMLERİ

Cumhuriyetin ilanından bu yana çeşitli seçim yöntemlerinin uygulandığı Ülkemizde belli aşamalardan geçilerek çok yakın zamana kadar uygulanan d'Hondt yöntemine ulaşılmıştır. 1923 yılında yapılan ilk Cumhuriyet seçimlerinden, 1960 yılına kadar süren döneme kadar yapılan seçimlerde çoğunluk sistemi, 1961 seçimlerinden 12 Eylül dönemine kadar nispi temsil sistemi uygulanmıştır. 1983 yılından günümüze kadar çeşitli değişikliklerle uygulanan karma bir sistem mevcuttur.⁴⁰³

Türk siyasî hayatında 1961 Anayasası dönemini siyasî partiler ve seçim sistemi açısından da sona erdiren 12 Eylül 1980 askerî müdahalesinden sonra, yeniden demokrasiye geçiş anlamına gelen 1983 milletvekili seçimlerine kadar süren ara dönemde, konumuzla ilgili olarak yeni Anayasa (1982), Milletvekili Seçimi Kanunu ve Siyasî Partiler Kanunu yapılmıştır. 1982 Anayasası, Milletvekili Seçim Kanunu ve Siyasî Partiler Kanunu, 1980 öncesi yürürlükte bulunan mevzuata nazaran oldukça farklı düzenlemeler getirmiştir.

1961 ve 1982 Anayasası belli bir seçim sistemini Anayasa hükmü haline getirerek dondurmamıştır. Seçim sisteminin belirlenmesi, yasama organına bırakılmıştır.

⁴⁰³ Sezen, a.g.e. s. 214

A. 1983 Seçimleri

Ülkemizde barajsız d'Hondt yöntemine göre yapılan 1977 seçimlerinden sonra 12 Eylül 1980 askeri darbesi yaşanmış, üç yıllık demokratik hayata getirilen kısıtlamanın arkasından çifte barajlı d'Hondt uygulamasına geçilmiştir. 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanununa göre; seçim çevresi barajı yeniden gündeme gelmiş, hatta ikinci baraj olarak % 10'luk ülke barajına da sözkonusudur. Bu nedenle sistem "Çift Barajlı d'Hont sistemi" olarak adlandırılmaktadır. Bu sisteme göre siyasal parti adaylarının meclise girebilmeleri için o partinin öncelikle % 10'luk ülke barajını aşması gerekmektedir. Ülke barajını aşabilen partilerin milletvekili çıkarabilmeleri için, aynı zamanda o çevrenin seçim barajını geçebilecek oy potansiyeline de sahip olması gerekmektedir.⁴⁰⁴ Buna göre belli bir oranına ulaşamayan partiler Mecliste temsil edilemeyecektir.

Danışma Meclisi Anayasa Komisyonunca hazırlanan raporda seçim sistemi ile ilgili olarak şöyle ifade edilmiştir:⁴⁰⁵

"... Bilindiği ve yaşandığı gibi 12 Eylül öncesi, istikrarsız koalisyon hükümetleri devri olmuş ve yasama hayatında özellikle koalisyon kurulması ve devamında üzüntü veren olaylara şahit olunmuştur.

Bundan dolayıdır da yeni konulacak seçim sisteminin her şeyden önce mümkün olduğu ölçüde istikrar sağlamaya elverişli olması fikri benimsenmiş ve bu hedefe yönelik kurallar araştırılmıştır. Fakat aynı zamanda Anayasanın demokrasi düzenini, o düzen içinde siyasi partilerin varlığını teminat altına alan ruhu da ihmal mümkün olmayan bir temel olarak göz önünde tutulmuştur.

Bu iki ilkedен hareketle çoğunluk sistemi ile nispi temsil bir kere daha karşılaştırılmış ve nispi temsilin d'Hondt türü benimsenmiştir. Ancak ufak partilerin yasama meclisinde temsilini önlemek için, baraj konması gerekli görülmüş ve araştırmalardan sonra, yurt genelinde yüzde on oranında bir

⁴⁰⁴ Yavaşgel, a.g.e. s. 174

⁴⁰⁵ Danışma Meclisi, " Milletvekili Seçim Kanunu Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu", (1/672), Sıra Sayısı 386, s.3

baraj benimsenmiştir. Diğer taraftan illerde de geçerli oy sayısını, çıkması gereken milletvekili sayısına bölmekle elde edilen seçim sayısını aşamayan partilerin paylaşmaya katılmaması, adalete uygun görülerek sisteme konulmuştur.”

Böylece, bir yandan toplumdaki düşünce ve kanaatlerin yasama meclisinde temsilini, diğer yandan devlet faaliyetlerinde istikrarı sağlamak için “belirli güce sahip siyasal partilerin, yasama meclislerinde büyüklükleri ile orantılı olarak temsili”ni gerçekleştirmek üzere milletvekili seçimlerinde nispi temsil sistemini benimsemiştir.⁴⁰⁶

306 sayılı 1961 tarihli 304 sayılı Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu ile 1961 tarihli Milletvekili Seçimi Kanunu yürürlükten kaldıran 10.06.1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu, ilke olarak d'Hondtlu nispi temsil sistemi kabul edilmiştir. 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nun "seçim sistemi ve usulü" başlığını taşıyan 2'inci maddesine göre, "Milletvekili seçimi tek derecelidir. Seçim nispi temsil sistemine göre, genel, eşit ve gizli oyla bütün yurttaki aynı günde yargı yönetim ve denetimi altında yapılır. Oyların sayım ve dökümü açıktır."

2839 sayılı Kanun ile 1980'e kadar uygulanmış olan “her ilin bir seçim çevresi sayılması” kuralı terk edilerek belli esaslara göre iller içerisinde de ayrı ayrı daraltılmış seçim çevreleri oluşturulmuştur (m. 4, 15). Bu Kanunla, çıkarılacak milletvekili sayısı yediye kadar olan iller bir seçim çevresi, yediden fazla milletvekili çıkaracak iller birden fazla seçim çevresine bölünmüştür.

Mayıs 1983’ te kuruluşlarına izin verilen siyasal partilerin 6 Kasım 1983’te yapılacak seçimlere katılabilmeleri için, kurucuların Milli Güvenlik Konseyi tarafından onaylanması gerekmiştir. Gerek parti üyesi gerekse bağımsız adayların seçime girip girmeyecekleri konusunda MGK’nın verdiği kararlar kesindir. Sonuçta seçimlere yalnızca, MGK’nın veto engelini aşabilen MDP, Halkçı Parti ve ANAP katılabilmektedir. Oy kullanmanın yasayla zorunlu kılındığı seçimlere katılma oranı yüzde 92,3 düzeyinde gerçekleşmiştir.

⁴⁰⁶ Öden, a.g.e. s. 69

6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları⁴⁰⁷

Uygulanan Seçim Sistemi		=> Çifte Barajlı d'Hondt		
Parti Adı	Oy Oranı (%)	Mv. Sayısı	Temsil Oranı (%)	Aşkın- Eksik Temsil {+/-}
ANAP	45.1	212	53.0	+ 7.9
HP	30.5	117	29.2	- 1.3
MDP	23.3	71	17.8	-5.5
Bağımsızlar	1.1	..	-	-1.1
Toplam	100.0	400,0	100.0	+ / - 0.0

YSK Bildirisi: 14 Kasım 1983 tarih ve Mükerrer: 18221 sayılı Resmi Gazete

ANAP toplam geçerli oyların %45,1 ini almış, fakat temsil edilme oranı ise %53'tür. Alınan oy oranından daha fazla temsilin söz konusu olması, temsilde adalet yönünden eleştiriler yapılmasına neden olmuştur.

Seçim sonuçlarına göre tek bir parti hükümet kuracak çoğunluğa ulaşmış ve seçim sisteminden umulan yarar, ilk etapta gerçekleşir gözük müştür. Ancak söz konusu seçimlerin kısmen güdümlü olması, ileriki yıllarda birtakım siyasal sorunlara yol açmıştır. Zira söz konusu seçimlere katılmalarına izin verilen iki parti kısa sürede dağılmış, özellikle askeri yönetimce iktidar olması için kurulan MDP'nin dağılması çok dramatik olmuştur. Siyasal sisteme "mühendislik" bir yaklaşımla yapılan müdahale, seçmenler nezdinde kabul görmemiştir.⁴⁰⁸

B. 1987 Seçimleri

6 Eylül 1987'de Başbakan Turgut Özal sürpriz bir açıklamayla, normal koşullarda Kasım 1988 de yapılması gereken milletvekili genel seçimlerinin erkene alınacağını duyurmuştur. Hemen ardından, erken genel seçimlerin 1 Kasım'da yapılması kararlaştırılmıştır. Ama Anayasa Mahkemesinin, seçimlerin ön seçim olmaksızın yapılmasını öngören yeni yasa hükmünü 9

⁴⁰⁷ Erol Tuncer- Necati Danacı, **Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri**, Ankara, TESAV Yayınları, 2003, s. 40

⁴⁰⁸ Günel, **a.g.e.**, s.134

Ekim'de iptal etmesi üzerine olağanüstü toplanan meclis yeni seçim tarihini 29 Kasım'a olarak belirlemiştir.

1980 sonrasının ikinci seçimi, beş yıllık sürenin dolması beklenmeksizin 29 Kasım 1987 tarihinde yapılmıştır. Ancak bu seçimler öncesi seçim sisteminde yeni değişiklikler yapılmış ve en çok oyu alacak partinin gözetilmesine yönelik düzenlemelere gidilmiştir.

29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları⁴⁰⁹

Uygulanan Seçim Sistemi => Çifte Barajlı d'Hondt				
Parti Adı	Oy Oranı (%)	Mv. Sayısı	Temsil Oranı (%)	Aşkın - Eksik Temsil (+/-)
ANAP	36.3	292	64.9	+ 28.6
SHP	24.8	99	22.0	-2.8
DYP	19.1	59	13.1	-6.0
DSP	8.5	--	--	- 8.5
RP	7.2	--	--	-7.2
MÇP	2.9	--	-	-2.9
IDP	0.8	-	--	-0.8
Bağımsızlar	0.4	--	-	-0.4
Toplam	100.0	450	100.0	+ / - 0.0

Kaynak: DİE Yayınları (YSK Bildirisi: 9 Aralık 1987 tarih ve 19659 sayılı Resmi Gazete)

Yapılan seçimler sonucunda genel barajı yalnızca 3 parti geçmiştir: ANAP, SHP, DYP.

Bu seçimde ANAP 1983 seçimlerine göre daha az oy almasına rağmen seçim sisteminin avantajlı durumundan dolayı 1983 seçimlerine nazaran daha çok milletvekilliği elde etmiştir.

Karma seçim sistemi olarak da belirtilen bu sistemde, her şeyden önce uygulanan %10'luk ülke barajı sebebiyle yaklaşık %20 oranında bir seçmen kitlesini temsil eden küçük ve orta boy partilerin parlamentoda temsiline izin vermemiştir. Büyük oranda artık-eksik temsil söz konusu olmuştur.

Seçimlerden önce, 28.03 1986 tarihli ve 3270 sayılı Kanunla (m.28) 2839 sayılı Kanunun 12'inci maddesi değiştirilerek, siyasal partilerin seçime

⁴⁰⁹ Tuncer-Danacı, a.g.e. s. 41

katıldıkları her seçim çevresinde o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısı kadar aday göstermeleri koşuluna dönüşmüştür. 3270 sayılı Kanunla (m.32), 2839 sayılı Kanunun 28'inci maddesi, tercih hakkını kullanmak isteyen seçmenin, oyunu birleşik oy pusulasında bir siyasi partiye ait özel kısma “Evet” mührünü basmakla birlikte, bu partinin aday listesinden o seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısının yarısından az olmamak kaydıyla seçilmesini istediklerinin adları hizasındaki boş karelere (X) çarpı işareti koyarak kullanabileceği şeklinde değiştirilmiştir.⁴¹⁰ Buna göre, oy verdikleri partinin adayları arasında tercihte bulunmak isteyen seçmenlerin, partinin, o seçim çevresindeki adaylarının en az yarısı için tercih oyu kullanmaları zorunludur.

Yine, 3270 sayılı Kanunla öncelikle sandalye sayısında bir artışa gidilmiş, 400 olan bu sayı 450'ye çıkarılmıştır. Daha sonra, altı milletvekilinden fazla, yani en az yedi milletvekili çıkaracak olan iller birden fazla seçim bölgesine ayrılmıştır. Böylelikle ortalama seçim çevresi büyüklüğü küçültülerek etkin baraj yükseltilmiştir. Son olarak da altı ve daha fazla milletvekili çıkaracak seçim çevresinde siyasal partilerin birer kontenjan aday göstermeleri Kanuna bağlanmıştır. Kontenjan adayları o seçim çevresindeki en çok oyu alacak partiye verilmesi öngörülmüştür. Yukarıda adı geçen Kanunla yürürlüğe giren bu Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan Sistemi 1987 seçimlerinde uygulanmıştır.⁴¹¹ Bu sistem, gerek seçim çevresi barajını yükseltmesi gerekse kontenjan adayları için çoğunluk sistemi öngörmesi nedeniyle seçimlerde en çok oyu alacak partiyi ödüllendirir niteliktedir.

Yeni düzenleme ile tanımlanan kontenjan uygulaması, nispi temsil sistemine bir ölçüde çoğunluk sisteminin etkisini de kattığı için sistemdeki temsilde adalet boyutunu geriletmekte, buna karşılık yönetimde istikrar boyutunu güçlendirmektedir.⁴¹²

Tunç, kontenjan sistemi etkisini şöyle açıklamaktadır: “ Kontenjan milletvekilliği adayı olan bölgede bölge barajı azalan sayıya bölünmekle,

⁴¹⁰ Öden, **a.g.e.**, s. 106

⁴¹¹ Yavaşgel, **a.g.e.**, s. 176

⁴¹² Erol Tuncer, Necati Danacı, **a.g.e.**, s. 21

baraj sayısı yüksek tutulmuş hem küçük partilerin bu barajı aşmaları engellenmiş, dolayısıyla büyük partilerin daha fazla milletvekili göndermeleri imkânını sağlanmış, hem de kendilerine en fazla oy almalarından dolayı kontenjan milletvekili çıkarma imkanı sağlamıştır.”⁴¹³

Çift barajlı oransal temsil ile çift barajlı kontenjanlı oransal sistemde fark, kontenjan ayrılan 46 seçim çevresindeki kontenjan milletvekilliğini çoğunluk sistemine göre, çoğunluk partisinin almasıdır. Başka bir deyişle 46 milletvekilinin seçimi doğrudan doğruya çoğunluk sistemine göre yapılmaktadır.⁴¹⁴

1982 Anayasası’na göre 450 milletvekilinin olduğu parlamentoda bu milletvekillerinin yaklaşık %10’u olan 45 milletvekili kontenjan uygulamasından meclise girmişlerdir. Kontenjan milletvekillerinin en fazla oy alan partiye hediye edilmiş olması, nispi temsil sistemine göre giremeyecek noktada olmasına rağmen, barajlı sistem ve özel yasa nedeniyle milletvekili seçilme durumunda bulunan diğer adayların kendisinden daha fazla oy almalarına rağmen meclise girememeleri, seçim sisteminin anti-demokratik uygulamalarından biridir.⁴¹⁵

2839 sayılı Kanunun ilk düzenlemesinde “tercihli oy sistemi” kabul edilmişken (m.28), 1987 seçimlerinden önceki seçimde tercihli oy sisteminden vazgeçilerek “kapalı liste sistemi” benimsenmiştir. Bu usulde, seçmenler, partilerin kendilerine sunmuş olduğu listeler üzerinde hiçbir değişiklik yapamamaktadırlar. Bir seçim çevresinde her bir parti ne kadar milletvekilliği kazanmışsa, kendisinin belirlediği listeden sırasıyla aynı sayıda aday seçilmiş olacaktır.

Bu seçimde, Çift Barajlı d’Hondt ve Kontenjan Sistemi uygulanmıştır. Buna göre, siyasi parti adaylarının Meclise girebilmeleri için o partinin öncelikle ülke düzeyindeki oy oranının yüzde 10’u geçmesi öngörülmektedir. Ülke barajını geçen partilerin adaylarının, ayrıca seçim çevrelerinde uygulanan Çevre Barajı’nı geçmeleri gerekmektedir. Daha önce açıklandığı

⁴¹³ Hasan Tunç, Anayasa Değişikliği ve Türk Seçim Sistemi”, **Türk Hukuk Enstitüsü Dergisi**, Aralık 2005, s. 17

⁴¹⁴ Sezen, **a.g.e.**, s. 277

⁴¹⁵ Tunç,**a.g.e.**, s.17

üzere, getirilen kontenjan uygulaması ile altı ve daha fazla milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde siyasi partilerin birer kontenjan adayı göstermeleri getirilmiştir.

C. 1991 Seçimleri

1991 Milletvekili genel seçimlerinde 1987 genel seçimleri gibi Çift Barajlı d'Hondt +Kontenjan seçim sistemleri uygulanmıştır. Ancak 1991 seçimleri öncesinde çıkarılan yasayla birtakım yeni düzenlemeler getirilmiştir.

20 Ekim 1991 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları⁴¹⁶

Uygulanan Seçim Sistemi		=> Çifte Barajlı d'Hondt		
Parti Adı	Oy Oranı (%)	Mv. Sayısı	Temsil Oranı	Aşkın - Eksik Temsil {+/-}
DYP	27.0	178	39.5	+ 12.5
ANAP	24.0	115	25.6	+ 1.6
SHP	20,8	88	19.5	-1.3
RP	16.9	62	13.8	-3.1
DSP	10.8	7	1.6	-9.2
SP	0.4	-	--	-0.4
Bağımsızlar	0.1	--	--	-0.1
Toplam	100.0	450	100.0	+ / - 0.0

Kaynak: DİE Yayınları (YSK Bildirisi: 17 Kasım 1991 tarih ve 21054 sayılı Resmi Gazete)

1991 seçimleri öncesinde önemli değişiklikler yapılmıştır. 3757 sayılı Kanunla yapılan ilk değişiklik, seçim çevresi barajlarında yapılmış ve iki, üç, ve dört milletvekili çıkaracak seçim çevrelerinde uygulanacak baraj %25 'e düşürülmüş, beş ve altı milletvekilliği çıkaracak seçim çevrelerinde ise %20 seçim çevresi barajı öngörülmüştür. Bunun seçim sisteminin orantılılığı yönünde atılmış bir adım olduğu açıktır. Yüzbaşıoğlu da bunu, 1982 Anayasası döneminde ilk defa küçük partiler yararına yapılan bir düzenleme

⁴¹⁶ Tuncer-Danacı, a.g.e., s., 42

olarak görmektedir. Diğer bir amaçsa, mevcut siyasal iktidarın “seçim mühendisliği” gayretidir.⁴¹⁷ Bu seçimlerde de Çift Baraj uygulaması ile Kontenjan sistemi devam etmiştir.

3757 sayılı yasa ile yapılan diğer bir yenilik “tercih oyu” uygulaması olmuştur. Böylece seçmenlere siyasal partilerce hazırlanan listeleri değiştirme olanağı tanınmıştır. Bunun koşulu, söz konusu seçim çevresinde ilgili siyasal partinin listesinde yer almak ve söz konusu siyasal partinin o seçim çevresinde aldığı oyların asgari % 15'i kadar oy almaktır. Milletvekilliklerinin dağıtımında söz konusu partiye düşen milletvekillikleri, %15 ve fazlası oy alanlardan başlamak üzere dağıtılmaktadır. Şayet %15 tercih oyu alan hiçbir aday bulunmamakta ise, milletvekillikleri listede olduğu şekilde belirlenmektedir. Böylece seçmene, seçilemeyecek sırada olan milletvekili adayını seçme ve seçilebilecek sırada olup da listede geri sıralara konulan adayları ön plana çıkarma olanağı tanınmış ve demokrasi bir ölçüde tabana indirilmiştir.⁴¹⁸

1991 seçimleri en yüksek oyu alacak parti için önemli birtakım avantajlar getirmiş olmasına karşın, bu seçimlerde hiçbir parti tek başına hükümet kuracak çoğunluğa ulaşamamıştır. Seçime katılan altı partiden beşi %10'luk ülke barajını aşarak milletvekili çıkarma hakkını kazanmıştır. Ama hiçbir parti Mecliste tek başına çoğunluğu sağlayamamıştır. Zira en yüksek oyu alan parti ancak %27 oy alabilmiştir. Gerçekte seçim sisteminin ilginç kurgusu, %27'nin çok daha altında oy alan bir partiyi tek başına iktidar yapabilecek yapıdadır. Zira uygulanmakta olan seçim sistemine göre, tek bir partinin %10 barajı aştığı bir ortamda parti üye tam sayısı olan 450 milletvekilliğinin tümünü kazanabilmektedir. Öte yandan kontenjan uygulamasına rağmen yine de seçimlerde hiçbir parti tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğa ulaşamamıştır. Dolayısıyla 1983 sonrası “istikrar-fayda” ilkesi göz önünde bulundurularak tercih edilen seçim sistemi, ilk iki seçimde istenilen yönde sonuç verirken, üçüncü seçimde -1991 seçimleri-

⁴¹⁷ Günal, **a.g.e.**, s. 136

⁴¹⁸ Günal, **a.g.e.**, s. 137

benzeri sonuçlar vermemiş ve 1973–1980 döneminde sıklıkla yaşanan koalisyon hükümetleri dönemine geri dönmüştür.⁴¹⁹

1991 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinde tercih oyları, parti listelerinin sıraları üzerinde daha seçimlerle kıyaslanamayacak kadar etkili olmuştur. Yüksek Seçim Kurulu tarafından îlan edilen “Kesin Aday Listesi” ile “Seçim Sonuçları”nın karşılaştırılmasından, bu seçimde seçmenlerin tercih oylarıyla 55 adayı milletvekili seçtikleri anlaşılmaktadır. Ancak tercih oylarının etkisinin beklenilenden fazla olmasında, partilerin her seçim çevresinde o çevreden çıkacak milletvekili sayısının iki katı aday göstermeleri sonucu, daha çok adayın harekete geçerek tercih oyu ile seçilmeyi zorlamaları, küçültülmüş seçim çevrelerinde seçmenlerin adayları daha yakından tanıma olanağını bulabilmeleri, yalnızca bir aday için, hatta oy pusulasına kalemle (X) çarpı işareti koymak yerine, parti tercihi için kullanılan “Evet” mührünü basarak tercih belirtmedeki kolaylık gibi bir dizi etkenin, seçmenlerin tercih hakkını kullanmaya teşvik etmesinin de rolü olduğu söylenebilir.⁴²⁰

Ç. 1995 Seçimleri

Türkiye 1995 seçimlerine, 1983–1995 döneminde uygulanan Çift barajlı (ülke ve seçim çevresi barajlı) seçim sisteminde önemli değişiklikler yaparak gitmiştir.

Bu kapsamda ilk olarak 23 Temmuz 1995 gün ve 4121 sayılı kanunla Anayasa değişikliğine gidilmiş ve TBMM üye tam sayısı 450’ den 550’ye çıkarılmıştır. 27 ekim 1995 gün 4125 sayılı yasa ile 550 milletvekilinin 450’si ayrı seçim çevrelerinde d’Hondt yöntemi ile seçilirken, 100’ünün ülke genelinde d’Hondt yöntemi ile seçilmesi öngörülmüş ve bunların daha sonra parti yetkili organlarınca bir seçim bölgesi ile ilişkilendirilmesi benimsenmiştir. Bunun için ayrı bir baraj uygulaması yoluna gidilmemiş ve %10’luk ülke barajı

⁴¹⁹ Günal, **a.g.e.**, 138

⁴²⁰ Öden, **a.g.e.**, s.152

“ülke seçim çevresi milletvekilliği” için de yeterli sayılmıştır. 4121 sayılı Kanunun uygulanmasında seçmenler yine tek bir oy kullanacaklar, fakat bu oy hem ülke seçim çevresinde, hem de kendi seçim çevresinde değerlendirilecektir.⁴²¹

Yapılan bu değişikliğe bakıldığında, yeni bir milletvekilliği statüsünün getirildiğini görülmektedir: “Türkiye Milletvekilliği”. Türkiye milletvekilliği, temel gerekçe olarak, görevleri dolayısıyla siyasi partilere giremeyen, herhangi bir seçim bölgesinde, seçmen tabanı da olmayan değerli uzman ve bürokratları milletvekili olmalarını sağlayarak Meclise kazandırmak düşüncesine dayandırılmaktadır. Bu kişiler aracılığıyla komisyonların daha verimli çalışmasını sağlamak, bakanlık yapabilecek milletvekillerinin sayısını arttırmak suretiyle Bakanlar Kurulunun kuruluşunu kolaylaştırmak düşüncesine dayandırılmaktadır.⁴²²

Ancak bu değişiklik, Mümtaz Soysal ve Bülent Ecevit ile 91 milletvekili tarafından yapılan başvuru üzerine Anayasa Mahkemesi'nce iptal edildiği için uygulamaya konulamamıştır.

4125 sayılı Kanunla (m.8) Milletvekili Seçimi Kanunun üçüncü maddesi değiştirilerek 550 milletvekilinden 100'ünün “ülke seçim çevresi milletvekilliği” olarak seçilmesini ve milletvekillerinin “her parti bakımından her il için birden fazla olmamak kaydıyla belirli iller ile ilişkilendirilmesi” hükmü Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilmiştir. Anayasa Mahkemesi gerekçesinde;

“... Anayasa'nın 80. maddesinde, TBMM üyelerinin seçildikleri bölgeyi ya da kendilerini seçenleri değil, tüm milleti temsil edeceği açıklığı bulunmaktadır. Maddede, milletvekillerinin bölgelerden seçilecekleri, seçim bölgesinin milletvekili olarak yasama organı üyeliğine gelecekleri, ancak, yere ve seçmene bağımlı olmadan tüm ulusu temsil edecekleri belirtilmektedir. Seçimle aranan bölge ve seçmen ölçüsü, seçim sonrasında ulus boyutuna dönüşmektedir. Bu açılım “temsil” ilkesine uygun bir oluşumdur. Yasama

⁴²¹ Günal, a.g.e., s. 140

⁴²² Faruk Bilir, **Türkiye’de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, Aralık 2001, s. 79

organında sınırsız bir çalışma yapma ve ulusal egemenliği yasama alanında kullanma, ulus adına davranma, ulusu temsil etmekle olanaklıdır. Ancak, bu durum seçilmede bölge bağı, seçildiği bölge milletvekili olarak çağrılmasını etkilememekte ve engellememektedir.

Bir seçim bölgesinden seçilmemiş bir kişinin, partisinin aldığı oylara dayanılarak partisinin yetkili kurulları kararıyla bir ile ilişkilendirilmesi Anayasa dışı bir bağın kurulmasıdır. Milletvekili, Anayasa’da olanak veren bir kural bulunmadığından bölgesiyle ilişkili olur ve ancak bölgesinden aldığı oylarla seçilir. Anayasa’nın 80’inci maddesi başka bir ilgiye açık olmadığı gibi 75’inci maddesi de milletvekillerini sınıflandırıp değişik biçimde adlandırmaya elverişli değildir. Milletvekillerinin bir ya da birkaçını bir başka adla seçmek ve ayırmak Anayasa katında geçerli olamaz. Anayasa’nın başka bir maddesinde de 550 milletvekilinin kendi içinde ayırımına ilişkin hiçbir açıklık yoktur.

Seçmenin adını bilmediği, önceden hangi bölgeden olduğu seçmiş sayılması da düşünülemez. Bu milletvekillerinin parti yetkili kurullarınca seçmenin istenci dışında bir il’le ilişkilendirilmesi demokratik ilkelerle bağdaşmaz. Demokrasi olupbittileri dışlar, seçmen istencini temel edinir. Seçmenle seçim bağı bulunmayan milletvekilinin durumu ayrı bir değerlendirmeyi gerektirmekle birlikte seçim olgusunun doğasına aykırılığı nedeniyle yargı denetiminin konusudur. Demokratik hukuk devleti kavramına da ters düşen düzenleme Anayasa’nın 80’inci ve 75’inci maddelerine aykırıdır.”⁴²³

Anayasa Mahkemesi aynı kararında ülke barajını Anayasa’ya aykırı bulmamakla birlikte, seçim çevresi barajını “temsilde adalet” ilkesine aykırı bularak iptal etmiştir.⁴²⁴ Anayasa Mahkemesine göre “Anayasa’nın amaçladığı ‘yönetimde istikrar ilkesi’ için milletvekili seçimlerinde bir ülke barajı öngörülmüşken, ayrıca her seçim çevresi için yeni bir barajın getirilmesi ‘temsilde adalet’ ilkesiyle bağdaşmaz. Kaldı ki uygulanmakta olan

⁴²³ RG, 21 Kasım 1995, sayı 22470 mükerrer, E. 1995/54, K. 1995/59, k.t 18.11.1995, s. 40, 46-48

⁴²⁴ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s.268

nispi temsil sisteminin bir türü olan d'Hondt sistemi de kendi içinde bir baraj taşımaktadır.”⁴²⁵

23. 7. 1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun'la Anayasa'mıza eklenen seçme ve seçilme haklarına ilişkin 67. maddenin VI. fıkrasında yer bu hüküm şöyledir:

“Seçim kanunları, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir.”

Anayasa'nın 67. maddesinin VI. fıkrası, Türkiye'nin çok partili siyasal yaşamda farklı sistemlere dayalı seçim kanunlarıyla edindiği deneyimlerin bir özeti niteliğindedir. 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanun'la 67. maddeye eklenen bu fıkra ile 1960 öncesinde ve 1961 sonrasında “yönetimde istikrar” ve “temsilde adalet” ilkelerinden birinin tek başına ön plânda tutulduğu farklı dönemlerde yaşanmış siyasal sorunlar nedeniyle bu iki ilke arasında bir denge arandığı açıktır. 67. maddenin VI. fıkrasında “temsilde adalet” ve “yönetimde istikrar” ilkelerinin seçim kanunlarında bağdaştırılması gereken iki ilke olarak vurgulanması, aynı zamanda, 4121 sayılı Kanun öncesindeki Anayasa Mahkemesi kararlarında 1961 Anayasası döneminde “temsilde adalet” ilkesine, 1982 Anayasası döneminde ise “yönetimde istikrar” ilkesine ağırlık verilmesi eğilimlerini dengeleme çabasının bir ifadesidir.⁴²⁶

Anayasa Mahkemesi'nin yukarıda belirtilen kararına göre "Anayasa'nın 67. maddesinin değişik 6. fıkrası, seçim yasalarının temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenleneceğini öngörmektedir. Amaç, seçmen istencinin yasama organına olabildiğince uygun yansımasıdır... Seçimlerde ideal bir sistem bulunmamış olmakla birlikte, ülke koşullarına göre Anayasaya en uygununu almak gerekir. Az oyla çok temsilci getiren, böylece sağladığı fazla milletvekilleriyle aşırı temsil durumunu getiren sistem, Anayasa'nın temsilde adalet ilkesiyle bağdaşmaz... İstikrar sağlayacağı sanılarak getirilen adaletsiz sistemlerin, toplumsal gelişmeleri önemli ölçüde engelleyen sonuçları olduğu bilimsel araştırmalarla açıklanmaktadır. Temsilde adaletin ağırlığı, yönetimde istikrarın temel

⁴²⁵ RG, 21 Kasım 1995, sayı 22470 mükerrer, E. 1995/54, K. 1995/59, k.t 18.11.1995, s. 40, 46-48

⁴²⁶ Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, s. 106

koşuludur. Adalet istikrar sağlar. Yalnızca istikrar düşüncesi, adalet olmayınca İstikrarsızlık yaratır. Anayasa'nın gözetilmesini istediği temsilde adalet ilkesi oyla orantılı temsilci sayısıyla yaşama geçirilmelidir. Yönetimde istikrar ilkesi ise, yürütmenin güçlü olmasını sağlayacak biçimde oyları yasama organına yansıtacak yöntemler olarak algılanmaktadır... Kimi durumlarda birbirinin karşıtı gibi görünen bu iki ilkenin, demokrasinin doğal aracı sayılan seçimlerde birbirini dengeleyecek ve tümleyecek biçimde birlikteliğine önem verilmelidir. Bunun için en az yakınılan seçim sisteminin uygulanması gerekmektedir. Bu iki ilkeyi her yönüyle olmasa da genelde bağdaştırmak, ülkelere göre değişmesi olağan bir durumdur."

Burhan Kuzu'ya göre⁴²⁷ bu kararlarıyla Anayasa Mahkemesi, 1982 Anayasası'nın ilk uygulamaya başladığı zaman "istikrar" ve "yönetilebilir" demokrasi yönünde ağır basan tutumundan vazgeçerek "temsilde adalet" ilkesini kollayıcı bir tutuma girmiştir. Artık seçim sistemini belirlemede TBMM'nin tamamıyla serbest olduğu yönündeki İctihadından vazgeçerek 1968'deki kararında belirttiği ilkelere dönmüştür. Bu şekilde bir nevi seçim sistemlerini belirlemede ve yasama organının öngörmediği bir seçim sistemini oluşturmada etkili bir konuma gelmiştir. Bir anlamda 1969, 1973 ve 1977 Milletvekili Genel Seçimlerinde uygulanan seçim sisteminin belirlenmesindeki role benzer bir rol üstlenmiştir.

Anayasa'ya eklenen altıncı fıkra ile seçim kanunlarında "temsilde adalet" ve "yönetimde istikrar" ilkelerinin dengeli uyumundan bahsedilmiştir. Anayasa'ya eklenen bu fıkra hükmüne karşı birtakım eleştiriler getirilmiştir.

Ergun Özbudun⁴²⁸ 1995 tarihinde Anayasa'ya eklenen fıkrada belirtilen temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinin birbirlerinin tam karşıtı olduğunu, bunların ne şekilde bağdaştırılabileceğinin anlamının güç olduğunu belirtmiştir. Bu fıkradan çıkarılacak tek anlamın Anayasa koyucunun bir yandan saf çoğunluk sistemlerini, bir yandan da saf nispi temsil sistemini reddettiğini ancak, bu iki uç nokta arasında pek çok karma sistemin düşünölebileceğini ifade etmiştir. Bununla birlikte Anayasa'daki bu

⁴²⁷ Kuzu, **a.g.m.** s. 299

⁴²⁸ Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 268

yeni hükmün, yasama organınca benimsenecek seçim sistemi üzerinde Anayasa Mahkemesi'nin sübjektif takdir yetkisini genişlettiğinden kuşku duyulamayacağını kabul etmiştir.

Yavuz Atar ise⁴²⁹, Anayasa'nın tartışma yaratacak böyle bir düzenleme yapmak yerine, bazı demokratik anayasalarda örneklerini gördüğümüz gibi belli bir seçim sistemini benimsemesi daha yerinde olacağını belirtmiştir. Bununla birlikte Almanya, İtalya, Japonya ve diğer birçok ülkede uygulanan “temsilcilerin yarısının çoğunluk, diğer yarısının ise nispi temsile göre seçilmesi”ni öngören bir karma seçim sisteminin (örneğin, nispi temsil ile dar bölge sistemini birleştiren Alman seçim sistemi ya da Avustralya'da uygulanan alternatif oy sistemi gibi) benimsenmesinin, Anayasa'nın öngördüğü “temsilde adalet yönetimde istikrar” ilkelerinin bağdaştırılması, yani eşitlik ve fayda ilkelerinin dengelenmesi amacına uygun düşeceğini belirtmiştir.

23.07.1995 tarihli ve 4121 sayılı Anayasa değişikliğine ilişkin Kanunla getirilen diğer bir yenilik, Anayasa'nın 67'nci maddesinin ikinci fıkrasına eklenen bir hükümle, yurt dışında bulunan Türk vatandaşlarının oy hakkı ilke olarak kabul edilmiş, ancak bu konuda uygulanabilir tedbirlerin kanunla belirlenmesi öngörülmüştür.⁴³⁰

Yapılan bir diğer değişiklik ise seçmen yaşıdır. Anayasa'yı değiştiren 4121 sayılı yasa ile Anayasa'nın 67'nci maddesinin üçüncü fıkrası değiştirilerek seçmen yaşı 18'e indirilmiştir. Böylece seçmen yelpazesi genişletilmiş ve gençleştirilmiştir.⁴³¹

Anayasa Mahkeme'sinin “ülke milletvekilliğini” iptal etmesi üzerine, 23.11.1995 tarihinde 4138 sayılı Kanunla (m.1) 550 milletvekilliğinin tümü illere dağıtılmıştır.⁴³²

4125 sayılı Kanunla 1986 yılında 3270 sayılı Kanunla benimsenmiş olan “kontenjan adaylığı”na son vermiştir. Ayrıca 1991 yılında 2839 sayılı

⁴²⁹ Yavuz Atar, “Demokratikleşme Kriterleri Açısından Türkiye'nin Anayasal-Siyasal Sistemine Bakışlar”, **Demokrasi Platformu Dergisi**, sayı 2, 2005, s.25

⁴³⁰ Öden, **a.g.e.**, s.130

⁴³¹ Gözübüyük, **a.g.e.**, s. 152

⁴³² Öden, **a.g.e.**, s. 128

Milletvekili Seçimi Kanununun 12'inci maddesine eklenen ve partilerin seçime katıldıkları seçim çevrelerinde o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısının iki katı kadar aday göstermelerini şart koşan hükmü yürürlükten kaldırmıştır. Yine bu Kanunla tercihli oy usulüne son verilerek bloke liste usulü kabul edilmiştir.⁴³³

1995 seçimlerine gidilen süreçte yapılan bir diğer değişiklik de, seçim çevrelerinin büyütülmesinde olmuştur. Buna göre, çıkaracağı milletvekili sayısı 18'e kadar olan iller bir seçim çevresi sayılmış, 19'dan 35'e kadar olan iller iki, 36 ve daha fazla olan iller üç seçim çevresine bölünmüştür. Böylece küçük partiler lehine bir düzenleme yapılmıştır.⁴³⁴

24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları⁴³⁵

Uygulanan Seçim Sistemi		=> % 10 Ülke Barajlı d'Hondt		
Parti Adı	Oy Oranı (%)	Mv. Sayısı	Temsil Oranı	Aşkın - Eksik Temsil (+/-)
RP	21.4	158	28.7	+ 7.3
ANAP	19.6	132	24.0	+ 4.4
DYP	19.2	135	24.6	+5.4
DSP	14.6	76	13.8	-0.8
CHP	10.7	49	8.9	- 1.8
MHP	8.2	„	..	-8.2
HADEP	4.2	..	--	-4.2
MP	0.5	--	..	-0.5
YDH	0.5	..	-	-0.5
YDP	0.3	..	--	-0.3
İP	0.2	-	..	-0.2
YP	0.1	„	..	-0.1
Bağımsızlar	0.5	..	..	-0.5
Toplam	100.00	550	100.00	-0.1

Kaynak: DİE Yayınları.(YSK Bildirisi: 3 Ocak 1996 tarih ve 22512 Mükerrer sayılı Resmi Gazete.

Bu seçimler, ülke düzeyinde %10 barajı ve d'Hondt seçim sistemi yöntemi uygulanarak yapılmıştır.

⁴³³ Öden, **a.g.e.**, 128

⁴³⁴ Günal, **a.g.e.**, s. 143

⁴³⁵ Tuncer-Danacı, **a.g.e.**, s. 43

24 Aralık 1995 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimi öncesinde bazı partiler seçim işbirliğine gitmek suretiyle parlamentoda temsil olanağı bulmuşlardır. Seçime katılım oranı %85,2 düzeyinde olmuştur. Bu seçim sonuçları da 1991 seçimleri gibi tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğa ulaşamamıştır.⁴³⁶

Aşkın-eksik temsil, bu seçimde de gündeme gelmiş ve geçerli oyların %14,5'i milletvekili dağılımında hiç göz önünde bulundurulmamıştır.⁴³⁷

D. 1999 Seçimleri

1995–1999 sürecinde ciddi siyasal istikrarsızlıklarla karşılaşan Türkiye, 1999 seçimlerine 1995 seçimlerinden dördüncü parti olarak çıkan Demokratik Sol Partinin kurduğu azınlık hükümetleriyle gitmiştir. Seçim öncesi süreçte seçimlerin ertelenmesinden, çift turlu dar bölgesi olarak yapılmasına kadar birçok tartışmalar yaşanmıştır. Bu nedenle bu seçimlere gidilirken de yine seçim yasalarında değişiklik yapılma yoluna gidilmiş, fakat milletvekilliklerinin dağıtılmasına yönelik bir değişikliğe gidilmemiş ve 1999 seçimlerine de 1995 seçimlerinde uygulanan seçim sistemi uygulanmıştır.⁴³⁸

18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları⁴³⁹

Uygulanan Seçim Sistemi		=> % 10 ülke Barajlı d'Hondt		
Parti Adı	Oy Oranı { % }	Mv. Sayısı	Temsil Oranı %	Aşkın- Eksik Temsil (+/-)
DSP	22.2	136	24.7	+ 2.5
MHP	18.0	129	23.4	+ 5.4
FP	15.4	111	20.2	+ 4.8
ANAP	13.2	86	15.6	+ 2.4
DYP	12.0	85	15.5	+ 3.5
CHP	8.7	--	-	-8.7

⁴³⁶ Günal, **a.g.e.**, s. 144

⁴³⁷ Günal, **a.g.e.**, s. 145

⁴³⁸ Günal, **a.g.e.**, s. 148

⁴³⁹ Tuncer-Danacı, **a.g.e.**, s. 44

HADEP	4.7	-	..	-4.7
BBP	1.5	..	..	-1.5
ÖDP	0.8	..	-	-0.8
DTP	0.6	..	..	-0.6
LDP	0.4	..	..	-0.4
MP	0.3	--	..	-0.3
DP	0.3	..	..	-0.3
BP	0.2	-	..	-0.2
EMEP	0.2	..	..	-0.2
İP	0.2	..	-	-0.2
DBP	0.1	..	..	-0.1
DEPAR	0.1	..	-	-0.1
SİP	0.1	..	..	-0.1
YDP	0.1	..	..	-0.1
Bağımsızlar	0.9	3	0.6	-0.3
Toplam	100.0	550	100,0	+ / - 0.0

Kaynak: DİE Yayınları. (YSK Bildirisi: 27 Nisan 1999 tarih ve Mükerrer: 23678 sayılı Resmi Gazete)

Bu seçimlerde hiçbir parti tek başına hükümet kuracak çoğunluğa ulaşamamıştır. Bu seçimlere katılan parti sayısı çok olmakla birlikte ancak bunlardan beşi ülke barajını aşarak parlamentoya girebilmiştir.

Türkiye’de genel ve yerel seçimler ilk kez 18 Nisan 1999 tarihinde bir arada yapılmıştır. Genel seçimlerin de yapılması nedeniyle partilerin seçim politikalarının genel seçimleri daha çok dikkate aldığı gözlenmiştir.

E. 2002 Seçimleri

1999–2002 yılları arasında yaşanan ağır ekonomik kriz ve buna bağlı olarak ortaya çıkan siyasal gelişmeler sonucu, 2004’te yapılması gereken genel seçimler erkene alınarak 3 Kasım 2002’de yapılması zorunluluğu doğmuştur.

3 Kasım 2002’de yapılan milletvekili genel seçimleri 1999 genel seçimlerinde de uygulanan %10 ülke barajlı d'Hondt sistemi ile yapılmıştır. Yani seçim sisteminde herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir.

Katılım oranının %79,14 olduğu 3 Kasım 2002 milletvekili genel seçimlerinde, Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) %34,28 ile 363 milletvekili çıkarmış ve parlamentonun %66’sına sahip olmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ise, %19,39’la 178 milletvekili kazanmış ve meclisteki sandalyelerin yaklaşık %32,4’ünü elde etmiştir. Seçimlerde ayrıca 9 adet de bağımsız milletvekili adayı parlamentoya girmeye hak kazanmıştır.⁴⁴⁰

Seçim sonuçlarına göre seçime giren 18 partiden yalnızca ikisi ülke seçim barajını aşmış, milletvekili çıkarma hakkını elde edebilmişlerdir.

3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları⁴⁴¹

Uygulanan Seçim Sistemi		=> % 10 Ülke Barajlı d'Hondt		
Parti Adı	Oy Oranı (%)	Mv. Sayısı	Temsil Oranı	Aşkın- Eksik Temsil {+/-}
AKP	34,3	363	66.0	+ 31.7
CHP	19.4	178	32.4	+ 13.0
DYP	9.5	-	-	-9.5
MHP	8.4	-	-	-8.4
GP	7.3	-	-	-7.2
DEHAP	6.2	-	-	-6.2
ANAP	5.1	-	-	-5.1
SP	2.5	-	-	-2.5
DSP	1.2	-	-	-1.2
YTP	1.2	-	-	- 1.2
BBP	1.0	-	-	-1.0
YP	0.9	-	-	- 1.0
İP	0.5	-	-	-0.5
BTP	0.5	.	-	-0.5
ÖDP	0.3	-	-	-0.3
LDP	0.3	-	-	-0.3
MP	0.2	-	-	-0.2
TKP	0.2	.	-	-0.2

⁴⁴⁰ Bulut, “Temsilde Adalet İlkesi Açısından 3 Kasım 2002 Seçimleri”

⁴⁴¹ Tuncer-Danacı, **a.g.e.**, s. 25

Bağımsızlar	1.0	9	1.6	+ 0.6
Toplam	100.0	550	100.0	+ / - 0.0

1999 seçimlerinde Parlamentoda temsil edilen Demokratik Sol Parti (DSP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Anavatan Partisi (ANAP), Doğru Yol Partisi (DYP) ve Saadet Partisi (SP) yüzde 10'luk barajı aşamamışlardır.

Eğer ülke barajı %5 olsaydı beş parti de parlamentoda temsil olanağı bulacak ve oyların yaklaşık %36'sı daha meclise yansıma imkanına kavuşacaktı. Bu beş partiye oy veren toplam seçmen sayısının 11,5 milyonu bulunduğu dikkate alındığında durumun önemi daha iyi anlaşılacaktır.⁴⁴²

Seçimler, Cumhuriyet tarihinin en büyük "siyasi tasfiyesi"ne sahne olmuş ve ilk kez bir seçimde 490 yeni milletvekiliyle, parlamentodaki sandalyelerin yüzde 89'u yenilenmiştir. Bu seçimler öncesi hükümette olan üç parti de parlamento dışında kalmıştır.

Yüzde 10'luk baraj uygulaması sonucunda (1991 seçimleri dışında) geçerli oyların önemli bir kısmı parlamento dışında kalmış, bir diğer söyleyişle Meclis'te temsil olanağı bulamamıştır. 1999 seçimine kadar % 14.0–19.4 oranları arasında değişen bu oylar, 2002 seçiminde % 45.3 gibi çok yüksek bir düzeye çıkmıştır. Bunun anlamı, 2002 seçimlerinde geçerli oy kullanan seçmenlerin hemen hemen yarısının TBMM'de temsil edilememiş olmasıdır. Bu, sağlıklı işleyen bir demokraside herhalde az rastlanır belki de rastlanmayacak bir olgudur. Söz konusu oranlar, yönetimde istikrarın sağlanması amacıyla katlanılan ağır toplumsal bedeli göstermektedir. Bu durum, temsilde adalet ilkesinin nerede ise yok sayılması anlamına gelmektedir.⁴⁴³

Bu sonuçları ortaya koyduğu tablonun, 1995 Anayasa değişiklikleri ile getirilen seçim yasaları “temsilde adalet” ölçütü ile bağdaşır olmalıdır yönündeki anayasal hükümle bağdaşır yönü bulunmamaktadır. 1961 yılından itibaren yapılan seçimlerin hiçbirinde bu ölçüde bir artık/eksik temsil olgusu ile karşılaşılmamıştır.⁴⁴⁴

⁴⁴² Bulut, “Temsilde Adalet İlkesi Açısından 3 Kasım 2002 Seçimleri”

⁴⁴³ Erol Tuncer, “Temsil Krizine Çözüm Şart”, **Radikal Gazetesi**, 30.12.2005, s. 6

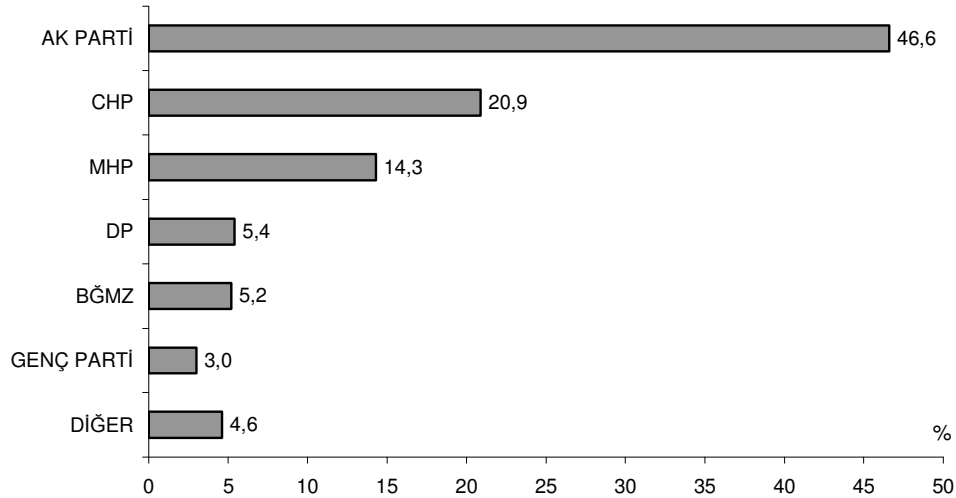
⁴⁴⁴ Günel, **a.g.e.**, s.150

F. 2007 Seçimleri

22 Temmuz 2007 yılında yapılan seçimlerde bir önceki seçim sisteminde herhangi bir değişiklik yapılmadan girilmiştir.

Katılım oranının % 84,25'i bulunduğu 22 Temmuz 2007 seçimlerinde AKP % 46,58 ile 341 milletvekili çıkarmış ve parlamentodaki sandalyelerin % 62'sine sahip olmuştur. CHP, % 20,88'le 112 milletvekili kazanmış ve meclisteki sandalyelerin yaklaşık % 20'sini elde etmiştir. MHP ise, % 14,27'lik oy oranıyla 70 milletvekilliğinin sahibi olmuştur. MHP'nin meclisteki sandalye oranı, yaklaşık olarak % 13'e tekabül etmektedir. Seçimlerde ayrıca 26 adet de bağımsız milletvekili adayı parlamentoya girmeye hak kazanmıştır. Seçimlerde bağımsız oylarının toplamı % 5,24 olmuştur.⁴⁴⁵

22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimi sonucu⁴⁴⁶:

Meclis'e giren kadın milletvekillerinin oranı ilk kez 2007 seçiminde %9,1 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

⁴⁴⁵ Nihat Bulut, "Temsilde Adalet Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 22 Temmuz 2007 Seçimleri", **e-akademi.org**, Ağustos 2007, s. 66, erişim tarihi 10.11.2007

⁴⁴⁶ Haber Bülteni, Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları, Sayı 185, 20 Kasım 2007 <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=1898>, Erişim Tarihi 15.01.2008

Bağımsızların almış oldukları oyların büyük çoğunluğunun parlamentoya yansıdığı dikkate alınır, kullanılan toplam oyların yaklaşık % 87'sinin parlamentoda temsil edildiği, dolayısıyla % 13'ünün de parlamentoda temsil olanağı bulamadığı görülmektedir. 1995, 1999 ve özellikle 2002 seçimleri dikkate alındığında bu oran, temsil adaleti bakımından oldukça ileri bir düzeyi ifade etmektedir.⁴⁴⁷

22 Temmuz seçimleri, partilerin genel durumu açısından ilginç özellikler taşımaktadır. Bunların başında demokrasi tarihinde ilk kez bu kadar bağımsız adayın seçimlere katılması gelmektedir. Tabi bu bağımsızların çoğu da Demokratik Toplum Partisi'nin ülke genelinde uygulanan %10 barajını aşmak için gösterdiği adaylardan oluşmaktadır.⁴⁴⁸

Partiler açısından zorlama birleşme çabaları bu seçimlerde ortaya çıkan önemli hususlardan bir diğeridir. Başlangıçta CHP'yi etkileyecek şekilde birleşmeye giden ANAP ve DYP'nin Demokrat Parti adı altında bir araya gelmeleri, koltuk savaşları nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. DSP ve CHP birleşmesi ise ancak seçim ittifakı şeklinde olabilmıştır.⁴⁴⁹

Sonuçta tabloya bakınca 22 Temmuz seçimlerinde Türkiye'nin, hem güçlü bir tek parti iktidarı çıkarmayı başardığı, hem de yıllardır gerçekleştirmediği 'temsilde adalet' sorununu, "şimdilik" çözmüş olduğu görülmektedir. Bazı partiler birleşme, bazı partiler de bağımsız aday formülü ile yüzde 10 barajını geçersiz hale getirmişlerdir. Seçim sonunda AKP, CHP, DSP, MHP, DTP, BBP ve ÖDP parlamento'ya milletvekili sokmayı başarmışlardır. Böylece hem millet iradesinin yüzde 87'si Meclis'e taşınmış, hem de parlamentoda temsil edilen siyasi görüş yelpazesi genişlemiş oldu. Bu genişlemenin, iyi değerlendirilebilirse, siyasal sistemimiz açısından önemli bir fırsat yaratabileceği söylenebilir. Çünkü değişik görüşlerin parlamentoda temsil imkânı bulmalarının sayısız faydasının yanında, meşru siyasi

⁴⁴⁷ Bulut, "Temsilde Adalet Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 22 Temmuz 2007 Seçimleri" s. 66,

⁴⁴⁸ Adil Çelik, "22 Temmuz Seçim Sonuçları Nasıl Okunmalı?" http://www.stratejikboyut.com/article_detail.php?id=76, Erişim Tarihi:23.1.2007

⁴⁴⁹ Adil Çelik, **a.g.m**

kanalların açık olması ve siyasetin gayrı meşru zeminlere kaymasının önlenmesi gibi bir yararı olacaktır.⁴⁵⁰

II. SEÇİM SİSTEMLERİNİN SİYASAL PARTİLER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Seçim sistemleri ile siyasal sistemler arasındaki ilişkilerin incelenmesi uzun süre temel bir ilgi alanı olmuştur: Seçim sisteminin siyasal sistemin, demokratikliği ne ölçüde güvence altına aldığı önerilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, soruna bilimsel bir biçimde yaklaşılması henüz yenidir. Bilimsel yaklaşım Batı Avrupa'da nispi temsilin ilk uygulamaları bu sistemi kabul eden devletlerde, siyasal güç dengesi ve hükümet tekniklerini değiştirdiği zaman ortaya çıkmıştır. 1950'li yıllardan itibaren, bazı kuramcılar seçim sistemlerinin siyasal sistemler üzerinde etkisini ölçmeye çalışmışlardır.⁴⁵¹

Seçim sistemlerinin ülkedeki siyasal örgütlenme üzerindeki etkileri, hayati bir önem taşımaktadır. Seçim sonuçlarının parlamentoya ve iktidara yansımalarının temel belirleyicisi olan seçim sistemleri, ülkedeki parti sayısını, bu partilerin örgütlenme biçimlerini, gelişimlerini, birbirleriyle ilişkilerini ve en nihayetinde ülkenin siyasal hayatının gelişim çizgisini yakından belirlemektedir. Türk'e göre, siyaset, devlet yönetimi ile ilgili işlerin tümünü kapsayan bir kavram; seçim ise, demokratik rejimlerde devleti yönetme yetkisinin kaynağıdır. O nedenle, bir ülkede uygulanan seçim sistemi ile siyaset arasında çok sıkı bir bağlantı bulunması doğaldır. Bu çerçevede seçim sistemi, siyasal bir tercihin sonucu olduğu kadar, siyasal yaşamı da etkiler.⁴⁵² Seçim siyasal partiler yaratır: Daha kesin bir deyişle, seçimler parti yapılarının doğuşu ve gelişmesinde önemli bir faktör olmuştur.⁴⁵³

⁴⁵⁰ Bulut, "Temsilde Adalet Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 22 Temmuz 2007 Seçimleri",

⁴⁵¹ Cotteret- Emeri, **a.g.e.**, s. 71

⁴⁵² Türk, **Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri** TESAV Yayınları, Yayın No: 13, Ankara, 1997, s. 149

⁴⁵³ Cottaret-Emeri, **a.g.e.**, s. 73

Halkın taleplerini yönetime aktarmanın ilk ve en önemli yollarından birisi seçimdir. Seçim sistemleri, oyların temsilci sandalyelerine nasıl dönüştürüleceğini belirleyen yöntemlerden oluşmaktadır. Seçim yoluyla halkın, temsilcilerini seçerek kendi kendini yönetmenin ilk şekline kavuşmuş olduğu ve böylece seçimin bir yönetim modeli olan demokrasinin vazgeçilemez unsurlarından biri olduğu hususu daha önce vurgulanmıştır. Bu bağlantılı görünüm, demokratik yönetim sürecinde “istikrarlı ve etkili yönetim” ile bu yönetimi yürütenlerin “seçim şekli” arasında doğrudan bir ilişkinin doğal olarak var olduğunu ortaya koymaktadır.

Rae, bütün seçim sistemlerinin büyük partilerin artık temsiline, küçük partilerin ise eksik temsiline yol açtığını belirtmiştir. Bu eğilimin üç önemli yönünün ayırt edilmesi gerektiği üzerinde durmaktadır⁴⁵⁴:

- Genel olarak uygulanan bütün seçim sistemleri orantısız sonuçlar verme eğilimindedir. Orantısızlık, partilerin oy oranıyla milletvekili oranları arasındaki sapmadır. Çoğunluk ve karma sistemleri ile nispi temsil sisteminin bazı yöntemleri orantısız sonuçlar doğurmaktadır. Şöyle ki; Parlamentodaki sandalye sayısı bellidir, değişik partilerin milletvekili oranları da hemen hiçbir zaman bunların oy oranına matematiksel bakımdan eşit olmamaktadır.
- Seçim sistemleri, seçime katılan partilerin etkin sayısına oranla, parlamentodaki partilerin etkin sayısını azaltma eğilimindedir. Örneğin, eşit güçte iki partinin bulunduğu bir iki parti sisteminde partilerin etkin sayısı 2,0’dır. Eğer partilerden biri diğerinden önemli ölçüde daha güçlü ise (yüzde 30-yüzde 70) partilerin etkin sayısı 1,7’dir. İki den fazla partinin bulunduğu parlamentoda güçler eşitse etkin sayı, partilerin sayılarına eşittir.
- Yine bütün seçim sistemleri, seçmen çoğunluğunun desteğini kazanamamış partilere, parlamentodaki sandalyelerin salt

⁴⁵⁴ Lijphart, **a.g.e.**, s. 138

çoğunluğunu verebilir. Yani “yapay” bir parlamento çoğunluğu “imal ederek” tek parti hükümetinin kurulmasına imkan verebilir.

Belirtilen her üç eğilim, nispi ve mutlak çoğunluk sistemlerinde, nispi temsil sistemlerinkinden çok daha güçlüdür.

Bir seçim sisteminin seçilmesi, anayasa ya da kanun koyucunun önündeki en önemli siyasal tercihlerden biridir. Çünkü seçim sistemi, başta siyasal partilerin sayısı olmak üzere, siyasal sistemin birçok unsurunu derinden etkilemektedir. Seçim sistemleriyle parti sistemleri arasındaki bu ilişki, öteden beri siyasal bilimcilerin ilgisini çekmiştir.⁴⁵⁵

“Seçim Sistemlerinin Siyasal Partiler Üzerindeki Etkileri” başlığını taşıyan bu bölüm üç alt başlık altında değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bunlar; “Parti Sistemleri Üzerindeki Etkileri”, “Parti içi İlişkiler Üzerindeki Etkileri” ve “Partiler arası İlişkiler Üzerindeki Etkileri”

A. Parti Sistemleri Üzerindeki Etkileri

Seçimin en basit, en çok bilinen işlevi, yönetilenlerin temsilini sağlamaktır. Ancak bu işlev zamanla, siyasal oyun üzerinde bazı etkiler yaratmıştır. Toplumsal seçkinlerin yönetici kategorileri içinde yer alan kesimin faaliyetlerini, seçim meşrulaştırmaktadır. Bugün, siyasal parti sistemlerinin niteliğinin siyasal rejimlerin niteliğini büyük ölçüde belirlediğini ifade etmek bilinen bir şeyi söylemektir.⁴⁵⁶

Parti sistemlerinin belirlenmesinde parti sayıları dikkate alındığı gibi, bu klasik yöntem yerine “yarışmacı parti sistemleri-yarışmacı olmayan parti sistemleri” ayrımı da söz konusudur. Burada da yine belirleyici olan, partilerin sayıları olmaktadır. Doğrudan parti sayılarına bağlı parti sisteminde; tek partili, iki partili ve çok partili sistemin yanı sıra, “tek büyük partili sistem”, “iki büyük partili sistem” ve “ikiden çok büyük partili sistem” ayrımı da

⁴⁵⁵ Ergun Özbudun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, AÜHFD, 1995, cilt 44, sayı 1-4, s.521

⁴⁵⁶ Cotteret-Emeri, a.g.e., s. 73

yapılmaktadır. Yarışmacı sistemler-yarışmacı olmayan sistemlerde, yarışmacı sistemler için; çok partili sistemler, iki partili sistemler ve bir partinin üstünlüğüne dayanan sistemler dikkat çekmektedir. Çok partili sistemler; ılımlı çok partili sistem – aşırı çok partili sistem, iki partili sistemler; saf iki partili sistem, bir partinin üstünlüğüne dayanan sistemler de; hakim parti sistemi – hegemonyacı parti sistemi olmak üzere ikili bölümlenmeye tabi tutulmaktadır.⁴⁵⁷

Duverger'in partilerin sayısını belirleyen en önemli etkenlerden biri olarak seçim sistemlerini gördüğü hatırdadır. Yazara göre parti sistemi ile seçim sistemi, birbirine çözülmez şekilde ve bazen analiz yoluyla bile birbirlerinden ayırt edilmeleri güç iki gerçekliktir.⁴⁵⁸

Seçim sistemlerinin, bir toplumdaki siyasi hayat ve / veya siyasi partilerin sayısı ile içyapıları üzerindeki etkisi, Fransız siyaset bilimcilerinden M. Duverger tarafından "üç sosyolojik kanun" ile açıklanmıştır.⁴⁵⁹

(i) Nispi temsil sistemi, çok partili bir siyasi hayata yol açmaktadır. Bu sistemde, seçime katılan partilerin her birinin elde ettikleri oy oranında parlamentoda temsil edilebilme şansları olduğundan, partilerin sayısını arttırıcı etki yapmaktadır. Aslında nispi temsil, toplumdaki mevcut siyasi eğilimleri yansıtan, pasif bir sistemdir ve oyların kaybolması söz konusu olmadığı için, eksik temsil ve kutuplaşma olmamaktadır. Bu bakımdan da nispi temsil, farklı siyasi görüşleri sadakat ile yansıtır. Kuşkusuz nispi temsil başlı başına çok partili sistemin sebebi değildir ama, çok partili sistemi kolaylaştırıcı rol oynayabilmektedir.

(ii) İki turlu tek isimli çoğunluk sistemi, çok partili bir siyasi hayata yol açmaktadır. Seçimin iki turlu olması ve birinci turda seçilebilmek için, salt çoğunluk koşulunun aranması, her partiye şansını deneme fırsatı vermektedir.

(iii) Tek turlu çoğunluk sistemi, parti sayısını azaltıcı bir rol oynamakta ve genellikle iki partili bir siyasi hayata yol açmaktadır. Bu sistemin

⁴⁵⁷ Günal, a.g.e., s. 46

⁴⁵⁸ Özbudun, **Siyasal Partiler**", s. 139

⁴⁵⁹ Teziç, a.g.e., s. 307

uygulandığı ülkelerde, gerçi ikiden çok parti seçimlere katılmaktadır ama, iktidar, sürekli olarak iki büyük parti arasında “saat sarkacı gibi” yer değiştirmektedir.

Duverger’in öngördüğü seçim sisteminin parti sistemine genel etkisi, aşağıdaki üç formülle şemalaştırılabilir⁴⁶⁰:

Orantılı (nispi) temsil, sert, bağımsız ve (coşkusal akımlar dışında) istikrarlı partilerden kurulu bir çok parti sistemini teşvik etmektedir.

İki turlu çoğunluk usulü, yumuşak, bağımlı ve (bütün durumlarda) nispeten istikrarlı partilerden meydana gelen bir çok parti sistemini teşvik etmektedir.

Tek turlu basit çoğunluk sistemi ise, iktidarın büyük bağımsız partiler arasında el değiştirdiği iki-partili sistemi teşvik etmektedir.

Duverger, sonradan parti sistemleri üzerinde etkili olan değişkenlerin seçim sistemlerinin yanı sıra “ulusal gerçekler, ideolojiler ve özellikle sosyo-ekonomik yapılar” olduğunu da belirtmektedir. Buna göre, gerçek itici gücü olmayan seçim sistemlerinin rolü, “fren ya da gaz pedalının etkisine” benzemektedir. Yani belli bir seçim sistemi, belli bir parti sisteminin ortaya çıkışını kolaylaştırabilirdiği gibi zorlaştırabilir. Fakat tek başına o parti sistemini doğuramamaktadır.⁴⁶¹

Duverger’in “Siyasi Partiler” eserinin “Parti Sistemleri” başlığını taşıyan ikinci kitabın önemli bir bölümü, bu ilişkileri yaratan mekanizmaların incelenmesine ayrılmıştır. Duverger, özellikle, tek - turlu basit çoğunluk sisteminin iki partili rejim eğilimini nasıl yarattığını etraflı şekilde anlatmaktadır: Sözü geçen seçim sisteminin, eninde sonunda, üçüncü partilerin tasfiyesine yol açtığını belirtmiştir. Bunun da, biri mekanik, diğeri psikolojik nitelikteki iki faktörün sonucu olduğu ifade edilmiştir. Mekanik faktör, üçüncü sıradaki partinin «eksik temsili» (under - representation), yani bu partinin kazandığı milletvekilliği yüzdesinin, topladığı oy yüzdesinden daimi şekilde aşağı oluşudur. Devamlı eksik temsil ise, bir süre sonra, psikolojik faktörü harekete geçirmektedir. Üçüncü partinin seçmenleri, bu

⁴⁶⁰ Günal,a.g.e., s. 49

⁴⁶¹ Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 231

partiye oy vermekte devam ettikleri takdirde oylarını boşa harcamış olacaklarını anlayarak, birinci veya ikinci sıradaki partiyi desteklemeye başlamaktadır. Böylece, tek turlu basit çoğunluk sisteminin mekanizması, eski partilerin bölünüşüne ve yeni partilerin doğuşuna rağmen, kurulu iki parti düzenini devam ettirmektedir. Duverger'e göre, "kitapta belirtilen bütün hipotezler arasında belki de gerçek bir sosyolojik kanuna en çok yaklaşanı budur. Tek türlü basit çoğunluk sistemiyle iki - parti sistemi arasında hemen hemen tam bir korelasyon müşahade edilebilir: iki-partili ülkeler basit çoğunluk sistemini kullanmakta, basit çoğunluk sistemini kullanan memleketler ise iki partiye sahip bulunmaktadırlar. İstisnalar pek ender olup, genellikle, özel şartların sonucu olarak izah edilebilirler".⁴⁶²

Duverger'e göre iki turlu çoğunluk sisteminin çok partili sisteme neden olmasının sebebi, tek turlu çoğunluk sistemindeki eksik-temsili mekanizmasının iki turlu çoğunluk sisteminde kural olarak işlememesidir.⁴⁶³

Lijphart'a göre seçim ve parti sistemleri arasındaki ilişki –Duverger'in "gerçek sosyolojik kanunu"- gerçekten de kuvvetli bir ilişkidir. Duverger'in de kabul ettiği gibi, ilişkinin karşılıklı oluşu, onun mantığını güçlendirmektedir. Yirmi iki demokratik rejimden sadece ikisi Duverger'in kanunundan sapmaktadır.⁴⁶⁴

Başka bir ifadeyle, tek turlu çoğunluk sistemi ile iki parti sistemi arasında doğru orantı olduğu, istisnalar olmakla birlikte genel olarak iki parti sistemine sahip ülkeler tek turlu çoğunluk sistemini; tek turlu çoğunluk sistemine sahip olanlar da iki parti sistemi uygulandığı belirtilmiştir. İki turlu çoğunluk sistemi ile nispi temsil sisteminin çok partili siyasal sistemin oluşumunu özendirdiği ifade edilmiştir.⁴⁶⁵

Duverger'in bu "üç sosyolojik kanunu"na birtakım eleştiriler getirilmiştir.

1958 yılında Grumm, Duverger'in seçim sistemlerinin etkilerine ilişkin kanunları üzerindeki incelemesini, "Nispi temsil, parti sisteminin bir sebebi

⁴⁶² Özbudun, "M.Duverger'in Siyasal Partileri ve Siyasal Partilerin İncelemesinde Bazı Metodolojik Problemler", **AÜHFD**, cilt XXI, sayı 1-4, 1964, s. 31

⁴⁶³ Atar, **Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s.232

⁴⁶⁴ Lijphart, **a.g.e.**, 137

⁴⁶⁵ Üste, **a.g.e.**, s. 98

olmaktan çok, bir sonucudur” görüşüyle sonuçlandırmıştı. 1963’te Eckstein’in görüşü, belki “seçim sistemlerinin sadece toplumdaki daha derin belirleyicileri ifade ettiği” yolundaydı. Yirmi yıl sonra Vernon Bogdanor hâlâ, “parti sistemlerinin gelişiminde seçim sistemini temel bir nedensel faktör sayan hiçbir teori, doğrulanamaz” iddiasında bulunarak, “seçim sistemleri, bir toplumun, kendisi de siyasal tercihlerle derinden etkilenen tarihsel gelişimi göz önünde bulundurularak anlaşılmalıdır” sonucuna varmıştır.⁴⁶⁶

Farell, Duverger’in bu yaklaşımıyla beraber, seçim sistemleri ile siyasal parti sistemleri arasındaki ilişkinin kavranışı üzerinde bir dizi tartışma yaşandığına dikkat çekmektedir. Yazara göre karışıklık, Duverger’in parti sistemlerini bir sonuç olarak gören “kuramsalci” bakışıyla, parti sistemlerini bir neden olarak gören “sosyolojik okul” arasındadır.⁴⁶⁷

Cotteret-Emeri’ye göre ise, “böyle bir yaklaşımın esas hatası rejimlerin tahlilinde seçim değişkenine aşırı değer vermektir. Bilinçli olarak şu görüş savunulmaktadır: seçim sistemi siyasal parti sistemini, siyasal parti sistemi de rejimin niteliğini belirler. Varsayım olarak bir temsili rejimin söz konusu kabul edilir. Gerçekten bu görüş aşılmalıdır. Seçim sistemi diğer öğeler arasında, global siyasal sistemin bir ögesidir, ille de en önemlisi olmayan bir siyasal değişkendir. Kitle iletişim araçlarının derinlemesine belirlediği modern siyasal toplumlarda, seçim sadece yönetenlerin yönetilenler tarafından belirlenme aracı değildir. Siyasi karar alma sürecine katılma olanağıdır”.⁴⁶⁸

Sartori parti sistemlerinden bahsederken, öncelikle parti sayısından ne anlaşılması gerektiğini bir ön sorun olarak ortaya koymaktadır. Yazara göre, bir ülkedeki parti sayısı belirlenirken sadece resmi olarak kurulmuş parti sayısı temel alınmamalı, partilerin etki ve güçleri hesaba katılmalıdır.⁴⁶⁹

Sartori’ye göre “Duverger, iki kanun ortaya atmaktadır. Birincisi basit çoğunluk (çoğunluk) sistemlerinin iki-parti eğilimi yarattığını söylemektedir. İkinci kanun nispi temsil sisteminin çok-parti eğilimi yarattığını, yani çoğaltıcı

⁴⁶⁶ Sartori, a.g.e., s. 43

⁴⁶⁷ Barış Bahçeci, “1982 Anayasa’sı Döneminde Çoğulcu Demokrasi Açısından Milletvekili Seçimi Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 54, sayı 3, sayfa 383

⁴⁶⁸ Cotteret-Emeri, a.g.e., s. 71

⁴⁶⁹ Bahçeci, a.g.m., s. 383

etkiyi sahip olduğunu ileri sürmektedir. Duverger, bir korelasyonun, nedensel bir ilişkiyi haklı göstereceğini varsaymakta; diğer bir deyimle, “sebebi olmakla” la “ilişkili olmak” arasındaki farkı gözden kaçırmaktadır. İkincisi, nedensel bir genelleme, ancak ve ancak sebeple sonuç açık şekilde belirlendiği takdirde doğrulamaya elverişlidir; oysa Duverger’in iki-parti sistemi bir temele oturtulmadığı gibi, çok-parti sistemi de aşırı derecede belirsizliklerle malûldur. Burada önemli nokta şudur ki, partilerin sayısı üzerinde etkiler olduğunu varsayan kanunların, bu sayının nasıl belirlendiğini saptaması gerekir. Oysa Duverger, tutarlı sayım kurallarıyla hiçbir zaman bağlı kalmamaktadır”.⁴⁷⁰

Duverger’in ortaya koyduğu tahlillere en ciddi eleştirilerden biri de, sosyolojik etkenleri ön plana çıkaran Leslie Lipson’dan gelmektedir. Lipson “Demokratik Uygarlık” adlı çalışmasında; parti sistemlerinin kökenlerini açıklayabilmek için öncelikle partilerin içinde kök saldı ve büyüdüğü topluma bakılması gerektiğini, partiler arasında karşıtlık temelini oluşturan ne tür bölünmeler olduğunu, şayet bölgesel, kültürel, dinsel ve ekonomik bölünmeler varsa, bunların partiler arasında nasıl temsil edildiklerinin incelenmesi gerektiğini ve İngiltere’de iki partili sistemin ortaya çıkmasının, ülkenin toplumsal düzeninin görece olarak türdeş olmasından ve bu nedenle çok sayıda partinin belirmesine pek fazla olanak tanımadığını vurgulamaktadır. Kısaca parti sistemlerinin ortaya çıkışını ne seçim sistemine ne de herhangi bir kurumsal etkene bağlı olduğunu ileri sürmekte ve buradan hareketle de seçim sistemlerinin parti sistemlerini değil, bilakis parti sistemlerinin seçim sistemini belirlediğini belirtmektedir.⁴⁷¹

Colin Leys’e göre ise, Duverger’in teorisi, sadece ampirik olgulara uygunluğu açısından değil, mantıksal tutarlılığı açısından da eleştirilebilir. Leys, Duverger’in teorisinin mantık bakımından kusurlu ve ” kullanılması imkansız” bir teori olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre çoğunluk sisteminin etkisi, ulusal düzeyde değil, ancak yöresel düzeyde kendini gösterir. Mekanik ve psikolojik etkenler, belli bir seçim çevresinde birinci veya ikinci sırada

⁴⁷⁰ Sartori, **a.g.e.**, s. 47

⁴⁷¹ Günel, **a.g.e.**, s. 50

bulunan partilerden birine yönelmelerine yol açar. Ancak bütün seçim çevrelerinde ilk iki sırayı işgal eden partilerin aynı partiler olması için hiçbir sebep yoktur. Ulus çapında üçüncü veya daha zayıf olan bir parti (A) seçim çevresinde birinci veya ikinci sırada bulunduğu müddetçe, o çevrede kendisine verilen oylar israf edilmiş olmaz. Dolayısıyla, Duverger'in teorisini "iki parti sistemi teorisi değil, bir "statüko" veya "hareketsizlik" teorisidir."⁴⁷² şeklinde görüşünü belirtmektedir.

Rae seçim ve parti sistemleri arasındaki ilişkilerin incelenmesine birçok önemli düzeltmeler getirmiştir. Kendisinin belirttiği gibi, farklı seçim sistemlerinin parti sistemleri üzerinde farklı etkileri olmakla beraber, önemli ortak etkileri de vardır. Özellikle sadece nispi ve mutlak çoğunluk sistemleri değil, bütün seçim sistemleri, büyük partilerin artık temsiline, küçük partilerin ise eksik temsiline yol açmaktadır.⁴⁷³

Seçim sistemlerinin partilerin sayısı üzerindeki etkisini Duverger'in tersine Sartori azaltıcı etki olarak adlandırmaktadır. Sartori'ye göre⁴⁷⁴ ya partilerin sayısı azaltılır, ya da seçim sistemi etkinliğini yitirir. Yani çoğaltıcı etki yoktur.

Sartori, Duverger'in seçim sistemlerinin parti sistemlerini belirlediği şeklindeki varsayımlarını, partilerin sayısı için değil, fakat parti içi fraksiyonların (parti bölünmeleri) sayısı için geçerli olduğunu belirtmiştir. Seçim sistemlerinin, partilerin azalması veya çoğalması için yeterli bir etken olmadığı, buna karşın, seçim sistemlerini fraksiyonların yeterli sebebi olarak kabul etmiştir. Sartori, seçim sistemlerinin, parti sayılarını belirlemede en önemli etken olarak görmemektedir.⁴⁷⁵

Sartori, Duverger'in parti sistemleri için ortaya attığı varsayımları fraksiyonlara uyarlamak suretiyle şu genellemeleri yapmaktadır:⁴⁷⁶

⁴⁷² Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 140

⁴⁷³ Lijphart, **a.g.e.**, s. 138

⁴⁷⁴ Sartori, **a.g.e.**, s. 50

⁴⁷⁵ Atar, **Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 250

⁴⁷⁶ Atar, **Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 250

- Çoğunluk sistemleri gibi yapay çoğunluklar sağlayan seçim sistemleri, fraksiyonları sınırlar ve/veya sayısını azaltır, yani partilerin birleşmesini ve bütünlüğünü muhafaza ve teşvik eder.
- Nispi temsil gibi yüksek nispiliğe sahip seçim sistemleri, partilerde bölünme eğilimlerini yükseltir, parti içi bölünmeler ortaya çıkarmakta ve teşvik etmektedir.

Türk' e göre ister tek adlı, ister çok adlı, tek turlu çoğunluk sistemlerin en önemli özelliği, bir tek parti iktidarının ortaya çıkmasını kolaylaştırmalarıdır. Tek turlu çoğunluk sistemleri, -İngiltere ve Amerika Birleşik Devletlerinde görüldüğü gibi- genellikle iki büyük partinin etkili olduğu seçimlerde bu iki partinin iktidar ve muhalefet olarak yer değiştirdiği bir siyasal yapılanmaya yol açmaktadır. İki turlu çoğunluk sistemi ise, — Fransa'da görüldüğü gibi —partiler arasında seçim anlaşmaları, işbirliği ve ittifaklarla yürüdüğü için çok partili bir siyasal yapılanmaya elverişlidir. Bu bakımdan iki turlu çoğunluk sistemi, nispi temsil sistemlerine benzer sonuçlar vermektedir. Nispi temsil, çeşitli görüşlere parlâmentoda temsil edilme olanağı verdiği için; -Türkiye'de de görüldüğü gibi- uzun vadede siyasal partiler sayısının çoğalmasına yol açmaktadır; mevcut partilerin bölünmesini kolaylaştırmaktadır. Böylece nispi temsilin uzun vadeli siyasal sonucu, çok partili bir siyasal yapılanmanın ortaya çıkmasıdır.⁴⁷⁷

Sezen'e göre de nispi temsil sistemi ülkede var olan partilerin sayısını azaltıcı değil arttırıcı eğilimlere sahip bir seçim sistemidir. Yeni partiler az da olsa parlamentoda temsilci sahibi olabileceklerini bildiklerinden kolayca ortaya çıkarlar. Her çıkar grubu bir parti kurmaktadır. Bu sistem, iki parti sistemi yönündeki bütün gelişmelere set çekecek nitelikte olduğu, bu açıdan, kuvvetli bir fren olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca sistemde benzer eğilimli partileri birleştirmeye itecek hiçbir taraf olmadığı belirtilmiştir.⁴⁷⁸

Seçim sistemleriyle ilgili olarak, bugüne kadar yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde şu sonuca ulaşılmaktadır: Seçim sistemleri, parti

⁴⁷⁷ Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, s. 82

⁴⁷⁸ Sezen, a.g.e., s. 205

sistemleri ve sosyal değişim süreci arasındaki ilişkiler, sadece bilimsel kanunlarla özetlenebilecek türden değildir. Bu açıdan, seçim sistemleriyle parti sistemlerinin karşılaştırmalı incelemesi sonucunda geçerli genellemelere varmak mümkün değildir.⁴⁷⁹

B. Parti İçi İlişkiler Üzerindeki Etkileri

Siyasal partiler, demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları olarak görülmektedir. Demokratik bir yönetimde siyasal partiler, seçmenlerin yönetime katılmalarının aracı olurlar, örgütleri yoluyla kendi programlarının ve adaylarının halka tanıtımı ve seçimlerin yansız bir biçimde gerçekleştirilmesi işlevini yüklenirler.

Üye ile parti arasındaki ilişkinin en çok önem kazandığı alanlardan biri de, şüphesiz parti disiplin işleridir. Demokratik siyasal partiler, parti disiplini, parti içi demokrasi ve örgüt dinamizmi arasında bir denge kurmak zorundadırlar. Bununla beraber parti disiplini ile parti içi demokrasiyi bağdaştırmak önemli bir sorundur.⁴⁸⁰

Siyasal partilerin parti içi çalışmaları ve kararları, siyasal partilerin yukarıda belirtilen önemlerinden dolayı demokrasi esaslarına aykırı olmamalıdır.

Kabasakal'a göre, siyasal bilimciler, partilerin yapısı incelenirken genellikle şu temel etkenlerin göz önünde tutulması gerektiğini belirtmektedir⁴⁸¹:

1. Liderlerin rolü ve seçilme yöntemi,
2. Örgütte merkeziyetçilik derecesi,

⁴⁷⁹ Sartori, **a.g.e.**, s. 47

⁴⁸⁰ Yanık, **a.g.e.**, s. 152

⁴⁸¹ Mehmet Kabasakal, "Türkiye'de Siyasal Parti Örgütlenmesindeki Kısıtlamalar", **Siyasi Partiler ve Demokrasi Sempozyumu**, TESAV-Toplumsal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara, Yayın No: 8, 1995. s.132-133

3. Liderlerin örgüt hiyerarşisi içindeki gücü, disiplin yetkilerinin genişliği, karar almaya ve politika belirlemeye katılma derecesi,
4. Parti bürokrasisinin denetimi,
5. Parlamento kanadının partinin diğer bölümleriyle ilişkisi,
6. Üyeliğin temeli ve yaygınlık derecesi.

Günümüzde bir ülkede demokrasinin kurulması, siyasal partilerin varlığına ve hatta demokratik süreç içinde “parti içi demokrasi” ye bağlıdır. Parti içi demokrasi, siyasal partilerin örgüt içi düzenlemelerinin demokrasi esaslarına uygun, hukuki düzenlemelerle altı çizilerek, partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması olanağını sunmaktadır. Böylece demokrasilerin vazgeçilmez öğelerinden olan partilerde gerek yönetsel kararların, gerekse lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesine uygun bir ortam oluşturmaktadır.⁴⁸²

Diğer bir ifadeyle demokratik parti (örgütü); Parti yöneticilerinin parti üyelerinin tümü tarafından serbestçe ve gizli oyla seçildiği, parti programlarının belirlenmesinde genel kurulun asıl rolü oynadığı, genel kurulun parti üyelerini temsil eden delegelerden oluştuğu, parti içinde çeşitli eğilimlerin bir arada aynı platformda yer alabildiği partidir. Otoriter partide ise; parti ileri gelenleri merkez örgütünü seçtiği, merkez örgütünün yerel örgütlere atamalar yaptığı, parti program ve taktiğinin sadece yöneticiler tarafından belirlendiği, genel görüşe oranla ayrıntı niteliğindeki görüş ayrılıkları ve bütün düşünce farklılıklarının kesinlikle reddedildiği, farklı fikir sahibi olanlar partiden uzaklaştırıldığı parti çeşididir.⁴⁸³

Gerçekte siyasal partilerde parti içi demokrasinin yaşatılabilmesinde en önemli mekanizma, aday tespit yönteminin demokratik olarak kurgulanmasıdır. Parti yöneticilerinin emirle atandığı, temsil yetkisini taşıyacak olan adayların, partililerin tamamının eşit ve serbest oyu ile değil

⁴⁸² Günal, a.g.e., s. 54

⁴⁸³ K. Haluk Yavuz, **Türkiye’de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi**, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2000, s. 273

de dikte ettirildiği bir siyasal partinin iktidarından, demokratik ve halkın taleplerine samimi bir şekilde duyarlı olması beklenmemelidir.⁴⁸⁴

Ayrıca, Parti içi demokrasinin işlemediği sistemlerde toplumsal tercihlerin belirlenmesinde güçlükler yaşanacağı açıktır. Parti içi demokrasi işlemezse gerek parti içinde gerek de parti sistemi genelinde ifade özgürlüğünün işlerlik kazanması mümkün olmayacaktır. Benzer şekilde katılımcı mekanizmaların işlerlik kazanması mümkün olmayacak, halk kitleleri siyasetten uzaklaşacak ve popülist, karizmatik lider kadrolarının siyasi yaşamdaki şansları artacaktır. Lider kadrolardaki bu oligarşik eğilimler parti sistemi genelinde de anti-demokratik beklentilere temel hazırlayacak, sistem genelinde demokratik kültürün yerleşmesi zor olacaktır. Sistem genelinde sivil toplum kuruluşlarının partilere ulaşip etkinliklerini siyasi hayata yansıtma olanakları kısıtlanacak, kurumsal girdilerin parti sistemine mal edilmesi imkânsızlaşacaktır. Bunun sonucu olarak siyasa üretim biçimi ve çıktıları kişiselleşecek ve kamu yararına, başarı ve liyakat temelinde değil patronaj bağları temelinde sistem çıktılarının dağıtımı kolaylaşacaktır. Sistemin uzun dönemli siyasa üretimi sekteye uğrayacak ve kendini yenileme yetisinin olmaması nedeniyle sistem işlevselliğini yitirecektir.⁴⁸⁵

Daha önce de ifade edildiği üzere seçim sistemlerinin hem siyasal sistem hem de siyasal partiler üzerinde önemli etkileri vardır. Bu nedenle seçim sistemleri parti içi demokrasiyi belirleyen en önemli etmenlerden biridir. İki taraflı bu etkileşim uygulanan seçim sistemine göre farklı sonuçlar doğurmaktadır.⁴⁸⁶

Nispi temsil sisteminde, partilerin içyapısı disiplinli olmaktadır. Parti üyeleri, parti disiplinine uymak zorundadırlar. Çünkü nispi temsil sisteminin uygulandığı bir ortamda, adayların seçilebilmeleri, kendi kişisel yeteneklerin ötesinde, büyük ölçüde siyasi partiye bağlıdır ve bu sistemde, bağımsızların seçilebilmeleri çok güçtür. Çünkü seçmen kişilere değil, belli bir parti

⁴⁸⁴ Günal, **a.g.e.**, s. 55

⁴⁸⁵ TESEV, “**Türkiye’de Yeni Bir Parti Sistemine Doğru**”, Haz. Ali Çarkoğlu, Tarhan Erdem, Ömer Faruk Gençkaya, Mehmet Kabasakal, TESEV Yayınları, 2000, s. 2

⁴⁸⁶ Yanık, **a.g.e.**, s. 108

programına oy vermektedir.⁴⁸⁷ Bu sistemde parti yönetiminin gücünü arttırması ve adayların belirlenmesindeki etkileri ister istemez milletvekillerinin partiye bağımlılığını arttırmakta ve disipline uyma konusunda hassas olmalarını sağlamaktadır.⁴⁸⁸ Nispi sistemde listelerin oluşturulması gerçekte, parti kurmaylarının elindedir. Partide eskilik, disiplin, aday adaylarının militanlık çabası yöneticiler tarafından ölçülür. Yöneticiler istedikleri gibi gözdelelerini liste başına yerleştirebilir, “rakip ortakları”nı olumsuz bir konuma itebilirler. Edouard Herriot şöyle demiştir: “Bu, emekliler seçimidir.” Seçimi yapanlar siyasal partilerin daima memurları⁴⁸⁹ konumundadırlar.

Sezen, nispi temsil sisteminin özelliklerinden birinin de parti disiplinini arttırıcı niteliğinin olduğunu belirtmiştir. Aday listelerinin parti tarafından düzenlenmekte oluşu bunun en iyi örneği olarak gösterilmiştir. Parti yönetici ve yandaşlarının kendilerini parti listesinin en üst sıralarına koydukları, seçmenlerin tek tek adaylara değil de listeyi onaylamak zorunda kaldıkları bir sistem olduğu belirtilmiştir.⁴⁹⁰

İki turlu tek isimli çoğunluk sistemlerinde, partilerin içyapısı serbest olmaktadır; yani parti ile adaylar arasında sert bir disiplin kurulamamaktadır. Çünkü bir yandan seçim anlaşmaları ve öte yandan, küçük seçim bölgesinde (tek isimli-dar bölge), adayların kişisel nitelikleri, seçilebilmeleri açısından, parti örgütünün faaliyetinden daha etkili olmaktadır.⁴⁹¹

Tek turlu çoğunluk sisteminde, partiler disiplinli bir yapıya sahip olmaktadırlar. Seçmenin, oyunu en yararlı biçimde kullanma eğiliminde olması, yani iktidar şansı olan iki büyük partiden biri için kullanması, adayların, seçimlerde bir partiye bağımlı olarak ortaya çıkmasını zorlamaktadır. Bu sistemde de, bağımsızların seçilme şansı hayli zayıftır. Onun için de parti ile adaylar arasında sıkı bir disiplin kurulabilmektedir.⁴⁹²

⁴⁸⁷ Teziç, **a.g.e.**, s.307

⁴⁸⁸ Davut Dursun, “**Siyaset Bilimi**”, Beta Basım, 2002,s. 359

⁴⁸⁹ Cotteret-Emeri, **a.g.e.**, s. 61

⁴⁹⁰ Sezen, **a.g.e.**, s. 207

⁴⁹¹ Teziç, **a.g.e.**, s. 308

⁴⁹² Teziç, **a.g.e.**, s. 308

Dar bölge tek isimli çoğunluk sistemi, lider oligarşisini azaltmaktadır. Çünkü dar bölgede lider, kendi adamını değil, seçilecek kişiyi aday göstermek zorundadır. Tek isimli tek turlu çoğunluk sisteminde adayların kişiliklerinin ön plana çıkmasıyla lider sultanının kırılmasına katkı sağlaması mümkündür. Ancak, mezhep, etnik ayrılıklar, feodal yapı, kişisel ya da ekonomik nüfuz adayların seçiminde etken olmaktadır. Bunlardan destek alan kişi ve aileler için “seçim kaleleri”, “seçim hanedanları” oluşmaktadır. Bu sistemde seçim kampanyaları belli görüş ya da programların yarışmasından çok karşılıklı kişilik yıpratma mücadelesine dönüşmektedir. Seçimi kazananlar, kendi güç ve çabaları ile seçimi kazandıklarına inandıkları ve siyasi partilerden çok adaylar ön plana çıktığı için parti disiplini zayıflamaktadır.⁴⁹³

Listeli çoğunluk sistemi tek ya da iki turlu olabilmektedir. Listeli çoğunluk sistemi, çoğunluk sisteminin özelliklerini içinde barındırmaktadır.

Karma sistemler bazen listeli bazen de dar bölge ağırlıklı uygulanabilmektedir. Ayrıca seçmene tercih oyu kullanımı hakkı verilebilmektedir. Hiç şüphesiz dar bölgeli seçimler ile listeli olmalarına karşın tercih oylu sistemler adaylara parti içi ilişkilerde daha bağımsız hareket edebilme olanağı sağlayabilmektedir.⁴⁹⁴

Tuncay’a göre, parti içi demokrasi açısından en olumlu seçim sistemi, “dar bölge iki turlu seçim sistemi”dir. Zira burada adaylar parti yönetimlerinden çok kendilerini seçenlere bağlı olmaktadır. Ayrıca partiler de kendi istediklerini değil, seçilebilecek adayları belirlemek zorundadırlar.⁴⁹⁵

Modern demokrasiler partiler demokrasisi olmasına karşın, günümüzde demokratik mekanizmanın belki de en az işlediği kurumlar siyasal partilerdir. Özellikle demokrasi kültürünün gelişmediği ülkelerde siyasal parti liderliğini ele geçiren ekibin, kolay kolay o görevden uzaklaştırılabildiğine tanık olunamamaktadır. Demokrasi bir uzlaşma,

⁴⁹³ TÜGİAD, “**Siyasi Partiler ve Milletvekili Seçim Kanunlarına İlişkin Görüşler**”, Haz. Erdoğan Teziç, Necmi Yüzbaşıoğlu TÜGİAD Yayını, , İstanbul, 2001, s. 19

⁴⁹⁴ Günel, **a.g.e.**, s. 58

⁴⁹⁵ Suavi Tuncay, **Parti içi Demokrasi ve Türkiye**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1996, s. 86’dan aktaran Yanık, **a.g.e.**, s. 109

hoşgörü, karşılıklı anlayış rejimi olduğuna göre, gerek parti içi demokrasi, gerekse parti disiplini konusunun, bizatihi söz konusu demokratik kavramlar yardımıyla işlevsel kılınması gerekmektedir.⁴⁹⁶

C. Seçim Sistemlerinin Partiler arası İlişkiler üzerindeki Etkileri

Siyasal partilerin varlık nedeni, siyasal iktidarı ele geçirmek ve kullanmaktır. Bu amaç, siyasal partinin elinden alındığında, partinin var olmak için bir neden kalmayacaktır. Bu nedenledir ki partiler arası rekabet ya da uzlaşma demokratik rejimin doğasında vardır. Siyasal partilerin rekabet ve birlikte hareket edebilme koşulları yönünden göz önünde bulundurdıkları parametrelerden biri de kuşkusuz seçim sistemleridir.⁴⁹⁷

Tek isimli tek turlu çoğunluk sistemi ağırlıklı olarak iki partili siyasal hayata ortam hazırlamakta, bu nedenle iktidarın yalnızca büyük iki parti arasında değiştiği bir ortamda, üçüncü bir partinin yarışa katılabilmesi oldukça zordur. Seçimin tek turlu olması partiler arasında bir seçim ortaklığının ya da anlaşmanın yapılmasının önünü kesmektedir.⁴⁹⁸ İki parti sisteminin fonksiyonel nitelikleri, özellikle iktidarın iki parti arasında nispeten kısa aralıklarla el değiştirmesi mekanizması bazı önemli sonuçları doğurmaktadır. Bu sistemin işleyişi, partileri ılımlı, gerçekçi ve sorumlu olmaya itmektedir. Böyle bir sistemde seçimlerin kazanılması, büyük ölçüde, her partiye de kuvvetle bağlı olmayan ve siyasal yönelimleri bakımından merkezde yer alan bağımsız seçmenlerin oylarını alabilmeye bağlıdır. Dolayısıyla her iki parti de aşırı tutumlarını yumuşatmak ve “yüzen oylar” adı verilen bağımsız seçenleri kazanabilmek için, siyasal merkeze yaklaşmak eğilimindedir. Böylece sistem, siyasette ılımlaşmayı ve partiler arasındaki ortak görüşlerin kuvvetlenmesini teşvik etmektedir.⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ Günal, **a.g.e.**, s. 54-55

⁴⁹⁷ Günal, **a.g.e.**, s. 59

⁴⁹⁸ Günal, **a.g.e.**, s. 59

⁴⁹⁹ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 132

Tek isimli iki turlu çoğunluk sisteminde ise, İdeolojileri ve parti programları birbirine yakın duran partiler arasında, birinci tur ile ikinci tur arasındaki sürede anlaşmalar yapılabilmesi için belli bir zaman öngörülmüştür. Söz konusu anlaşma gereği de ideolojileri ve parti programları birbirine yakın partiler, seçim çevrelerindeki birinci tur oylamasının sonuçlarından hareketle, özellikle kendi ideolojilerine yakın durmayan rakip partilerin kazanmasını engellemek için, biri seçmen kitlesine diğerini desteklediğini açıklayarak ikinci turda seçimlerden çekilmektedirler.⁵⁰⁰ Aynı zamanda bu sistemde birinci tura bütün partiler katılırken, ikinci tura ise bütün partiler katılamadığından, partiler arasında çeşitli ittifaklar ve işbirlikleri gündeme gelmekte, bu ise partiler arasındaki ilişkileri yumuşatmakta ve mücadelenin çok sert yapılmasını önlemektedir.⁵⁰¹ Bu işbirliği yapma olanakları her zaman gündemde tutulmaktadır.

Aynı zamanda bu sistem, birbirine yakın görüşleri savunan partiler arasında işbirliğini, dolayısıyla sağ ve sol partilerin kendi aralarında bütünleşmelerini, giderek sağ ve sol bloklaşmayı sağlamaktadır. Bu da hem hükümet kurulması ve istikrarını kolaylaştırmakta hem de çok partili siyasi hayata yol açmaktadır. Dolayısıyla, tek turlu çoğunluk sisteminin yönetimde istikrar ilkesiyle, nispi temsil sisteminin adil temsil ilkesini birlikte gerçekleştirmektedir. Sistemin sakıncası ikinci turun yarattığı sağ ve sol bloklaşma, merkez sağ ve merkez sol partilerin, sağ ve sol kutup partilerine aşırı ödün vermelerine ve giderek sağ ve sol bloklaşmanın, kutuplaşmaya dönüşmesine yol açabilmesidir. İkinci turda diğer adaylar lehine çekilme ve feragatlerde siyasi ahlaki rencide eden menfaatler, pazarlıklar ortaya çıkabilmektedir.⁵⁰²

Listeli çoğunluk sistemi iki ya da tek turlu olabilmektedir. İster tek isimli, ister listeli olsun doğurduğu sonuçlar birbirine yakındır.

Nispi sistem, ağırlıklı olarak çok partili siyasal hayata ortam sağlamaktadır. Çok parti sistemi, ılımlı ve aşırı çok parti olarak kategorize

⁵⁰⁰ Yavaşgel, **a.g.e.**, s. 94

⁵⁰¹ Günel, **a.g.e.**, s. 60

⁵⁰² TÜGİAD, **a.g.e.**, s. 20

edilebilmektedir; ılımlı çok parti sisteminde partiler arasındaki ideolojik mesafe büyük değildir, aşırı derecede kutuplaşma yoktur. İki temel eğilim veya kutup etrafında toplanmışlardır. İktidarın el değiştirmesi mekanizmasının işlemesi, sistemin bütün partilerini zaman zaman hükümette görev alma, hükümet sorumlulukların yüklenme şansına sahip kılmaktadır. Bu da sistemdeki partileri, ılımlı, sorumlu ve gerçekçi olmaya itmektedir. Aşırı çok parti sisteminde aşırı derecede kutuplaşma söz konusudur. Bu sistemde merkez partileri daima hükümet etmekte, aşırı partiler ise hiçbir zaman hükümet etmemektedir. Bu durum, aşırı partileri sorumsuzluğa ve demagojiye ittiği gibi merkez partilerin aşırı partilere oy kaptırma korkusu ve onların demagojileriyle rekabet sorumluluğu, hükümetteki merkez partilerin demagojik eğilimlerini arttıran bir faktördür. Sistemin işleyişi merkezden uzaklaşmayı ve aşırılışmayı teşvik edecek niteliktedir.⁵⁰³

Karma seçim sistemleri, hem çoğunluk sisteminin hem de nispi temsil sisteminin özelliklerini bir arada taşımaktadır. Bu nedenle şayet kabul edilen karma sistem tek turlu-tek adaylı yönü ağır basan bir sistemse doğal olarak partiler arası bir işbirliği yönünden pek elverişli bir sistem olarak karşımıza çıkmamaktadır. Yine de böyle bir sistemde bile seçim çevreleri bazında bir anlaşmaya giderek bir seçim işbirliğine yönelebilmektedirler. Ayrıca kabul edilen karma sistem şayet nispi temsili, dolayısıyla listeli seçim sistemini önceliyorsa, yine sistem partiler arası işbirliğine yatkın özellikler taşıyacaktır.⁵⁰⁴

Sonuç olarak; tek turlu-tek adaylı sistemler ile listeli çoğunluk sistemlerinin uygulandığı ülkelerde seçimler sürecinde partiler arası ittifak arayışlarının pek yaygın olmadığı görülmektedir. Tek adaylı-iki turlu sistemleri ile nispi temsil istemlerinde ve karma seçim sistemlerinin uygulandığı ülkelerde(yukarda belirtilen şartlar dikkate alındığında), gerek seçim sürecinde, gerekse seçim sonrası partiler arası işbirliği olanakları sıklıkla araştırılmaktadır.⁵⁰⁵

⁵⁰³ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s.135

⁵⁰⁴ Günel, **a.g.e.**, s. 61

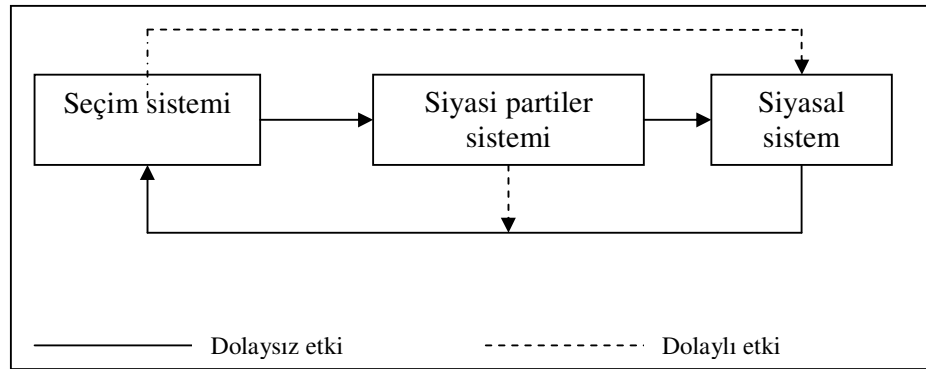
⁵⁰⁵ Günel, **a.g.e.**, s. 62

Ç. Seçim Sistemlerinin Siyasal İstikrar Üzerindeki Etkileri

Siyasi hayatın hemen hemen her alanıyla ilgisi kurulabilecek olan seçim sistemlerinin siyasi sonuçları üzerindeki incelemeler, geleneksel olarak literatürde iki ana başlık altında yoğunlaşmıştır; seçim sistemlerinin partiler üzerindeki etkisi ve ülkenin siyasi istikrarı üzerindeki etkileri. Bununla birlikte bu faktörler arasındaki sebep ve sonuç bağlantıları da halâ tam olarak saptanamamıştır.⁵⁰⁶ Bu çalışmada siyasi istikrar, hükümet istikrarı olarak ele alınıp incelenecektir. Ayrıca bu çalışmamızın ikinci bölümünde seçim sistemleri anlatılırken istikrar üzerindeki etkilerine de değinilmiştir. Bu kısımda özet olarak alınmıştır.

Klasik teorilere göre, seçim sistemleri siyasal sistemleri doğrudan ve siyasi partiler aracılığıyla dolaylı olarak etkiler. Bu etkileşim ters yönde de işlemekte, siyasi sistem de seçim sistemlerini etkilemektedir.

Seçim Sistemi, Siyasal Sistem ve Siyasal Partiler Etkileşim Şeması⁵⁰⁷

Yukarıdaki şema, seçim sistemi, parti sistemi ve siyasal sistem arasındaki ilişkiyi tam olarak ortaya koymaktadır. Bu üç sistem arasındaki ilişki şöyle açıklanmaktadır:

Siyasal sistem, seçim sisteminin kaynağı olduğu, yani seçim sisteminin kabulü veya değiştirilmesinin siyasal sistemin belirlediği bir konu olduğu belirtilmiştir. Seçim sisteminin siyasal sistem içinde bir defa

⁵⁰⁶ Atar, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s. 201

⁵⁰⁷ Cotteret-Emeri, *a.g.e.*, s. 87

belirlenmesinden sonra parti sistemini etkilemeye başladığı, buna göre partilerin sayısının arttığı veya azaldığı, yapılarının güçlendiği veya zayıfladığı öne sürülmüştür. Partilerin iktidarın örgütlenmesinde ve yürütülmesinde temel fonksiyona sahip olduğu, günümüzün modern toplumlarında siyasi kararların alınmasında en yetkili kuruluşlar olduğu belirtilmiştir. Ayrıca siyasal sistem tipolojilerinin de parti sistemiyle açıklandığı kısaca siyasi sistemlerinin ürünü olan seçim sistemlerinin siyasi partiler aracılığıyla siyasi sistemin işleyişini, yapısını ve istikrarını etkilediği belirtilmiştir.⁵⁰⁸

Seçim sistemleri, siyasi istikrarı teminde birinci derecede rol oynadığı gibi, siyasi partilerin azalmasına veya çoğalmasına da yol açabilmektedir. Siyasi partilerin sayısı ve karakterleri de siyasi istikrarın varlık ve yokluğunda önemli bir rol oynamaktadır. Siyasi partilerin bir toplumda, büyüklü-küçüklü bulunması siyasi istikrar arayışlarında önemli bir etken ve eksendir.⁵⁰⁹

Bu kapsamda, siyasal istikrar siyasetin amacıdır. Bu tanımlanması olağanüstü güç kavram için 1970'lerin ilk yıllarında "siyasal bilim araştırmalarındaki diğer soyut kavramlar derecesinde kaypak" nitelmesi yapılmıştır. Farklı açılardan farklı tanımlar verilmesine karşın, siyasal istikrar kavramına belli başlı iki unsur egemendir: Düzen ve süreklilik. Birincisi siyasal sistemin şiddetten, kaba kuvvetten, zorlamadan ve yıkıcılıktan nispeten uzak olması demektir. İkincisi ise istikrarı, siyasal sistemin temel unsurlarının pek değişmemesiyle, siyasal süreçte kesintilerin olmamasıyla, toplumda siyasal sistemi temelden değiştirmek isteyen önemli sosyal güçlerin ve siyasal hareketlerin bulunmamasıyla özdeşleştirir.⁵¹⁰

Armağan'a göre siyasi istikrar, Bir taraftan siyasi iktidarı elinde tutanlar ve icra edenlerin, bir taraftan da bu kimselerin çizdikleri ve uyguladıkları politikaların kısa vadede hiç veya çok değişmemesi demektir.⁵¹¹ Caniklioğlu'na göre İstikrar, temel siyasal değerler, kültür ve siyasetin

⁵⁰⁸ Cotteret-Emeri, a.g.e.,107-108'den aktaran Atar, **Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s.235

⁵⁰⁹ Servet Armağan, "Memleketimizde Siyasi İstikrar", **Anayasa Yargısı**, cilt 19, 1999, s. 220

⁵¹⁰ Caniklioğlu, **a.g.m.**, s.18

⁵¹¹ Armağan, "Memleketimizde Siyasi İstikrar", s. 220

kurumsal veya anayasal yapısı gibi siyasal sistemin özünde bulunan ana unsurlarda görece bir sürekliliği ve değişmezliği ifade etmektedir.⁵¹²

Bu tanımlamalara karşılık Atar, parlamenter sistem çerçevesinde “yönetimde istikrar”ı “hükümet istikrar/sürekliliği” olarak tanımlamanın yani, ülke yönetimi bakımından istikrarı tek bir partinin parlamentoda tek başına çoğunluğu sağlaması ya da bunun doğal uzantısı olarak görmenin, özellikle siyasal bunalım dönemlerinde koalisyon hükümetlerinin yararına göz ardı etmek anlamına geleceğini belirtmiştir.⁵¹³

Günümüzde anayasal sistemler siyasal istikrarı sağlamak konusunda düzenleyici mekanizmalar içermektedirler. Siyasi partiler yoluyla iktidar yarışının yapıldığı 20. yüzyılda partiler, hukuki ve siyasi işlevleri ile siyasal süreci biçimleyen en temel faktör haline gelmiştir. Siyaset bilimcileri, 20. yüzyılın ilk yarısından bu yana tüm siyasal sistem analizlerinin odağına siyasi partileri koymaktadırlar. Çünkü “omletin yumurtasız yapılamayacağı gibi”, bu yüzyılın başından itibaren siyasi partilerden bağımsız bir siyaset tasarlamak da mümkün değildir. Kısaca günümüzün anayasal sistemlerini ve bu sistemleri içinde gerçekleşen istikrar sorunlarını, bu arada seçim sistemi aracılığıyla gerçekleştirilmesi hedeflenen yönetim istikrarını siyasal partiler ekseninde araştırıp yorumlamak zorunluluğu bulunmaktadır.⁵¹⁴

Bir seçim sisteminin sağlayacağı umulan siyasi istikrar dar anlamda hükümet istikrarıdır ve istikrar kavramının sadece hükümet etmede süreklilik boyutunu yansıtmaktadır. Genellikle yasama yürütme ilişkilerinin aldığı biçimler ve bu ilişkilerin seyir süreci sistemi istikrarlı ya da istikrarsız olarak nitilemede başlıca ölçüt olmaktadır.⁵¹⁵

Bu anlamda partiler, hükümet yapısının işleyişi bakımından başlıca belirleyici etken durumundadırlar. Partilerin sayısı ve iç dinamikleri, bir ülkede kuvvetler ayrılığı ilkesinin fiili gerçekleşme derecesini, hükümetin istikrar ve

⁵¹² Caniklioğlu, **a.g.m.**, s. 19

⁵¹³ Yavuz Sabuncu, **Uluslar arası Anayasa Kurultayı**, Türkiye Barolar Birliği Yayını, 2001, s. 518

⁵¹⁴ Caniklioğlu, **a.g.e.**, s. 19

⁵¹⁵ Caniklioğlu, **a.g.e.**, s. 21

otoritesini, yasama-yürütme ilişkilerinin durumunu, siyasal muhalefetin niteliğini yakından etkilemektedir.⁵¹⁶

Bir düşünceye göre, hükümetin istikrarlı olmasını temin eden unsurlar arasında; partilerin tutarlı ve disiplinli partiler olması, iki partili olmasa da iki kutuplu (bloklu) parti tutarlığının bulunmasının gereği vurgulanmıştır. Yürütme organına istikrar getirmek için; sistemin tutarlı, disiplinli ve sorumlu partiler üretir nitelikte olması gerekmektedir. Söz konusu hükümet iktidarsızlığı ve güçsüzlüğü parlamentodaki çoğunluğun, parçalılığının, hükümete yansıyan yapısından kaynaklanmaktadır. Mecliste tutarlı ve disiplinli bir çoğunluğun varlığıyla, yani hükümet istikrarı ile uygulanan parti sistemi arasında çok yakın bir ilişki olduğu görülmektedir.⁵¹⁷

Lijphart tarafından, parti sistemleri ve kabine ömrü bakımından 1945–1980 yılları arasındaki dönem için 20 demokrasi üzerinde yapılan bir araştırmada, çoğunluk partilerince kurulan kabinelerin, diğer kabine türlerinden çok daha uzun ömürlü olduğu ortaya çıkmıştır.⁵¹⁸

Çoğunlukçu seçim sistemleri kendi içinde tek isimli dar bölge yöntemi ve iki turlu olmak üzere değişik biçimlerde uygulanmaktadır.

Tek isimli dar bölge esasına dayalı çoğunlukçu seçim yöntemini uygulayan ülkeler daha çok iki partili sistemlere, tek parti hükümetlerine ve yasama organına göre hakim konumda olan yürütme organlarına sahiptir. Tipik örneği İngiltere'de görülen bu modelde siyasal yaşam Muhafazakâr Parti ve işçi Partisinin gölgesinde sürmektedir. Yürürlükteki seçim sistemi diğer partilerin etkin bir konum elde etmelerine engeldir. Ayrıca bu iki parti yalnızca sosyo-ekonomik politika tercihlerinde birbirlerinden ayrılmaktadırlar.⁵¹⁹

Tek turlu çoğunluk sistemi daha önce belirtildiği gibi, çift parti sistemine zemin hazırlamaktadır. Hükümet etkinliği açısından, neredeyse ideal bir durumla karşı karşıya bulunmaktadır: İktidardaki parti koşulsuz bir desteğe sahip olmasa bile, tutarlı ve disiplinli bir çoğunluğa sahiptir. Seçim

⁵¹⁶ Özbudun, **Siyasi Partiler**, s. 16

⁵¹⁷ Yavuz, **a.g.e.**, s. 276

⁵¹⁸ Lijphart, **a.g.e.**, s. 73

⁵¹⁹ Caniklioğlu, **a.g.m.**, s.29

sistemi çift partililiğe yöneldiği ölçüde, önemli bir hükümet istikrarı etmenidir. Aynı zamanda bir siyasal istikrar etmenidir.⁵²⁰

Teknik düzeyde tek turlu çoğunluk yönteminin, birbirine yakın partilerin birleşmesine ve merkez partilerin ezilmesine yol açarak iki partili sistem oluşturduğu bilinmektedir. Ama tek turlu seçim sisteminin, iki büyük partinin oluşması için gerekli bir koşul olduğu da kesin değildir. Fransa gibi düşüncelerin çok bölündüğü, birbirine yakın partilerin benzer yollarını değil de, partileri birbirinden ayıran yolları ortaya koymak için herkesin yarışması, büyük bir direnmeyle karşılaşır ve blokların her birinin iç bölünmeler yüzünden parçalanma tehlikesi geçirmesine yol açmaktadır. İç bölünmeler ise bloğun homojenliğini tehlikeye sokmakta ve aynı zamanda iktidardaki hükümeti zayıflatmaktadır.⁵²¹

Çift parti sistemini doğuran seçim sistemlerinde, sadece iki partinin yarıştığı bir ortamda herhangi bir tarafa angaje olmamış kararsız seçmenlerin oyları iktidara ulaşacak partiyi belirleyeceğinden, hitap ettiği ideolojik kesimin oylarını zaten garantilemiş partiler angaje olmamış seçmen oylarını alabilmek için merkezci programlar yapacaklardır. Seçmenler kendilerine sunulan iki alternatif kamusal politika arasında açık bir tercih yapmak durumunda kalacağından, kazanan partinin programı otomatik olarak hükümet programı haline gelmektedir. Hiçbir partinin çoğunlukta olmadığı birçok-parti sisteminde ise iki veya daha çok partinin koalisyonlar oluşturmak için görüşmelere girişmeleri gerekmektedir. Koalisyon programı, bunların her birinin parti programı arasında bir uzlaşmayı yansıtacak ve bu uzlaşmayı da doğrudan doğruya seçmenler değil, parti liderleri gerçekleştirecektir.⁵²²

Çift partili sistem örneğinde (Büyük Britanya'daki two party system'de olduğu gibi), seçim sisteminin etkisini belirlemek çok kolaydır. Burada, tek turlu çoğunluk sistemi, muhafazakâr ve işçi partilerinden oluşan iki partinin seçimlerde etkili olması, güçlü bir yapıya sahip bulunmaları ve ülke düzeyinde örgütlerinin olmasıyla ilgilidir. 1974'e kadar Britanya'daki seçimler

⁵²⁰ Cotteret-Emeri, **a.g.e.**, s.87

⁵²¹ Yavuz, **a.g.e.**, s. 291

⁵²² Caniklioğlu, **a.g.m.**, s.24

kabaca tahlil edilirse, bu seçimlerin her defasında yüzde olarak şu sonucu verdiği görülmektedir. İşçiler: %42; muhafazakârlar: %42; liberaller: %8; yüzer oylar: %8. İktidarın el değiştirmesi olgusu otomatik değildir. Çoğunlukla İşçi Partisi'nin değil de Muhafazakâr parti'nin lehinde etkide bulunur. İki parti arasında oy farkının azlığı, halka başka hiçbir yerde olmadığı kadar önem kazandırmaktadır.⁵²³

İki parti sistemi lehindeki diğer görüş bu sistemin çoğunluğu çok güçlü kıldığı; fakat bir yandan da iktidarın kullanılmasında ona açık bir sorumluluk yüklediğidir. Buna karşılık çok-parti sistemlerindeki koalisyon kabinelerinin politikalarından dolayı hesap verme yükümlülüğünün koalisyondaki bütün partilerce paylaşılması gerekmektedir. Oysa bunlar eşit ölçüde sorumlu olmayabilmektedirler.⁵²⁴

İki parti sisteminin ılımlılaştırıcı ve merkeze yaklaştıracı etkisi, bunların alternatif programlar arasında açık bir tercih sunacağı varsayımına dayandırılmaktadır. Her iki partinin de ılımlı ve merkeze yakın olması, siyasal geleneğinden ve kültüründen ideolojik kutuplaşmayı besleyen unsurları ayıklamış toplumlar açısından mümkündür. İngiltere ve ABD dışında başka bir iki partili istikrarlı demokrasi örneği vermek çok zordur. Ayrıca iki-parti sistemi hükümetin eylemlerinden dolayı açık parti sorumluluğunun ne zorunlu ne de yeterli şartıdır.⁵²⁵

Gerçekten de toplumsal bölünmelerin çok, derin ve siyasal olarak mobilize olduğu durumlarda iki partili sistemde ısrar ederek farklılıkların parlamentoda temsilini engellemek demokratik istikrarı tehlikeye sokabilmekte, karışıklık ve şiddet risklerini güçlendirebilmektedir.

Cotteret-Emeri'ye göre, çok partili sistemi doğuran seçim sistemleri sonucunda, çoğunluk partisinin olmayışı “a priori” bir hükümet istikrarsızlığı ögesidir, çünkü koalisyonları ayakta tutmak katı ve disiplinli bir partide birlik sağlamaktan daha güçtür. Weimar Almanya'sı rejiminde böyle olmuştur. Weimar rejimi “hükümet kurulması için sürekli ve birbiri ardı sıra yenilenen bir

⁵²³ Cotteret-Emeri, **a.g.e.** s. 91

⁵²⁴ Caniklioğlu, **a.g.m** s. 25

⁵²⁵ Caniklioğlu, **a.g.e.** s. 27

istikrarlı denge arayışı"dır. Birbirini izleyen koalisyonların bozulmasından sonra "demokrasi adına" kararname yasalarla idare eden yarı-diktatörlük hükümetlerine ulaşılmıştır; yarı –diktatörlükten diktatörlüğe giden yol çabuk aşılmıştır.⁵²⁶

Nispi temsil çok parti sistemleri, koalisyon hükümetleriyle ve eşit ağırlıklı bir yasama-yürütme yapısıyla ilişkilendirilmektedir. Bu özellikler çoğunlukçu bir yöntemle iktidarın bir elde toplanması yerine, iktidarı çeşitli yönlerden bölmeye, paylaştırmaya, sınırlamaya çatışan oydaşmacı bir demokrasiyi yansıtmaktadır. Ancak burada bir saptamanın yapılması zorunludur. Çoğunlukçu sistemlerin genellikle iki partili bir siyasal yapıyı doğurduğu ve bu yapının sürdürülmesini teşvik ettiği gözlenmekle birlikte, iki partili sistemler de sağladığı çeşitli avantajlar nedeniyle çoğunluk sisteminin korunması için gayret göstermektedirler. Sartori'nin deyimıyla "siyasetin en özgün yönlendirici aracı olan seçim sistemleri üzerinde oynamakla yasama ve yürütme organları arzu edilen güce kavuşturulabilir veya arzu edildiği biçimde sınırlandırılabilir. Böylece tasarlanan güçler dengesi kurulmuş olur".⁵²⁷

Başka bir anlatımla, nispi temsil sistemlerinde hükümetin uzun süreliği ve istikrarı; sorumluluğun paylaştırılması ve koalisyonların yönetimi sorunu vardır. Ortakların sayısına, birbirlerine olan uzaklıklarına, toplumun türdeş olmama derecesine göre, koalisyon hükümetleri genellikle etkinlikten yoksun, tutarsız ve tıkanmış hükümetlere yol açmaktadır. Ayrıca koalisyon hükümetleri sorumluluğu bulanıklaştırmakta ve puslu örtülü uzlaşmaları gözden saklamaktadırlar.⁵²⁸ Yeni koalisyonların oluşturulabilmesi için yitirilen çok fazla zaman yürütmede boşluk yaratmakta ve hükümet düştüğünde yapılan yeni seçimler genellikle aynı ekiplerin geri dönmesiyle sonuçlanmaktadır. Bunlar, sağlıklı işleyen bir siyasal sistem için hiç de arzulanan olgulardır.

⁵²⁶ Cotteret-Emeri, **a.g.e.**, s. 89

⁵²⁷ Cotteret-Emeri, **a.g.e.**, s. 32

⁵²⁸ Yavuz, **a.g.e.**, s. 314

Parti sisteminde ufanma, irili ufaklı pek çok partinin varlığı partiler arası pazarlık ve uzlaşma formüllerini çoğaltırken, bir koalisyondan bir başkasına geçişi kolaylaştırmakta ve bu kayışlar siyasi istikrarsızlık ve kriz sebeplerini oluşturduğu öngörülmektedir. Buna karşılık özellikle İskandinav ve Benelux ülkeleriyle İsviçre'de uzun ve başarılı bir demokrasi tarihi ile çok-parti sistemlerinin bir arada bulunması çok-parti sisteminin demokrasiyi zayıflatacağı iddialarının da tam olarak gerçekçi olmadığını göstermiştir.⁵²⁹

Öte yandan 1990'larda bazı ülkelerin yönetimde istikrarı sağlayabilmek için karma sistemlere yöneldikleri görülmektedir. Karma seçim sistemlerine bu yönelimde hiç kuşkusuz, bu sistemlerin hem yönetimde istikrarı, hem de temsilde adaleti aynı anda gerçekleştirebilecek donanımına sahip olmaları etkili olmaktadır.⁵³⁰

Parlamente hükümet sisteminde yürütme organı ancak parlamentoda sağlam, disiplinli ve tutarlı bir çoğunluğa sahipse güçlü olabilmektedir. Bu nedenle parlamente hükümet sisteminde yürütme organı güçlendirilmek isteniyorsa, anayasada yürütme organının güçlendirici yolda yapılacak değişikliklerden çok, seçim sisteminde değişiklik yapmak gerektiği belirtilmiştir. Nispi temsil seçim sistemi parti sistemlerinde aşırı parçalanmaya ve parti sayısının çoğalmasına ve bunun sonucunda da küçük partilerin kamu oyundaki güçleriyle orantılı olmayan bir etki kazanmalarına neden olabilmektedir. Çoğunluk sistemi ise, bunun tersine sağlam ve disiplinli bir parlamento çoğunluğunun oluşmasına neden olabileceğinden güçlü hükümetlerin ortaya çıkması olasılığı yüksek olacaktır. Böyle bir çoğunluğun ortaya çıkabildiği ülkelerde hukuken zayıf gibi görünen bir hükümet gerçekte büyük bir otorite sahibi olabilir. Bir başka deyişle parlamente sistemin niteliği ve yapısı hükümeti değerlendirirken yasama ve yürütme organlarının ayrı ayrı değil birlikte ve seçim sistemi düşünülerek değerlendirilmesi gerektiğini bize göstermektedir.⁵³¹

⁵²⁹ Caniklioğlu, a.g.e., s.26

⁵³⁰ Günel, a.g.e., s. 66

⁵³¹ Mehmet Turhan, "Anayasal Devlet", Ankara, Naturel Yayınları, 4. basım, 2005, s. 130

Ancak başka bir anlayışa göre, hiçbir seçim sistemi, hatta çizgiyi-ilk -geçen basit çoğunluk sistemi, kendi başına, yönetme gücüne sahip hükümetleri garanti etmemektedir.⁵³²

Seçim sistemleri ile hükümet istikrarı arasındaki ilişki daha önce belirtildiği gibi parti sistemleri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Parti sistemleri ile hükümet istikrarı arasında kurulan çeşitli teoriler tam olarak doğrulanamamıştır. Çünkü iki parti sistemlerinin yanı sıra çok parti sistemlerinde de istikrarlı hükümetler kurulmaktadır. İstikrarlı hükümetten her zaman tek parti çoğunluğuna dayalı hükümetleri anlamamak gerektiği belirtilmiştir. Diğer faktörlerin ve ortamın elverişli olması halinde, sağlam koalisyonların da hükümet istikrarını gerçekleştirdiği öne sürülmüştür.⁵³³

III. TÜRKİYE'DE UYGULANAN SEÇİM SİSTEM VE YÖNTEMLERİNİN SİYASAL PARTİLER VE SİYASAL SİSTEMİN İSTİKRARI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Belirli aralıklarla yapılan seçimler demokrasinin en temel unsurlarından biridir. Seçim sayesinde genel irade ortaya çıkmaktadır. Bu iradenin demokratik bir seçim sistemiyle ortaya çıkması, gerçeği yansıtması ve istikrara yönelmesi gerekmektedir.⁵³⁴

Türkiye'de siyasal sistemin istikrarı sorgulandığında, genellikle sistemin istikrar kazanamadığı konusunda yaygın bir görüş vardır. Bu görüşün oluşmasında, hükümet istikrarının yanı sıra, dönemsel şiddet ve terör olayları, askeri müdahaleler, siyasal elitler arasındaki uzlaşmaz tutumlar ve siyasal gelişmenin ekonomik gelişmenin önüne geçmesi gibi pek çok etmenin etkisi vardır. Kalaycıoğlu, Türk siyasal yaşamında istikrarı etkileyen unsurlar hakkında bazı hususlara dikkat çekerek şunları söylemektedir: "Türkiye'de demokrasinin gelişmemiş olması, siyasal iktidarın rant dağıtan

⁵³² Sartori, a.g.e., s. 96

⁵³³ Atar, *Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s.273

⁵³⁴ Yanık, a.g.e., s. 106

yapısı, parti sisteminin kurumsallaşamamış olması ve sürekli olarak değişmesi, siyasal elitlerin hoşgörüsüzlüğü ve iktidar-muhalefet ilişkilerinin gergin olması, siyasal kurumsallaşma düzeyinin düşüklüğü nedeniyle kişiye endeksli politika yapılma geleneği, kamu harcamalarının ekonomik büyümenin üzerinde seyretmesi nedeniyle ekonomik dengelerin sıklıkla bozulması ve bunun seçmen tercihlerini oynak hale getirmesidir.”⁵³⁵

Daha önce de belirttiğimiz gibi seçim sistemleri ile siyasal istikrar arasında önemli bir ilişki mevcuttur. Bu çalışmada siyasal istikrarın dar anlamda hükümet istikrarı yönü değerlendirilecektir.

Parlamente bir hükümet sistemini benimsemiş olan Türkiye’de, hükümet istikrarı, hemen her dönemde siyasal gündemin en önde gelen tartışma konularından biri olmuştur. Zira parlamente rejimlerde çok partili siyasal yaşamın karşılaştığı en büyük sorun, genellikle tek parti çoğunluk hükümetlerinin her zaman sağlanamaması olmaktadır.⁵³⁶

Seçim sistemlerinin bir ülkenin siyasi istikrarını etkilediği konusundaki görüşler, temelini seçim sistemlerinin parti sistemini, parti sisteminin hükümet istikrarını ve bunun da siyasi istikrarı belirlediği düşüncesine dayanmaktadır. Hükümet istikrarı ve siyasal istikrar farklı kavramlar olup, hükümet istikrarı daha alt bir kavramdır. Hükümet istikrarı daha alt bir kavram olarak siyasal istikrarı belirleyen değişkenlerden sadece biridir.

Bu kısımda Osmanlı’nın son döneminden günümüze kadar yapılan genel seçimler ve uygulanan seçim sistemleri anlatıldıktan sonra seçim sistemlerinin parti sistemlerine ve bu arada siyasal istikrara etkileri anlatılacaktır. Burada esas çalışmanın konusu olan 1982 Anayasası dönemi anlatılacak bundan önceki kısımlar fikir vermesi açısından özet olarak belirtilecektir.

⁵³⁵ Ersin Kalaycıoğlu, “Demokratik Konsolidasyon ve Türk Siyasal Hayatı” Türk Demokratik Vakfı Bülteni, Temmuz 1989, s. 10-11”den aktaran Günel, **a.g.e.**, s. 204

⁵³⁶ Günel, **a.g.e.**, s. 193

A. Osmanlı Dönemi

Ülkemizde seçimlerin gündeme gelmesi şüphesiz ilk Anayasamızdan sonradır. Yani ilk Anayasamızın düzenlediği ve halk tarafından seçilecek olan bir meclis kurulması gerektiği zaman, seçimler siyasi tarihimize girmiştir. Bu dönemden önce herhangi bir seçimden ve uygulamadan bahsetmek mümkün değildir.⁵³⁷

Ülkemizde yapılan ilk seçimler 1876 Kanun-u Esasi'sinin getirdiği meşruti yönetimin bir gereği olarak yapılmıştır. Kanuni Esasi'nin getirdiği anayasal düzenlemede, Heyeti Ayan ve Heyeti Mebusan'dan oluşan bir Meclisi Umumi öngörülmüştür. Meclisi Umumi'nin Heyeti Ayan kanadı padişah tarafından atama yoluyla; Heyeti Mebusan kanadının ise seçimler yoluyla oluşturulacağı ve her 50 bin erkek nüfusa karşılık bir temsilcilik verileceği öngörülmüştür.⁵³⁸

1876 Anayasa'sı, seçimin yapılma usul ve esaslarının ayrı bir kanunla düzenleneceğini öngörmüştür. Anayasa'ya göre seçmenler ancak erkeklerden oluşabilmekte ve her 50 bin erkek için yine bir erkek mebus seçilecektir. Bunun dışında Kanuni Esasi'nin 67, 68, ve 72 inci maddelerinde, seçilme yeterliliğine ilişkin koşulları ortaya koymaktadır.⁵³⁹

Kanuni Esasi, yapılacak seçimlerde kullanılacak seçim sistemi ile ilgili olarak kanun çıkartılmasını öngörmüşse de zaman darlığı sebebiyle böyle bir kanun çıkartılamamıştır.

Türkiye'de yapılan ilk seçimler (1877), tam adı "Meclisi Meb'usan Azasının Sureti İntihap ve Tayinine Dair Talimatı Muvakkate" olan geçici talimat hükümlerine göre yapılmıştır. Kanuni Esasi'nin ilânından önce çıkartılmıştır. Bu talimat hükümlerine göre 130 bin kişi için bir mebus seçilecektir. Toplam yedi maddeden oluşan, geçici nitelik taşıyan ve günün ihtiyaçlarına cevap vermek için hazırlanan bu talimat, uzun süre uygulanmıştır.⁵⁴⁰

⁵³⁷ Armağan, *Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi*, s. 141

⁵³⁸ Günal, *a.g.e.*, s. 89

⁵³⁹ Araslı, *a.g.e.* s. 90

⁵⁴⁰ Armağan, *Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi*, s. 146

Seçilme yeterliliği yönünden ve diğer yönlerden 1876 Kanuni Esasi ile Talimatı Muvakkate'nin birbirinden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin Kanuni Esasi'de yaş 30 iken Talimatı Muvakkate'de 25'tir. Yine Kanuni Esasi, seçilebilmek için emlak sahibi olmayı şart koşmadığı halde Talimat bunu gerekli kılmaktadır.⁵⁴¹ Görüldüğü üzere, Talimatı Muvakkate, Kanuni Esasi'den önce çıkartıldığı için birçok karşıt ve farklı hüküm bulunmaktadır. Kanuni Esasi ve Talimatı muvakkate sınırlı oy ilkesini kabul etmiştir. Nitekim oy hakkı sadece erkek vatandaşlara tanınmıştır.

Talimatı Muvakkate, iki dereceli ve tek turlu basit çoğunluk sistemi seçim sistemi getirmiştir. Buna göre, seçmenler önce ikinci seçmenleri seçmekte, onlar da milletvekili olacak kişileri seçmektedir. Ayrıca Talimatı Muvakkate İstanbul için değişik ve özel düzenlemeler getirmiştir. İstanbul ve çevresi için uygulanmak üzere Kanuni Esasi'den dokuz gün sonra bir "Beyanname" çıkartılmıştır.⁵⁴²

Ülkede ilk seçim, Meclis-i Mebusan'ı oluşturmak üzere 1877 yılında yapılmıştır. Bu seçimde uygulanacak seçim yasası bulunmamaktadır. Bu nedenle seçimlerde Talimatı Muvakkate ve Beyanname hükümleri uygulanmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde ilk siyasi amaçlı örgütler, ulusal bağımsızlık amacı ile azınlıklar tarafından kurulmuştur. Meşrutiyetten önce, Türkler tarafından kurulan siyasi amaçlı örgütler, parlamentonun ve seçimlerin olmadığı bir ortamda, gizli olarak faaliyet göstermişlerdir. Türkiye'de ilk siyasi parti 1859'da kurulan Fedailer Cemiyeti'dir. Fakat seçimlerin yapıldığı sırada hiçbir parti faaliyette değildir. Bu dönemde siyasi amaçlı örgütlerin hiçbiri, modern anlamda bir parti olma özelliğini taşımazlar. Çünkü 1876 Kanunu Esasi Anayasası dernek kurma hürriyetini tanımamaktadır.⁵⁴³

1877 yılında yapılan ilk seçimlerde siyasal partilere hukuki statü tanınmadığından bu seçimlere siyasal partiler katılamamıştır. Talimatı

⁵⁴¹ Aras, a.g.e., s. 92

⁵⁴² Atar, **Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 99

⁵⁴³ Armağan, **Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi**, s. 152

Muvakkatte partilerden bahsedilmemekte, sadece “her şahsın” seçilmeğe hakkı olduğu belirtilmektedir. 1877 yılında toplanan ilk Mebusan Meclisi üç aylık bir toplantı döneminden sonra Abdülhamit’in emriyle dağılmıştır. Anayasa’ya göre Meclisin dağılması durumunda altı ay içinde genel seçimlerin yapılması gerekmektedir. İlk Mebusan Meclisi, İntihabı Mebusan Kanununu çıkaramadığı için Talimatı Muvakkate ve Beyanname hükümleri gereğince 1877 yılının Kasımında ikinci seçimler yapılmıştır. Siyasal partiler bu dönemde de seçime girememiştir. İkinci Meclis, İntihabı Mebusan Kanununu kabul etmiştir. Ancak ikinci Meclis’in de ömrü az olmuş ve Abdülhamit tarafından feshedilmiştir.⁵⁴⁴

1908 yılında İkinci Meşrutiyetin ilanında yürürlükte bulunan ancak uygulanmayan 1876 Anayasası’nın uygulanabilmesi, Meclisin oluşturulmasına bağlıdır. Birinci Mebusan Meclisince kabul edilen ancak, kanunlaşmayan İntihabı Mebusan Kanunu padişah tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. 1908 seçimleri, bu Kanun ve çıkarılan bir Talimat uyarınca yapılmıştır.

1876 Anayasası’nın dernek kurma özgürlüğünü tanımayan yaklaşımı, 1909 yılında yapılan değişiklikle aşılmış, böylece hukuken kurulması mümkün olmayan siyasal partilerin kurulabilmesi imkânı tanınmıştır. 3 Ağustos 1909 tarihinde de, anayasal düzenlemenin uzantısı olarak bir Cemiyetler Kanunu çıkarılmıştır. Bu Kanun, dernek kurmayı izne bağlamamaktadır. Ancak, Kanun üç yasak öngörmektedir. Bu yasaklar, siyasal partiler dâhil, herhangi bir dernek için de geçerlidir; milli olmamak, kavim esasına dayanmamak ve gizli olmamak.⁵⁴⁵

Bu dönemde (1908) yapılan seçimler, Türkiye’nin siyasi tarihinde siyasi partilerin yarışmasına sahne olan ve nispeten demokratik özellikler taşıyan ilk seçimlerdir. Seçimlere katılan iki parti önem taşımaktadır. Birincisi, Türkçü ve merkezîyetçi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, ikincisi ise, Prens Sabahaddin ve arkadaşlarının, Osmanlıcı ve adem-i merkezîyetçi olan Ahrar

⁵⁴⁴ Sezen, **a.g.e.**, s.221

⁵⁴⁵ M.Tevfik Gülsoy, “Türkiye’de Siyasi Partilerin Hukuki Statüsü”, Erişim 05.05.2008, <http://www.e-akademi.org/incele.asp?konu=TÜRKİYE'DE%20SİYASAL%20PARTİLERİN%20ANAYASAL%20STATÜSÜ&kimlik=-606223558&url=makaleler/mtgulsoy-2.htm>

Fırkası'dır. Seçimleri, İttihat ve Terakki Cemiyetinin adayları kazanmıştır. Bu seçimlerde iki dereceli basit çoğunluk sistemi geçerli olmuştur. Seçimlerde ilk defa parlamento tarafından çıkarılan bir seçim kanunu uygulanmıştır.⁵⁴⁶

Osmanlı döneminde iki dereceli seçim sistemini öngören İntihab-ı Mebusan Kanun-ı Muvakkatı tam 34 yıl boyunca yürürlükte kalmış, 1908,1912,1914, 1919 seçimlerinde uygulanmıştır.⁵⁴⁷

1912 seçimleri, İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası arasındaki çekişmeye sahne olmuştur. İttihat ve Terakki baskısı altında yapıldığı söylenen bu seçime 'dayaklı sopalı seçim' adı verilmiştir. Seçimleri İttihat ve Terakki ezici çoğunlukla kazanmıştır. Seçimlerin baskı altında yapıldığının iddia edilmesi memleketi "iktidar" ve "muhalafet" olarak ikiye ayırmıştır. Ancak bu fikir düzeyinde olup parti düzeyinde söz konusu değildir.⁵⁴⁸

1914 seçimlerine İttihat ve Terakki rakipsiz olarak girmiştir. Tüm Mebusan Meclisi üyeleri bu partiden seçilmiştir. Bu dönemde İntihabı Mebusan Kanunu ile birlikte üç maddelik geçici yasa uygulanmıştır. Geçici yasanını uygulanmasıyla bu seçim, ordu mensuplarının oy kullanamadığı ilk seçim olmuştur.⁵⁴⁹

1919 seçimlerine, Müdafai Hukuk Teşkilatı ve bazı teşekküller katılmışlardır. Teceddüd Fırkası, Osmanlı Mesaî Fırkası, Milli Türk Fırkaları, Osmanlı Çiftçiler Derneği bunlardan bazılarıdır. Seçimi, Müdafai Hukuk Teşkilatı ezici çoğunlukla kazanmıştır. Bu seçimde de önceki seçimde uygulanan esaslar gözetilmiştir.⁵⁵⁰

1920 seçimleri bugünkü anlamıyla tipik bir seçim olmayıp, yeni devlet kurmak amacıyla kurucu meclise üye seçmeye yöneliktir. Yapılan seçimlerde esas olarak Mustafa Kemal tarafından gönderilen "İntihap Hakkında Tebliğ" uyarınca İntihabı Mebusan Kanunu uygulanmıştır. Seçime, isteyen partiler aday gösterebilecek ve bağımsızlar girebilecektir. İki dereceli seçim esası uygulanmıştır. Bu seçimde basit çoğunluk sistemi değil, mutlak çoğunluk

⁵⁴⁶ Atar, **Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s.108

⁵⁴⁷ Yavaşgel, **a.g.e.** s. 155

⁵⁴⁸ Armağan, **Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi**, s. 156

⁵⁴⁹ Sezen, **a.g.e.**, s. 228

⁵⁵⁰ Armağan, **Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi**, s159

sistemi uygulanmıştır. Bu meclis, 1921 Anayasası'nı yürürlüğe koymuş ve seçim hukuku yönünden İntihabı Mebusan Kanunu'nda milletvekili ile ikinci seçmen sayılarında ve seçmen yaşıyla ilgili olarak önemli değişiklikler yapmıştır.⁵⁵¹

B. Cumhuriyet Dönemi

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da ilk toplandığı 23 Nisan 1920 ile Lozan Barış Antlaşması'nın imzalandığı 24 Temmuz 1923 arasındaki kısa zaman içinde Milli Mücadele zaferle sonuçlanmış, yeni devlet demokratik doğrultuda hukuksal gelişmesine devam etmiştir. Kurucu Meclis, seçimlerin yapılmasına karar vermiş ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi sona ermiştir.

1. İki Dereceli Seçim Sistemi

1923 seçimlerinde İntihab-ı Mebusan Kanunu ile bu Kanunu değiştiren 320 numaralı Kanun uygulanmıştır. 1923 seçimlerine katılan en önemli grup Halk Fırkası'dır. Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti, seçim propagandası mahiyetinde "9 Umde" lik program yayımlayarak kabul edilmesi halinde "Müdafaai Hukuk" un "Halk Fırkası"na dâhil olacağını bildirmiştir. Cemiyet seçimi kazanmış, ikinci Büyük Millet Meclisi milletvekilleri, Halk Fırkası Nizamnamesini kabul etmişlerdir. Yapılan genel seçimler iki dereceli olarak ve mutlak çoğunluk yöntemine göre yapılmıştır. Seçimleri Halk Fırkası kazanmıştır.⁵⁵²

1927 seçimlerine sadece Cumhuriyet Halk Fırkası katılmış ve seçmenlerden Fırka tarafından belirlenen listeyi onaylamaları istenmiştir. Bu

⁵⁵¹ Günal, **a.g.e.**, s. 94

⁵⁵² Armağan, **Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi**, s. 164

seçime başka parti katılmadığından bütün milletvekillikleri CHF elde etmiştir. Rakip parti yoktur. Aslında 1927 seçimlerinden önce Kazım Karabekir liderliğinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ancak, Takrir-i Sukûn Kanunu uyarınca kapatılmıştır. Böylece ilk çok partili hayata geçme çabası başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁵⁵³

1931, 1935, 1939, 1943 seçimleri, 1927 seçimlerinden çok da farklı olmayan (bir kısım seçim düzenlemeleri hariç) şartlar ve durumlar altında yapılmıştır. Seçime başka parti katılmadığından CHF (CHP) bütün milletvekillikleri kazanmıştır. 1935 seçiminde kadınlar ilk defa oy kullanmışlardır.

2. Tek Dereceli Seçim Sistemi

Burada seçmenler doğrudan doğruya milletvekillerini seçmektedirler.

a. Liste Usulü Çoğunluk Sistemi

1945 yılı sonrası dönem, bütün dünya çapında büyük sosyal ve siyasal değişimlere tanık olunan bir dönemdir. İsmet İnönü, 19 Mayıs 1945'teki konuşmasında demokrasi yolunda ilerleneceği konusunda açıklama yapmıştır. CHP'de değişik nedenlerden dolayı parti yönetimine muhalif olanlar Demokrat Parti'yi kurmuşlardır. Bu partiden önce de Türkiye Kalkınma Partisi kurulmuştur.⁵⁵⁴

1946 seçimlerine üç (bir kısım araştırmacıya göre altı) parti katılmıştır. Bu seçimlerde 1946 tarihli Milletvekilleri Seçimi Kanunu uygulanmıştır. O zamana kadar yapılan seçimler iki dereceli iken ilk defa bu seçim tek dereceli uygulanmıştır. Yani seçmenler, artık doğrudan doğruya milletvekili seçeceklerdir. Listeli basit çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Seçimler açık oy ve gizli sayım yöntemine göre yapılmıştır. CHP ezici çoğunlukla milletvekillikleri kazanmıştır. Ancak muhalefet, iktidarın şiddetli baskı yaptığını

⁵⁵³ Atar, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s. 117

⁵⁵⁴ Sezen, *a.g.e.*, s. 239

ve ülkede terör havası yarattığı eleştirisini 1950 seçimlerine kadar gündemde tutacaktır.⁵⁵⁵

1950 seçimleri öncesinde 5545 sayılı Kanun kabul edilerek seçimlerin tek dereceli, liste usulü ve basit çoğunluk yöntemi şeklinde yapılması yanında seçimlerde gizli oy- açık sayım ilkesini benimsenmiştir. Ayrıca yapılacak seçimlerin yargı denetiminde yapılması öngörülmüştür. Listeli tek turlu basit çoğunluk sistemine göre, o çevrede diğer partilerden daha çok oy olan parti, o çevredeki tüm milletvekillikleri almaktadır. Seçimlerin sonuçlanması ile birlikte 27 yıl süren CHP tek parti iktidarı sona ermiş ve Demokrat Parti'nin 10 yıl süren iktidarı başlamıştır. Yapılan seçimle Meclise, Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, Millet Partisi ve Bağımsızlar girmiştir.⁵⁵⁶

1946–1950 yılları Türkiye’de siyasal yaşama özellikle iki büyük partinin etkili olduğu bir dönemdir. Dolayısıyla tek turlu basit çoğunluk sistemi altında Türkiye’de iki parti sisteminin geliştiği ifade edilmiştir.⁵⁵⁷

Türkiye’de partilerin özgür bir ortamda yarıştığı ve iktidarı birbirlerine devrettikleri siyasal hayat bu dönemden itibaren başlamıştır.

1954 yılında yapılan seçimlerde, üç parti ve bağımsızlar, milletvekilliği çıkarmışlardır. Bir önceki seçimlerde uygulanan seçim sistemi uygulanmıştır. Oyların çoğunluğunu alan Demokrat Parti tek başına iktidar olmuştur.

1957 seçimlerinde de esas olarak bir önceki seçimlerde uygulanan seçim sistemi uygulanmıştır.

1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde listeli çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Bu dönemde yapılan seçimlerde iktidar partisi, aldığı oyun çok üstünde mecliste temsil edilmiştir. Örneğin 1950 seçiminde; % 53 oy’a karşılık % 83.57 temsil, 1954 seçiminde ; % 56.61 oy’a karşılık % 92 temsil, 1957 seçimlerinde ise ; % 47.70 oy oranına karşılık % 92 temsil oranı elde etmiştir. Yüksek oranda artık temsil mevcuttur. Buna karşılık muhalefette de eksik oranlı temsil söz konusudur.⁵⁵⁸

⁵⁵⁵ Armağan, **Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi**, s. 173

⁵⁵⁶ Günal, **a.g.e.**, s. 109

⁵⁵⁷ Hikmet Sami Türk, **Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri**, s. 151

⁵⁵⁸ Günal, **a.g.e.**, s. 159

b. Nispi Temsil Sistemi

27 Mayıs 1960 İhtilalinden sonra ilk seçimler 15 Ekim 1961 yılında yapılmıştır. 1961 seçimlerinde başta, Anayasa olmak üzere, Kurucu Meclis tarafından kabul edilen 298 sayılı “Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkındaki Kanun”, 304 sayılı “Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Kanunu”, 306 Sayılı “Milletvekili Seçim Kanunu” uygulanmıştır.

Belirtilen yasalarda seçimlerin serbest, eşit, tek dereceli, genel oy, gizli oy-açık sayım esaslarına göre yapılacağı belirtilmiştir. Ayrıca seçimlerin nispi temsil esası gözetilerek yapılacağı öngörülmüştür. Nispi temsil sisteminin çevre barajlı d'Hondt yöntemi 1961 seçimlerinde uygulanmıştır. Bu seçimlere dört parti katılmış ancak, hiçbirisi tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edememiştir.⁵⁵⁹

1965 seçimi, genel olarak 1961 seçiminde uygulanan esaslar çerçevesinde yapılmıştır. Ancak bu seçimin en önemli özelliği seçim tarihimizde nispi temsilin ulusal artık yöntemine göre yapılan ilk ve son seçim olmasıdır. Seçimlerde altı parti ve bağımsızlar meclise girmiştir. Uygulanan seçim sisteminden dolayı bazı küçük partiler bile milletvekilliği kazanabilmiştir. Uygulanan seçim sistemine rağmen Adalet Partisi hem oy hem de milletvekilliğin çoğunluğunu kazanmıştır.⁵⁶⁰

1969 seçimlerinde Ulusal Artık yöntemi uygulanmamıştır. Yapılan yasal düzenleme ile barajlı d'Hondt yöntemi öngörülmüştü. Ancak, baraj hükmü Anayasa Mahkemesi tarafından adil olmadığı, demokratik hukuk prensibi ve serbestlik ilkelerine aykırı olduğu savıyla Anayasa'ya aykırı bulunarak iptal edilmiştir. Seçimde nispi temsil sistemin barajsız d'Hont yöntemi uygulanmıştır. Sekiz parti ve bağımsızlar, mecliste temsil edilme hakkını kazanmıştır. Nispi temsil sistemi uygulanmasına rağmen Adalet Partisi tek başına hükümet kuracak çoğunluğa ulaşmıştır.⁵⁶¹

⁵⁵⁹ Sezen, **a.g.e.**, s. 252

⁵⁶⁰ Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 148

⁵⁶¹ Armağan, **Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi**, s.189

1973 seçimlerinde genel olarak bir önceki seçimde uygulanan esaslar uygulanmıştır. Hiçbir parti tek başına iktidar olabilecek yeterlikte oya sahip olamamış ve ülkede koalisyonlar dönemi başlamıştır. Bu seçimde sekiz parti yarışmıştır.⁵⁶²

1977 seçimleri uygulanan seçim mevzuatı yönünden öncekinden farklı değildir. Yine hiçbir parti tek başına iktidarı oluşturacak çoğunluğa ulaşamamıştır. Barajsız d'Hondt sistemi uygulanmıştır.

1980 sonrasında yapılan genel seçimler ve uygulanan seçim sistemleriyle ilgili olarak daha önce açıklamalar yapıldığından tekrar olmaması yönünden burada açıklanmamıştır.

C. Seçim Sistemlerinin Parti Sistemleri ve İstikrarı ile İlişkisi

1. Osmanlı Dönemi

Ülkemizde ilk seçimler 1877 yılında Osmanlı Döneminde yapılmıştır. Osmanlı Dönemi (1877- 1923) seçimlerinde “iki dereceli seçim sistemi” ve basit çoğunluk yöntemi uygulanmıştır. Ancak TBMM dönemi olarak da ifade edilen 1920 seçimleri özel bir yöntemle yapılmıştır.

1877 seçimlerinde faaliyette olan siyasi parti yoktur. Burada siyasi anlamda bir seçimden bahsetmek mümkün değildir.⁵⁶³

1908 seçimleri Türk siyasi tarihinde siyasal parti yarışının yapıldığı seçimlerdir. İlk defa siyasi partiler (en önemli iki parti) katılmıştır. Ancak bu dönemde İttihat ve Terakki Partisinin çok büyük oranda gücü ve etkisi vardır. Diğer partinin çok fazla bir etkinliği yoktur. II. Meşrutiyet döneminde, iktidarın el değiştirmesine yönelik ve çok partili bir siyasal rejim getirilmesi faaliyetlerine rağmen siyasal iktidarın kişiselleşmesi ve fiili bir tek parti rejiminin oluşmasına engel olunamamıştır.⁵⁶⁴

⁵⁶² Sezen, a.g.e. s. 260

⁵⁶³ Atar, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s.104

⁵⁶⁴ Karamustafaoğlu, a.g.e., s. 106

Osmanlı Döneminde yapılan seçimlerde çağdaş partilerin yarışmasından bahsedilememektedir.

Cumhuriyetin kabulünden sonra 1950 seçimleriyle demokratik rejime geçilinceye kadar ülke yönetimi mutlak olarak tek partinin, yani Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve onun yöneticilerinin elinde olacaktır. Tek partinin siyasi iktidarı mutlak olarak elinde bulundurduğu bu sistemde, parlamento üyelerinin belirlenmesi için seçimlerin yapılmasına devam edilmiştir. Seçimlerde tek partinin adayları parti yöneticileri tarafından belirlenmiş ve halktan bu listeleri oylamaları istenmiştir. Bundan dolayı tek parti dönemi seçimleri demokratik ve yarışmacı bir nitelikten yoksun kalmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan birtakım alternatif siyasi parti denemeleri de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁵⁶⁵

Tek Parti döneminde yapılan seçimler iki dereceli basit çoğunluk sistemine göre yapılmıştır.

Çok partili siyasal sistemin başlangıcı olan 1946 yılından 1960 yılına kadar listeli çoğunluk sistemi uygulanmış ve bu dönemde ülkemizde tipik bir iki parti sisteminin olduğu görülmektedir. Bu dönemde seçimlerde genellikle üç veya dört parti yarışmıştır ve toplam oyların ve sandalyelerin %90'ını aşan kısmı iki parti arasında paylaşılmıştır. Bütün seçimlerde iki parti iktidar için yarışırken, üçüncü bir parti hiçbir şekilde iktidara aday olabilecek güce ulaşamamıştır. Burada seçim sisteminin etkisinin ne kadar olduğu tartışılmıştır. Yapılan hesaplamalarda nispi temsil uygulansa bile bu dönemde iki partili siyasal hayat yine de oluşacaktır. 1950–1960 arasında DP'nin toplam oyun salt çoğunluğunu elde etmesinin önemli yeri vardır. Toplumdaki sosyal bölünmenin iki partili sistemin çıkmasında en önemli neden olduğu belirtilmiştir.⁵⁶⁶

Basit çoğunluk sisteminin uygulandığı 1950–1960 döneminde üç seçim yapılmıştır. Bu seçimin sonuçlarına bakıldığında büyük oranda artıksık temsil durumu söz konusudur. İktidar partisi lehine artık temsil,

⁵⁶⁵ Atar, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s.115

⁵⁶⁶ Atar, *Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s.279

muhalefet partileri için ise eksik temsil söz konusudur.⁵⁶⁷ Çoğunluk sistemlerinin orantısız ve adil olmayan sonuçları, liste usulünün uygulanması ile daha da ağırlaştırılmıştır. Böylece, bir partinin ülke çapında aldığı oy oranından çok yüksek bir oranda mecliste temsil edilmesi söz konusu olmuştur.

Uygulanan tek turlu, listeli, basit çoğunluk sisteminin uzun ömürlü ve güçlü hükümetlerin kurulmasına katkıda bulunduğu görülmüştür. Ancak, iktidarın parlamentoda güçlü olması, muhalefetin zayıf kalmasına ve iktidarı yeterince denetleyememesine yol açmıştır.⁵⁶⁸ Ayrıca çoğunluk sistemlerinin özelliği olan parti sayısında azalma yine bu dönemde görülmüştür. Esas olarak iki parti çevresinde kutuplaşma yaşanmıştır.

Gelişmeler bir bütün olarak ele alındığında 1946–1960 döneminde iki partili bir sistemin oluşumunda toplumda sosyal bölünmelerin yanı sıra seçim sisteminin hızlandırıcı etkisinin olduğu görülmektedir.⁵⁶⁹ Duverger’in tek turlu basit çoğunluk sistemleri için belirttiği hususların genel olarak bu dönemde gerçekleştiği görülmüştür.

Nispi temsil sisteminin uygulandığı 1961–1980 arasındaki dönemde partilerin sayısında ve niteliğinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu dönemin parti sistemi çeşitlilik göstermektedir. 1961- 1965 yılları arasında ılımlı bir çok-partili sistem ortaya çıkmıştır.⁵⁷⁰ İlimli çok-parti sisteminde partiler, iki ana kutup etrafında kümelenme eğilimindedir. 1961 seçimlerinde nispi temsilin d’Hont yöntemi uygulanmıştır. Seçime dört parti katılmış, seçim sonucunda hiçbir parti hükümeti kuracak çoğunluğa ulaşamamıştır. Türk siyasal tarihinde ilk kez koalisyon hükümeti bu dönemde kurulmuştur.⁵⁷¹ CHP ve AP’den oluşan koalisyon hükümeti uzun sürmemiş, bu koalisyondan sonra üç kez daha değişik partilerden ve bağımsızlardan oluşan koalisyon hükümetleri görev almışlardır.⁵⁷²

⁵⁶⁷ Armaoğlu, “Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Seçim Sistemi Konusu”, s. 12

⁵⁶⁸ Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 136

⁵⁶⁹ Günel, **a.g.e.** s.163

⁵⁷⁰ Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s. 286

⁵⁷¹ Üste, **a.g.e.** s. 184

⁵⁷² Sezen, **a.g.e.** s. 252

1965–1973 arasında yapılan genel seçimlerde (iki genel seçim olmuştur) tek parti hükümeti kurulması için gerekli olan parlamento çoğunluğu sağlanmıştır. Bu dönemde gerçekleşen 1965 ve 1969 seçimlerinde tek bir parti, siyasal iktidarı elde edecek çoğunluğa ulaşmış, ayrıca bu dönemlerde parti sayısında artış olduğu gibi (1965'te altı, 1969'da ise sekiz parti ve bağımsızlar seçime girmiştir) seçime giren partilerin tümü de Mecliste temsil olanağı bulmuşlardır. Bu seçimlerde nispi temsil uygulanmasına rağmen her iki seçimde de bir parti hükümeti oluşturacak çoğunluğa ulaşabilmiştir. Bu durum, nispi temsil sistemleriyle ilgili olarak ifade edilen (özellikle Duverger tarafından) koalisyon hükümetlerine neden olacağı savının, Türk siyasal yaşamında doğrulanmadığını göstermesi açısından önemlidir.⁵⁷³ Ülkemizde bu durumun nedeni olarak, iki yönlü sosyal bölünme yapısı ve iki parti eğilimi ile açıklanmaktadır.⁵⁷⁴

1973 ve 1977 seçimlerinde hiç parti tek başına iktidar olabilecek çoğunluğu sağlayamamıştır. Bu seçimlerin önemli bir özelliği, iki büyük partinin egemenliğinin bir ölçüde de olsa sona erdiğini göstermesidir. Koalisyon hükümetleri dönemine girilmiştir. Küçük partiler güçlenmiş ve kurulan koalisyonlarda büyük kazançlar (bakanlık sayısı olarak) elde etmişlerdir.⁵⁷⁵

1973–1980 arasındaki dönemde eski sosyal bölünme yapısı ve niteliği değişmiştir. Bu dönemde iki partili sistemden ılımlı çok partili sistemi söz konusu olmuştur. Bunun nedeni olarak da toplumda ortaya çıkan ideolojik ve sosyo-ekonomik bölünmelerin, siyasi hayata yansımaları olarak görülmektedir. Nispi temsil sisteminin özelliklerinin bu yapının oluşmasına katkıda bulunduğu söylenebilir.⁵⁷⁶

1980 sonrasında, partileşmenin başladığı Mayıs 1983'ten günümüze kadar 151 parti kurulmuş, bunlardan 96'sı kapatılmıştır. Bu partilerin 22'si

⁵⁷³ Günal, a.g.e., s. 165

⁵⁷⁴ Atar, *Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s. 286

⁵⁷⁵ Üste, a.g.e., s. 201

⁵⁷⁶ Atar, *Türkiye'de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri*, s.286

hülle partileridir.⁵⁷⁷ Hülle Partileri dışta tutulduğunda, kurulan parti sayısı 129'a, kapatılan parti sayısı ise 74'e düşmektedir. Şu sırada faal durumda olan parti sayısı 55'tir. 1983 – 2007 arasındaki dönemde 7 kez yapılan Milletvekili Genel Seçimlerine 37 parti katılmış, bunlardan 11'i TBMM'ye girmiştir. (ANAP, DYP (DP), HP, SHP, CHP, MDP, MHP, DSP, AKP, RP, FP) Siyasi partilerden 8'i, 1983'ten günümüze kadar kurulan hükümetlerde yer almıştır. (ANAP, DYP (DP), SHP, CHP, MHP, DSP, AKP, RP) ⁵⁷⁸

Aşağıda ülkemizde şimdiye kadar uygulanan seçim sistemleri gösterilmiştir.⁵⁷⁹

Seçim Sistemleri	Uygulandığı Seçimler
ÖZEL SEÇİM YÖNTEMLERİ	1877 1. Devre, 1877 2. Devre Mebus Seçimleri / 1920 Mebus Seçimleri
İKİ DERECELİ SİSTEMLER	1908, 1912, 1914, 1918, 1923, 1927, 1931, 1935, 1939, 1943 Mebus Seçimleri
TEK DERECELİ SİSTEMLER	
Çoğunluk Sistemi	
Liste Usulü Çoğunluk	1946, 1950, 1954, 1957 Milletvekili Seçimleri / 1961 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri
Nispi Temsil Sistemi	
Çevre Barajlı d'Hondt	1961 Milletvekili / 1964 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri

⁵⁷⁷ Hülle partisi, Mebus Pazarı'nı önlemek ve milletvekillerinin parti değiştirmelerini engellemek için 1982 Anayasası'nın 84. maddesine konulan, "partisinden istifa ederek bir başka partiye giren milletvekillerinin üyeliğinin TBMM salt çoğunluğunun kararı ile düşürülebileceği ve bir sonraki seçimde istifa tarihinde mevcut herhangi bir partinin genel merkez organlarıncaya aday gösterilemeyeceği" maddesine karşı milletvekillerinin buldukları alternatif bir formüldür. Milletvekilleri, "istifa et, bir parti kur, sonra gitmek istediğin partiye iltihak et" formülünü geliştirmişlerdi. Kurulan bu paravan partiye "hülle partisi" denildi. Hülle partilerinin çoğu genellikle ömürleri 1 ayı bulmadan kapanmışlardır. Asıl kurulma sebepleri, milletvekili transferini yasal yollardan gerçekleştirmek ve parti kapatılmasına karşı önlem almaktır. Anayasa'da parti değiştirme yasağı getiren 84.madde, 1995'te yapılan bir Anayasa değişikliği ile kaldırıldı. Bu değişiklik, parti değiştirme milletvekilliğinin düşürülme gerekçelerinden birisi olma durumundan çıkarılmış ve paravan parti kurma angaryası da ortadan kaldırılmıştır.

⁵⁷⁸ Tuncer, "2008 Yılına Girerken Türkiye'de Siyaset Kurumu", <http://www.tesav.org.tr/siyasetkurumu.doc>, Erişim 09.12.2008, s.3

⁵⁷⁹ Erol Tuncer, "Türkiye'de Seçim Sistemleri ve Seçim Sonuçları", www.tesav.org, Erişim 13.12.2007

Milli Bakiye	1965 Milletvekili / 1966 Cumhuriyet Senatosu Seçimleri
Barajsız d'Hondt	1969, 1973, 1977 Milletvekili Seçimleri 1968, 1973, 1975, 1977, 1979 C. Senatosu Seçimleri
Çifte Barajlı d'Hondt	1983 Milletvekili Seçimleri
Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan	1987, 1991 Milletvekili Seçimleri
Ülke Barajlı d'Hondt	1995, 1999, 2002, 2007 Milletvekili seçimleri

1980 öncesinde uygulanan seçim sistemleri, meclis içinde tek başına hükümet olamama gibi bir sıkıntıyı gündeme getirdiğinden, ülkedeki hükümet bunalımlarının ciddi boyutlara ulaşmasına neden olmuş ve neticede de ordu devlet yönetimine el koymuştur. Bu nedenle nispi temsil seçim sistemine barajlar getirilmek suretiyle istikrarsızlıkların önlenmesi cihetine gidilmiştir. Demokratik diğer batı toplumlarında küçük partilerin barajı aşabilenlerin parlamentoda temsil edilmelerinden dolayı hükümet bunalımları ve giderek siyasal istikrarsızlıklar görülmediğinden baraj oranları küçük tutulmuştur.⁵⁸⁰

1983'ten günümüze kadar 9 Başbakan tarafından 16 Hükümet kurulmuştur. Bu hükümetlerin 7'si tek partili, 7'si koalisyon, 1'i azınlık, 1'i ise hem koalisyon hem de azınlık hükümetidir. Tek partili hükümetler ANAP (4 kez) ve AKP (3 kez) tarafından kurulmuştur. Koalisyon hükümetlerinde ANAP, DYP, SHP, CHP, DSP, DTP, RP ve MHP yer almıştır. Azınlık hükümetlerini DSP ve (CHP + DYP) kurmuştur. Tek partili hükümetlerin toplam ömrü yaklaşık 13 yıl, koalisyon hükümetlerinin toplam ömrü yaklaşık 10,5 yıl, azınlık hükümetlerinin ömrü ise 5,5 ay olmuştur.⁵⁸¹

Seçim sistemleri, siyasi partiler ya da bağımsızlar için kullanılan oyları, yasama meclislerine aynı oranlarda yansıtmamaktadır. Siyasi partilerin bir kısmı seçimde elde ettikleri oy oranlarının üzerinde, bir kısmı ise oy

⁵⁸⁰ Hasan Tunç, **a.g.m.**, 16

⁵⁸¹ Tuncer, "2008 Yılına Girerken Türkiye'de Siyaset Kurumu", s. 3

oranlarının altında temsil oranlarına sahip olmaktadır. Kimi partiler de, aldıkları oy yeterli olmadığından, temsilci çıkaramamaktadırlar; bir başka söyleyişle parlamento dışında kalmaktadırlar. Yasama meclislerinde elde edilen sandalyelerin oranı oy oranından yüksek olduğunda aşkın temsil (= sandalye oranı—oy oranı), düşük olduğunda ise eksik temsil (= oy oranı - sandalye oranı) söz konusudur. Aşkın ya da eksik temsil oranları, temsilde adalet ilkesine öncelik veren sistemlerde düşük düzeylerdedir. Yönetimde istikrar ilkesini öne çıkaran seçim sistemlerinde ise bu oranlar büyüktür.⁵⁸²

Bir parti sisteminde kaç parti olduğu, bunların nispi büyüklüklerinin de hesaba katmak suretiyle bildirecek olan indeks, Markku Laakso ve Rein Taapera'nın geliştirdikleri “partilerin etkin sayısı” indeksidir.⁵⁸³

Partilerin etkin sayısı aşağıdaki formüle göre hesaplanmaktadır.

$$N=1/p_i^2$$

Bu formüldeki p_j i'nci partinin oy veya sandalye oranıdır. Diğer bir deyimle partilerin etkin sayısı, seçime katılan partiler veya parlamentoda temsil edilen partiler bakımından hesaplanabilir. Bizi burada daha çok ilgilendiren, parlamentodaki partilerin etkin sayısıdır. Etkin sayı formülünün, sadece partilerin düz sayısına değil, bunların nispi büyüklüklerine karşı da duyarlı olduğu açıktır.⁵⁸⁴

Aşkın Temsil Oranları Açısından Sıralama (2007 hariç)⁵⁸⁵

	I. Sıradaki Parti			II. Sıradaki Parti		
	Oy Oranı (%)	T. Oranı (%)	Aşkın Temsil	Oy Oranı (%)	T. Oran (%)	Aşkın - Eksik
1983	Seçim Sistemi: Çifte Barajlı d'Hondt			Hükümet Modeli: Tek Parti		

⁵⁸² Erol, Tuncer. “Türkiye’de Seçim Uygulamaları/Sorunları Işığında Temsilde Adalet Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği”, Anayasa Yargısı, Anayasa Mahkemesi Yayınları, C. 23, 2006, s. 168

⁵⁸³ Lijphart, a.g.e., s. 106

⁵⁸⁴ Ergun Özbudun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye” Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 44, sayı 1-4, s. 526

⁵⁸⁵ Tuncer-Danacı, a.g.e., s. 49

	45.1	53.0	+ 7.9	30.5	29.2	-1.3
1987	Seçim Sist: Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan			Hükümet Modeli: Tek Parti		
	36.3	64.9	+ 28.6	24.8	22.0	-2.8
1991	Seçim Sist: Çifte Barajlı d'Hondt + Kontenjan			Hükümet Modeli: Koalisyon		
	27.0	39.5	112.5	24.0	25.6	+ 1.6
1995	Seçim Sistemi: % 10 Ülke Barajlı d'Hondt			Hükümet Modeli: Koalisyon		
	21.4	28.7	+ 7.3	19.6	24.0	+ 4.4
1999	Seçim Sistemi: % 10 ülke Barajlı d'Hondt			Hükümet Modeli: Koalisyon		
	22.2	24.7	+ 2,5	18.0	23.4	+ 5.4
2002	Seçim Sistemi: %10 ülke Barajlı d'Hondt			Hükümet Modeli: Tek Parti		
	34.3	66.0	+ 31.7	19.4	32.4	+ 13,0

1982 Anayasası da, önceki Anayasalarımız gibi bir seçim sistemi öngörmemiş bu tercihi meclisin takdirine bırakmıştır. Ancak 23.7.1995 tarih ve 4121 sayılı Kanunla yapılan Anayasa değişikliğiyle, Anayasa'nın 67. maddesine eklenen, "Seçim kanunları temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde düzenlenir." kuralıyla seçimin iki temel işlevi ve aynı zamanda seçim sistemlerinin iki temel ilkesi, ilk kez bir anayasa kuralı haline getirilmiştir. Bu yeni düzenleme ile, seçim sistemini belirleme yetkisi yine kanun koyucuya bırakılmakla birlikte, kanun koyucunun bu tercihinin sınırlanması ve yönlendirilmesi amaçlanmıştır.⁵⁸⁶ Görüldüğü gibi Anayasa seçim sistemi konusunda açık bir tercihte bulunmamakta, yalnız uçları işaretlemekte, adaletsizliğin ve istikrarsızlığın istenmediğini belirtmekte, yasama organının bu kutuplar arasında bir tercihte bulunmaya davet etmektedir.⁵⁸⁷

⁵⁸⁶ Tanör-Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s. 207

⁵⁸⁷ TUSİAD, **Türkiyede Demokratikleşme Perspektifleri**, (Bülent Tanör tarafından hazırlanmıştır.) TUSİAD Yayınları, 1997, s. 50

TBMM ilk önce “%10 ülke barajlı ve seçim çevresi barajlı d'Hondt” sistemini benimsemiş ve 1983 seçimleri bu usule göre yapılmıştır. Böylece, Meclisin, çifte barajlı d'Hondt sistemi tercihi ile 1980 öncesinin aksine, seçim sisteminin işlevlerinden yönetimde istikrara öncelik verdiği görülmektedir.

1980 sonrasında 7 kez Milletvekili Genel Seçimi yapılmıştır⁵⁸⁸:

- 1983’de (ANAP: % 45.1) / 1987’de (ANAP: % 36.3),
- 1991’de (DYP : % 27.0) / 1995’te (RP: % 21.4) / 1999’da (DSP % 22.2),
- 2002’de (AKP: % 34.3), 2007’de (AKP: % 46.6)

Birinci sırayı almıştır.

Seçimlerden Çıkan Hükümet Modelleri

Tek Partinin Çoğunluğuna Dayalı Hükümetler	
1983 / 1987 / 2002 / 2007 (Nispi Temsil)	4 kez
Koalisyonlar	
1991 / 1995 / 1999 (Nispi Temsil)	3 kez

1980 sonrasında yönetimde istikrarı sağlamak için getirilen % 10'luk Ülke Barajı, kendisinden beklenen bu işlevi her zaman yerine getirememiştir:

- 1983, 1987, 2002 ve 2007’deki seçimlerde tek partili iktidar sağlanmıştır.
- 1991, 1995 ve 1999’da ise sandıktan koalisyonlar çıkmıştır.

Yüzde 10'luk baraj, kendisinden beklenen en önemli sonucu, yani tek partili hükümetlerin kurulmasını yukarıda belirtildiği gibi her zaman sağlayamamıştır. Tuncer’e göre⁵⁸⁹ bunun nedeni, seçimlerde elde edilen sonuçların yalnız seçim sisteminden değil aynı zamanda parti oylarının

⁵⁸⁸ Tuncer, “2008 Yılına Girerken Türkiye’de Siyaset Kurumu”, s. 4

⁵⁸⁹ Tuncer, “Temsil Krizine Çözüm Şart”,

düzeyi ile oyların partiler arasındaki dağılım biçiminden de etkilenmesidir. 1991, 1995 ve 1999 seçimlerinde birinci sırayı alan partilerin oy oranlarının % 30 düzeyinin altına düşerek yüzde 20'lere doğru gerilemesi nedeniyle bu seçimlerde hiçbir parti, tek başına hükümet kuracak çoğunluğu elde edememiştir. Geçerli oyların önemli bir bölümünün TBMM dışında kalmasına rağmen yönetimde istikrarın sağlanamamış olması dikkat çekicidir.

10 Haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile yapılan ilk seçim ile çifte barajlı d'Hondt' adını alan bu sistem, birinci sırayı alan partilere büyük avantaj sağlamaktadır. Kanun, bu haliyle, yalnızca 1983 seçimlerinde uygulanmıştır. 1987 seçimleri öncesinde yapılan değişiklik sonucunda getirilen kontenjan faktörüyle sisteme bir ölçüde çoğunluk etkisi de katıldığı için 'yönetimde istikrar' unsuru daha da güçlendirilmiştir. 'Çifte Barajlı d' Hondt + Kontenjan' adını alan yeni sistem, 1987 ve 1991 milletvekili genel seçimlerinde uygulanmıştır. 1995 seçimleri öncesinde yapılan değişikliklerle, kontenjan ve çevre barajı kaldırılmış, sistem böylece 'Ülke barajlı d'Hondt' adını almıştır. 1995, 1999 ,2002 ve 2007 milletvekili genel seçimleri, halen yürürlükte olan bu sistemle yapılmıştır. Üç sistemin ortak yanı, yüzde 10'luk ülke barajı uygulamasıdır.⁵⁹⁰

Bu seçim mevzuatı ile arzulananın partilerin bölünmesini önleyici ve çok sayıda siyasi partinin siyaset sahnesinde bulunmasını engelleyici bir ortam yaratmak olduğunu söylemek, herhalde pek de yanlış olmasa gerekir. Yönetimde istikrar kavramından anlaşılanın, siyasi istikrar mı, yoksa hükümet istikrarı mı olduğu %10 barajına verilen anlamı da etkilemektedir. Zira Lijpart'ın da işaret ettiği gibi, siyasi istikrar kavramı, hükümet istikrarı kavramından daha farklıdır. "Hükümetin uzun ömürlülüğü ancak onun yasama organı üzerindeki hâkimiyetinin göstergesi olabilir." Öte yandan, sosyal, dini, etnik anlaşmazlıklar, daha genel bir deyimle toplumsal sorunlar siyasi istikrarsızlık doğurabilmektedir. Bu tür sorunların istikrarlı bir hükümet tarafından dahi çözümlenememesi söz konusu olabilmektedir. İstikrarsız bir siyasi hayatı olan bir ülkenin uzun ömürlü istikrarlı hükümetleri olabildiği gibi,

⁵⁹⁰ Erol Tuncer, "Temsil Krizine Çözüm Şart", s. 1

siyasi istikrara sahip ama hükümet istikrarından yoksun ülkelere de rastlanmaktadır. Türkiye'deki seçim sisteminden beklenen, mecliste az sayıda partiye yer vererek istikrarlı hükümetler kurulmasını ve böylece siyasi istikrarın sağlanmasıdır. Çünkü temelde, çok partili bir sistemin Türkiye'de siyasi istikrarsızlık doğurduğu ve seçim hukukunda bu parti sayısını azaltmayı teşvik edici bazı düzenlemelerle bu sorunun aşılabileceği düşünülmüştür.⁵⁹¹

1983 yılında yapılan seçimlerde uygulanan yeni seçim sisteminin birinci parti lehine sonuç verdiği açıktır. Zira birinci partinin lehine, sisteme göre yüksek denebilecek bir aşkın temsil (% 7.9), diğer partilerin aleyhine ise eksik temsil durumu gerçekleşmiştir. Seçim çevreleri artırılarak daraltıldığından (bu seçimlerde 83 seçim çevresi vardır) bundan küçük partiler olumsuz etkilenirken birinci parti olumlu etkilenmiştir. Sistemi dizayn edenlerin istikrar amacıyla giriştikleri bunca sınırlamalar ve zorlamalar nispeten hedefe varmış ve bir parti mecliste salt çoğunluğu elde ederek hükümet kurma sorunu ortaya çıkmamıştır.⁵⁹² 1987 seçimleri de aynı durum çıkmıştır.

1995 ve 1999 seçimleri dikkate alındığında, ne tam bir temsil adaletinden söz etmek mümkündür, ne de istikrarlı yönetimlerden. 1995 seçimlerinde geçerli oyların yaklaşık %15'i parlamentoda temsil imkanı bulamazken, parlamentoya beş parti girmiş ve Türkiye bu dönemde defalarca hükümet krizi yaşamıştır. 1995 milletvekili genel seçimleri ile 2007 yılında yapılan genel seçimlerle aynı esaslar çerçevesinde yapılmıştır. Uygulanan seçim sistemi sadece ulusal baraja (% 10) yer veren nispi sistem olmuştur. Kabul etmek gerekir ki, 1995 seçimlerden çıkan sonuç ne "istikrar" ne de "adalet" yönünden doyurucu olabilmiştir. Yine hiçbir parti mecliste çoğunluğu yakalayamadığı gibi, MHP ve HADEP gibi önemli oranlarda oy alan partiler de meclis dışında kalmışlardır. CHP ancak zorlukla meclise girebilmiştir. 1999 seçimlerinde parlamentoya giren parti sayısı yine beştir ve parlamento aritmetiği ancak üç partinin bir araya gelerek hükümet kurmasına yetmiştir.

⁵⁹¹ Bahçeci, **a.g.m.** s. 381

⁵⁹² Dursun, **a.g.e.**, s.393

Bu seçimlerde parlamentoda temsil imkanı bulamayan oyların oranı ise %20'lere dayanmıştır. Türkiye'nin aradığı istikrar, 2002 seçimleriyle ve yine seçim sistemi dolayısıyla gerçekleşecektir. Fakat bu kez de ciddi bir temsil adaletsizliği sorunu doğacaktır.⁵⁹³

3 Kasım 2002 seçimleri, sonucu itibarıyla, çoğunluk sistemine benzemiştir. Parlamenteoya sadece iki parti girebilmiş ve bunlardan en çok oy alanı, aldığı oy oranının neredeyse iki katı milletvekili kazanmıştır. Kısacası, nispi temsil sistemiyle girilen seçimlerden, çoğunluk sistemi uygulanmış gibi bir sonuç çıkmıştır.⁵⁹⁴

İlk sıradaki partilerin; 1983–1999 arasındaki seçimlerde yüzde 2.5 ile 12.5 arasında değişen 'aşkın temsil' oranları, 1987 ve 2002 seçimlerinde yüzde 30'lar düzeyine çıktı. Sonuçları itibarıyla birbirine benzeyen 1987 ve 2002 seçimlerinde birinci sıradaki partiler, üçte bir oranındaki oylarıyla Meclis'teki sandalyelerin üçte ikisini elde etmiştir. Bu da, yönetimde istikrar unsurunu aşırı derecede öne çıkaran ve temsilde adalet ilkesini zedeleyen bir husustur.⁵⁹⁵

Uygulanan seçim sistemi, özellikle mevcut barajlar nedeniyle partiler arası ittifaka son derece elverişli bir sistem olduğu belirtilmektedir. Zira seçim sistemi, çoğunluk sistemine yakın bir düzeyde birinci olan partiyi ödüllendirmektedir. Ergüder, bu konuda “mevcut seçim sistemi küçük partilerin parlamentoda temsil edilebilme şansını çok zayıflatıp, oyların büyük partilerde toplanmasına yaradığı için, seçimlerden sonra partiler arasında yapılacak koalisyonlar yerini, seçimlerden önce büyük partiler çatısı altında oluşacak koalisyonlara bırakacaktır.” demektedir.⁵⁹⁶

Ancak 1983 sonrası seçim işbirliğinin çok yaygın bir araç olarak kullanılmadığı görülmektedir. Bunun sebebi olarak yasal işbirliği olanağının olmaması gösterilebilir. Zira 1983 dönemine geçişte kurucu iktidar, istikrar ilkesini önemsediğinden belirli sayıda partilere seçimlere girme izni vermiştir.

⁵⁹³ Bulut, “Temsilde Adalet İlkesi Açısından 3 Kasım 2002 Seçimleri”, s. 4

⁵⁹⁴ Bulut, “Temsilde Adalet İlkesi Açısından 3 Kasım 2002 Seçimleri”, s. 5

⁵⁹⁵ Erol Tuncer, “Temsil Krizine Çözüm Şart”,

⁵⁹⁶ Üstün Ergüder, “siyaset Sosyolojisi Bakımından Seçim Analizi” Türk Demokrasi Vakfı Bülteni, Sayı: Ocak 1988, Ankara, 1988'den aktaran Günel, *a.g.e.*, s. 189

Kurucu iktidarın çelişkiye düştüğü nokta, hem istikrar istenmiş, hem de istikrarın sağlanmasına katkı yapabilecek önemli araçlardan seçim ittifakları, yasayla yasaklanma yoluna gidilmiştir. Bu yasal düzenlemelerde, 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunun 105. maddesine göre arka arkaya iki defa seçimlere girmeyen siyasal partilerin kapatılma yaptırımına tabi olacağı belirtilmiştir. Yine 2820 sayılı Kanunun 90. maddesine göre siyasi partiler başka bir partiyi destekleme kararı da alamamaktadırlar.⁵⁹⁷

1980 sonrasında günümüze kadar mevzuatta çok sayıda değişiklik yapılmıştır⁵⁹⁸:

- 177 maddeli Anayasada 14 kez değişiklik yapılmış, Başlangıç + 67 madde değiştirilmiştir. (% 37.8). 1 maddede 3 kez, Başlangıç + 10 maddede 2 kez değişiklik yapılmıştır.
- (66 + 14 Geçici) maddeli Milletvekili Seçim Kanununda 12 kez değişiklik yapılmış, 49 madde değiştirilmiş (% 74.2), 13 madde eklenmiş, 2 madde kaldırılmıştır.
- (124 + 17 Geçici + 5 Ek) maddeli Siyasi Partiler Kanunda 19 kez değişiklik yapılmış, 85 madde değiştirilmiş (% 68.5), 17 madde eklenmiş, 9 madde kaldırılmıştır.

Tunç'a göre 1980 sonrası yapılan 2839 sayılı Kanun, getirilmek istenen istikrar ve adalet ortamının tesisine çare olamamış, bu Kanuna eklenen yeni maddelerle de çok karmaşık bir hale gelmiş ve dünyadaki standart seçim sistemlerinden ayrılmış, adeta nev 'i şahsına münhasır bir durum arz etmeye başlamıştır. Yapılan değişiklik ve eklerle 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu nispi temsil sisteminin yalın özelliklerinden uzaklaşmış. Genel ve ülke barajları, tercihli oy, kontenjan milletvekilliği ve yüksek tutulmuş ülke ve bölge barajı uygulamasıyla, %25 çoğunluğu temin eden bir siyasal partinin seçim çevrelerinde ve bu durumun bütün ülkede teorik olarak sağlanmasının mümkün olması nedeniyle, ülke genelinde seçimi

⁵⁹⁷ Günal. a.g.e., s.190

⁵⁹⁸ Tuncer, "2008 Yılına Girerken Türkiye'de Siyaset Kurumu", s. 2-3

kazanmasını sağlayacak bir sisteme dönüşmüştür. "Listeli çoğunluk" sistemi halini alan, bu itibarla tek bir sistemin özelliklerini taşımayan "Karma" bir seçim sistemi ile karşı karşıya gelindiğini söylemenin mümkün olacağını belirtmiştir.⁵⁹⁹

Yapılan çok sayıda değişikliklere karşın hem Anayasada hem de bu iki Kanunda değişiklik isteklerinin önü kesilememiştir. Bu konudaki arayışlar devam etmektedir.

Seçim sistemlerinin parti sistemlerini ve siyasal sistemin istikrarını belirlemede temel değişken olduğunu ileri süren klasik teorinin iddiaları yönündeki gelişmelerin zaman zaman bazı seçimlerde görülmesine rağmen, bazı seçim sonuçları klasik teorinin tamamen tersi biçimde meydana gelmiştir.

"Temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri" açısından bakıldığında, var olan sistemin sadece % 10'luk ulusal baraj engeli nedeniyle "temsilde adalet" ilkesi açısından sorgulanması mümkündür. Şüphesiz, "temsilde adalet" ile "yönetimde istikrar" ilkelerini bağdaştırmak kolay iş değildir. Bu çerçevede seçim sistemi arayışları içinde amaç her halde "en iyisi"ni bulmak değil, "en az kötüsünü" yakalamaktır.⁶⁰⁰

Araslı'nın da belirttiği gibi, barajların küçük partilerin temsil imkânını azalttığı büyük partilerin ise aşırı temsiline yol açtığını ancak günümüz demokrasilerinde parlamentonun yegâne işlevi toplumdaki siyasi kanaatlerin adil bir biçimde temsili olmadığı kabul etmek gerekir. Bu organ, parlamenter sistemlerde hükümete de kaynaklık etmektedir ve toplumların yapısal özelliklerine göre bu işlevlerin hepsi aynı ölçüde gerçekleştirebilmektedir. Bu gibi durumlarda eğer parlamento yasama ve istikrarlı bir hükümet oluşturma işlevini gereğince yerine getiremiyor ve toplum bundan dolayı bunalıma giriyorsa buna son vermek üzere adil temsil ilkesinden ödün vermek pahasına gidilebilmektedir. Bu araçlardan biri de baraj uygulamasıdır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken adil temsilin büsbütün ortadan kaldırılmaması gerektiği belirtilmiştir. Özellikle 1990'lı yıllardan başlayarak,

⁵⁹⁹ Tunç, **a.g.m.**, s. 15

⁶⁰⁰ TÜSİAD, **Türkiyede Demokratikleşme Perspektifleri**, s.50

2002 yılına kadar yapılan seçimlerde temsil açısından ortaya çıkan adaletsiz durum doktrinde ve bazı sınıf örgütlerince hazırlatılan raporlarda sıkça eleştirilmiş, baraj oranının aşağı çekilmesi gerektiği belirtilmiştir. Hatırlatmak gerekir ki, Türkiye’de temsilde adalet ilkesinin bir yansıması olarak nispi temsil sistemi uygulanmaktadır. Oysa özellikle 2002 seçimlerinde karşımıza çıkan sonuç, %10 barajının bir çoğunluk sistemine göre çok daha fazla artık temsil doğurabileceğidir. Bu yönüyle mevcut seçim sisteminin temsilde adalet ilkesini gözetenerek nispi temsil esasına dayanmasının anlamını da erozyona uğramaktadır.⁶⁰¹

Seçim sistemine genelde siyasal istikrarın temel aracı olarak bakılmakta ve seçim kanunu aracılığıyla siyasal istikrar arayışlarında, seçim sistemlerine, taşıyabileceğinden daha fazla önem ve görev yüklendiği gözlenmektedir. Bu konuda seçim sistemlerine bağlanan aşırı umutlar, uygulamada hayal kırıklıklarına yol açabilmektedir. Hemen belirtmek gerekir ki, bir ülkede siyasal istikrarın sağlanması yalnızca seçim sistemine bağlı değildir. Siyasal istikrarın birden çok boyutu vardır ve seçim sistemleri bu boyutlardan önemli birini, ama yalnızca birini oluşturmaktadır. Bir ülkede siyasal istikrar; siyasal ve kültürel altyapı, siyasal partilerin yapılanması ve işleyişi, refah düzeyi ve gelir dağılımı, toplumun kurumlaşma ve örgütlenme düzeyi ile yakından ilişkilidir. Bütününü siyasal yapı, toplumsal ve ekonomik sorunları karşılamakta yetersiz kaldığı sürece siyasal istikrarın yapay önlemlerle sağlanması zordur.⁶⁰²

TÜSİAD raporunda Ülkemizde uygulanmış olan seçim sistemleri ve bu sistemlerin istikrara etkileri kısaca belirtilmiştir.⁶⁰³

- D’Hondt sayım kuralı esas olarak bir nispi dağıtım formülü olmakla birlikte, birinci gelen partiyi kayıran bir kuraldır. Türkiye’de uygulama % 10 barajı ile birlikte yapıldığından küçük partilerin sandalye kazanması olanaksızlaştırmaktadır.

⁶⁰¹ Bahçeci, **a.g.m.**, s. 386

⁶⁰² Tuncer, “Temsil krizine çözüm şart”

⁶⁰³ TÜSİAD, **Karma Seçim Sistemi ve Siyasal İstikrar**, (Seyfettin Gürsel ve Erhan Bozdağ tarafından hazırlanmıştır.) cilt I, 2002, s. 24-30

- Seçim sisteminin kategorik ve nispi özelliği yüksek baraj ile birlikte partiler arası siyasal rekabete yıkıcı bir nitelik kazandırmaktadır. Yıkıcı rekabetin temel aracı da popülist politikalar olmaktadır. Bu durum da, genellikle kısa vadeli çıkarlara dayalı, popülizm dozu yüksek zayıf ve tutarsız koalisyon hükümetleri oluşturmaktadır.
- Seçim sistemimiz meşruiyet sorununa neden olabilecek birden fazla unsuru barındırmaktadır. Bu unsurların ilki aşırı yüksek % 10 barajıdır. Seçim sistemimizin genel anlamda siyasal istikrarsızlık yaratmaya elverişli ikinci unsuru çok düşük oy oranlarıyla tek parti iktidarları yaratma potansiyelidir.
- Mevcut sistemin bir diğer özelliği, seçim çevrelerine milletvekili dağıtım yönteminin kırsal ve küçük il ağırlıklı seçmen desteğine sahip partileri kayırmasıdır.
- Daha ikincil olmakla birlikte temsili demokrasilerde önemsenen kimi işlevleri de yerine getirememektedir. Bunların başında seçmenin milletvekili adaylarının belirlenmesinde hiç bir etkiye sahip olmamaları gelmektedir.

Tuncer, ülkemizde şimdiye kadarki uygulamalardan elde edilen sonuçlar dikkate alındığında; tek başına iktidar için gerekli oy oranının düşüklüğünün meşruiyet tartışmalarına yol açabileceğini, aşkın / eksik temsil'in makul sınırları aşması durumunda siyasal gerilimin artması gibi sonuçları doğurduğunu belirtmiştir.(1987'deki ANAP İktidarı / Özal'ın cumhurbaşkanlığına ilişkin tartışmalar, % 36,3 oy oranı ile % 64,9 Sandalye / 292 Milletvekili; 2002'de % 34,3 oy oranı ile % 66,0 sandalye / 363 Milletvekili) Ayrıca, nispi seçim sisteminin tek parti iktidarını zorlaştırdığı, liste usulü çoğunluk ve çifte barajlı d'hondt + kontenjan sistemlerinin ise kolaylaştırdığını, tek başına iktidar olmanın yalnız seçim sistemine değil birinci sıradaki partinin oy oranına da bağlı bulunduğunu ifade etmiştir.⁶⁰⁴

1983 yılından sonra uygulanan d'Hondt sisteminin seçim çevresi ve/veya ülke barajlı tipleri ve kontenjan uygulaması genel olarak istikrar

⁶⁰⁴ Tuncer, "Türkiye'de Seçim Sistemleri ve Seçim Sonuçları", s. 6

ilkesinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak uygulanmıştır. Bu dönemde seçmen tercihlerinin meclise yansımada olumsuzluklar ve milletvekili başına düşen oy sayısında partiler arasında önemli farklılıklar ortaya çıkmıştır. Ülke barajını aşamadığından meclise giremeyen partilerin aldığı oy oranlarının da fazla olması bu dönemin temsil (adalet) ilkesi açısından önemli bir dezavantajı olmuştur. Özellikle 1995 ve 1999 ve 2002 yıllarında ülke barajını aşamayıp azınlıkta kalan, meclise giremeyen oyların toplam oylar içindeki payının yüksek oluşu, seçmen tercihlerinin meclise yansıtılması açısından olumsuz yönde etki yapmıştır.⁶⁰⁵

1980 sonrası Türk seçim sistemi, parti sisteminin oluşumunu belirleyememekle beraber, partilerin temsilini büyük ölçüde etkilemektedir. Çoğunluk sistemlerinden daha oransız sonuçlar doğuran ve nispiilik derecesi çok düşük olan karma seçim sisteminin, çoğunluk teorilerinin mantığına göre öncelikle bir-iki parti sistemi ortaya çıkması gerekmektedir. Aksine ortaya ılımlı birçok parti sistemi çıkmıştır.

Seçim sistemleri ile hükümet istikrarı arasında ilişki parti sistemleri vasıtasıyla sağlanmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi ülkemizde parti sistemini belirleyen asıl etken toplumdaki sosyal bölünmelerdir. Bu bakımdan Türkiye’de çeşitli dönemlerde ortaya çıkan hükümet istikrarsızlıklarından doğrudan doğruya seçim sistemlerinin sorumlu tutulması bilimsel açıdan doğru bir değerlendirme sayılmamaktadır. Batı demokrasilerindeki etkileri incelenirken nispi temsil sisteminin uygulandığı ülkelerde ya koalisyon ya da tek parti çoğunluğuna dayalı uzun ömürlü hükümetlerin kurulabildiği, buna karşılık, çoğunluk sistemlerinde ise hükümetlerin kısa ömürlü olabildiği belirlenmiştir.⁶⁰⁶ Ülkemizde ise seçim sistemi hükümet istikrarına kısmen etkide bulunabilmiştir.

Beetham-Boyle’a göre, farklı seçim sistemlerinin belirli nitelikleri, ülke nüfusunun belirli özelliklerinden ve dağılımından, farklı partilere verilen seçim desteğinden bağımsız olarak değerlendirilemez. Örnek olarak, bir ülkenin

⁶⁰⁵ İlter Ünlükaplan, “1950 Sonrası Türkiye’de Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Bireysel Tercihlerin Kolektif Tercihlere Yansıması Açısından İncelenmesi”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2003, cilt 11, sayı 11, s. 60

⁶⁰⁶ Atar, **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, s.290

yerleşmiş siyasi partilerden tamamen olması durumunda “nispi” seçim sistemi hiçbir anlam ifade etmeyeceğini çünkü nispi temsilin odak noktasını partiler arasında halkın oy’unun dağılımının belirlemekte olduğunu belirtmiştir.⁶⁰⁷

Diğer bir ifadeyle bir ülkede yönetim istikrarının ve onu da içine alan siyasi istikrarın sağlanması sadece uygulanan seçim sistemine bağlı değildir ve bu sistemin sonucu da değildir, siyasal sistemi biçimleyen başka pek çok ve değişik faktörlerin birlikte var olmasını gerektirir. Bir sistemin temsili olma, hesap vericilik, eşitlik ve katılım gibi demokratik öğeleri içerip içermediği o sistemin etkinliğini de belirlemektedir. Tartışmaların istikrarlı bir hükümet adına seçim sistemi arayışında dondurulması konuyu bulanıklaştırmakta, istikrar arayışında gerçek sorunun demokratik istikrar olduğu, seçim sisteminin yardımıyla oluşacak bir hükümet istikrarının demokratik istikrarı gerçekleştirmeye katkısı oranında önemli ve kabul edilebilir olduğu hususunu gözlerden gizlemektedir. Toplumsal, kültürel ve siyasal koşullar ideolojileri, çıkarları, beklentileri çok farklı toplumsal kesimler yaratıyorsa; demokrasi uzlaşma geleneği oluşturacak bir tarihsel arka plan ve zengin bir birikim içermiyorsa, katılımın tek aracı siyasi partiler ve tek boyutu partili mücadele ise uygulanan seçim sistemi ne olursa olsun toplumsal eğilimleri örgütlemektedir. Bu durum, küçük çıkar farklılaşmalarına dayalı olsa dahi yelpazeyi genişletecek partiler kurulacak ve yaşatılacaktır. Ülkemizde, merkez sağ ve merkez solun birden fazla temsilcisi bulunması, programları, ideolojileri ve hitap ettikleri toplumsal taban itibarıyla aralarında derin farklar bulunmamakla birlikte çok küçük puan farklarıyla birbirlerini takip etmelerine rağmen birleşmeyi düşünmemektedirler. Bu da siyasi parti yelpazesindeki dağınıklığın tek sorumlusunun seçim sistemi olmadığını, sahip olunan siyasi kültürün kurumları tamamen başkalaştırıp, onlara amaçlar dışında işlev yükleyebileceğini göstermektedir.⁶⁰⁸

⁶⁰⁷ David Beetham, Kevin Boyle, **80 Soruda 80 Cevap Demokrasinin Temelleri**, çev., Aslıhan Zeynep Topuzlu, Adres Yayınları, İkinci Baskı, Mart 2005, s. 51

⁶⁰⁸ Caniklioğlu, **a.g.m.**, s.39

IV. TÜRKİYE İÇİN UYGUN SEÇİM SİSTEM VE YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN ÖNERİLER

Seçim sistemleri, gerek yerel düzeyde gerekse ülke düzeyinde temsilcilerin belirlenmesinde uygulanan teknik bir yöntem olduğu halde, günümüze değin üzerinde en çok düşünülen, tartışılan ve yazılar yazılan bir konu olmuştur. Halen ortaya konulan ve uygulanan seçim sistemlerinin sayısı ve türü pek çoktur. En iyi seçim sisteminin hangisi olduğunu söylemenin de pek anlamı yoktur. Çünkü seçim sistemlerinin hiçbirisi tarafsız değildir. Bütün seçim sistemleri seçim sonuçlarını doğrudan etkilediğinden, bunlardan birinin tercihi güdülen siyasi amaçla yakından ilgilidir. Bu, sadece ülkemizde böyle değildir. Başka ülkelerde de seçim sistemleri parlamento gündemine geldiğinde, önerilen seçim sisteminin öncelikle seçilmiş temsilcilerin gelecekte de yerlerini korumaları amacına yönelmesi istenmektedir.⁶⁰⁹

Tunç'a göre, 1982 Anayasası'na göre yapılan 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nda günümüze kadar yapılan değişiklikler bir arayışın ifadesidir. "Bu arayış iyiyi, mükemmeli bulma yolunda mıdır, yoksa siyasi partilerin beklentilerine cevap verebilecek olan sistemin mi arayışıdır?"⁶¹⁰ diye sormaktadır.

Ülkemizde bugüne kadar pek çok seçim sistemi önerisi ileri sürülmüştür. Bu bölümde, seçim sistemlerine ilişkin önemli görülen değişiklik önerileri üzerinde durulacaktır.

⁶⁰⁹ Fevzi Demir, "Türkiye'ye Özgü Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi", **Anayasa Yargısı**, cilt 16, 1999, s. 295

⁶¹⁰ Tunç, a.g.m., s.19

A. “Türk” Seçim Sistemi

Bu seçim sistemi önerisi, 1993 yılında Adalet Bakanlığı bünyesinde, raportörlüğünü Prof. Hikmet Sami Türk’ün yaptığı bir uzmanlar kurulunca hazırlanan sistem önerisidir. Kurul, Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu seçim sisteminin, adalet ve istikrarı bir denge içinde gerçekleştiren, oyların %40-45’ini alan partiye tek başına iktidar olma imkanı sağlayan, her seçim çevresinde en çok oy alan parti ve partilere fazla oylarıyla orantılı makul bir prim veren nispi temsil sistemi olduğu düşüncesinden hareket etmiştir. Bu sistemde öncelikle seçimlerde uygulanan ülke barajının %10’dan %5’e düşürülmesi istenmektedir. İkinci olarak uygulanmakta olan d’Hondt sistemi yerine, Prof. Hikmet Sami Türk tarafından geliştirilen ve “Türk Sistemi” olarak adlandırılan alternatif iki nispi temsil formülü önerilmektedir.⁶¹¹

1. 1,5’le Başlayan Yarımşar Aralı Aritmetik Dizi ile Bölme

“Bu formülde bir bakıma Sainte-Laguë sisteminde yapılanın tersi yapılmaktadır. Orada bölenlerin arası açılarak küçük partilere prim verilirken, burada bölenlerin arası daraltılmak ve başlangıçta da 1.5 gibi bir seçim eşiği yükseltmesi yapmak suretiyle büyük partiler için daha avantajlı bir sonuç elde edilmektedir. Bu formülde partilerin aldıkları oylar, sırasıyla 1.5, 2, 2.5, 3, 3.5 ... ile bölünmektedir. Bölme işlemleri, 15, 20, 25, 30, 35 ... ile yapıldığı zaman da aynı sonuç çıkmaktadır. Matematikte bir sayı (2, 3, 4’e göre 1.5, 2, 2.5, 3, 3.5 gibi) daha küçük sayılarla bölündüğünde elde edilecek paylar, daha büyük olacağı için; küçük partilerin bunlara ulaşması biraz zorlaşacaktır. Elde edilen payların büyükten küçüğe doğru sıralanması ve milletvekilliklerinin partilere tahsisi, d’Hondt sisteminde olduğu gibidir. Örneğimizdeki partilerin oy toplamları, “1.5’la başlayan yarımşar aralı aritmetik dizi” ile bölündüğünde şu paylar elde edilir:

⁶¹¹ Türköne, a.g.e., s. 310

A (76.000), 50.666, 38.000, 30.400, 25.333, 21.714, 19.000

B (52.000), 34.666, 26.000, 20.800, 17.333, 14.857, 13.000

C (36.000), 24.000, 18.000, 14.400, 12.000, 10.285, 9.000

D (22.000), 14.666, 11.000, 8.800, 7.333, 6.285, 5.500

E (14.000), 9.333, 7.000, 5.600, 4.666, 4.000, 3.500

Örnekteki payların büyüklük sırası, 1) 50.666, 2) 38.000, 3) 34.666, 4) 30.400, 5) 26.000, 6) 25.333, 7) 24.000, 8) 21.714, 9) 20.800 olduğu için; bunların ilgili partilere tahsisi sonucunda sandalyelerin dağılımı şöyle olmaktadır: A 5, B 3, C 1, D 0, E 0. Görüldüğü gibi bu formül, yalnız iktidar partisine değil, aynı zamanda ana muhalefet partisine de önemli bir destek sağlamaktadır. Başka bir deyişle bu formül, bir yandan bir tek parti hükümeti kurulmasına elverişli bir parlâmento çoğunluğu yaratılması, öbür yandan onun karşısında güçlü bir muhalefet bulunması olanağını getirmektedir.”⁶¹²

2. Azalan Tam Sayılı Aritmetik Dizi ile Çarpma

“Bu formülde partilerin aldıkları oyların 1, 2, 3, 4, 5, ... ile bölünmesi yerine, aynı aritmetik dizi ile çarpılması söz konusudur. Fakat sonunda büyük çarpımlardan başlayarak bir sıralama yapılacağı için; partilerin oy toplamaları, ilgili seçim çevresinin çıkaracağı milletvekili sayısından, örneğimizde 9’dan başlayarak 8, 7, 6, 5, 4, ... biçiminde azalan tam sayılı bir aritmetik dizi ile çarpılmaktadır. Elde edilen çarpımların büyükten küçüğe doğru sıralanması ve milletvekilliklerinin partilere tahsisi, burada da d’Hondt sisteminde olduğu gibidir. Örneğimizdeki partilerin oy toplamaları, 9’dan başlayarak azalan tam sayılı aritmetik dizi ile çarpıldığında şu çarpımlar elde edilmektedir:

A (76.000) 684.000 608.000 532.000 456.000 380.000 304.000

B (52.000) 468.000 416.000 364.000 312.000 260.000 208.000

C (36.000) 324.000 288.000 252.000 216.000 180.000 144.000

D (22.000) 198.000 176.000 154.000 132.000 110.000 88.000

E (14.000) 126.000 112.000 98.000 84.000 70.000 56.000

⁶¹² Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, s. 93-94

Örnekteki çarpımların büyüklük sırası, 1) 684.000, 2) 608.000, 3) 532.000, 4) 468.000, 5) 456.000, 6) 416.000, 7) 380.000, 8) 364.000, 9) 324.000 olduğu için; bunların ilgili partilere tahsisi sonucunda sandalyelerin dağılımı şöyle olmaktadır: A 5, B 3, C 1, D 0, E 0. Görüldüğü gibi, partiler arası sandalye dağılımı, burada da “1.5’la başlayan yarımşar aralı aritmetik dizi ile bölme” formülünde olduğu gibidir. Ancak çarpma formülü, seçim çevreleri genişlediği ölçüde büyük partilere daha çok prim veren, dolayısıyla aynı ölçüde küçük partilerin aleyhine işleyen bir sistem olmak eğilimindedir. Matematikte büyük çarpanlarla yapılan çarpma işlemlerinden daha büyük çarpımlar elde edildiği için, küçük partilerin bunları yakalaması zorlaşmaktadır.”⁶¹³

B. TÜSİAD Tarafından Önerilen Seçim Sistemleri

1. Çoğunlukçu Uzlaşı Seçim Sistemi

TÜSİAD tarafından Prof. Ersin Kalaycıoğlu ve Prof. Murat Sertel’e 1995 hazırlattırılan “Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Yöntemi Tasarımına Doğru” adlı çalışmada “çoğunlukçu uzlaşı” sistemi önerilmiştir.

Dar ve geniş bölge esasında uygulanabilecek olan bu sistem, iki turlu seçimin amaçlarını tek turda gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Yalnızca ilk tercihlere değil, seçmen tercihlerinin bütününe bakan bir yaklaşım olarak çoğunlukçu uzlaşımın, iki turlu sistemden daha adil ve ahlaki sonuçlar vereceği düşünülmektedir.⁶¹⁴

Bu seçim sistemin özellikleri şu şekildedir⁶¹⁵:

Seçmenler siyasi partiler üzerinde bir tercih sıralaması yapmakta ve seçim sonucu bunlara bağlı olarak gerçekleşmektedir. Dar bölge esasında

⁶¹³ Türk, “Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih”, s. 94-95

⁶¹⁴ Türköne, a.g.e., s. 308

⁶¹⁵ Türköne, a.g.e., s. 308

bakıldığında, seçmenin salt çoğunluğunun birinci tercihi olmayı başaran bir parti varsa, seçimi o partinin adayı kazanmaktadır. Esas sorun, böyle bir aday çıkmadığında ne yapılacağı sorusunda düğümlenmektedir. Bu durumda seçmenlerin ikinci tercihlerine bakılacak, hiç olmazsa ikinci dereceden bir çoğunluk onayı alan aday seçilecektir. İkinci tercihler hesaba katıldığında da hiçbir aday çoğunluğun onayını alamıyorsa, o zaman üçüncü dereceden oylara bakılacaktır. Bu işlem devam ettirildiğinde, mutlaka çoğunluğu sağlayan bir aday çıkacaktır. Böylelikle seçilen adayın arkasında mümkün olan en yüksek çoğunluk desteği bulunacaktır. Bu yöntemde, hiçbir zaman çoğunluğun “kötü” olarak nitelendirildiği bir adayın seçilmesi mümkün olmayacaktır. Çoğunlukçu uzlaşma yöntemi geniş bölge esasında uygulandığında ise her sandalye ayrı ayrı, partilerin birinci, ikinci, üçüncü... tercihlerine bakılarak dağıtılmaktadır.

Bu sistem, “Alternatif Oy” ve “Tek Aktarılabılır oy” sistemlerine çok benzer kurallar getirmekle beraber, kimi özgün kurallara da sahiptir.

Biraz daha somutlaştırmak gerekirse⁶¹⁶:

Öncelikle çoğunlukçu uzlaşma'nın kotasını tanımlamak gerekmektedir. Rasyonel Droop Kotası (rasyonel olmasının nedeni sonucunda tam sayı çıkma zorunluluğunun olmaması) adı verilen kota her seçim çevresinde, 100 rakamı, sandalye sayısının bir fazlasına bölünerek bulunmaktadır. Sandalye sayısı (k) ile rasyonel Droop Kotası da (D) ile gösterilirse $D = 100/k + 1$. Dar bölgede (k=1) kota 50, iki sandalyeli bölgede 33,33,... üç sandalyeli bölgede ise 25 vs. olmaktadır. Sandalye sayısına bir eklenmesinin nedeni, seçimin sonuçlanması için gereken teknik bir özelliktir.

Kalaycıoğlu ve Sertel'e göre, çoğunlukçu uzlaşma yöntemi, hem seçmede hem de elemelerde çoğunluğa ve azınlığa saygıyı bir arada gerçekleştirmekte, güçlü bir nispi temsil sağlamaktadır.

Çoğunlukçu uzlaşma yönteminin temel amacı, gelecekte sistem karşıtı bir partinin yüksek bir azınlık oyuyla iktidara gelmesini engellemektedir. Siyasi sisteme ilişkin asıl sorun böyle algılanıyorsa, Çoğunlukçu uzlaşmanın

⁶¹⁶ TÜSİAD, *Seçim Sistemi Tartışması ve İki Turlu Sistem*, TÜSİAD Yayın no: T/95- 4/197, Nisan 1996, s. 18-45 (Seyfettin Gürsel tarafından hazırlanmıştır.)

uygun bir yöntem olduğu, ancak sırf bu kaygı ile yeni bir seçim sistemi tasarlamamanın gerçekçi olmadığı söylenebilmektedir. Ancak, çoğunlukçu uzlaşısı sistemi, siyasetin merkezde odaklanması yönünde bir katkı da yapabilmektedir.⁶¹⁷

2. Nispi Takviyeli İki Turlu Dar Bölge Seçim Sistemi

TÜSİAD tarafından 1996 yılında Seyfettin Gürsel'e hazırlattırılan “Seçim Sistemi Tartışması ve İki Turlu Sistem” Raporunda Türkiye'nin yapısına en uygun seçim sisteminin, parlamentonun büyük kısmının iki turlu dar bölgede seçildiği, küçük kısmının ise ulusal düzeyde nispi sistemle belirlendiği “Nispi takviyeli İki Turlu Dar Bölge” olduğu öne sürülmüştür.

Bu sistemin özellikleri özetlemek gerekirse⁶¹⁸:

Seçmen sayısı 500'e bölünerek birbirine yaklaşık olarak eşit seçmen sayısına sahip 500 bölge tespit edilir. Her bölgede 1.turda partiler birer adayla yarışa girmektedirler; % 50+1 oy ve fazlasını alan aday seçilmektedir. Mutlak çoğunluğu hiçbir aday yakalayamamışsa, belli bir oranın üzerinde oy alan adaylar bir hafta sonra yapılan 2. tura katılmaktadır. Bu son tura katılmaya hak kazanmak için gerekli oy oranı, ne 2. turu anlamsız kalacak kadar düşük, ne de 1.turda seçmenin esas tercihini olumsuz etkileyecek yani seçmeni yararlı oy kullanmaya teşvik edecek kadar yüksek olmalıdır. Bu oran konusunda “bilimsel” bir kıstas yoktur. Oranın tespitinde sistemi otuz yıldır uygulayan Fransa'nın tecrübelerinden yararlanılabilir. Bu ülkede halen 2.tur barajı kayıtlı seçmen sayısının % 12,5'i şeklindedir. 2. tura birden fazla aday katılmaya hak kazanabilmektedir. Ancak bu, hepsinin katılacağı anlamına gelmemektedir. Sistem ittifaklara hem açık hem de bu ittifakları teşvik ettiğinden, ittifak yapan partilerin adayları birbirleri lehine 2.turdan çekilebileceklerdir. Genelde 2 ya da 3 adayın katılması söz konusu

⁶¹⁷ Türköne, **a.g.e.**, s. 308

⁶¹⁸ TÜSİAD, **Seçim Sistemi Tartışması ve İki Turlu Sistem**, s. 18-45

olmaktadır. Son turda mutlak çoğunluk aranmamakta (aksi takdirde seçim sonuçlanmayabilir) ve en çok oy alan aday seçilmektedir.

Kalan 50 milletvekili ise ulusal listelerden partilerin aldıkları oy oranına göre nispi sistemle birinci turda belirlenmektedir. Ulusal baraj olmadığı takdirde ülke çapında % 2 oranında oy alan bir parti bir milletvekili ile parlamentoda temsil edilecektir; baraj da kendiliğinden % 2'dir. Nispi yöntemle belirlenen milletvekillerinin ülke seçim çevresi yoluyla belirlenmeleri şart olmayıp, Bu 50 milletvekilinin seçim kanunuyla belli illere bağlanabileceği öngörülmüştür.

Nispi temsilin sisteme eklenmesinin genel nedeni, iki turlu sistemin temsilde adalet ilkesini kabul edilemez ölçüde çiğneme riskidir. Nispi temsil unsurunun eklenmesinin bir başka nedeni parlamentoda ve hükümette ihtiyaç duyulan “teknokrat” kadroların (parti yönetimlerinin belirleyeceği) seçilebilmesini sağlamak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca 50 sandalyeli kontenjanın varlığı asgari düzeyde desteğe sahip küçük partilerin de parlamentoda temsilini sağlaması, bu partilerin savundukları fikir ve görüşlerin meşru bir zeminde temsil edilme olanağını sağladığı kabul edilmektedir.⁶¹⁹

Önerilen sistemin istikrarlı bir hükümet kurulmasını kolaylaştırdığı, siyaseten birbirine yakın partileri ittifak yapmaya teşvik ettiği ifade edilmiştir.

3. Karma Seçim Sistemi

TÜSİAD tarafından 2002 yılında Seyfettin Gürsel ve Erhan Bozdağ'a hazırlattırılan “Karma Seçim Sistemi ve Siyasal İstikrar “ Raporunda, mevcut sistem ile iki turlu çoğunluk sisteminin bileşiminden oluşan bir karma seçim sistemi önerisi getirilmiştir. Bu sistemin temel özelliği parti listelerinin

⁶¹⁹ TÜSİAD, Seçim Sistemi Tartışması ve İki Turlu Sistem, s. 18-45

uygulandığı geniş seçim çevreleri ile tek sandalyeli (dar bölge) seçim çevrelerini bir araya getirmesidir.⁶²⁰

Bu seçim sistemi önerisinin diğer özellikleri⁶²¹:

- Önerilen karma sistemde 257 milletvekili nispi sistemle, 293 milletvekili ise iki turlu dar bölge sistemi ile belirlenmektedir. Öncelikle illere milletvekili dağıtımının nüfus esas alınarak yapılması yerine seçmen sayısının esas alınması ilkesi benimsenmiştir. Bu sistemde iki tür seçim çevresi söz konusudur. Nispi sistemin uygulandığı geniş seçim çevreleri ve iki turlu sistemin uygulandığı dar bölgeler. Nispi sistem uygulanan geniş seçim çevreleri 2-7 sandalyeli olmak üzere 87 adet olarak belirlenmiştir. Dar bölge sayısı 293 olmaktadır.
- Karma sistemde her seçmen iki ayrı sandıkta iki oy kullanmaktadır. Nispi sistemin oy pusulasında parti aday listeleri, iki turlu sistemin oy pusulasında parti adayları yer almaktadır. Nispi bölümde seçim tek turludur. Ülke geneli barajı, temsil adaletini asgari ölçülerde gözetmek amacıyla % 5 düzeyine çekilmiştir. Nispi bölümde partiler aralarında ittifaklar oluşturarak oy birleştirmesine gidebilmektedirler. Ancak oy birleştirmesine taraf olan partiler, ayrı ayrı % 5 oranındaki barajı geçmek zorundadırlar.
- Kısacası 257 sandalyeli nispi sistem 2-7 sandalye içeren seçim çevrelerinden oluşan, seçim formülü olarak d'Hondt kuralını benimseyen, partilerin seçim öncesi oy birleştirmesine gitmelerine izin veren ve parlamentoda temsil edilebilmek için her koşulda ülke genelinde en az % 5 oy almayı zorunlu kılan bir seçim sistemi şekli almaktadır.
- Seçmenler ikinci oy pusulasını partilerin dar bölgelerde gösterdikleri adaylardan birini işaretleyerek kullanmaktadırlar. Birinci turda oyların % 50 + 1'ini alabilen aday seçilir ve bu dar bölgede seçim birinci turda tamamlanmış olmaktadır. Aksi durumda seçim iki hafta sonraki ikinci

⁶²⁰ TÜSİAD, **Karma Seçim Sistemi ve Siyasal İstikrar**, cilt I, s. 52-60

⁶²¹ TÜSİAD, **Karma Seçim Sistemi ve Siyasal İstikrar** cilt I, s. 52-60

tura kalmaktadır. İkinci tura ancak geçerli oyların en az %15'ini alan katılabilir ve bu turda en çok oyu alan aday seçilmiş olmaktadır.

C. TÜGİAD'IN Seçim Sistemi İle İlgili Başlıca Önerileri

1. Karma Seçim Sistemi

Türkiye Genç İşadamları Derneği tarafından hazırlanan “2000’li Yıllara Doğru Türkiye’nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: Seçim Sistemi” adlı raporda “en büyük artık yöntemi” ve “iki turlu listeli çoğunluk sistemi” den oluşan karma seçim sistemi önerilmiştir.

Önerilen sistemin özellikleri şu şekildedir:⁶²²

550 milletvekilinden 150 milletvekili, birinci turda en büyük artık yöntemine göre bütün ülke bir seçim çevresi kabul edilerek milli listelerden nispi temsil esasına göre seçilmektedir. Birinci turda milletvekili çıkarabilmek için bir seçim barajı öngörülmemiştir. Fakat ikinci tura ancak %10 oranını aşan partiler katılabilecektir. Kalan 400 milletvekili, ikinci turda listeli çoğunluk sistemiyle belirlenecektir. İkinci tura, ülke genelinde %10 oranını tutturmak şartıyla her seçim çevresinde en çok oy alan iki parti katılacaktır. İkinci tur, büyük partilerin güçlenmesini sağlayarak istikrarlı bir yönetim amacını gütmektedir.

2. “Siyasi Partiler ve Milletvekili Seçimi Kanunlarına İlişkin Görüşler” Raporunda Belirtilen Öneriler

Erdoğan Teziç ve Necmi Yüzbaşıoğlu tarafından hazırlanan “Siyasi Partiler ve Milletvekili Seçimi Kanunlarına İlişkin Görüşler” konulu ve

⁶²² Türköne, **a.g.e.**, s. 310

12.06.2001 tarihli TÜGİAD raporunda milletvekili seçim sistemi ile ilgili görüşler belirtilmiştir.

Bu raporda önerilen seçim sisteminin özellikleri şunlardır⁶²³:

Türkiye’de seçim sistemi olarak, mevcut seçim kanununda olduğu gibi, nispi temsil sisteminin d’Hondt uygulaması temel alınmaktadır. Böyle olunca da, Türkiye’de yeni seçim kanunu yerine, yürürlükteki 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda, değişiklikler yapılmaktadır.

Meclisin işlevlerini daha iyi yerine getirebilmesi bakımından, milletvekili sayısı 600’e çıkarılmaktadır. Gerek Türkiye ile paralel nüfusa sahip Avrupa ülkeleri, gerekse Türk parlamento tarihi ile kıyaslandığında, milletvekili sayısının 600’e çıkarılması isabetli olacağı belirtilmiştir. Burada önerilmek istenen asıl yenilik, 600 milletvekilinden 150’sinin “ülke seçim çevresinden” seçilmeleridir.

Milletvekillerinin tümünün aynı seçim sistemiyle belirlenmesi zorunlu değildir. Nitekim Dünyada da milletvekillerinin bir kısmının nispi temsil, bir kısmının çoğunluk sistemiyle seçildiği örnek uygulamalar (İtalya, Almanya) da vardır. Seçim çevreleri bakımından da farklı büyüklüklerde seçim çevreleri, bazı milletvekilleri de ülke seçim çevresinden seçilebilmektedir.

Seçim çevreleri mevcut sisteme göre daraltılarak, en geniş seçim çevresi 10 milletvekili olarak belirlenmektedir. Milletvekilliklerinin illere dağıtımında, şimdiki öncelikle her ile bir milletvekilliği tahsis ettikten sonra, kalan milletvekilliklerini nüfusa göre paylaştırma sisteminden vazgeçilerek, doğrudan nüfusa göre dağıtım yapılmalıdır. Önerilen sistemde “ülke seçim çevresi” ve en geniş 10 milletvekillik olmak üzere “geniş seçim çevresi” olmak üzere iki tür seçim çevresi öngörülmüş olmaktadır.

Ayrıca, seçim döneminin 5 yıldan dört yıla indirilmesi, Anayasa’daki milletvekili seçilme yeterliğine ilişkin koşullar değiştirilmesi; seçilme yaşının 25’e indirilmesi, “zorunlu eğitim ” şartı getirilmesi, “siyasi suçlardan mahkum olanların” seçilme yasağının belli sürelerle sınırlanması, tercihli oy sistemine yeniden geçilmesi önerilmiştir.

⁶²³ TÜGİAD, a.g.e., s. 23-26

Siyasi partilerin seçim ittifakı oluşturmalarının engellenmemesi; partilere kimliklerini koruyarak, kendilerine yakın gördükleri partilerle ittifak halinde "ortak liste" ile seçime girme yolunun açılması önerilmiştir. Bunun yanında, mevcut sistemdeki %10 genel barajın, Avrupa ortalamasının çok üstünde olduğunu ve 1982 Anayasası döneminde yapılan tüm seçimlerde büyük haksızlıklara yol açtığı, bu nedenle genel barajın %5'e çekilmesi gerektiğini belirtilmiştir.

Ç. Tek Turlu Birleşik Listeli Nispi Temsil Sistemi Önerisi

Prof. Fevzi Demir tarafından önerilen bir sistemdir. Demir, siyasi partiler arası kırıcı mücadeleyi önleyici, adayların birbirlerine karşı daha nazik ve ılımlı olmalarını sağlayıcı ve özellikle "uzlaşmacı ve demokrat" nitelikli partilere hem iktidara gelme hem de mecliste temsil edilme bakımından kolaylıklar sağlayan "Tek Turlu Birleşik Listeli Nisbi Temsil Sistemi" nin kabul edilmesini önermektedir.⁶²⁴

Bu önerilen sistemin özellikleri⁶²⁵;

Öncelikle ülkemizde yapılan genel seçimlerin 4 yılda bir yapılması gerekli görülmektedir. 550 milletvekilliğinden 50 milletvekilinin "Kontenjan milletvekilliği" adı altında Parti Genel Merkezlerince belirlenen listeler üzerinden seçilmesi önerilmektedir. Herhangi bir baraj uygulamasının yapılmayacağı "kontenjan milletvekilliği" ihdası, Anayasa'da öngörülen "temsilde adalet" ilkesine de yanıt verecek; ülke düzeyinde yüzde iki (%2) oy oranına ulaşan her siyasal hareket, 50 milletvekilliğinin paylaşımında en az 1 milletvekiliyle Parlamento'da temsil imkanına kavuşmuş olacaktır. Bu nedenle, "istikrarı" korumak açısından seçim sisteminde bugün halen mevcut bulunan %10'luk baraj sisteminin muhafaza edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

⁶²⁴ Demir, **a.g.m.**, s. 297

⁶²⁵ Demir, **a.g.m.**, s. 297-308

Sistem, il seçim çevresi çapında listeli seçimi öngörmekte ve partiler arası seçim öncesi yapılacak anlaşmalarla "birleşik listeler" sunulmasına imkan sağlamaktadır. Birleşik listeler sunmuş olan partiler grubu, kullanılan geçerli oyların "salt çoğunluğunu" elde ettikleri takdirde, o çevreden seçilecek bütün milletvekillerine sahip olabilmektedir.

Bu sistemde üç ihtimal belirmektedir:

Partiler, birleşik liste sunmadıkları takdirde, sandalyelerin bölüştürülmesi nispi temsilin d'Hondt usulüne göre yapılmaktadır.

Partiler birleşik liste yapmışlar ama geçerli oyların salt çoğunluğunu sağlayamamışlarsa, sandalyelerin dağılımı yine nisbi temsilin d'Hondt usulüne göre yapılmakta; ancak, birleşik liste grubu partilerin geçerli oyları bir bütün olarak değerlendirilmektedir.

Partiler birleşik liste yapmış ve geçerli oyların salt çoğunluğunu sağlamışlarsa, o çevreden seçilecek bütün milletvekillerine sahip olmaktadır; ancak, sonradan kendi aralarında nisbi temsilin d'Hondt usulüne göre sandalyeleri ayrıca bölüştürülmektedir.

"Kontenjanlı ve Ülke Barajlı Tek Turlu Birleşik Listeli Nisbi Temsilin D'Hondt Sistemi" bir yandan "uzlaşmacı" ve "demokrat" küçük partileri parlamentoya taşıyarak "temsilde adalet" ilkesini gerçekleştirmesi; öte yandan, merkeze yakın büyük partileri gözeten avantajları ile "siyasi istikrarı", sağlaması yönünden en uygun sistem olduğu belirtilmiştir.

D. Ergun Özbudun Tarafından Önerilen Seçim Sistemleri

1. İlimli Nispi Temsil Sistemi

Ergun Özbudun tarafından ilk önerilen sistem ilimli bir nispi temsil sistemidir. Böyle bir sistemin benimsenmesi halinde, genel barajın birçok demokratik ülkelerde olduğu gibi yüzde 4 veya 5'e indirilmesi, seçim çevresi barajının tümünden kaldırılması, milletvekilliklerinin dağıtımının barajsız d'Hondt

veya Sainte- Lague formüllerinden birine göre yapılması ve seçim çevrelerinin büyütülmesi (ya 1983'ten önce olduğu gibi her ilin bir seçim çevresi sayılması veya fazla nüfuslu illerin en çok on milletvekili çıkaracak şekilde seçim çevrelerine bölünmesi) önerilmektedir. Bu tür bir sistem, Türkiye'nin bugünkü siyasal ortamında koalisyon hükümetlerini hemen hemen kaçınılmaz kılacağı, fakat aşırı orantısız sonuçların ortaya çıkmasına meydan vermeyeceği ifade edilmiştir.⁶²⁶

2. Tek isimli İki Turlu Çoğunluk Sistemi (Fransa Sistemi)

Özbudun tarafından seçim reformu konusunda önerilen ikinci bir alternatif, Fransa ve Avustralya'da olduğu gibi, seçmenlere bir yerine iki tercih hakkı veren bir çoğunluk sisteminin kabulüdür. Fransız sisteminin en önemli siyasal sonucu, ikinci turdan önce adaylar, daha doğrusu partiler arasında uzlaşmaları ve ittifakları teşvik etmesidir. Böylece, ideolojik bakımdan birbirine yakın olan partiler, ikinci turda kazanma şanslarının az olduğu seçim çevrelerinde daha güçlü olan partinin lehinde adaylıktan çekilmektedirler. Diğer bir deyimle sistem, iki-partiyi değil ama ılımlı sağ ve ılımlı sol partilerden oluşan iki bloğu teşvik etmektedir.⁶²⁷

Fransız sistemi şu şekildedir⁶²⁸: İki-turlu çoğunluk sistemi uygulanmaktadır. Yine tek-isimli seçim çevrelerinde uygulanan bu sistemde birinci turda, kullanılan geçerli oyların mutlak çoğunluğunu elde eden aday, seçimi kazanmış olmaktadır. Eğer birinci turda hiçbir aday mutlak çoğunluğu sağlayamamışsa, ikinci bir tur yapılmaktadır ve bu turda en çok oy alan aday seçimi kazanmaktadır. Bu anlamda Fransız sistemi, mutlak çoğunluk ve basit çoğunluk sistemlerinin bir karışımıdır. Birinci turda seçilebilmek için mutlak çoğunluk arandığı halde, ikinci turda basit çoğunluk kafi gelmektedir. Fransız sistemi, ikinci tura katılma hakkını, birinci turda en çok oy alan iki adayla

⁶²⁶ Özbudun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, s. 522

⁶²⁷ Özbudun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, s. 536

⁶²⁸ Özbudun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, s. 522

sınırlandırmamaktadır. Birinci turda geçerli oyların en az yüzde 12.5'ini kazanmış olan adaylar ikinci tura katılabilmektedir. Ancak uygulamada, birinci turda iyi sonuç elde edemeyen adaylar, ikinci turda benzer eğilimli partilerin adayları lehine yarıştan çekilmekte ve böylece ikinci tur genellikle iki aday arasında cereyan etmektedir. Ancak, iki-turlu çoğunluk sistemini tam bir mutlak çoğunluk sistemi olarak da uygulamak mümkündür. Bu durumda ikinci tura, sadece birinci turda en çok oy almış olan iki aday katılmakta ve ikinci turda seçilen, doğal olarak mutlak çoğunlukla seçilmiş olmaktadır. Avustralya Temsilciler Meclisi seçimlerinde uygulanan alternatif oy sistemi de, iki-turlu olmamakla beraber, benzer sonuçlar vermektedir.

Özbudun, seçim formülünün dışında, fakat geniş anlamda seçim sistemine ilişkin diğer önerilerini şöyle sıralamaktadır⁶²⁹:

(a) Tek isimli, iki-turlu çoğunluk sisteminin kabulü halinde, toplam milletvekilliklerinin dörtte birini aşmamak üzere, Türkiye milletvekilliği ihdas edilmelidir. Türkiye milletvekillerinin seçiminde tüm ülke tek bir seçim çevresi olarak kabul edilmeli, adaylar parti genel merkezlerince belirlenmeli ve nispi temsil sistemi uygulanmalıdır. Bu seçimlerde de yüzde 3-5'lik bir genel barajın altında kalan partilere milletvekilliği tahsis edilmemelidir.

(b) Ara seçimler tamamen kaldırılmalıdır. Milletvekilliklerinde boşalma olması halinde bu boşluk, milletvekillerinin mensup olduğu partinin Türkiye milletvekilleri listesindeki sıraya göre, seçilenlerden sonraki ilk milletvekilince doldurulmalıdır.

(c) Milletvekili ve yerel yönetimler seçimleri aynı günde yapılmalıdır.

Milletvekili seçimlerinin normal yasama döneminin bitiminden önce yenilenmesi halinde, yerel seçimler de yenilenmelidir. Bu değişiklik, hem merkezi yönetimle yerel yönetimler arasında daha büyük uyum sağlayacak, hem ara seçimlerin kaldırılması önerisiyle birlikte, ülkenin sürekli bir seçim atmosferi içinde yaşamasına engel olacaktır.

(ç) Son iki öneriyi dengeleyecek bir değişiklik olarak, TBMM yasama dönemi, beş yıldan dört yıla indirilmelidir.

⁶²⁹ Özbudun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, s. 538-539

(d) Milletvekilliklerinin seçim çevrelerine bölüştürülmesinde orantısızlıklar önlenmeli, "tek adam, tek oy" prensibi titizlikle uygulanmalıdır. Bu, hem seçim sonuçlarına daha büyük orantılılık getirecek, hem az nüfuslu kırsal illerin artık temsiline son vererek, Türk politikasındaki kırsal ağırlığı normal ölçülerine indirecektir.

E. Tek Turlu İki Tercihli Çoğunluk Sistemi Önerisi

Terzioğlu ve Kalaycıoğlu tarafından tek turlu ve iki tercihli basit çoğunluk sistemi önerilmiştir.

Önerilen bu sistemin özellikleri⁶³⁰:

Buna göre seçmen ile temsilcilerini yakınlaştırmak için seçim çevrelerinin çoğunlukla '2' ve çok daha az sayıda olmak üzere '3' Meclis sandalyesinden oluşan, bugünkü gibi geniş, ama İstanbul, Ankara, veya İzmir'de olduğu gibi 10, hatta 20'den fazla Meclis sandalyesine sahip olmayan genişlikteki bölgelerden ibaret olması. Bu günkü seçim çevreleri temel alındığında, bu çevrelerdeki sandalyelerin 215 adet 2'şer sandalyeli, 40 tane de 3'er sandalyeli çevreye dönüştürülmesi gerekmektedir.

Bu sistemde yeni seçim çevrelerindeki iki veya üç adaylık parti listeleri yine seçim pusulalarının esasını oluşturacaktır. Ancak, bu kez seçmene bu pusulaların iki ayrı sütun halinde verilmesi, ilk sütunda seçmenin "birinci" tercihini oluşturan parti listesini, ikinci sütunda da ikinci tercihi olan ve mutlaka birincisinden farklı bir parti listesini işaretlemesi istenmektedir. Her iki sütunda da aynı parti işaretlendiği taktirde oy pusulası iptal edileceği gibi, sadece bir sütunun işaretlenmesi durumunda yine pusula iptal edilecektir. Bu durumda seçmenin pusula üzerinde mutlaka iki tane, farklı siyasal parti listesini işaretlemesi gerekmektedir.

Bu pusulalardaki ilk ve ikinci tercih oyları ayrı ayrı sayılmakta, İlk tercih oyları %50'yi geçen liste seçimi kazanmış olarak kabul edilecek ve o çevredeki Meclis sandalyelerinin iki veya üç tanesi o siyasal parti listesinde

⁶³⁰ Tosun Terzioğlu, Ersin Kalaycıoğlu, "Türkiye İçin Bir Seçim Sistemi", Erişim Tarihi 28.01.2008, <http://digital.sabanciuniv.edu/elitfulltext/3011800000063.pdf>

adı olan adaylara tahsis olunacaktır. Eğer hiç bir liste%50'yi ilk tercih oylarında geçemiyorsa, o zaman ilk ve ikinci tercih oyları toplanıp, toplam oylara bakılacak ve bu iki tercih oylarının toplamında en çok oyu alan liste o seçim çevresindeki tüm sandalyeleri kazanmış olacaktır. Ülke barajına dayalı sistem kaldırılmaktadır.

SONUÇ

“1982 Anayasası Sonrası Siyasal Partiler ve Seçim Sistemi” başlıklı çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Esas itibariye bu bölümlerde siyasal partiler, seçim sistemleri ve seçim sistemlerinin siyasal partiler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu çalışmada varılan belli başlı sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Siyasal partiler ve özgür seçimler, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Demokratik rejimlerde siyasal partiler, savundukları düşünce ve idealleri gerçekleştirmek için birbirleriyle yarışmaktadırlar. Demokratik rejimlerde yönetim yetkisinin, meşruiyetinin temeli seçimlerdir. Çok partili demokrasilerde genel seçimlerin amacı, belirli bir süre için, bir seçim dönemi, bir yasama dönemi için hükümetin hangi partinin kuracağını, yani hangi partinin iktidar olacağını, hangi partinin muhalefet olarak denetim görevi yapacağını belirlemektir. Günümüz demokrasilerinin “partiler demokrasisi” olarak adlandırılması siyasal partilerin önemini ortaya koymaktadır.

Anayasamız, “siyasal partiler demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır” demek suretiyle siyasal partilerin demokratik devletin olmazsa olmaz unsurları olarak saymıştır. 1982 Anayasası’nda siyasal partilere, sınırlandırma ve yasaklar yönünden oldukça ayrıntılı bir şekilde düzenlemeler getirilmiştir. Anayasamızda, siyasal parti kapatma yönünden, 2001 yılında yapılan değişikliklerle devlet yardımından yoksun bırakılma gibi bir müeyyideyi getirerek ülkemizin bir partiler mezarlığı haline getirilmesinin önüne geçilmiştir.

Seçimler, siyasal iktidarın meşruiyet kaynağıdır. Belirli dönemlerde yapılan seçimler, hem seçenlerin yönetime katılmaları hem de iktidarı yöneteceklerin seçilmesi konularını düzenlemektedir. Ülkemizde seçimlerin demokratikleşmesi tarihi süreç içerisinde zaman almıştır. Özellikle 1950’den sonra demokratik seçimin zorunlu şartlarının sağlanabildiği görülmektedir.

Seçim sistemleri, yöneticilerin belirlenmesinde göz önünde tutulacak yöntemleri ifade etmektedir. Seçmenler tarafından kullanılan oyların

sandalyeye dönüştürülmesinde yararlanılan yöntemler olarak dar anlamıyla incelediğimiz seçim sistemlerinin amacı adalet ve fayda (istikrar) ilkelerini içinde barındıracak şekilde siyasal katılımı sağlamaktır. Adalet ilkesini öne çıkaran nispi temsil sistemi ile fayda (istikrar) ilkesini öne çıkaran çoğunluk seçim sistemleri mevcuttur. Ayrıca bu iki seçim sisteminin bazı unsurlarını alarak oluşturulan karma seçim sistemleri de oluşturulmaktadır.

Nispi temsil seçim sistemlerinin amacı, temsilde adalet ilkesini öne çıkararak toplumdaki bütün eğilimlerin mecliste temsil etmesini sağlamaktadır. Batı demokrasisindeki uygulamalara ve bu konuda yapılan çalışmalara bakıldığında, nispi temsil sistemlerinin genellikle çok partili bir siyasi hayata zemin hazırladığı görülmektedir. Bunun bir sonucu olarak, parlamentonun çok parçalı bir yapı görünümü verdiği söylenebilir. Dolayısıyla bu sistemde oluşan hükümetlerin koalisyon niteliğinde olduğu ve istikrarlı hükümetlerin kurulmadığı belirtilebilir. Bu sistemde artık-eksik temsil yok denecek kadar azdır. Partilerin içyapısı disiplinli olmaktadır.

Çoğunluk sistemleri, fayda ilkesini, dolayısıyla siyasi istikrarı esas alan bir seçim sistemidir. Toplumdaki eğilimlerin parlamentoda temsil edilmesi ikinci planda kalmaktadır. Bu seçim sisteminde partilerin sayısı azalmakta, genellikle iki partili sistem oluşmaktadır. Genellikle bir siyasal parti tek başına hükümeti kurmakta, böylelikle uzun süreli istikrarlı hükümetlerin oluşmasına zemin sağlanmaktadır. Çoğunluk sistemlerinde aşırı derecede artık-eksik temsil söz konusu olduğundan parlamentoda çok adaletsiz bir yapı oluşmaktadır. Partilerin içyapısı serbest olmaktadır.

Karma seçim sistemlerinde ise nispi veya çoğunluk seçim sistemlerinden hangisinin unsurları ağırlıkta ise o sistemin özellikleri daha belirgin olarak ortaya çıkmaktadır.

Şu ana kadar yapılan çalışmalar, seçim sistemlerinin siyasal partileri ve bu anlamda siyasal istikrarı etkilediği ancak etkileyen unsurlardan sadece bir tanesi olduğu yönündedir. Siyasi istikrar ve siyasal partileri, seçim sistemi dışında, tarihi kültürel, etnik, ideolojik ve sosyal bölünmelerin de etkilediği görülmüştür. Yani uygulanan seçim sistem ve yöntemleri ülkeden ülkeye belirttiğimiz nedenlerden dolayı değişebilmektedir.

1982 Anayasası döneminde nispi temsil sisteminin değişik yöntemleri uygulanmıştır. Bunlar: Çift barajlı d'Hont, çift barajlı d'Hont + kontenjan, Ülke barajlı d'Hont yöntemleridir. 2839 Sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'nda değişik tarihlerde yapılan değişikliklerle, nispi temsil, karma seçim sistemi özelliklerine bürünmüştür.

1983 sonrasında Türk siyasi hayatında toplumdaki temel sosyal bölünmelere dayalı ılımlı birçok-parti sistemi ortaya çıkmıştır. Karma seçim sisteminin engelleyici etkisine rağmen, mevcut partilerin birleşmesi ya da ortadan kalkması bir yana gittikçe sayıları artmıştır. Uygulanan barajlı seçim sisteminde, parlamento dışında kalan ancak toplumdaki sosyal bölünme ve siyasi eğilimler nedeniyle varlıklarını sürdüren siyasi partiler mevcuttur. Bu dönemde, artık ve eksik temsil yönünden çok adaletsiz tecrübeler yaşanmıştır.

Seçim sisteminden dolayı yaşanan adaletsiz sonuçların ortadan kaldırılması amacıyla birtakım seçim sistemleri önerileri ortaya atılmıştır. Önerilen seçim sistemlerinin maksada uygun sonuçlar doğurup doğurmayacağı ise bir muammadır.

Şu husus ortaya çıkmaktadır ki, bir seçim sisteminin beklenen sonucu tam olarak verip vermeyeceği kesin olarak hesaplanamamaktadır. Her ülkenin koşulları farklıdır. Etnik, ideolojik ve sosyal bölünmeler ile demokratik kültür dikkate alınmadan, sırf seçim sisteminin temsilde adalet ve yönetimde istikrarı sağlayacağını düşünmek, yaşanan tecrübelerin iyi analiz edilmediği anlamına gelecektir. Seçim sistemlerine, fonksiyonlarından daha fazla görev yüklenmemesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

“AİHM'ye göre yüzde 10'luk seçim barajı hak ihlâli değil”,
<http://www.zaman.com.tr>, Erişim 31.01.2007

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz; “Siyasal Partiler ve Sivil Toplum Örgütleri”,
Anayasa Yargısı, cilt no 16, 1999, 95–115

ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz; “Temsili Demokrasinin Seçim Ayağı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 60, Ekim 2005,

ALKAN, Mehmet Ö.; “ Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”, **Anayasa Yargısı**, Sayı 23, 2006, 133–165

ALTINTAŞ, Hakan ;“Türk Siyasal Sisteminde Siyasal Partiler ve Kentleşmenin Siyasal Kutuplaşma Sürecine Etkileri”, **Akdeniz İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı 5, 2003, 1–31

ARASLI, Oya; **Adaylık kavramı ve Türkiye’de Milletvekilliği Adaylığı**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 311, Ankara, 1972

ARMAĞAN, Servet; “Memleketimizde Siyasi İstikrar”, **Anayasa Yargısı**, cilt 19, 1999, 219–253

ARMAĞAN, Servet; **Memleketimizde Anayasa, Seçimler ve Anayasa Mahkemesi**, İstanbul, 1975

ARMAOĞLU, Fahir H. ; “Seçim Sistemleri ve Türkiye’de Seçim Sistemi Konusu”, **Hürriyet Seçim Semineri**, Hürriyet Gazetesi Yayını,1972, (18-19-20 Mart 1972 tarihinde İstanbul Büyük Tarabya Otelinde düzenlenen seminerde verilen tebliğ)

ARMAOĞLU, Fahir H. ; **Seçim Sistemleri**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No. 34–16,, 1953

ATAR, Yavuz; “Demokratikleşme Kriterleri Açısından Türkiye’nin Anayasal-Siyasal Sistemine Bakışlar”, **Demokrasi Platformu Dergisi**, Sayı 2, 2005,

ATAR, Yavuz; **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Gelişimi ve Siyasi Hayat Üzerindeki Etkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1990

ATAY, Ender Ethem; “Fransa’daki Seçim Modelleri”, **G.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı 3, 1999, 25-46

- BEETHAM, David BOYLE, Kevin; **80 Soruda 80 Cevap Demokrasinin Temelleri**, çev., Aslıhan Zeynep Topuzlu, Adres Yayınları, İkinci Baskı, Mart 2005
- BİLİR, Faruk; **Türkiye’de Milletvekilliği ve Milletvekilliğinin Sona Ermesi**, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, Aralık 2001
- BOZDAĞ, Muhammed; **Türkiye’de Siyasal Parti Kapatma Laiklik Bölücülük Sorunu**, Ankara, Nobel Yayınları, 2004
- BULUT, Nihat; “Temsilde Adalet İlkesi Açısından 3 Kasım 2002 Seçimleri”, e-akademi.org, Erişim 12.10.2007
- BULUT, Nihat; “Temsilde Adalet Yönetimde İstikrar İkilemi Bağlamında 22 Temmuz 2007 Seçimleri”, e-akademi.org, Ağustos 2007, s. 66, erişim tarihi 10.11.2007
- CANIKLIOĞLU, Meltem Dikmen; “Seçim Sistemlerinin Siyasi İstikrarın Sağlanmasındaki Rolü”, **Anayasa Yargısı**, cilt 16, 1999
- COTTERİT, Jean Marie, EMERİ, Claude; **Seçim Sistemleri**, çev. Ahmet Kotil, iletişim Yayınları, Yeni Yüzyıl Kitaplığı
- ÇELİK, Adil; “22 Temmuz Seçim Sonuçları Nasıl Okunmalı?” http://www.stratejikboyut.com/article_detail.php?id=76, Erişim 23.1.2007
- ÇOŞKUN, Vahap; “Yorum”, **Yeni Şafak**, 15.02.2007, s. 7
- DANIŞMA MECLİSİ; “Milletvekili Seçim Kanunu Tasarısı ve Anayasa Komisyonu Raporu”, (1/672), Sıra Sayısı 386, s.3
- DAVER, Bülent; “Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler: Birkaç Örnek Olay”, **Anayasa Yargısı**, cilt 2, 1985, 93–140
- DAVUT, Dursun; **Siyaset Bilimi**, Beta Basım, İstanbul, 2002
- DEMİR, Fevzi; **Siyasi Parti Sistemleri ve Türk Siyasi Partiler Kanunu**, EĞİAD, İzmir, 1997
- DEMİR, Fevzi; “Türkiye’ye Özgü Yeni Bir Seçim Sistemi Önerisi”, **Anayasa Yargısı**, cilt 16, 1999, 295–309
- DUVERGER, Maurice; **Siyasi Partiler**, çev. Ergun Özbudun, Bilgi Yayınları, Ankara, 1974

- DUVERGER, Maurice; “Partiler ve Siyasi Rejimler”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, çev. Ergun Özbudun, cilt XIX, Ankara, Sayı 1-4,1962
- DUVERGER, Maurice; **Siyasal Rejimler**, çev. Teoman TUNÇDOĞAN, Ankara, Sosyal Yayınlar, 1986
- DUVERGER, Maurice; **Siyasal Partiler**, çev. Ergun Özbudun, 3. Baskı İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1992
- ERDOĞAN, Mustafa; **Anayasa Hukukuna Giriş**, Ankara, Liberte Yayınları, 2004
- EROĞUL, Cem; **Devlet Yönetimine Katılma Hakkı**, İmge Kitabevi, Ankara, Ekim 1999
- GİRİTLİ İsmet, SARMAŞIK, Jale; **Anayasa Hukuku**, İstanbul, Beta Basım, 2001
- GÖREN, Zafer; **Anayasa Hukukuna Giriş**, 2. Baskı, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, 1999
- GÖZLER, Kemal; **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Bursa, 2. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Şubat 2004
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref; **Anayasa Hukuku**, Ankara, Güncelleştirilmiş 12.baskı, Turhan Kitabevi, 2003
- GÜLSOY, M.Tevfik; “Türkiye’de Siyasi Partilerin Hukuki Statüsü”, e-akademi.com, Erişim, 05.05.2008
- GÜNAL, Erdoğan; **Türkiye’de Seçim Sistemlerinin Siyasal Kurumlar Üstündeki Etkileri**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2005
- HABER BÜLTENİ, “Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları”, Sayı 185, 20 Kasım 2007, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=1898>, erişim, 15.01.2008
- İNANÇ, Hüsamettin – ERDOĞAN, Selami – GÜNER, Ümit; “Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Politik Nedenler”, Akademik Bakış, Sayı 13, Ekim 2007, <http://www.akademikbakis.org>, erişim 15.01.2007
- KABASAKAL, Mehmet; “Türkiye’de Siyasal Parti Örgütlenmesindeki Kısıtlamalar”, **Siyasal Partiler ve Demokrasi Sempozyumu**, TESAV-

Toplumsal, Ekonomik, Siyasal Araştırmalar Vakfı, Yayın No: 8, Ankara, 1995.
s.132–133

KALAYCIOĞLU, Ersin; “Demokratik Konsolidasyon ve Türk Siyasal Hayatı”
Türk Demokratik Vakfı Bülteni, Temmuz 1989

KAPANİ, Münci; **Politika Bilimine Giriş**, Bilgi Yayınevi, 4. Baskı,
Ankara, 1988

KAPANİ, Münci; **Kamu Hürriyetleri**, Yetkin Yayınları, Yedinci Baskı, Ankara,
1993

KARAMUSTAFAOĞLU, Tuncer; “**Seçme Hakkının Demokratik İlkeleri**”,
Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, No: 262, Ankara, 1970

KÖKER, Levent; “Seçim Sistemleri ve Siyasî Çoğulculuk”, **Anayasa Yargısı**,
Sayı 23, Ankara, 2006

KUBALI, Hüseyin Nail; **Anayasa Hukuku Dersleri**, İstanbul Üniversitesi
Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1971

KUZU, Burhan; “Nasıl Bir Seçim Sistemi: Siyasi Parti Görüşleri AKP”,
Anayasa Yargısı, Sayı 23, Ekim 2006, 283–317

LİJPART, Arend; **Çağdaş Demokrasiler**, çev. Ergun Özbudun, Ersin
Onulduran, Ankara, Yetkin Yayınları, 1995

LİPSET, Seymour Martin; **Siyasal İnsan**, çev. Mete Tunçay, Ankara, Teori
Yayınları, 1986

MUTLU, Abdullah; **Kurumsallaşmış Demokrasilerdeki Siyasi parti Sistemi
ile Ülkemizdeki Siyasi Partiler Sisteminin Karşılaştırmalı
Değerlendirilmesi ve Özgün Model Arayışları**, (Yayınlanmamış Uzmanlık
Tezi), Ankara, 2005,

Öden, Merih; **Seçmenlerin Kişi Tercihi Açısından Seçim Sistemleri**,
Ankara, Yetkin Yayınları, 2003

ÖZ, Esat; Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım,, Gündoğan Yayınları,
Ankara, 1992

ÖZBUDUN, Ergun; “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, **AÜHFD**, 1995, cilt 44,
Sayı.1-4, s.521-539

ÖZBUDUN, Ergun; **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, 8. baskı,
Ankara, 2005

- ÖZBUDUN, Ergun; “M..Duverger’in Siyasal Partileri ve Siyasal Partilerin İncelemesinde Bazı Metodolojik Problemler”, **AÜHFD**, cilt XXI, sayı 1-4, 1964, 23-51
- ÖZBUDUN, Ergun; **Siyasal Partiler**., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 4. Baskı, 1977
- RESMÎ GAZETE; 21 Kasım 1995, sayı 22470 mükerrer, Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 1995/54, K. 1995/59, k.t 18.11.1995, s.40, 46-48
- SABUNCU M. Yavuz; Seçim Barajları ve Siyasal Sonuçları, **Anayasa Yargısı**, Sayı 23, 2006, 191–197
- SABUNCU, Yavuz; “Seçim Sistemi/Adalet ve İstikrar”, Uluslar arası Anayasa Kurultayı, Türkiye Barolar Birliği Yayını, 2001,
- SABUNCU, Yavuz; **Anayasaya Giriş**, İmaj Yayıncılık, Onuncu Baskı, Ankara, 2004
- SAĞLAM, Fazıl; **Siyasal Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, Beta Basım, İstanbul, Temmuz 1999
- SARIBAY, A.Yaşar; **Türkiye’de Demokrasi ve Politik Partiler**, Alfa Yayınları, Bursa, 2001
- SARIBAY, Ali Yaşar; **99 Soruda Siyasal Partiler**, Radikal Gazetesi Yayınları, Bursa, 1997
- SARTORI, Giovanni; **Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği**, çev. Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları, Ankara, 1997
- SEÇİM BARAJI; <http://www.haberler.com/aihm-in-secim-baraji-karari-haberi>, erişim 10.11.2007
- SEZEN, Saim; **Seçim ve Demokrasi**, Gündoğan Yayınları, Ekim 1994
- ŞAYLAN, Gencay; **Çağdaş Siyasal Sistemler**, Ankara, TODAİE, 1981
- TANİLLİ, Server; **Devlet ve Demokrasi**, Alkim Yayınevi, 4. Baskı, İstanbul, Kasım 2007
- TANÖR, Bülent, YÜZBAŞIOĞLU, Necmi; **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, 7. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2004
- TERZİOĞLU, Tosun, KALAYCIOĞLU, Ersin; “Türkiye İçin Bir Seçim Sistemi” Erişim 28.01.2008, <http://digital.sabanciuniv.edu/elitfulltext/3011800000063.pdf>

- TESEV; **“Türkiye’de Yeni Bir Parti Sistemine Doğru”**, Haz. Ali Çarkoğlu, Tarhan Erdem, Ömer Faruk Gençkaya, Mehmet Kabasakal, TESEV Yayınları, 2000
- TESEV; “Türkiye’de Devlet ve Reform”, http://www.tesev.org.tr/projeler/proje_devletrefrapor.php, erişim, 05.05.2008
- TEZİÇ, Erdoğan; **Anayasa Hukuku**, 9. Bası, Beta Yayınları, İstanbul, 2004
- TUNAYA, Tarık Zafer; **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İstanbul, Araştırma,Eğitim, Ekin Yayınları, Beşinci basım, 1982
- TUNAYA, Tarık Zafer; **Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952**, Doğan Kardeş Yayınları, 1952, İstanbul,
- TUNCAY, Suavi; **Parti içi Demokrasi ve Türkiye**”, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996
- TUNCER, Erol, DANACI, Necati; **Çok Partili Dönemlerde Seçimler ve Seçim Sistemleri**, Ankara, TESAV Yayınları, 2003
- TUNCER, Erol; “2008 Yılına Girerken Türkiye’de Siyaset Kurumu” <http://www.tesav.org.tr/siyasetkurumu.doc>, Erişim Tarihi, 09.12.2008
- TUNCER, Erol; “Temsil Krizine Çözüm Şart”, Radikal, 30.12.2005
- TUNCER, Erol; “Türkiye’de Seçim Sistemleri ve Seçim Sonuçları”, www.tesav.org, erişim 13.12.2007
- TUNCER, Erol; “Türkiye’de Seçim Uygulamaları/Sorunları Işığında Temsilde Adalet Yönetimde İstikrar İlkelerinin İşlevselliği”, **Anayasa Yargısı**, cilt 23, 2006, 167–182
- TUNCER, Erol; **Osmanlı’dan Günümüze Seçimler (1877-2002)**, TESAV, Genişletilmiş İkinci Baskı, Ankara, 2003,
- TUNÇ, Hasan; “Anayasa Değişikliği ve Türk Seçim Sistemi”, **Türk Hukuk Enstitüsü Dergisi**, Aralık 2005, s.14–20
- TURHAN, Mehmet; **Anayasal Devlet**, Naturel Yayınları, 4. basım, Ankara, 2005
- TÜGİAD; **Siyasi Partiler ve Milletvekili Seçim Kanunlarına İlişkin Görüşler**, Haz. Erdoğan Teziç, Necmi Yüzbaşıoğlu, İstanbul, 2001, TÜGİAD Yayını

TÜRK, Hikmet Sami - TUNCER, Erol; **Türkiye İçin Nasıl Bir Seçim Sistemi**, TESAV, Ankara, 1995

TÜRK, Hikmet Sami; "Demokratik Rejimlerde Seçim Kanunları ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Kanun Önerisi", **AÜHF Dergisi**, cilt 44, sayı 1-4., 1995, s. 553-563

TÜRK, Hikmet Sami; "Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih", **Anayasa Yargısı**, Sayı 23, 2006

TÜRK, Hikmet Sami; **Seçim Hukukunun Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri**, TESAV Yayınları, Yayın No: 13, Ankara, 1997,

TÜRKÖNE, Mümtaz'er; **Siyaset**, Lotus Yayınevi, Ankara, Eylül 2003

TÜSİAD, **Seçim Sistemi Tartışması ve İki Turlu Sistem**, TÜSİAD Yayın no: T/95- 4/197, Nisan 1996,

TÜSİAD; **Karma Seçim Sistemi ve Siyasal İstikrar**, (TÜSİAD Yayınları, cilt I, 2002, (Seyfettin Gürsel ve Erhan Bozdağ tarafından hazırlanmıştır.),

TÜSİAD; **Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri**, TÜSİAD Yayınları, 1997, (Bülent Tanör tarafından hazırlanmıştır.)

UZELTÜRK, Sultan Tahmazoğlu; "Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri", **Anayasa Yargısı**, Sayı 23, 237-279

ÜNLÜKAPLAN, İtler; "1950 Sonrası Türkiye'de Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Bireysel Tercihlerin Kolektif Tercihlere Yansıması Açısından İncelenmesi", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2003, cilt 11, sayı 11, 45-60

ÜSTE, R.Bahar; **Türkiye'de Seçim Sistemi Arayışları**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, Şubat 1999,

YANIK, Murat; **Parti içi Demokrasi**, İstanbul, Beta Basım, 2001

YAVAŞGEL, Emine; **Temsilde Adalet ve Siyasal İstikrar Açısından Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Durum**, Nobel Yayınları, Ankara ,2004

YAVUZ, K. Haluk; **Türkiye'de Siyasal Sistem Arayışı ve Yürütmenin Güçlendirilmesi**, Ankara, Seçkin Yayınevi, 2000

Yüzde On Barajı İhlal Değil;

,<http://www.milliyet.com/2007/01/31/siyaset/axsiy01.html>, erişim 31.01.2007

ÖZET

Abdullah AYDIN. 1982 Anayasası Sonrası Siyasi Partiler ve Seçim Sistemi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2008.

Siyasal partiler ve özgür seçimler, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Demokratik rejimlerde siyasal partiler, savundukları düşünce ve idealleri gerçekleştirmek için birbirleriyle yarışmaktadırlar. Günümüz demokrasilerinin “partiler demokrasisi” olarak adlandırılması siyasal partilerin önemini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, dünyada ve ülkemizde siyasal partilerin ortaya çıkışı, gelişimi ve parti türleri ele alınarak, özellikle ülkemizde siyasal partilerin yeri ve önemine değinilmiştir.

Demokratik rejimlerde yönetim yetkisinin, meşruiyetinin temeli seçimlerdir. Seçmenler tarafından kullanılan oyların sandalyeye dönüştürülmesinde yararlanılan yöntemler olarak dar anlamıyla incelediğimiz seçim sistemlerinin amacı, adalet ve fayda (istikrar) ilkelerini içinde barındıracak şekilde siyasal katılımı sağlamaktır. Adalet ilkesini öne çıkaran nispi temsil sistemi ile fayda (istikrar) ilkesini öne çıkaran çoğunluk seçim sistemleri mevcuttur. Ayrıca bu iki seçim sisteminin bazı unsurlarını alarak oluşturulan karma seçim sistemleri de bulunmaktadır.

Seçimler ve seçim sistemleri geçmişte olduğu gibi günümüzde de en çok tartışılan konulardan biridir. Çalışmamızda, seçim sistemlerinin teori ve uygulama düzeyinde dünyadaki ve Türkiye’deki uygulamaları açıklanmaya çalışılmıştır.

Duverger’in teorisine göre parti sistemlerini belirleyen temel neden seçim sistemleridir. Seçim sistemleri ile hükümet istikrarı arasındaki ilişki parti sistemleri vasıtasıyla sağlanıldığı belirtilmiştir. Ülkemizde ise parti sistemini belirleyen asıl etken toplumdaki sosyal bölünmelerdir. Bu bakımdan Türkiye’de çeşitli dönemlerde ortaya çıkan hükümet istikrarsızlıklarından doğrudan doğruya seçim sistemlerinin sorumlu tutulması bilimsel açıdan doğru bir değerlendirme sayılmamaktadır. Batı demokrasilerindeki etkileri

incelenirken nispi temsil sisteminin uygulandığı ülkelerde ya koalisyon ya da tek parti çoğunluğuna dayalı uzun ömürlü hükümetlerin kurulabildiği, buna karşılık, çoğunluk sistemlerinde ise hükümetlerin kısa ömürlü olabildiği belirlenmiştir.

Şu husus ortaya çıkmaktadır ki, bir seçim sisteminin beklenen sonucu tam olarak verip vermeyeceği kesin olarak hesaplanamamaktadır. Her ülkenin koşulları farklıdır. Etnik, ideolojik ve sosyal bölünmeler ile demokratik kültür dikkate alınmadan, sırf seçim sisteminin temsilde adalet ve yönetimde istikrarı sağlayacağını düşünmek, bizi yanlış sonuçlara götürür.

Anahtar Sözcükler

- 1. Siyasi Partiler**
- 2. Seçimler**
- 3. Seçim sistemleri**
- 4. Demokrasi**
- 5. Siyasi kültür**

ABSTRACT

Abdullah AYDIN. Political Parties and Election System After 1982 Constitution, Master with Thesis, Ankara, 2008

Political parties and free elections are compulsory elements of democracy. In the democratic regimes political parties compete with each other to realize its defending thought and ideals. That today's democracies are called as "political parties democracy" shows the importance of political parties. In this context, in the world and our country the appearance, development and types of political parties are dealt with and especially in Turkey the situation and importance of political parties are mentioned.

In democracies the basis of administration authority and legitimacy is election. As used methods to convert votes to seats, election system that be studied in limited sense, its aim is to provide political participation including principles of justice and utility (stability). There is proportional representation system based on justice principle and majority system based on utility (stability). In addition there are mixed election systems that consist of some elements of those two system also.

As being last, today elections and election systems is one of the most controversial matters. In this study, election systems in the framework of theoretical and application level have been able to explain in the world and Turkey.

According to Duverger's theory election systems are the basic reasons to determine political party systems. It is stated that relation between election systems and administration stability is provide by way of political party systems. In our country real factor determining political party system is social divisions. In the scientific viewpoint election systems are not directly responsible for some terms emerging administration's unsteadinesses in Turkey. It has been determined that as studied effects of proportional

representation system practiced in west democracies, either coalition or single party majority could be established, despite in majority systems administrations could be short-lived.

It has been appeared that a election system whether expected result can't be calculated exactly. Every country has different conditions. Not been taken into consideration ethnic, ideological, social divisions and democratic culture, it concludes wrong results that considering only election system provide justice in representing and stability in administration.

Key Words

- 1. Political parties**
- 2. Elections**
- 3. Election systems**
- 4. Democracy**
- 5. Political culture**